
NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 07608615 0

PATRES ECCLESIÆ ANGLICANÆ:

)HELMUS, BEDA, BONIFACIUS, LANFRANCUS,

S. THOMAS, JOHANNES SARESBERIENSIS,

PETRUS BLESENSIS, ET RELIQUI.

JOANNIS SARESBERIENSIS

POSTEA EPISCOPI CARNOTENSIS

OPERA OMNIA

NUNC PRIMUM IN UNUM COLLEGIT

ET CUM CODICIBUS MANUSCRIPTIS

CONTULIT

J. A. GILES, JUR. CIV. DOCTOR,

ET COLLEGII CORPORIS CHRISTI, OXON. OLIM SOCIUS.

VOL. IV.

POLYCRATICI LIBRI VI.—VIII.

OXONII,

APUD J. H. PARKER;

LONDINI APUD C. DOLMAN, NEW BOND STREET; D. NUTT, FLEET STREET;

CANTABRIGIÆ APUD DEIGHTON ET FIL.;

ET PARISIIS APUD B. DUPRAT.

MDCCCXLVIII.

JOANNIS SARESBERIENSIS

POLYCRATICUS,

SIVE

DE NUGIS CURIALIUM ET VESTIGIIS PHILOSOPHORUM.

LIBER SEXTUS.

PROLOGUS.

NOTUM est illud Ethici, quia

Æmilium circa ludum faber unus et ungues
Exprimet, et molles imitabitur ære capillos.
Infelix operis summa, quia ponere totum
Nesciet. Hunc ego me si quid componere curem,
Non magis esse velim, quam naso vivere pravo,
Spectandum nigris oculis, nigroque capillo.

Dum Plutarchi vestigia in Trajani institutione familiarius sequor, meipsum hac imagine arbitror compellari, eroque ludibrio omnium, nisi diligentius persequar quod incœpi. Me enim in præsenti clientem ejus esse professus sum. Sequor ergo eum, et a capite Reipublicæ cum eo usque ad pedes descendam, ea tamen conditione, ut si his, quibus jura permittitur ignorare, mordacior in hac parte apparuero, id non mihi, sed Plutarcho adscribant, aut sibi potius, qui regulam quam profitentur, et qua vivendum est eis, discere noluerunt. Nam quod de nostratibus dictum est, ea sola intentione adjeci, ut ad virtutis viam redeant vel inviti. Eos namque ad agenda sufficiunt animare tam exempla majorum, quam principis magnitudo invicti, cujus titulos nunc apud me in unum congero, ut quum aliorum tuba et

litui, et omne genus musicorum, laudes ejus pariter in unum conclamabunt, ego vir plebeius et indoctus, mei similibus præconia ejus fistula stridenti dispertiam. Nam quis a semipagano tibiam aurichalco junctam, et æmulam tubæ grandioris expectet? Adero tamen, et me tantis solemniis ingeram; et quod ingenii vena subtrahit, devotionis copia supplebit.

Dum juga montis aper, fluvios dum piscis amabit,
Dumque thymo pascentur apes, dum rore cicadæ,
Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt.

Quod si duces in injuriam suam aliquid dictum putant, doceantur a principe, quia non in perniciem, sed salutem ægrotantium propinantur amaræ medicinæ. His præmissis, ad reliqua progrediatur oratio.

Cap. 1. *Quod manus reipublicæ aut armata est, aut inermis; et quæ sit inermis, et de officio ejus.*

Manus itaque Reipublicæ aut armata est, aut inermis. Armata quidem est, quæ castrensem et cruentam exercet militiam. Inermis, quæ justitiam expedit, et ab armis feriendo juris militiæ servit. Neque enim reipublicæ militant soli illi, qui galeis thoracibusque muniti, in hostes exercent gladios, aut tela quælibet, sed et patroni causarum, qui gloriosæ vocis confisi munimine, lapsa erigunt, fatigata reparant; nec minus provident humano generi, quam si laborantium vitam, spem, posterosque, armorum præsidio ab hostibus tuerentur. Militant et publicani, apparitores, et officiales omnium judicum. Sicut enim alia sunt officia pacis, alia belli, ita eadem necesse est per alios et alios expediri. Armata itaque manus in hostem duntaxat exercetur, at inermis extenditur et in civem. Porro utriusque necessaria est disciplina, quia utriusque solet insignis esse malitia. Usus quoque

manuum capitis sui protestatur imaginem, quia ut ait sapientia, rex iniquus omnes ministros impios habet; et qualis rector est civitatis, tales sunt et inhabitantes in ea. Oportet, inquit Pericles, collegam Sophoclem arguens, prætorem non modo manus, sed oculos habere continentes. Est autem præsidentium continentia illa laudabilis, quum ab actionibus, et injuriis continent manus suas, et cohibent alienas. Manus tamen utriusque militiæ, armatæ videlicet et inermis, manus est principis; et nisi utramque cohibeat, parum continens est. Et quidem arctius compescenda est inermis, eo quod quum armati præcipiantur abstinere ab exactionibus et rapinis, inermis etiam a muneribus arceatur. Si tamen pœna alicui irrogatur legitima, si exigitur aut accipitur quod jure statutum est vel concessum, nequaquam punitur aut reprehenditur. Hoc enim quicquid sit, exactionis nomen non recipit; neque cadit in muneris rationem, quod officiales accipere prohibentur. Quia vero officialium licentia major est, dum sub prætextu officii, spoliare possunt, aut vexare privatos, quod contra officium præsumunt, pœna feriendum est graviori. Ait enim beatus Laurentius, Mediolanensis Episcopus: Quid est publicanus? Nonne caput rapinæ, et lex violentiæ? Quid est publicanus? Prædo sine pudore, medicus exterminii. Nonne immanior est furibus publicanus? Fur namque vel timens furatur: hic autem delinquit confidenter. Fur laqueos legis timet, hic quicquid fecerit, legem putat. Lex furem deterret ab illicitis; hic ad iniquum malitiæ suæ compendium, legem trahit. Quis eo iniquior, qui verbis justitiæ justitiam damnat, et armis innocentiæ, spoliat, vulnerat, occidit innocentes? Lege utique legem perimit, et dum alios urget ad legem, exlex est. Nam sicut prætor etiam quum inique decernit,

jus dicit, habito tamen respectu non ad id quod facit, sed ad id quod facere debet: sic et publicanus etiam quum delinquit, jus videtur implere, habita tamen officii non malitiæ ratione. Sed quid est officium publicani? Luca referente didicimus, quia publicani venerunt ad Johannem, ut baptizarentur ab eo: et dixerunt, Magister, quid faciemus? Respondens autem dicebat illis: Nihil amplius quam quod constitutum est vobis exigatis. Ecce officium publicani exigere et recipere quod statutum est. Quicquid autem amplius est, a malo exigentis est et accipientis, non præbentis. Hoc autem ad omnium magistratuum officiales porrigitur, ut ab eis nihil amplius exigatur. Apparitores itaque licenter exigunt, quod eis debetur ex sportulis, et omnium stratilatum ordines, salarium constitutum juste accipiunt. Concutere tamen et vexare non licet, ut extorqueantur et munera. Ignis, inquit beatus Job, devorabit tabernacula eorum, qui munera libenter accipiunt. Concepit dolorem conventus eorum, et peperit iniquitatem, et uterus ejus præparat dolos. Publicanorum omnium a maximo usque ad minimum cœtus, concussioni nunc potius, quam justitiæ vacat, et ita in populum debacchatur, ut quod reliquit unus, alii non morentur auferre, ac si juxta conquestionem propheticam ad hoc constituti sint, ut residuum locustæ comedat bruchus. Et ut eis sit major licentia nocendi, unus in se plura coacervat officia, ut quod ab uno non accepit officio, tollat ab alio. Tradunt physiologi, quod ex locusta nascitur bruchus, qui ita vocatur quousque alas habeat. Exinde succrescentibus alis, cum cœperit volitare, vocatur athelebus. Quum enim plenissime volare poterit, efficitur locusta. Iterum et multo gravior est bruchus, quam locusta, et athelebus, quia ei desunt alæ, nec cito potest

abscedere. Ideoque quocunque venerit, fruges omnino consumit. Locusta tamen et athelebus quocunque venerint nocent, et forte in locis pluribus, sed tamen minus brucho, qui quum insederit non movetur, donec labores hominum omnino exhauriat. At in officialibus eundem bruchum, athelebum invenies, et locustam, qui propinquis noceat et remotis, et illius, cui semel insederit, fortunam devoret, nec ante abscedat, quam omnes ejus auferat facultates. Quis numerare potest, quot pupillos officiosissime circumscripserit, et quot venales injuria fecerit agros, et quot apud nos licentia istorum suis nudatos bonis, sub imagine religionis aliove prætextu, non tam Romipetas et peregrinos, quam exules fecerit? Utique jam fiunt ista palam, nec eos præsides aut proconsules cohibent, quia (ut dici solet) operibus lupi congratulatur corvus, et ministro iniquitatis, impius judex applaudit. Hoc autem omnibus his usu innotuit, principes quorum infideles sunt socii furum, quos cum in maleficio viderint, currunt cum eis, adjicientes iniquitatis partem, ut lucri quamcunque recipiant portionem. Si misertus fueris pauperis, si occasum justitiæ fleveris, si decreveris subvenire, si obmutire audes, ut ad singula quæ dicunt, aut faciunt, non dixeris euge, euge, accusantibus Herodianis, læsæ majestatis reddes coram præside rationem. Cui nisi in omnibus acquieveris, Cæsari contradices, et quicquid dictet, nisi sic eat, et nisi sic stet, est in personam regis, contraque coronam. Consurget, ingeminabitur, et usque ad nubes invalescet officialium clamor, replicantium voce magna: Hunc invenimus subvertentem populum, et prohibentem tributa dari Cæsari, negantemque Cæsarem regem esse, et ministris ejus universa de jure licere. Hunc invenimus evacuantem paternas leges, novas introducentem, et

vetustissimæ consuetudinis contemptorem. Hujus rei testes sumus. Quod si tuam purgare volueris innocentiam, aut pro justitia quicquam astruere, si Christum dixeris regem esse, cui magis oporteat quam hominibus obediri, si Ecclesiæ ejus, quoniam hoc odiosissimum est, aliquod protuleris privilegium, continuo vociferantes intonabunt, quid amplius desideratis testes? Ecce vosipsi audistis blasphemiam. Quisquis asserit talia, contradicit Cæsari. Si vero judex innocentiam videns, justitiamque reveritus dissimulaverit, undique conclamabunt: Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris. Ut unius pœna liberatio sit multorum, tolle et dele hunc, ut vivat et valeat Barrabas. Omnes enim sunt quasi corpus unum, quod sicut manifesta convincunt opera, ex patre diabolo est, cujus isti sunt membra. Egregie quidem de istis beatus Job ait: Corpus illius quasi scuta fusilia, et compactum squamis se prementibus. Una uni conjungitur, et ne spiraculum quidem incedit per eas. Una alteri cohærebit, et tenentes se, nequaquam separabuntur. Assistunt sibi, quia convenerunt in unum adversus dominum, et adversus Christum ejus. Tantaque vigent auctoritate, ut quicquid dixerint ita obtineat, ac si inveniatur in actis. Attestatio eorum veritati præjudicat. Non est præter principem, cui liceat obviare eorum sententiis. Nisi eos princeps coerceat, licet omnes dicant quia pax est, non est utique pax, aut illa pax sola est, in qua est amaritudo amarissima. Nam quum alias habita moderatione inculpatæ tutelæ, vim vi repellere liceat, concutientibus, spoliantibus, torquentibus his, mutire non licet. Juris etenim videntur esse ministri. Excusatur qui aliquid ob tutelam proprii corporis fecerit, si tamen quavis injuria trahentibus his restiterit, dignus pœna qualibet judicatur. Si crinem turbatum et turpatum protrahit,

si barbam vellit, si aures quasi nimium breves producit, si dat alapam, aut percutit pugno impie, si alterum eruit oculum, sustine patienter, nisi utrumque mavis amittere; quia quicquid præsumunt, Cæsaris dextra factum jactitant. Si telum manu gestas, si spontaneam detractas præbere cervicem, ventrem nudat, ostentat jugulum, cervicem extendit, et te provocat, ut si audes, Cæsaris intestina telo rimeris, et quo libuerit modo, manum mittas in Cæsarem. Se enim personam Cæsaris gerere gloriantur. At si hæc est dextera Cæsaris, quænam sinistra erit? Profecto factio istorum, non justitiam exequitur, sed illudit, et non implet, sed evacuat legem: licet nonnulli sæva prærogativa verborum, adversus mentem legis suum fraudulenter tueantur errorem. Sapientes enim sunt, ut faciant mala. Quum vero provincialibus sit hæc pestis perniciosa, nulli perniciosior potest esse, quam principi. Bona siquidem provincialium principis sunt. Ad necessitatem et usum principis, omnia quæ provincialium sunt, de jure exponuntur. Provincia tota quasi arca principis est, quam quisquis exhaurit, gravissime delinquit in principem, cujus extenuat facultates. Nam provinciales quasi quidam superficiarii sunt, et quoties usus exigit potestatis, rerum suarum non tam domini sunt, quam custodes. Si vero necessitatis non incumbit articulus, sua sint provincialium bona sua, quibus nec ipse princeps licenter abutitur. Si enim expedit reipublicæ ne quis re sua male utatur, abuti aliena usquequaque non licet. At quum per ministros iniquitatis et sceleris, et satellites Sathanæ, viros Herodianos, fuerit exhausta provincia, si necessitas imminet, quibus utetur princeps? Proinde si sapit, in chamo et freno maxillas eorum confringet, ne videlicet more luporum, quos improba ventris agit in-

gluvies, vastare possint, et lacerare provinciam, et injuriam principis, quasi vires totius reipublicæ exhaurire. Alioquin et ipse in egestatem incidet, provincialibus omnibus odiosus, redditurus suo judici rationem in destricto examine, de operibus manuum suarum, et de læsione provincialium, quos injuste, et quasi per fraudem sub umbra tuitionis manu spoliavit, et laceravit inermi.

Cap. 2. *Quod militia delectum exigit, scientiam et exercitationem.*

RESTAT armata manus, quæ castrensem et cruentam (ut dictum est) exercet militiam. In hujus autem moderatione sapientia et justitia principis elucet plurimum. Ut enim ait Vegetius Renatus, nullus est quem oporteat, vel plura, vel meliora scire, quam principem, cujus doctrina debet omnibus prodesse subjectis. Quum enim pacis itemque belli debeat opera moderari, legum reique bellicæ ipsum oportet habere peritiam. Et quidem de pacatis studiis aliqua superius dicta sunt, nunc manus armata discutitur, quæ sine delectu, scientia, et exercitatione non convalescit. Quovis enim istorum cessante, non prodest inutilis manus. At in his, scientia et exercitatio utiliora sunt. Scientia enim rei bellicæ dimicandi nutrit audaciam. Nemo facere metuit, quod se bene didicisse confidit. Etenim in certamine bellorum exercitata paucitas ad victoriam promptior est, quam rudis et indocta multitudo exposita semper ad cædem. Quid enim Romanos gentium omnium fecit esse victores? Scientia utique et exercitatio, et fides, quam electi ex sacramento reipublicæ impendebant. Nam quid adversus Gallorum multitudinem, Romana paucitas valuisset? Quid adversus Germanorum proceritatem, brevitas potuisset audere?

Hispanos quidem non tantum numero, sed et viribus corporis manifestum est præstitisse Romanis. Afrorum dolis atque divitiis semper impares extiterunt. Unde adversus hæc omnia, profuit tyronem solertem eligere, et ut ita dictum sit, docere jus armorum, quotidiano exercitio roborare doctrinam, quæcunque possunt in acie et præliis evenire, prænosse meditatione campestri, et in desides severitas vindictæ. Hoc memoratus auctor testatur, et fere verbis eisdem adjiciens inutilem esse militum nutritum tenere, et deliciis assuetum, præferens tanquam aptiorem plebem rusticam, quæ sub divo et in labore nutritur, solis patiens, negligens umbræ, balneorum nescia, ignara deliciarum, simplicis animi, parvo contenta cibo, duratis ad omnem laborum tolerantiam membris. Cui gestare ferrum, fossam ducere, onus ferre, consuetudo de rure est. Nunquid cantores, aleatores, aut aucupes, quum opus fuerit, ad hæc invenientur idonei? Plane et istos, et piscatores, dulciarios, linteones et omnes qui aliquid tractasse videbuntur ad gynæcea pertinens, a militari officio sic repellit, ut fabros ferrarios, itemque lignarios, cervorum aprorumque venatores, in usum militiæ censeat eligendos. Nam et Hierobaal ut figuralium mysteria taceantur, domino mandante prohibitus est in multitudine timida, et inexercitata habere fiduciam, et illos solos adversus Madianitas producere, quos robur animi, et exercitium corporis approbaret. Quum ergo Gedeon cunctis audientibus proclamaret, qui formidolosus et timidus est revertatur, recesserunt ex populo viginti et duo millia virorum, et tantum decem millia remanserunt. Sed ab his decem millibus illos solos tanquam expeditiores ad bella judicium Domini præelegit, qui in siti sua velut canes festini lamberent, manu ad os projiciente aquas. His relictis, qui deflexo poplite

liberant. In trecentis itaque viris facta est biberatio populi, hostes cæsi, captivati reges, et interfecti non tam militiæ quam malitiæ principes, percussitque Zebee, et Salmana in ore gladii, et tulit ornamenta et bullas, quibus colla regalium camelorum decorari solent, ornamenta quoque, monilia, et vestem purpuream, quibus reges Madian uti consueverant, sibique de tanta præda solas inaures aureas Hismaelitarum reservavit, cæteris ex ratione populo distributis. Vicit ergo innumerabiles hostium copias, inexpedita paucitate virorum fortium, quos non facile crediderim in deliciis urbium aut regalibus epulis quotidianisque conviviis didicisse ut aquam lamberent, unde eos dominus præ cæteris censuit eligendos. Si tamen interdum necessitas exigit, urbanos delicatioresque ad arma compelli, ex quo primum nomen dedere militiæ, laborare, decurrere, portare pondus, et solem pulveremque ferre condiscant, parco victu utantur et rustico. Interdum sub divo, interdum sub papilionibus commorentur, tunc demum ad usum erudiantur armorum. Et, si longior expeditio emergit, in angariis plurimum detinendi sunt: proculque habendi ab illecebris civitatis, ut eo modo et corporibus eorum robur accedat, et animis. Nec inficiandum est, post urbem conditam Romanos ex civitate semper profectos esse ad bellum: sed tunc nullis deliciis fungebantur, sudorem cursu et campestri exercitio collectum, nandi usu juventus abluebat in Tyberi. Idem bellator, idemque agricola; sed genera tantum commutabat armorum. Quod usque adeo verum est, ut aranti Quintio Cincinnato dictaturam constet oblatam,

> Quem trepida ante boves dictaturam induit uxor,
> Et sua aratra domum lictor tulit.

Ex agris ergo robur exercitus præcipue supplendum

est. Ut enim ait, nescio quo pacto mortem minus timet, qui deliciarum minus novit in vita.

Cap. 3. *De militibus gloriosis, qui militiæ inutiles sunt.*

ERUBESCENT forte milites gloriosi, et qui Thrasonem comicum potius vita et moribus, quam professione et nomine repræsentant, hæc armatæ militiæ munia, quæ non tam (ut eis videtur) disciplinam redolet militarem, quam ignominiosæ servitutis angustias. In eo namque militarem gloriam constare opinantur, si nitidiori splendeant habitu, ut lineas suas vestesve sericas, sic perstringant et torqueant, ut quasi cutem cerussatam, aliisve fucis obnoxiam, carni faciant cohærere, si gradariis equis insideant mollius, si calamistrati, curative Acteo non cedant Apollini, et deliciis sint magis, quam virtute præsignes. Eorum si forte construxeris aciem, castrum Thaidis, quam Hannibalis tutius expugnabis. Quisquis eorum in aula jactantior est, quum ad prælii discrimen acceditur, Lacones duce Sanga turmatim præmittet ad pugnam, novissimos præsidii causa subsequens, cum funditoribus aliisque, qui in hostem tela eminus mittere, quam manum conserere volunt. Quum vero sine vulnere et cicatrice (quod frequentius evenit) domum redeunt,

Tunc exhausta canunt prælia Marte gravi.
Illic Æacides, illic tendebat Achilles.
Et pingunt fluido Pergama tota mero.

Et quisque mortes mille circa tempora sua errasse gloriatur. Exinde gloriam eorum ferre non poteris. Fabula hæc in annum centesimum protelabitur. Filii quoque qui nascentur et exsurgent, enarrabunt

filiis suis. Si hastas aliquot, quas ad modum canabis fragiles, diligens inertia procuravit, quis fregerit, si aurum, minium, colorve alius, quocunque ictu, casuve a clypeo excidit, hoc garrula lingua, si licuerit, memoriale facient in sæculum sæculi. Isti primos recubitus habent in cœnis, et quicquid Renatus noster de re militari tradiderit, epulantur, si fortuna permittit, quotidie splendide, omnemque laborem et exercitationem, quem non invincibilis necessitas ingerit, cane et angue deterius fugiunt, et quicquid imminet difficultatis, rejiciunt in subjectos. Interim clypeos sic inaurant, sic exornant omnia instrumenta castrorum, ut quemlibet eorum non tam cultorem quam præsidem Martis credas. Cujus istorum aut clypeus detrahatur aut galea, spolia ejus ipsum Martem poterunt honorare.

Cap. 4. *Quarum rerum scientiam et exercitium oporteat habere milites, et quod eos ociari non licet. Et de Augusto, qui filias suas fecit institui in lanificio.*

Egregie quidem Scipio Africanus, sicut in libro stratagematum Julius Frontinus refert, cum scutum elegantius cujusdam vidisset ornatum, dixit non mirari se quod tanta cura ornasset, in quo plus præsidii, quam in gladio haberet. Sed nec fastum illorum perferre poteris, nisi fueris patientiæ grandioris. Nam ut ineptias eorum non rideas, nulla modestia poterit cohibere. Quis Octaviano Augusto felicior aut major? Filios etsi non genuerit, adoptavit, quibus etsi sufficere posset clarus sanguis ad gloriam, et bona hereditaria magis ad copiam, quam ad usum, ea tamen diligentia instituti sunt, ac si sua retineri, vel aliena acquiri nequaquam possint, nisi per vir-

tutem. Eos ergo ad gradum militarem, et cursum, et saltum fecit excitari, usumque natandi, et cæsim et punctim feriendi, et jaciendi missilia, et lapides manu vel funda docuit, et qualiter bellum omne aut sustineri debeat, aut inferri. Novit enim prudentissimus et diligens imperator, quia

> Quo semel est imbuta recens servabit odorem
> Testa diu,

et quod non tantum celerius, sed etiam perfectius imbuuntur, quæ discuntur a pueris. Deinde militaris alacritas, saltus, et cursus, ante comparanda est, et temperanda, quam corpus ætate pigrescat. Velocitas enim quæ percepta et firmata est exercitio, strenuum efficit bellatorem. Nec multum refert si cætera probitatis concurrant insignia, proceri sint, an staturæ brevioris. Utilius est enim milites fortes esse, quam grandes. Delectori suo fertur dixisse Pyrrhus: Tu grandes elige, ego eos fortes reddam. Ad tumulum Archemori dum ludos solemnes Græcia celebraret, Tydeum Capaneo præstitisse percelebre est, quia

> Major in exiguo regnabat corpore virtus.

De exercitio Magni Pompeii memorat Sallustius, quod cum alacribus saltu, cum velocibus cursu, cum validis vecte, certabat. Neque enim ille aliter potuisset par esse Sertorio, nisi se, et milites suos frequentibus exercitiis præparasset ad prælia. Recedendi, assultandi, insiliendi ars non mediocris est, cujus beneficio illa servatur cautela, ut miles ad inferendum vulnus, sic insurgat in hostem, ut eidem ex aliqua parte non pateat ad plagam. Exercitium natandi percommodum est, quum in terrestri prælio vel navali, quod cui necessitas paret, nemini perspicuum sit, nec est promptum quempiam arte, quam non didicit, a periculis expediri. Missilium quo-

que usus maximus est, quibus hostis eminus læditur, aut terretur; et exercitio eorum, lacertis robur accrescit, et jaculandi peritia atque usus acquiritur. Hoc autem tanti exercitii assidua meditatio conferebat, ut in tumultu bellico utiliter versarentur intrepidi, qui in pace fuerant tam studiose instructi. Filias quoque legitur præfatus Augustus sic in lanificio fecisse institui, ut si præter spem eas in extremam paupertatem fortuna projecisset, vitam possent arte deductis facultatibus exhibere. Nam et nendi, texendi, et acum exercendi, vestesque formandi, fingendi, componendi, non modo artem, sed usum habebant, et consuetudinem. Utique qui otia non indulgebat virginibus, nequaquam permittebat milites otiari, quorum professio instituta est ad laborem. Nec credo eum de molliori habitu militum gloriari, ad quem nisi severiori vultu et honestiori habitu accedere, filia non audebat. Lucanus brevi quodam præconio commendat Catonem, et militiam Romanorum, adjiciens inter cætera, quod ei vestiri fuerat pretiose

Hirtam membra super, Romani more Quiritis,
Induxisse togam.

Quod profecto non diceret, nisi durioris togæ usus, de Quiritum consuetudine processisset. Sed modo qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt, imo in castris, et sic ad bella procedunt, quasi ad nuptias dealbati. Magnis antiquæ militiæ privilegiis se tuentur, quoniam in eo imitantur plurimum quod jura ignorant. Et hoc quidem tolerabile esset, nisi æque divinas et humanas contemnerent leges, ut, velis nolis, Satyricum illud tibi frequenter occurrat,

Dinomaches ego sum, suffla: sum candidus, esto.
Dum non deterius sapiat Pannucia Baucis,
Quum bene discincto cantaverit ocyma vernæ:

Cap. 5. *Duo esse præcipua quæ militem faciunt, delectum scilicet et instrumentum.*

Ne me tamen putes inimicari militiæ, et vitia personarum in officia retorquere, ego patrocinium ejus quovis renitente suscipio, et eam auctore domino, sufficientissime excusabo. Professio namque tam laudabilis est, quam necessaria, et quam nemo vituperare potest salva reverentia Dei, a quo est instituta. Veteris instrumenti revolve seriem, et invenies ita esse ut dico. Nihil enim ad rem attinet, si isti prævaricantur, quoniam eis lex militiæ posita non est, nec aliquis eorum, ut recte loquamur, miles est. Lege libros tam ecclesiasticos quam mundanos, quibus agitur de re militari; et manifeste invenies duo esse, quæ militem faciunt, electionem scilicet et sacramentum. Hæc enim duo communia sunt his, qui spiritualem et corporalem militiam exercent. Hos enim ad ministerium altaris, et cultum ecclesiæ vocat lingua pontificis, illos ad defensionem reipublicæ eligit lingua ducis. De quibus officiis, et locis, quales et qualiter ad alterutrum officium eligendi sint, majorum scripta declarant. Sed quia nunc sæcularis militia versatur in manibus, vel Vegetius Renatus super electione militum audiatur. Ait ergo: In hoc totius reipublicæ salus vertitur, ut tyrones non tantum corporibus, sed etiam animis præstantissimi delegantur: vires regni et Romani nominis fundamentum, in prima delectus examinatione consistunt. Nec leve hoc putetur officium, aut passim quibuscunque mandandum, quod apud veteres inter tam varia genera virtutum præcipue constat esse laudatum. Juventus enim, cui defensio provinciarum imminet, et moribus excellere debet, et

viribus. Honestas enim idoneum militem reddit, et verecundia, dum prohibet fugere, sæpe facit esse victorem. Quid enim prodest si exerceatur ignobilis, si pluribus stipendiis moretur in castris? Nunquam exercitus proficit in tempore belli, cujus in probandis tyronibus claudicavit electio. Et quantum usu experimentisque cognovimus, hinc tot ubique ab hostibus illatæ sunt clades, dum longa pax militem incuriosius legit, dum inutiles quique civilia sectantur officia, dum indicti possessoribus tyrones per gratiam aut dissimulationem probantium, tales sociantur armis, quales domini habere fastidiunt. A magnis ergo viris, magnaque diligentia, idoneos convenit eligi juniores. Quum vero diligens electio judicio fuerit approbata, signandi sunt, et ascribendi militiæ, qui ad eam invenientur idonei. Nam et velocitas requirenda est, et robur, et utrum armorum disciplinam quis ediscere valeat, et an habeat confidentiam militarem. Plerique enim quamvis non improbabiles videantur specie, tamen experimentis comprobantur indigni. Repellendi ergo minus utiles, et in locum eorum strenuissimi subrogandi. In omni enim conflictu, non tam prodest multitudo quam virtus. In qua exploranda, formanda, et promovenda, ducis vertitur tam opera, quam judicium. Signatis namque tyronibus, per quotidiana exercitia armorum est demonstranda doctrina, ut levi armatura et gravi, terra item et pelago, pedites sint an equites, strenuum militem possint implere.

Cap. 6. *Quæ mala proveniant nostris neglecto delectu militum, et qualiter Haraldus Walenses subegerit.*

SED hujus disciplinæ usus in desuetudinem abiit, aut ex indulgentia longæ securitatis, aut irruente

mollitie, et virorum animos frangente luxuria, aut ignavia juventutis, et inertia ducum temporis nostri. Quem enim invenies, qui strenue docere possit, quod ipse non didicit?

> Nunc patimur longæ pacis mala, sævior armis
> Luxuria incubuit, victumque ulciscitur orbem.

Antiquas et modernas revolve historias, et plane invenies, quia concussio populorum, armorum collisio, clades hominum, et plaga terribilis, luxuriam semper aut comitatur aut sequitur. Ne longe petantur exempla, Nivicollini Britones irruunt, et jam protendunt terminos suos, et egressi de cavernis suis, latebrisque silvarum, plana occupant, nobilium procerum videntibus ipsis impugnant, expugnant, et diruunt, aut sibi retinent munitiones, eo quod juventus nostra

> ———Quæ tecto gaudet et umbris,

nata fruges consumere, in lucem dormiens, scortationi honesta postponens officia, tota die insectans voluptatem, citharam, lyram, et tympanum, et vocem organi in conviviis magis agnoscit, quam lituum aut tubam in castris. In qua aut non fuit, aut erravit ducis electio, cessavit aut languit disciplina. Nam si manum conserere oporteat, in armatura levi parum habent fiduciæ, et in gravi minimum alacritatis. Hac itaque onerantur ut hostem sequi non possint, illa exanimantur, ut eum tanquam ad vulnus expositi nequeant sustinere. Depopulantur illi fines nostros: dum juventus nostra instruitur, et dum nobis miles armatur, hostis evadit, et, ut dici solet, dum canis mussitat, tutas latebras ingreditur lupus. Non est qui comprehendat abeuntem, aut insequatur hostem, eo quod impeditus nec sufficit, nec proficit adversus expeditum. Ille tamen non murorum, fossarumve petit præsidia, sed locum qui militi meo, sicut et sibi,

etsi non æque notus, tamen accessibilis est. Utique tutus est illi, quia miles meus non in propria virtute, sed in præsidio confidit armorum. Anglorum recens narrat historia, quod quum Britones, irruptione facta, Angliam depopularentur, a piissimo rege Edwardo ad eos expugnandos missus est dux Haraldus, vir quidem armis strenuus, et laudabilium operum fulgens insignibus, et qui tam suam, quam suorum posset apud posteros gloriam dilatare, nisi meritorum titulos, nequitiam patris imitans, perfide præsumpto regno, decoloraret. Quum ergo gentis cognosceret levitatem, quasi pari certamine militiam eligens expeditam, cum eis censuit congrediendum, levem exercens armaturam, perornatus incedens, fasciis pectus, et præduro tectus corio, missilibus eorum leva objectans ancilia, et in eos contorquens nunc spicula, nunc mucronem exercens, sic fugientium vestigiis inhærebat, ut premeretur

———Pede pes, et cuspide cuspis,

et umbo umbone repelleretur. Nivium itaque collem ingressus, vastavit omnia, et expeditione in biennium prorogata, reges cepit, et capita eorum regi, qui eum miserat, præsentavit, et usque ad miserationem parvulorum omnem masculum, qui inveniri potuit interficiens, in ore gladii pacavit provinciam, et legem statuit ut quicunque Britonum exinde citra terminum, quem eis præscripsit, fossam scilicet Offæ, cum telo inveniretur, ei ab officialibus regni manus dextra præcideretur. Adeoque virtute ducis tunc Britones confecti sunt, ut fere gens tota deficere videretur, et ex indulgentia jam dicti regis mulieres eorum nupserunt Anglis. Videsne quantum electio ducis et exercitium juventutis, militiæ conferant?

Cap. 7. *Quæ sit conceptio sacramenti militaris, et quod sine eo militare non licet.*

VERUNTAMEN citra religionem sacramenti ex antiqua lege, nemo militiæ cingulo donabatur. Nam sicut apud Julium Frontinum legitur, L. Flacco et C. Varrone Coss. milites primo jurejurando facti sunt. Antea enim sacramenta tantummodo a tribunis rogabantur. Cæterum ipsi inter se conjurabant, se fugæ atque formidinis causa non abituros, neque ex ordine recessuros, nisi teli petendi, hostisve feriendi causa, aut civis servandi. Et hoc dicebatur militiæ sacramentum, quod et Christianissimorum principum auctoritate firmatur, et usu. Conceptio vero juramenti, teste Vegetio, hujusmodi est. Jurant equidem milites per Deum, et Christum ejus, et Spiritum sanctum, et per majestatem principis, quæ secundum Deum humano generi diligenda est et colenda. (Nam quum quis legitimum accepit principatum, tanquam præsenti et corporali Deo, fidelis ei est præstanda devotio, impendendus pervigil famulatus. Deo enim vel privatus, vel militans servit, quum fideliter eum diligit, qui Deo regnat auctore.) Jurant, inquam, se strenue facturos omnia, quæ præceperit princeps, nunquam deserturos militiam, vel mortem recusaturos pro republica, cujus sunt conscripti militiæ. Quum vero hoc præstiterint jusjurandum, cingulo militari donantur, et privilegiis. Adeoque obtinuit ut electio et sacramentum militem facerent, ut sine electione nemo conscriberetur aut juraret, sine juramento nemo nomen militis aut officium sortiretur. In libro officiorum M. Tullius refert, quod Pompilius Imperator tenebat provinciam, in cujus exercitu filius Catonis tyro militabat. Quum autem Pompilio videretur unam dimittere legionem, Catonis quoque filium, qui in eadem legione militabat, dimisit. Sed quum amore

pugnandi in exercitu remansisset, Cato ad Pompilium scripsit, ut si pateretur in exercitu remanere, eum secundo obliget sacramento, quia priore amisso, jure cum hostibus pugnare non poterat. M. quidem Catonis senis epistola est ad M. filium, in qua scribit se audisse, eum factum dimissum esse a Consule, quum in Macedonia bello Persico miles esset. Monet igitur ut caveat, ne prælium ineat; negat enim jus esse, cum hoste pugnare, qui miles non sit. Ecce quia vir sapientissimus militem non credebat, nisi eum qui sacramento ad militiam consecratur.

Cap. 8. *Armatam militiam ad religionem ex necessitate teneri, sicut illam quæ in clero divinis obsequiis consecratur: et quod miles sicut honoris, ita et laboris nomen est.*

SED ipsius juramenti verba revolve, et invenies armatam militiam non minus, quam spiritualem, ex necessitate officii ad religionem, et Dei cultum arctari, quum fideliter et secundum Deum principi debeatur obsequium, et reipublicæ pervigil famulatus. Unde quod prædixi, qui nec electi sunt, nec jurati, etsi militum nomine censeantur, non magis in veritate milites sunt, quam sacerdotes et clerici, quos ad ordines ecclesia non vocavit. Miles namque sicut laboris, ita et honoris nomen est. Nemo vero sibi honorem sumit, sed qui vocatur a Domino, de collato honore gloriatur. Moyses et fidelis populi duces, quum hostes oportuerat impugnari, eligebant viros fortes, et ad bella doctissimos. Electionem namque ista præveniunt. Qui vero non electus seipsum militiæ ingerit, in se gladium provocat, quem propria temeritate usurpat. In constitutionem ergo perpetuam incidit, quia qui gladium accipit, gladio peribit. Si vero in eo Ciceronis auctoritas recipitur, is non

miles, sed sicarius recte nominatur. Nam in veterum scriptis sicarii dicuntur et latrones, quicunque lege non præcipiente, arma tractant. Arma namque, quibus lex non utitur, legem impugnant. Duos gladios sufficere imperio Christiano, evangelii sacra testatur historia; omnes alii eorum sunt, qui cum gladiis et fustibus accedunt, ut captivum capiant Christum, nomen ejus delere cupientes. Illi ergo quid habent militis, qui vocati ex sacramento non obtemperant legi, sed in eo militiæ suæ gloriam constare credunt, si contemptibile sit sacerdotium, si ecclesiæ vilescat auctoritas, si ita dilataverint regnum hominis, ut Christi imperium contrahatur, si laudes suas prædicent, et seipsos falsis præconiis mulceant et extollant, cum irrisione audientium, imitantes militem gloriosum. Horum virtus in eo maxime elucescit, si clerum, et inermem militiam, aut linguis, aut telis confodiant. Sed quis est usus militiæ ordinatæ? Tueri ecclesiam, perfidiam impugnare, sacerdotium venerari, pauperum propulsare injurias, pacare provinciam, pro fratribus, ut sacramenti docet conceptio, fundere sanguinem, et si opus est, animam ponere. Exultationes Dei in gutture eorum, et gladii ancipites in manibus eorum, ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis; ad alligandos reges eorum in compedibus, et nobiles in manicis ferreis. Sed quo fine? An ut furori, vanitati, avaritiæ serviant, an propriæ voluntati? Nequaquam. Sed ut faciant in eis judicium conscriptum, in quo quisque non tam suum, quam Dei, angelorum, et hominum sequatur ex æquitate et publica utilitate arbitrium. Ut faciant, inquam: quia sicut judicum est dictare judicium, ita et istorum faciendo exercere officium est. Utique gloria hæc est omnibus sanctis ejus. Nam et hæc agentes

milites sancti sunt, et in eo fideliores principi, quo servant studiosius fidem Dei; et virtutis suæ utilius gloriam promovent, quo fidelius Dei sui, in omnibus gloriam quærunt.

Cap. 9. *Quod fides Deo debita, sit cuivis homini præferenda, nec servatur homini, nisi Deo servetur.*

Nec refert, fideli quis militet, an infideli, dum tamen militet fide incolumi. Diocletiano et Juliano, et aliis impiis leguntur militasse fideles, et eis in defensione reipublicæ, tanquam principibus fidem exhibuisse, et reverentiam. Impugnabant enim hostes imperii, sed mandata Dei servabant. Sedebant principes et accusabant eos, illi exercebantur in justificationibus Domini, constanter loquentes, et agentes sine confusione mandata ejus cum omni fiducia. David quoque militasse legitur Achis, et fidem et reverentiam militantis implesse. Hæc autem omni militiæ formula præscribenda est et implenda, ut Deo primum fides debita, deinde principi et reipublicæ servetur incolumis. Et semper majora præjudicabunt minoribus, quia nec reipublicæ, nec fides principi servanda est contra Deum, sed secundum Deum, sicut habet ipsa conceptio militaris sacramenti. Unde plurimum miror, si quis princeps illis habeat fidem, quos videt Deo suo, cui, ut cætera taceam, etiam sacramento militiæ obligati sunt, fidem debitam non servare. Quonam morbo rationis laborat, qui eum sibi fidelem fore credit, quem videt esse corruptum et perfidum in illum, cui plurimum debet? Sed timet principem. Certe si fortior supervenerit, prætimebit illum. Amatur forte princeps. At si benignior et beneficentior apparuerit, et illum præamabit. Non est quo se non vertat impius, qui

hominem Deo præfert; nequaquam servabit fidem secundam, qui primam irritam facit.

Cap. 10. *De privilegiis militum; et quod sacramento astricti sunt ecclesiæ, et quare gladius offeratur altari.*

RECTE vero militantium privilegia multa sunt, quæ de jure antiquo latius patent. Nam et uberiores sunt, et pluribus immunitatibus gaudent. Ab angariis et parangariis, et sordidis muneribus alieni. Jura quoque licenter ignorant, et licet in potestate sint, in castrensi peculio testari possunt, et ex publica solicitudine, quod maximum est, non permittuntur egere, et in hunc modum plurima, quæ longum est enarrare. Licet autem sint, qui sibi non teneri videntur ecclesiæ ex sacramento solenni, quia jam ex consuetudine plerumque non præstatur, nullus tamen est qui sacramento tacito vel expresso ecclesiæ non teneatur obnoxius. Et forte ideo cessat solennitas juramenti, quia ad hoc omnes invitat et coarctat necessitas officii, et sinceritas fidei. Unde jam inolevit consuetudo solennis, ut ea ipsa die qua quisque militari cingulo decoratur, ecclesiam solenniter adeat, gladioque super altare posito et oblato, quasi celebri professione facta, seipsum obsequio altaris devoveat, et gladii, id est officii sui, jugem Deo spondeat famulatum. Neque necesse est ut hoc profiteatur verbo, quum legitima professio militiæ, facto ejus videatur inserta. Quis enim in homine illiterato, et qui magis arma debeat nosse quam literas, professionem exigat literarum? Nam Episcopi, et Abbates professione scripta vel dicta, ad fidem et obedientiam videntur arctari. Et revera arctantur, quia Deo mentiri non licet. Sane aut plus

est, aut non minus, quod milites faciunt, qui non schedulam, sed gladium offerunt, et quasi primitias officii redimunt ab altari, unde ecclesiæ in perpetuum famulentur. Nam sicut eis pro ecclesia plurimum, ita contra ecclesiam, licet nihil. Refert Lucas, quid milites ut baptizarentur accesserunt ad Johannem, interrogantes: Magister quid faciemus et nos? Et ait illis: Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis, et contenti estote stipendiis vestris. Fidelis sermo, et omni acceptione dignus, qui deceat præambulum gratiæ, præconem veritatis, domini præcursorem. Noverat enim manum militarem promptam ad injurias, rapinis assuetam, et cui nunquam aut raro sufficiunt sua, quin appetat aliena. Concussione ergo prohibita, exclusit injurias, rapinas exterminavit, exclusa calumnia. Avaritiam quoque damnavit, dum præcepit unumquemque contentum esse stipendiis suis. Sicut enim dictum est, militem egere non licet, cui dum militat, militiæ suæ præstantur stipendia, et quum emeritus est, prædia, vel alimenta quoad necessitas exigit, de publico providentur.

Cap. 11. *Quod milites durius castigandi sunt, si militiæ lege contempta, privilegiis abutuntur.*

Si vero contra prohibitionem Johannis, et legitimas sanctiones, in furta dilabitur et rapinas, durius castigandus est, ut qui semper ferrum, duraque tractaverit: et ita cohibenda est audacia ejus, ut in seipso discat quanta animadversione feriendi sint, qui legem impugnant, quam susceperant defendendam. Sicut enim multis immunitatibus et eminentioribus privilegiis militia gaudet, ita acerbioribus pœnis subdenda est, si sua demeruisse privilegia convincatur. Nec

in ea sibi parte prodest ignorantia juris, quum etsi jura publica permittantur, suum tamen officium non liceat ignorare. Licet enim sacerdos in ordinatione ordinis sui difficultatem ignoret, eo ipso quod sine contradictione oneroso succedit officio, suscepti tamen sacerdotii onera cogitur sustinere. Si vero negligit, aut malignatur, corripietur gravius; eo quod majori pœna digni sunt hi, quibus quum multum debeatur honoris, aut occulto, aut manifesto inveniuntur in crimine. Aliter tamen crimina, aliter puniuntur excessus, quoniam illa plerumque pœnam irrogant sanguinis, hæc quasi medicinalem pro qualitate delicti exigunt curam. Ipsa vero nunc simplex est, nunc quasi quandam acrimoniam miscet. Verumtamen quum in omni professione disciplina necessaria sit, nusquam magis, quam iu clero, et re militari. At res militaris, quæ minus exercetur in spiritu, acerbius est corporaliter punienda. Nihil est autem quod utrumque magis impugnet, quam luxuria, quia omnis intemperantia ordinationi plurimum adversatur. Porro ubi ordo non est, confusio locum habet, et nisi reprimatur correctionis stimulo, procul dubio ignominiam ex necessitate importat. Quid enim faciet fortiter, quem luxuria et intemperantia non tam exarmavit, quam exanimavit? Quartus liber Strategematicorum Julii Frontini refert, quod P. Scipio missus ad Numantiam, corruptum superiorum ducum secordia, exercitum correxit, dimisso ingenti lixarum numero, redactis ad munus quotidiana exercitatione militibns, quibus quum frequens injungeret iter, portare complurium dierum cibaria imperabat, ita ut frigora et imbres pati, vada fluminum pedibus trajicere assuesceret miles, exprobrante subinde imperatore timiditatem et ignaviam, frangenteque delicatioris usus, ac parum necessaria expeditioni vasa.

Quod maxime nobiliter accidit C. Nummio tribuno, cui dixisse traditur Scipio: Mihi paulisper, tibi, et reipublicæ semper nequam eris. Q. Metellus bello Jugurthino similiter lapsam militum disciplinam, pari severitate restituit, quum insuper prohiberet alia carne quam assa elixave milites uti. Philippus, quum primum exercitum constitueret, vehiculorum usum omnibus interdixit, equitibus non amplius quam singulos lacones habere permisit, peditibus autem denis, singulos qui molas et funes ferrent. In æstiva exeuntibus, triginta dierum farinam collo portari imperavit. C. Marius recidendorum impedimentorum gratia, quibus maxime exercitus agmen oneratur, vasa et cibaria militis in fasciculos aptata, furcis præposuit, sub quibus et habile onus, et facilis requies esset. Unde proverbium natum est, Muli milites Mariani. Lysander Lacedæmonius egressum via quendam castigabat. Cui dicenti ad nullius rei rapinam se ab agmine recessisse, respondit: Ne speciem quidem rapturi præbeas, volo. Publius Nasica in hybernis quamvis classis usus non esset necessarius, ne tamen miles desidia corrumperetur, aut per licentiam otii sociis inferret injuriam, naves ædificare instituit. Idem quoque Frontinus inter multa constantiæ insignia refert, quod Cassilini obsidente Hannibale tantam inopiam perpessi sunt, ut murem venisse centum denariis memoriæ proditum sit, ejusque venditorem fame periisse, emptorem autem vixisse, et in tanta angustia fidem servasse Romanis. Petilini a Pœnis obsessi, parentes et liberos propter inopiam ejecerunt, ipsi coriis madefactis, et igne siccatis, foliisque arborum, et omni genere animalium vitam trahentes, undecim menses obsidionem toleraverunt. Hispani Fabrenses omnia eadem perpessi sunt, nec tamen oppidum Herculeio tradiderunt. Cyzicum quum

oppugnaret Mithridates, captivos ejus urbis produxit, ostenditque obsessis, arbitratus futurum, ut miseratione suorum ad deditionem compelleret oppidanos. At illi cohortati captivos ad mortem fortiter excipiendam, fidem servavere Romanis. Eglovinenses, quum a Juriaco his liberi et conjuges redderentur, præoptaverunt spectare supplicia pignorum suorum, quam a Romanis deficere. Numantini ne se dederent, fame mori præfixis foribus domuum suarum maluerunt, vicissentque Romanos, auctore Orosio, nisi illi sub Scipione pugnassent.

Cap. 12. *Quod varia animadversio procedit in eos, qui duci non obtemperant, et quatenus debeat obediri, et in quibus mandatis locum habeat examinatio militaris; et in quibus non.*

In eos vero qui ducis, aut legis non obtemperabant arbitrio, varia animadversio procedebat. Nam alii in fortuna, alii in fama, alii in sanguine puniuntur. Frontinum relege, et usquequaque ita esse invenies. Nam Aurelius Cotta consul, quum ad opus equites necessitate cogente, jussisset accedere, eorumque pars detrectasset imperium, questus apud Censores effecit, ut a patribus notarentur, deinde obtinuit ne eis præterita æra procederent. Tribuni quoque plebis de eadem re ad populum pertulerunt, omniumque consensu stabilita est disciplina. Q. Metellus Macedonicus in Hispania quinque cohortes, quæ hostibus cesserant, testamentum facere jussas, ad locum recuperandum remisit, minatus non nisi post victoriam receptum iri. Senatus, quum milites Publii Valerii turpiter fugati essent, decrevit ne ei auxilia submitterentur, nisi victis hostibus. His vero legionibus, quæ Punico

bello militiam detrectaverant, in Siciliam velut relegatis, per septem annos hordeum ex Senatus consulto datum est. Appii Claudii sententia, senatusque consultum omnes, qui a Pyrrho rege Epirotarum capti, et postea remissi erant, equites ad peditem redegit, ad levem armaturam omnibus extra vallum jussis tendere, donec bina hostium spolia singuli referrent. Hæc Frontinus. At Plinius asserit, quia fuit hæc quoque antiquitus animadversio militaris, jubere ignominiæ causa militi venam solvi, et sanguinem dimitti. Cujus rei rationem, etsi in veteribus literis non potuerit invenire, hoc tamen primo factum opinatur in militibus stupentis animi, et a naturali habitu declinantis, ut non tam pœna, quam medicina videretur. Postea tamen ob pleraque alia delicta id factitatum esse credit, per consuetudinem, quasi minus sani viderentur omnes, qui contra officium delinquerent. Nam levioris culpæ non erat ignominiosa animadversio, etsi nec illa ex vigore disciplinæ militaris dissimulationi locum relinqueret. Veteres quoque Græcos anulum habuisse in sinistræ manus digito qui minimo proximus est, celeberrime traditur. Romanos quoque homines aiunt sic plerumque usitatos anulis: causamque hujus rei Apion in libris Ægyptiacis dicit, quod insectis apertisque corporibus, ut mos fuit, quas Græci ἀνατομὰς vocant, compertum est, quendam tenuissimum nervum ab eo uno digito, de quo diximus, ad cor hominis pertingere, ac pervenire: visumque esse eum potissimum digitum tali honore decorandum, qui continens, et quasi connexus cum principatu cordis videretur. Unde et quasi excordes arbitrati sunt curandos aut puniendos, qui in militare officium deliquissent. Ut redeam ad Frontinum: Crassus a Sempronio Asello, et plerisque aliis historiæ Romanæ scriptoribus, traditur

habuisse quinque rerum bonarum maxima et præcipua: quod esset ditissimus, quod nobilissimus, quod eloquentissimus, quod juris consultissimus, quod pontifex maximus. Is quum in consulatu obtineret Asiam provinciam, et circumsidere atque oppugnare Leucas pararet, opusque esset summa atque procera trabe, qua arietem facerent, quo muri oppidanorum quaterentur, scripsit ad Magnum Gaium majorem Atheniensium sociorum amicorumque populi Romani, ut ex malis duobus, quos apud eos viderat, uter major esset ei mittere procuraret. Tunc Magnus Gaius comperto quamobrem malum desiderasset, non uti jusserat majorem, sed quem magis esse idoneum, aptioremque faciendo arieti, facilioremque portatu existimabat, minorem misit. Crassus eum vocari jussit, et quum interrogasset, cur non quem jusserat, misisset, causis rationibusque, quas dictabat, spretis, vestimenta detrahi jussit, virgisque multum cecidit, corrumpi atque dissolvi ratus omne officium imperantis, si quis ad id quod facere jussus est, non obsequio debito, sed consilio non desiderato responderit. Quid quæso amplius in monachum arctioris regulæ dictasset abbas severus? In eo namque solo deliquerat, quod non paruerat mandato, etsi forte reipsa utilius esset quod fecit. Nam sicut in religione degentibus, prælatorum mandata, dum præceptionem perpetuam non impugnant, a subjectis non oportet discuti, sed impleri: sic in re militari, circa mandata ducis, nulla est examinatio militaris, nisi forte quod præcipitur, expressim saluti reipublicæ inveniatur adversum. Nam in eo non obtemperat nisi perfidus et impius miles. Quid enim iniquius, quid detestabilius, quam sine fidei reverentia aggredi quicquid dictaverit imperator? Nonne apud omnes vox funesta est, et crudelis, plenaque perfidiæ,

Pectore si fratris gladium, juguloque parentis
Condere me jubeas, plenæque in viscera partus
Conjugis, invita peragam tamem omnia dextra.
Castra super Tusci si ponere Tybridis undas,
Hesperios audax veniam metator in agros.
Tu quoscunque voles in planum effundere muros,
His aries actus disperget saxa lacertis.
Illa licet, penitus tolli quam jusseris urbem,
Roma sit.

Quid nequius dici potuit, et unde magis deberet, si fidelis esset, Romanus Imperator offendi? In eo namque sceleratus miles fidei suæ fidem facere studuit, unde seipsum maxime infidelem et perfidum esse convincit. Magna quidem reverentia debetur duci, sed fidei religione servata. Quædam ita necessaria sunt, ut mandatum non expectent; alia sic detestabilia, ut nullum omnino mandatum admittant. Media quidem quæ neque sunt necessaria bona, nec detestabilia mala, consistunt in arbitrio præsidentis. Velit nolit præfectus, ex necessitate boni, diligendus est Deus. Velit nolit præfectus, ex malitia iniquitatis, est adulterium declinandum. At militare, vel non militare, egredi vel non egredi, cæteraque quæ philosophi indifferentia reputant, ad præpositi diligentiam et reverentiam spectant. In his, nisi mandato præsidentis, oculum aperire, instar criminis est, aut ex scientia sua ad cujuscunque operis fructum manum irreverenter extendere. Sit cæcus in hac parte subjectus ut vivat, quia quacunque die quasi ex propria discretione ad arborem scientiæ, quam sibi et prælatis reservat Dominus, temerariam manum miserit, laqueum mortis incurrit. Quid enim bonum, aut malum in talibus sit, non licet judicare subjectis, dum plena reverentia præpositis exhibeatur, et fidelis obedientia mandatorum. Militem ergo in omnibus his, quæ ad statum publicum pertinent,

nihil omnino tentare licet, nisi ducis jussu vel licentia, quod ipse faciendum decreverit, roboretur. Unde hi plerumque, qui ducum contempto vel non expectato imperio, congredientes cum hoste reipublicæ victoriam contulerunt, sæpe non tam gloriam assequuti sunt de victoria, quam de temeritate, vel negligentia pœnam. Quid ergo merebitur transfuga, stationisve desertor, si ex disciplina militari tanta severitate corripitur triumphator? In strategematibus Julii invenitur Clearchum Lacedæmoniorum ducem dixisse, imperatorem exercitui potius timendum esse, quam hostem, eo quod qui in prælio dubiam mortem timuerant, eos statione relicta certum manebat supplicium. L. Papilius Cursor, Fabium Rutilium, magistrum equitum, quod adversus dictum ejus, quamvis prospere, pugnaverat, virgis poposcit cæsum, securi percussurus, nec contentioni aut precibus militum concessit animadversionem, eumque profugientem Romam persequutus est; nec ibi quidem remissio prius supplicii metu, quam ad genua ejus, et Fabius cum patre provolveretur, et pariter Senatus ac populus rogarent. Et ne eum credas hoc fecisse ex odio præcedenti, Manlius, cui Imperioso postea cognomen fuit, filium, quod is contra edictum patris, cum hoste pugnaverat, quamvis victorem, in conspectu exercitus virgis cæsum, securi percussit. Fuit autem disciplina militaris sicut reipublicæ necessaria, ita et omnibus gratiosa, adeo quidem ut Manlius filius, pro se adversus patrem exercitu seditionem parante, negaverit tanti esse quempiam, ut propter illum corrumperetur disciplina militiæ, et obtinuit, ut ipsum puniri paterentur. Appius Claudius ex his, qui loco cesserant, decimum quemque militem sorte ductum, fuste percussit. Fabius Rutilius consul, ex duabus legionibus, quæ loco cesserant, vicenos sorte

ductos, in conspectu militum securi percussit. Idem ternos ex centuriis, quarum statio ab hoste perrupta erat, addixit securi. Q. Fabius Maximus, transfugarum dextras præcidit. M. Cato tradidit in furto deprehensis inter commilitones, dextras esse præcisas, aut si beniguius in reum animadvertere voluissent, in principiis sanguinem missum. Seditio quoque securim provocat, ita tamen ut pro arbitrio ducis in pœna paucorum, securitas et quies reipublicæ reformetur. Julius Cæsar orta seditione militum, paucis percussis, castra sedasse legitur, et fidem militum reparasse.

Cap. 12. *Quare cingulo priventur milites, et quod exauctoratus non habet aliquod cum gladio telove commercium, et quare gladius insertus est cingulo.*

Fit interdum ut ex delicto suo privetur miles militiæ cingulo, in his maxime, ubi sacrilegia committuntur. Veteri namque jure statutum est, et novo non est abolitum, ut qui non servato militiæ sacramento, religionem quam profitetur, impugnat, cinguli amissione mulctetur. Fertur hoc edicto Julius compescuisse militem suum, quando urbem ingressis, non licuit homines spoliare, aut templa Deorum, quod ei postmodum ingravescente seditione improperant. Numinibus namque Romanis civibusque jurati, oppugnare non poterant, quos sacramento militiæ susceperant defendendos. Sic quoque C. Curio bello Dardanico circa Dyrrachium, quum unam de quinque legionibus seditiosam vidisset, eam procedere jussit inermem, decinctamque in conspectu armati exercitus stramenta coegit secare. Postremo autem die similiter fossam discinctos milites facere, nullisque precibus legionis impetrari ab eo potuit,

ne signa ejus submitteret, nomenque aboleret. Milites autem in supplementum aliarum legionum distribuit. Non enim restituebantur, qui meruerant privari cingulo, antequam eos præ cæteris virtutum merita insignirent. Milites, qui ex Cannensi pugna cedentes, in Siciliam fuerant relegati, postulaverant a M. Marcello consule, ut in prælium ducerentur. Ille Senatum consuluit, Senatusque negavit placere sibi, eis committi rempubl. qui eam deseruissent. Marcello tamen permisit facere quod videretur; lege tamen præscripta, ne quis eorum munere vacaret, neve donaretur præmio, aut honore, aut reportaretur in Italiam, dum Pœni in ea fuissent. Dum vero cingulo spoliati sunt, eis nec æra procedunt, nec militaribus privilegiis gaudent, nec habent aliquod cum gladio telove commercium. Ideoque provida constitutione majorum est gladius insertus cingulo, ut collato honore cinguli, potestas quoque ipsius gladii aliquatenus intelligatur collata. Et recte cingulo decoratur, ad militiam quisquis accedit, quia eum expeditum esse ad munia reipublicæ, officii sui necessitas exigit. Accingi namque solet, cui gerenda imminent; et cui vacatio datur, licet esse discinctum. Unde illud in libro Romanorum: Non æque glorietur accinctus, ut discinctus. Quia solicitudo laboris imminentis, gloriandi licentiam non admittit, et ociandi libertas et securitas quietis plerumque extollentiam parit. Cingulum ergo indicium est laboris, labor honoris meritum, ut liqueat omnibus, quod qui laborem indictum militiæ subire detrectat, honorem gladii in militari cingulo frustra portat. Ipsius quoque cinguli cassa est significatio, nisi fidem ejus roboret et solidet labor. Videas multos cinguli honore tumentes, sed nisi honorem laboriosa impleant merita, idem est ac si pro solida

substantia quis vendicet spumam. Profecto dignus est privilegium perdere, qui concessa sibi abutitur potestate. Abutitur autem quis, vel non faciendo quod oportet, vel faciendo quod fieri non oportet, et quum utrumque sit malum, ut dicitur, peccatum delicto gravius esse solet. Delinquit enim qui non implet officium; sed plane peccat, quisquis committit contrarium. Albo siquidem nigrum magis opponitur, quam non album, et tristitia lætitiam magis impugnat, quam spes aut timor, quæ neque in lætitiæ rationem cadunt, nec ei maxime adversantur. Et cingulo quidem abutitur, tam ille qui non implet quod oportet ex militiæ sacramento, quam ille qui impugnat militiæ sacramentum. Delinquit tamen gravius, qui impugnat, sicut hostis verus ignavo milite odibilior est. Unde qui rempublicam, et inermem manum militaribus armis impugnat, justissime exauctoratur, tanquam ille qui figuram hostilem induerit. Sed præ cæteris omnibus divino et humano jure gravius feriuntur sacrilegi, et hi qui variis perturbationibus impugnant ecclesiam Dei, quibus lex non præcisionem dexterarum, sed pœnam irrogat capitalem. Si patrocinium illorum assumant Cicero, et Demosthenes, si in defensione eorum linguam acuat, et totius ingenii sui vires exhauriat Quintilianus, si jura viguerint, quod post Deum in manu principis est, fortunas eorum et capita, quin legitimis suppliciis feriantur, tueri non poterunt. Quod si gladium suum adversus tales non exerit princeps, in seipsum proculdubio provocat gladium bis acutum, quem in ore suo gerit filius hominis, gladium utique, qui vivus et efficax est, qui corpus findit et animam, et mittit in gehennam; ad quem obtusus est omnis gladius, et omnis armatura fragilis, et fluida, et infirma, præter illam, quam sola con-

struit gratia in bonorum fabrica meritorum. Sunt autem plurimi, qui malorum clamore operum, quando militiæ consecrandi cingulum altari obtulerunt, videntur protestari, se eo tunc animo accessisse, ut altari, et ministris ejus, sed et Deo, qui ibi colitur, bellum denunciarent. Facilius crediderim hos malitiæ execratos, quam ad legitimam militiam consecratos.

Cap. 14. *Quod disciplina militaris plurimum prodest, et quid militiam maxime frangit.*

PROINDE necessaria est disciplina militaris, cujus quanta sit utilitas, non facile dixerim. Ut enim dictum est, Romanis adeo profuit disciplina, ut orbem suæ subjicerent ditioni. Alexander quoque Macedo, exiguam manum militarem suscepit a patre, sed doctam, qua assuefacta militiæ orbem terrarum aggressus, innumeras hostium copias fudit. Xerxes a trecentis Lacedæmoniorum ad Thermopilas vexatus, quum eos manu infinita, plurimisque suorum amissis, vix confecisset, in eo se deceptum dicebat, quod multos quidem homines haberet, viros autem disciplinæ tenaces nullos. Hoc equidem vere dixit, quod et fuga illa testatur, qua apud Salaminam turpiter victus, qui tot gentes in bella trahebat, ut duces non possent facile numerari, vix una nave evasit. Fertur enim quod duces exercitus ejus non consueverit præ multitudine aliter numerare, quam singulis telis receptis a singulis, ut ex numero telorum, ducum quoque numerus teneretur. Est autem dux usquequaque inutilis, apud quem disciplina non viget; et frustra sperat victoriam, qui animos manusque militum assidue non exercet. Miles subitus subito deserit ducem, et laborem ferre non

sustinet, quem continuus non exercuit labor. Cæsaris animum fiducia roboravit, quod ei res erat adversus militem subitum, ducemque emeritum, et qui longa pacis quiete dedidicerat ducem. Sed et ubi victoria desperatur, ad spem vindictæ erigendus est animus. Est enim interdum

> Una salus victis nullam sperare salutem,

et ut se victores putent, si non moriantur inulti. Magni namque muneris loco est, satiari ultione; et dispendium vitæ, vindictæ solatio compensari. Facile assumit pugnandi necessitatem, cui fugiendi imponitur difficultas. Audaciores sunt qui bellum inferunt, et sæpe alii dum honeste viriliterque mori cupiunt, feliciter vincunt.

> Audentes *namque* fortuna juvat,

et ut pugnæ discrimen imminet,

> Degeneres animos timor arguit,

quo nihil ignominiosius est his, qui nomen et officium militiæ profitentur. Timidos namque gravissime lex militaris percellit. Duci quoque in re militari, diligentissime præcavendum est,

> Ne Venus et vinum pugnantia pectora frangant.

Semper enim vincit luxuria, sed eos duntaxat, quos ante corrumpit. Eoque studiosius fugienda est, quo in clientelam suam acerrime sævit. Antiochus tantæ luxuriæ et superfluitatis instruxit exercitum, ut etiam gregarii milites auro caligas facerent, proculcarentque materiam, cujus amore populi dimicant. Gens quoque Parthorum sæpissime superatur, eo quod luxuriosissima est. Nam

> Quicquid ad Eoos tractus, mundique teporem
> Labitur, emollit gentes clementia cœli.

Solent non in acie cominus præliari, sed quoad possunt, hostem eminus lædunt. Obsessas urbes

mora et viribus nesciunt expugnare. Pugnant autem procurrentibus equis, aut terga dantibus, sæpius etiam simulantibus fugam. Signum his ex antiquo more non tuba, sed tympano datur. Nec pugnare diu possunt; quia intolerabiles essent, si quantus est eorum impetus, tanta esset perseverantia. Natura taciti; ad faciendum, quam ad dicendum promptiores. In cibum parci, fides dicti promissique nulla. Principibus metu, non pudore vel religione parent. Principatus vero quem corrumpit luxuria, diu stare non potest. Aut si steterit, opprimente judicio Dei, evomet quicquid immoderatio luxuriæ hausit. Modum siquidem sui nescit, nec ante intemperantiam reprimit, quam ex indulgentiore licentia in extremam turpitudinem prolababatur. Assyriorum discute plagas, et historiarum testimonio convinces, regna eorum impulsu luxuriæ esse subversa. Inter cætera refert Trogus, quod postremus rex Assyriorum regnavit Sardanapalus, vir muliere corruptior. Ad hunc vivendum, quod nemini ante eum permissum fuerat, præfectus, cum admitti magna ambitione ægre obtinuisset, invenit eum inter scortorum greges purpuram colo nentem muliebri habitu, quum mollitie corporis et oculorum lascivia omnes feminas anteiret, pensa inter virgines partientem. Quibus visis, indignatus tali feminæ tantum virorum iri subjectum, tractantesque ferrum et arma habentes parere, progressus ad socios, quid viderit refert. Negat se ei parere posse, qui se feminam mallet esset, quam virum. Fit ergo conjuratio. Qua ille audita, in aulam regiam se recepit. Ubi extructa incensaque pyra, et se et divitias suas in incendium mittit: hoc solo imitatus virum. Et præcedentium quidem regum robur a luxuria emollitum est, deinde per singulos quasi per gradus invalescente mollitia, in hoc tandem effœminatum, fractum, et

comminutum est. Imperium fere Romanum exhaustum est, et divulsum, Nerone imperante, cujus gula fere omnia devoravit, maculavit libido, exhausit avaritia, fregit ignavia, luxuria cum superbia exinanivit. Hic nullam vestem bis induit, ut vel in aliquo cæteris singulari gloria præluceret. Sed dum Roma permisit, totum orbem fecit inglorium. Quicquid aliorum quæsivit industria, hujus inertia fere amisit.

Cap. 15. *Romanos in disciplina præ cæteris viguisse, et in eis Julium Cæsarem floruisse præ cæteris.*

SED quum omnium gentium exempla revolvo, disciplina Romanorum præ cæteris lucet. Mœsis quoque plurimum profuisse legitur disciplina, ut in paucitate sua finitimis superatis, cum Romanis ausi sint super imperio gentium dimicare. Quam feri autem extiterint, ex verbis eorum colligitur, quibus adversus Romanos pugnaturis, unus ducum ante aciem postulato silentio: Vos, inquit, qui estis? Responsum est: Romani gentium domini. Et ille: Ita fiet, inquit, si vos viceritis nos. Gravi tandem conflictu pugnatum est, sed Romani vicerunt, et numero plures, et fortiores viribus, et exercitatiores usu, multis tamen amissis suorum, eo quod eis colluctatio fuerat adversus populum disciplinaliter eruditum. Verum in tota re militari nihil utilius, nihil clarius duce erudito. Nam virtus et industria ducis, efficaciam exercitus, sicut proverbialiter dici solet, quasi altera lance compensat. Cæsareos triumphos duci potius, quam exercitui vetustas ascripsit. Ut enim Solinus ait, quantum Senicius aut Sergius inter milites, tantum inter duces, imo inter omnes homines Cæsar Dictator enituit. Hujus ductibus undecies centum viginti et duo millia hostium cæsa, [nam quantum bellis

civilibus fuderit, noluit annotari.] Signis collatis quinquagies et bis dimicavit. M. Marcellum solus supergressus, qui novies et tricies pari modo fuerat præliatus. Ad hæc nullus celerius scripsit, nemo velocius legit, quaternas etiam epistolas perhibetur simul dictasse. Benignitate adeo præditus, ut quos armis subegerat, clementia magis vicerit.

Cap. 16. *Quæ nostratibus mala proveniant ab indisciplinatione.*

SED quid majorum virtutem replico, et revolvo? Defecit ætas nostra, et fere ad nihilum redacta est, honoribus intumescit, honorum nesciens gradus, vanitate nominum delectatur, contemta rerum vanitate et fructu. Aleator, auceps, quodque magis mirere, stulticines, et qui nunquam virilia tractaverunt, sed neque nota habuerunt officia, quum ad opera lasciviæ pilo fruticante, cuteque indurata tanquam inhabiles reprobantur, militem induunt, primipilatum ducatumque affectant, et se ductores et doctores pollicentur officii, quod nunquam didicerunt. Porro nullum unquam imperium sic virtus ulla dilatavit, cujus isti non sufficiunt contrahere fines, aut omnino vires evacuare. Si mihi non credis, vel operibus crede. Pudet dicere, quod dolor est, et ignominia sustinere. Dum armata nobis militia stertit, dum alienam expugnant pudicitiam, suam prostituunt, dum nobilium circumeunt domos, convivia explorant, ut epulentur quotidie splendide, dum ampullas projiciunt et sesquipedalia verba, sine cruore trucidantes Saracenos et Parthos, et si quid aliud hostili censetur nomine, dum hoc faciunt milites gloriosi. Nivicollinus indomitus insolescit, inermes Britones intumescunt, ipsosque qui dicuntur Palatini comites, et regum sanguine gloriantur, fere ad deditionem compellunt, et quasi tribu-

tarios faciunt. Non est qui cum eis velit manum conserere, aut qui velit æquo Marte quid valeant experiri. Armati inermes ad campestria provocant; sed inermes ad silvestria, quia de propria virtute diffidit, nemo nostrorum persequitur. Utinam memoriter tenuissent, quod de Cisalpinis Romana narrat historia, cujus verba sunt hæc: Cisalpinorum incolis animi ferarum, corpora plus quam humana erant. Sed experimento deprehensum est, quia virtus eorum sicut primo impetu major est quam virorum, ita sequens minor quam feminarum est. Alpina enim corpora humente cœlo educata, habent aliquid simile nivibus suis, quum mox incaluerint pugna, statim in sudorem eunt, et levi motu quasi sole laxantur. Alibi quoque Alpinarum gentium feritas facile vel per mulieres ostenditur, quæ deficientibus telis, infantes suos afflictos humi in ora militum adversa miserunt. Si essent plane qui impugnarent Nivicollinos nostros, proculdubio vincerentur. Sed, ut ait Amentius, non est qui faciat facienda, quæ fere perfici ultronea fortuna compellit. Armatam provinciam inermis imbellisque barbaries aggreditur, depopulatur et vastat, et qui domi suæ esurit, milite nostro cedente, de nostro satiatur, et in nostro facit luxuriæ diem festum. Nunquid enim non cedit miles, qui non repellit hostem irruentem, et imminentem? Si vero nec amor patriæ, nec rerum damna, nec salutis imminentis ab hoste dispendium, vel pudoris stimulus virtutem militiæ nostræ excitare debuerat, cui jam inermis et insolens Walensis insultat. Proverbialiter dici solet, quia misera terra est quam agaso vel mulio depopulatur. Quod si nulla exhortatione virili, nostri possunt milites ad virilia incitari, vel matres et uxores cedentium eos urgeant ad virtutem. Nam aliquid tale in priscis historiis invenitur. Quum enim irruen-

tibus Medis, acies Persarum pulsata in fugam ageretur, et omnino deficiens, nec victorem respicere auderet, matres et uxores eorum passim obviam fugientibus currunt, et mulierum densata acie orant in prælium revertantur. Nolentibus, sublata veste, obscœna corporis ostendunt, rogantes num in uteros matrum vel uxorum velint refugere. Hac repressi castigatione in prælium redeunt, et facta impressione, quos fugiebant, fugere compulerunt. Utinam sic faciant uxores et matres nostrorum Marchiorum, dum quacunque occasione patriam servent incolumem, et labem pudoris amoveant.

Cap. 17. *Nobis a nostratibus esse exempla virtutum, et quas civitates in Italia condiderit Brennus, secundum antiquas historias.*

VERUM quod a nostris nunc quærimus, jampridem præteriit, et eo usque majorum nostrorum virtus manavit ad alios, ut plenitudo divitis venæ a fonte videatur in rivulos defecisse. Neque enim a Romanis, et Græcis tantum nobis sunt exempla virtutis, nam et domesticis abundamus. Tradunt historiæ Brennum ducem Senonum, qui exercitum Romanorum apud flumen Alliam confecit, ipsamque urbem Romam irrupit, et cepit, et cæsis patribus, et subacta Italia invasit Græciam, vastans omnia, universisque terribilis, usque ad Delphici Apollinis templum, quod situm est in monte Parnasso, processit, ipsiusque Apollinis appetens spolia, scurriliter jocatus ait: Locupletes Deos largiri hominibus oportere; hunc, inquam, tradunt de majori Britannia, quæ ab adventu Saxonum in insulam, appellatur Anglia, oriundum. Apud Trogum Pompeium in vicesimo reperitur, quod Senones Galli, commilitones Brenni, quum in Italiam venissent.

Tuscos a suis sedibus expulerunt, in ea condiderunt urbes egregias, Mediolanum, Cornum, Brixiam, Veronam, Bergamum, Tridentum atque Vincentiam. Nam quod urbem Senensium senibus suis, et valetudinariis, armentariisque construxerint, non modo fides historiæ, sed celebris traditio est; ex eo quidem validior, quod Senenses et lineamentis membrorum, venustate faciei, et coloris gratia, moribus quoque ipsis ad Gallos et Britones, a quibus originem contraxerunt, videntur accedere, licet eos vetustas temporis, orbis plaga, situs regionis, convictus finitimorum, quibus sanguine et moribus diu permixti sunt, ex magna parte mutaverit. Nondum tamen colorem Gallicum, candorem scilicet, hæc omnia ad vicinorum similitudinem exterminasse sufficiunt. Græci namque lac γάλα dicunt, unde et γαλαξίας lacteus appellatur, et Galli quasi colore lectei, et Galatæ, qui quandoque dicti sunt Gallo-græci, in finibus Græciæ, quos Gallorum militia occupavit. Mansit autem exercitus ille Brenno duce triumphator, et semper invictus, donec insurgere ausus est in Deos, ipsum Apollinis Delphici invadens templum. Ubi quum incolæ Dei opem suppliciter implorarent, juvenem supra humanum modum insignis pulchritudinis in delubri culmine conspexerunt. Auditus est etiam stridor arcus et strepitus armorum. Subito etiam terræ motu pars montis abrupta, Gallorum stravit exercitum. Insecuta deinde tempestas est, quæ grandine et frigore saucios absumpsit. Dux ipse Brennus, quum dolorem vulnerum ferre non posset, pugione vitam finivit. Nec moveat quemquam (ut dictum est) in templo visum esse Apollinem, ad ducis invicti audaciam coercendam, delendumque exercitum, qui permittente Deo, exigentibus culpis hominum, multas deleverat nationes, quum certum sit

aereas potestates plurimum nequitiæ suæ exercere in illos, qui sanæ fidei expertes sunt, et veræ religionis ignari. Eis namque gratia subtrahitur, daturque malignis spiritibus licentia nocendi, quum, nisi Domino permittente, omnino nocere non possunt, nec si velint: et sicut evangelico docetur testimonio, non impetrata licentia non audeant, aut queant irruere in gregem porcorum.

Cap. 18. *Exempla recentium historiarum, et quomodo rex Henricus secundus tempestatem et procellas regis Stephani serenaverit, et pacaverit insulam.*

Et quia Brenni historia alicui nimis forte remota videbitur ad monstrandam virtutem gentis, cui non natura, sed doctrina, exercitium, ars, et forte dux deest, accedo propius, et ea quæ fere sunt omnibus nota, compendioso sermone proponam. Enudus quanta virtute Anglorum, Dacos Danosve fregerit, motusque compescuerit Noricorum, vel ex eo perspicuum est, quod ob egregiæ virtutis meritum, quam ibidem potenter et patenter exercuit Cantia nostra, primæ cohortis honorem, et primos congressus hostium, usque in hodiernum diem in omnibus præliis obtinet. Provincia quoque Severiana, quæ moderno usu et nomine ab incolis Wiltesira vocatur, eodem jure sibi vendicat cohortem subsidiariam, adjecta sibi Devonia et Cornubia. Ad tempora nostra descendo: Rex Anglorum, qui Rufus cognominatus est, armis quidem strenuus, sed parum religiosus, et qui persecutione sanctorum, et præcipue sancti Anselmi Cantuariensis, spiculum invidiæ quo suffocatus est, in se visus est provocasse, is, inquam, Cenomannum expugnavit, Comitem cepit, nec tamen dignatus est eum

carcerali custodiæ mancipare, tantoque operi attestabitur in perpetuum mons Barbatus, aut si alio nomine censere malueris, dicatur mons barbarus aut barbarorum. Transeo ad successorem ejus Henricum inclytum regem, qui leo justitiæ appellatus est, quem, sicut publice notum est, non modo urbes, sed et turres Galliæ timuerunt. Sed qualiter regem Francorum commisso prælio fregerit et fugaverit, quia percelebre est, et victoriæ illius in utroque regno, qui publico prælio interfuerunt, plurimi testes extant, ne replicare notissima tædiosum sit, scienter prætereo. Normannorum ducem virum bellicosum, armis strenuum, qui Hierosolyma liberata redierat, sub umbra nominis, quomodo ceperit alieni regni ingressus terminos, referre supervacaneum credo, quum etiam juniores eundem captum viderint in custodia publica, habita tamen æstimatione dignitatis et sanguinis. Testantur hoc Normannorum proceres, alii capti, alii incarcerati, alii exheredati, in hodiernum diem. Sed et sepulchrum captivi ducis apud nos est. Postremo, ne longe petantur exempla, nepos illius totius ævi, si collatæ jam gratiæ virtutum in fine cohæserint merita, rex optimus apud Britannias, Normannorum, et Aquitanorum dux felicissimus, et primus tam amplitudine rerum, quam splendore virtutum, quam strenuus, quam magnificus, quam prudens et modestus, ab ipsa, ut ita dicam, infantia fuerit, nec ipse livor silere aut dissimulare potest, quum opera recentia, et manifesta sint, et a Britanniarum finibus, ad Hispaniæ limites, virtutis suæ protenderit et continuaverit titulos.

Scilicet ingenium, et rerum prudentia velox
Ante pilos venit, dicenda tacendaque callet,
Et potis est nigrum vitiis præfigere theta.

Volens namque Deus gentis prævaricatricis punire

malitiam, rupto fœdere, quod juramento procerum cum filia Leonis justitiæ firmatum fuerat, novorum permisit sublimari favorem, et in regno alieno regnare hominem contemptorem boni et æqui, cujus consilium infatuatum est ab initio, cujus causa in iniquitate et perfidia fundata est, negligentem disciplinæ, ut eo non tam regnante, quam concutiente et collidente clerum et populum, provocarentur omnes ad omnia. Mensura namque juris vis erat. Invadens ergo regnum, exheredavit, exclusit dominum, pro quo quidem, si fides esset in homine, et decessorum meritis, et ex necessitate juramenti sibi fuerat moriendum. Vicinas studuit corrumpere nationes, cum principibus matrimonia contraxit et amicitias, ne quo Dei beneficio parvulus, qui adhuc vagiebat in cunis, ad petitionem hereditatis posset accedere. Plurima quidem adversus innocentiam machinabatur, sed in omnibus his mentita est iniquitas sibi. Eoque innotuit, quia Deus verax est, quod fidem, quam Deo suo, dominoque terreno non servavit, eam nequaquam repperit in subjectis. Eadem namque mensura remensum est ei, qua ipse aliis præmensus fuerat: ac si omnes apud Ennium didicissent,

Neque dedi, neque do infideli cuiquam fidem.

Sed quum multa male, pauca bene, illud quidem pessime egit, quod in contemptum Dei, in Christos ejus, manus injecit, non sine nota perfidiæ et proditionis, quam nefarii operis merito, contraxit apud omnes, ut ad curiam ejus exinde nemo secure accederet. Non tamen solos, etsi primos ad perniciem sui cepit episcopos, sed omnibus quos suspectos habuit, proditionis suæ retendit insidias. At in captione Episcoporum initium malorum fuit, et ab ea die non defuit gladius lateri ejus, et facta sunt semper novissima hominis deteriora prioribus. Quid multa?

In diebus ejus multiplicata sunt mala in terra, ut, si quis ea summatim recenseat, historiam Josephi possint excedere. Veruntamen se illis pueri virtus opposuit, et fere ante ætatem aut munus militare, sic malignantium impetum fregit, ut Theodosio juniore, quem historiæ conferunt Alexandro, quandoque dictus sit non esse et munera nunquam inveniatur inferior. Nec mora, in primis adolescentiæ annis, impubes adhuc, militiam aggressus est, vultuque ferociori, et fortiori manu divini auxilii, hostium corda concussit et fregit. Statimque insurrexerunt in eum reges Francorum, et Anglorum, collectis viribus suis, et utroque immanior hostis Eustachius ille, sororius regis Francorum, qui propriam agens causam, non tam patri, quam sibi, paternum diadema conservare nitebatur. Et eos quidem non modo viriliter Neoptolemus noster sustinuit, sed ex maxima parte potenter superavit. Unde tactus dolore cordis intrinsecus Eustachius, quem prædixi, quod in vita optimum fecit, rebus excessit humanis, quem, lætantibus bonis, et publicæ fortunæ congratulantibus, quoniam hic flagellum aliud patriæ imminebat, luxerunt

Ambubaiarum collegia, pharmocopolæ,
Mendici, mimi, balatrones, hoc genus omne.

Ne tamen obitus ejus gloriæ ducis nostri quicquam detraheret, deditionem Craumersiæ, in cujus subsidium cum patre venerat in manu valida, et numero ampliori vivus armatus, militum instructus copia, sustinuit præsens et vidit. Dux autem consilio unius præmonitus, inter castrum quod rex munierat, et regis copias, suum, sed longe minorem exercitum interjecit. Ne tamen hoc alienigenæ ascribant viribus suis, nostro præcipue milite nitebatur. Ad hoc demum exigentibus culpis perductus est, qui regnum occupaverat, ut cogeretur exheredare filium,

et duci cedere regni successionem, et totius regni proceres et militiam fidelitate præstita obligare. Transeo ad obsidionem Chinonis, quia ibi Anglos et Normannos, quos jam multiplex confœderatio univit, præcipuos et magis strenuos in captione castri extitisse, nullus ignorat. Nam sileo de Nanneto, et toto minoris Britanniæ, quamvis grandis provincia sit, comitatu, qui rebellis esset in hodiernum diem, nisi robur gentis Anglorum esset formidini. Hoc ipsum aut veritus, aut amore et virtute allectus (incertum est enim) illustris Blesensium et Carnotensium comes castra, quæ pupillaris ætatis tempore amissa fuerant, ducatui Normannorum restituit. Longum est si inclyta gesta tanti principis enumerare contendam; quæ sicut omnes admirari necesse est, ita plene describere impossibile. Nec ego viribus meis arrogo, in quo, si juxta præcedentis gratiæ cursum sibi diu successerint prospera, sudare poterunt Orosius, Hegesippus, et Trogus. Cæterum adolescentiæ exitus ab aliquibus suspectus est, et utinam frustra a bonis timeatur.

Cap. 19. *De honore militibus exhibendo, et modestia indicenda: et qui militiæ artem tradiderint, et generalia quædam præcepta eorum.*

Quid moror in commendatione gentis, quam de natura constat esse laudabilem? Beatus Eugenius eam ad quæcunque vellet applicari, dixit esse idoneam, et præferendam aliis, nisi levitas impediret. Sed sicuti Hannibal negabat posse vinci Romanos nisi in patria sua, ita et hæc, dum peregrinatur, invincibilis est. Nam in sedibus suis facilius expugnatur. Hoc autem forte commune habent cum cæteris gentibus incolæ Britanniarum atque Italiæ.

Si vero recte fuerint instituti, et doctrinam exercitatione firmaverint, honorati incedant, habeantur patriæ defensores, niteant cultu, qui tamen viros deceat, nam cultus lascivior nec in muliebri sexu vitio caret, aut nota. Crebro namque compertum est in bellis, militiæ lascivientem et splendidum apparatum, non tam civibus conferre victoriam, quam hostes invitare ad prædam. Unde et Hannibal, quum apud regem Antiochum moraretur causa profugii, facetissime cavillatus est, rege ostentante exercitum insignibus aureis, et argenteis florentem, inducentem currus cum falcibus, et cum curribus elephantos, et omnem equitatum, frenis, ephippiis, monilibus, ac phaleris præfulgentem. Quum ergo rex contemplatione tanti ac tam ornati exercitus, gloriabundus Hannibalem aspexisset: Putasne, inquit, satis esse Romanis hæc omnia? Tunc Pœnus, illudens ignaviam, imbelliamque militum ejus preciose armatorum: Plane, inquit, satis esse credo, etsi Romani avarissimi sint. Lepide quidem, breviter, et acerbe. Nam rex de numero exercitus, et de æstimanda æquiparatione quæsierat, et illum liquet respondisse de præda. Denique si Naso a militia artis suæ arcet, et jubet esse procul juvenes inermes ut femina comptos, quis credat eos ad robustam militiam admittendos? Opifices artium singularum id rerum suarum præ cæteris ornant, a quibus se sciunt præ cæteris honorari. Unde liquet milites oportere armis, quam vestibus nitidiores esse. Æneas a digitis gemmas ad ensem, Virro ad pocula legitur transtulisse. Machabæos quoque constat clypeos inaurasse, et ex fulgore eorum fortitudinem gentium dissipatam. Eos tamen credibile est veste communi fuisse contentos. Nihil est quod minus deceat militem, quam cultus mollior, et deliciæ vestium exquisitæ, nisi forte cum Thrasone

ad munitionem Thaidis expugnandam, Veneri devoverit militiam suam, Marte contempto. Sordes quoque vitandæ sunt, et mediocritati, quæ aureo incedit tramite, jugiter insistendum. Hoc autem volo ire persuasum nostratibus, si exerceantur, virtutem non deesse, quæ tamen frequenter intercidit, si non disciplina firmatur. Artem vero rei militaris, Lacedæmonii tradidisse dicuntur. Unde et Hannibal Italiam petiturus, Lacedæmonium quæsivit ductorem armorum. Qui desiderat pacem, præparet bellum. Qui victoriam cupit, diligenter imbuat militem. Qui secundos optat eventus, dimicet arte, non casu. Nemo provocare, nemo offendere audeat, quem scit superiorem fore, si pugnet. Athenienses unum præ cæteris mandasse militibus, prisci loquuntur annales: Miles nondum emeritus exercitio et labori jugiter assuescat. Nam hæc solent in castris sanitatem, et in conflictu præstare victoriam. Iidem eam tradiderunt, quia in peditibus robur consistit exercitus, et parumper aptum esse militiæ, qui, nisi eques sit, pugnare non novit. Veruntamen nec exerceri, nec ad pugnam vocatur utiliter, cui stipendia non procedunt. Si enim subtrahas alimenta, tibi miles obsequium negabit, aut fidem. Fames enim, ut dici solet, pugnat interius, et sola hæc, quæ tutissima videntur, expugnat. Nescit plebs jejuna timere. Si vero alimenta processerint, nunc timore pœnæ, nunc præmiorum spe ad officium incitetur. Sint ubique campi ductores, et militarium exercitiorum magistri, et his ipsis æra proveniant, et videbis in brevi gentem in id virtutis esse reductam, quo vigebat quando maximus Imperatorum Julius Cæsar,

Territa quæsitis ostendit terga Britannis.

Sed et deliberationes castrenses, fictitiæ tamen, frequentius agitentur, ut in his exercitatus miles, quum

usus exegerit, quid maxime expediat, sciat eligere. Si vero res fuerit seria, lateat militem, eo quod militare præceptum est: quid fieri debeat tractato cum multis, quid vero facturus sis, cum paucissimis et fidelissimis, vel potius ipse tecum. Raro enim manet absconditum, quod ad notitiam multitudinis venit. Militaria quoque præcepta et exempla strenuorum, junioribus sæpe referenda sunt, ut his ad scientiam instituantur, illis accendantur et animentur ad virtutem. Nec tamen propositum meum est, rei militaris hic tradere artem, quæ quidem maxima est, et pernecessaria, et sine qua (ut verbis Plutarchi utar) mancus quilibet intelligitur principatus. Quam si quis ediscere voluerit, adeat Catonem Censorium, legat et illa quæ Cornel. Celsus, quæ Julius Hyginus, quæ Vegetius Renatus, cujus, eo quod elegantissime et diligentissime rei militaris artem tradidit, licet exempla præstrinxerit, plura inserui: legat inquam quæ isti posteris præscribenda duxerunt. Hoc tamen in omnium artium utilitate versatur, ut nequaquam præceptis exercitium desit. Nam, sicut ait Cicero, in unamquamque rem dare præcepta facillimum est, sed eam efficaciter exequi laboriosissimum. Quod vero in præceptis eloquentiæ ad Herennium scribens, de arte dicendi asseruit, eam scilicet inefficacem et inutilem esse sine usu et exercitatione dicendi, ad omnes artes arbitror transferendum, quatenus non firmantur usu, nec exercitio roborantur. Adeo quidem ut si artem usumque dissocies, utilior sit usus expers artis, quam ars quæ sui usum non habet. Nam et David in funda et lapide, quorum peritiam et usum habebat, Allophylum stravit, et in baculo suo aggredi ausus est virum cunctis terribilem, et bellatorem ab adolescentia sua. Rejecitque loricam regiam et arma, quibus exercitatus non fuerat, ratus

esse omnia impedimento militiæ, quorum usus exercitio non firmatur. Cæterum sicut ars sterilis est usus ignara, sic et usus imperfectus est, qui ex arte non provenit. Est ergo singulorum initium a natura, qua reluctante, et (ut dici solet) invita Minerva, nihil recte aggredimur. Progressus ab usu, ab arte perfectio, si tamen jugi exercitatione fuerit solidata. Obtinet hoc in liberalibus, virilibus, et mechanicis, aut si quæ sunt, quarum nondum audierimus mentionem, ut ars infœcunda sit sine usu, et usus temerarius sine arte. Militia ergo sine arte iners est, inofficiosa sine usu. Quocirca qui miles esse voluerit, prædiscat artem, eamque usu et exercitio firmet, ut quum electus fuerit, et militiæ sacramento ascriptus, reipublicæ, et sibi utiliter vivat, et non sit, prout Plutarchus ait, manus manca. His enim verbis in institutione Trajani novissime usus est, quum a manibus prolapsus est ad pedes. Sequamur ergo eum, et sicut ipse ait, quasi soccos pedibus faciamus, ut non offendantur ad lapidem, obicemve alium, quem multiplex ingerit casus.

Cap. 20. *Qui sint pedes reipublicæ et de cura eis impendenda.*

PEDES quidem, qui humiliora exercent officia, appellantur, quorum obsequio reipublicæ membra per terram gradiuntur. In his quidem agricolarum ratio vertitur, qui terræ semper adhærent, sive in sationalibus, sive in consitivis, sive in pascuis, sive in floreis agitentur. His etiam aggregantur multæ species lanificii, artesque mechanicæ, quæ in ligno, ferro, ære, metallisque variis consistunt, serviles quoque obsecundationes, et multiplices victus acquirendi, vitæque sustentandæ, aut rem familiarem amplificandi formæ; quæ nec ad præsidendi per-

tinent auctoritatem, et universitati reipublicæ usquequaque proficiunt. Hæc autem tot sunt, ut respublica non octipedes cancros, sed et centipedes pedum numerositate transcendat. Et quidem præ multitudine numerari non possunt, quum tamen non infinita sint per naturam, sed quia tam variæ figuræ sunt, ut nullus unquam officiorum scriptor, in singulas species eorum specialia præcepta dederit. Verumtamen quod generale est omnibus et singulis procuratur, ut legis scilicet limites non excedant, et ad publicam utilitatem omnia referantur. Debent autem obsequium inferiora superioribus, quæ omnia eisdem vicissim debent necessarium subsidium providere. Unde Plutarchus ea dicit in omnibus exequenda, quæ humilioribus, id est multitudini, prosunt. Nam paucitas semper pluribus cedit. Ea ergo causa instituti sunt magistratus, ut a subditis injuriæ propulsentur, ipsaque reipublica quasi illorum opificio calcietur. Est enim quasi discalciata, quando injuriis exponitur, quo nihil potest ignominiosius esse gerentibus magistratum. Afflictus namque populus, quasi principis podagram arguit et convincit. Tunc autem totius reipublicæ salus incolumis præclaraque erit, si superiora membra se impendant inferioribus, et inferiora superioribus pari jure respondeant, ut singula sint quasi aliorum ad invicem membra, et in eo sibi quisque maxime credat esse consultum, in quo aliis utilius noverit esse prospectum.

Cap. 21. *Rempublicam ad naturæ similitudinem ordinandam, et ordinem de apibus mutuandum.*

Scripserunt de repub. etsi diverso modo, Cicero et Plato, quum alter qualis esse debeat disseruerit, alter qualis fuerit a majoribus instituta. Hanc tamen

uterque et institutæ, et instituendæ præscripsit formulam, ut vita civilis naturam imitetur, quam optimam vivendi ducem sæpissime nominavimus. Alioquin, non modo incivilis, sed potius bestialis et bruta rite censebitur. Quæ sit autem naturæ institutio, ipsa rationis experientia monstrare sufficit. Poetarum doctissimus Maro, ad quem Plutarchus suum destinat Trajanum, ut civilem vitam ab apibus mutuetur,

Admiranda canit levium spectacula rerum,
Solæ communes natos, consortia tecta
Urbis habent, magnisque agitant sub legibus ævum:
Et patriam solæ, et certos novere penates:
Venturæque hyemis memores, æstate laborem
Experiuntur, et in medium quæsita reponunt.
Namque aliæ victu invigilant, et fœdere pacto
Exercentur agris, pars intra septa domorum,
Narcissi lachrymam, et lentum de cortice gluten,
Prima favis ponunt fundamina, deinde tenaces
Suspendunt ceras: aliæ, spem gentis, adultos
Educunt fœtus, aliæ purissima mella
Stipant, et liquido distendunt nectare cellas.
Sunt, quibus ad portas cecidit custodia sorti,
Inque vicem speculantur aquas, et nubila cœli:
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto,
Ignavum fucos pecus a præsepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragantia mella.
Ac veluti lentis Cyclopes fulmina massis
Quum properant, alii taurinis follibus auras
Accipiunt, redduntque; alii stridentia tingunt
Aera lacu, gemit impositis incudibus Ætna.
Illi inter sese magna vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe ferrum.
Non aliter (si parva licet componere magnis)
Cecropias innatus apes amor urget habendi,
Munere quamque suo: grandævis oppida curæ,
Et munire favos, et Dædala fingere tecta.
At fessæ multa referunt se nocte minores,
Crura thymo plenæ: pascuntur et arbuta passim,

Et glaucas salices, casiamque, crocumque rubentem,
Et pinguem tiliam, et ferrugineos hyacinthos.
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.
Mane ruunt portis: nusquam mora rursus, easdem
Vesper ubi e pastu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
Fit sonitus, mussantque oras et limina circum.
Post ubi jam thalamis se composuere, siletur
In noctem, fessosque sopor suus occupat artus.
Nec vero a stabulis pluvia impendente recedunt
Longius, aut credunt cœlo adventantibus Euris:
Sed circum tutæ sub mœnibus urbis aquantur,
Excursusque breves tentant: et sæpe lapillos,
Ut cymbæ instabiles fluctu jactante saburram,
Tollunt, his sese per inania nubila librant.
Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,
Quod nec concubitu indulgent, nec corpora segnes
In Venerem solvunt, aut fœtus nixibus edunt:
Verum ipsæ foliis natos, et suavibus herbis
Ore legunt: ipsæ regem, parvosque Quirites
Sufficiunt, aulasque et cerea regna refigunt.
Sæpe etiam duris errando in cotibus alas
Attrivere, ultroque animam sub fasce dederunt:
Tantus amor florum, et generandi gloria mellis.
Ergo ipsas quamvis angusti terminus ævi
Excipiat, (neque enim plus septima ducitur æstas)
At genus immortale manet, multosque per annos
Stat fortuna domus, et avi numerantur avorum.
Præterea regem non sic Ægyptus, et ingens
Lydia: nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes
Observant: rege incolumi mens omnibus una est;
Amisso, rupere fidem, constructaque mella
Diripuere ipsæ, et crates solvere favorum.
Ille operum custos, illum admirantur, et omnes
Circumstant fremitu denso, stipantquæ frequentes.
Et sæpe attollunt humeris, et corpora bello
Objectant, pulchramque petunt per vulnera mortem.

Reipublicæ omnes auctores percurre, rerum publicarum revolve historias, vita civilis tibi rectius et elegantius nusquam occurret. Essentque proculdubio

beatæ civitates, si hanc sibi vivendi præscriberent formam.

Cap. 22. *Quod sine prudentia et sollicitudine nullus magistratus subsistit incolumis, nec viget respublica cujus caput infirmatur.*

LOCA quoque venerabilia, si apum insistant vestigiis, via compendiosissima, et expedita, proficiscuntur ad vitam. Vide apud Maronem fundamenta Carthaginis, et earum collatione beatæ urbis auspicia poteris admirari. Omnium namque laborem communem agnosces, et neminem otiari, ipsamque reginam, cujus ope civitatis structura consurgit, etsi labori inferiorum manus suas nequaquam immisceat, oculos tamen impendit operi, et totius mentis exercet sollicitudinem. Nam sine prudentia et sollicitudine non modo respublica non procedit, sed nec minima consistit domus. Unde in commendatione Ulyxis Homerus ei comitem docet semper prudentiam affuisse, quam ritu poetico Minervam nuncupavit. Imitator quoque illius, Maro, virum insignem armis et pietate describens, et quem dignum censuit, ut patrem faceret Romanorum, recte ei in gerendis omnibus Achatem sociavit, eo quod solicitudo prudentiæ, quæ gerenda sunt, rectissime promovet, et viro circumspecto sic negotia sæpe procedunt, ut nullis insidiantium dolis præpediatur, et quasi invisibilis via gerendorum non publicata, ad finem intentionis perveniat destinatum. Eleganter equidem, quum nec res militaris, nec pietatis opus sine sollicitudine et prudentia valeat exerceri. Fidelis utique contractus est, quum sollicitudo prudentiæ sociatur, quia et ingenium perspicax retunditur otio, et sollicitudo non proficit, nisi divitis venæ fundamento nitatur. Alterius sic

Altera poscit opem res, et conjurat amice.

Sed cujuslibet rei quantumlibet recta initia non procedunt, Minerva recedente. Procedat tibi poeta Mantuanus, qui, sub imagine fabularum, totius philosophiæ exprimit veritatem. Attende ergo novorum civium diligentiam:

Qualis apes æstate nova per florea rura
Exercet sub Sole labor, quum gentis adultos
Educunt fœtus, aut quum liquentia mella
Stipant, et dulci distendunt nectare cellas:
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus a præsepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.

Ita variis tenentur occupationibus cives, et dum sic coluntur officia singulorum, ut universitati prospiciatur, dum justitia colitur, fines omnium mellea dulcedo perfundit. Veruntamen nullius reipublicæ est diutina felicitas, nisi universitati prospiciat caput incolume. Quod si non noveras, vel Didonis docearis exemplo. Quanta enim levitate Æneas admittitur, quantam cito invenit gratiam homo ignotus, exul, fugitivus, cujus causa ignota est, persona suspecta? Quanta curiositate exceptæ sunt ab auribus principum fabulosæ narrationes hominis, suam evacuantis culpam, propriam quærentis gloriam, et id captantis, unde posset auditorum subvertere mentes? Præcedunt ergo ad introitum hominis sermones blandi, illecebræ laudum conciliant hospitii gratiam, convivium accuratius instruit omnium captata sedulitas, fabulæ sequuntur convivia, venandi, multiplicisque luxuriæ levitas comitatur incestum. Pariunt hæc incendium, desolationem civium, et perpetuæ hostilitatis prorogant causas. Hic finis fœminei et effœminati regni, quod licet virtutis habuerit fundamentum, succedentibus prosperis minime potuit invenire processum. Leviter admissus

est, qui, quamvis ex pietatis officio ut hospes non fuerat excludendus, oppqrtunius tamen fuerat eum ut advenam, non quasi judicem introire.

Cap. 23. *Levitatem sicut loquendi, ita et audiendi vitandam: et quod finis voluptatis, pœnitentia est.*

OMNIA, inquit, fac cum consilio, et post factum non pœnitebis. Præterea sicut principem levia proferre non decet, sic nec facilem quidem esse ad levia audienda. Ait enim sapientia: Princeps qui libenter audit verba mendacii, omnes ministros habet impios. Confabulationibus et conviviis se totis viribus immiscet Venus, cujus qui prima missilia libenter admittit, quin posterioribus gravius vulneretur, vix evadit.

Visus, et alloquium, contactus, et oscula, factum,

sicut se præcedunt ordine, ita et ex necessitate doloris inferunt partum. Voluptatis siquidem finis, pœnitentia est. Si mihi non credis, vel Demostheni crede, qui satis urbane hoc Laidi dicitur respondisse. Hæc autem Lais Corinthia ob elegantiam venustatemque formæ grandem pecuniam demerebat. Conventusque ad eam divorum hominum ex omni Græcia celebres erant, nec admittebat, nisi qui dabat, quæ poscebatur. Poscebat autem illa nimium quantum. Hinc natum est frequens illud proverbium apud Græcos: Frustra quis Corinthum tendit ad Laidem, nisi queat, aut velit dare, quæ poscitur. Ad hanc ille Demosthenes clanculo adit, et ut copiam sui faceret, petit. At Lais hoc quantum poposcit, quod nostratis nummi denarium faciat decies mille, æquaturque medietati talenti majoris, quod nostratis

denarii viginti millia claudit. Tali petulantia mulieris atque pecuniæ magnitudine ictus, expavidusque Demosthenes, avertitur, et discedens, Ego, inquit, pœnitere tanti non emo. Visne proximiora? Nosti quis dixerit, quia habet hoc voluptas omnis:

Stimulis agit furentes,
Apumque par volantum,
Ubi grata mella fudit,
Fugit, et nimis tenaci
Ferit icta corda morsu.

Initia namque cupidinis, dulcia sunt super mel et favum: at novissima ejus quovis absinthio amariora sunt. Quis est enim finis confabulationis conviviorum, et expletæ libidinis, nisi pyra incensa, et quæ in omnes cives desolationis incendia spargit?

Cap. 24. *Vitia potestatum ferenda sunt, eo quod in eis auspicia publicæ salutis constant, et quod dispensatores salutis sunt, sicut stomachus in corpore animalis nutritiva dispertit, et hoc ex sententia domini Adriani Papæ.*

VADE, inquit Salomon, ad formicam, O piger, ut providentia habeatur. At Philosophus virum politicum mittit ad apes, ut ab illis suum discat officium: cui si Tyrii acquievissent, nequaquam luxuriæ indulsissent, et de gentis perpetua incolumitate gauderent. Sed quia vitium in muliere domina radicavit, effeminati cives subduxerunt colla virtuti. Porro etsi in officio virtutum sit remissior principatus, colendus tamen est: et sicut apes in humeris regem suum attollunt, ita subjecti, quos pedes et membra prædiximus esse, dummodo vitiis perniciosus non sit, omnimodum ei exhibeant famu-

latum. Nam etsi laboret vitiis, ferendus est tanquam in quo salutis auspicia provincialibus extant.

Rege incolumi mens omnibus una;
Amisso, rupere fidem.

Illyrici et Thraces, quotidiano exercitio indurati, gloria bellicæ laudis finitimos Macedones terrebant, qui prælio pulsi, rege suo regis defuncti filio in cunis prolato, et pone aciem posito, acrius certamen repetiere, tanquam ideo victi fuissent, quod bellantibus defuerant auspicia regis sui; victores futuri vel propterea, quod ex superstitione vel fide animum vincendi ceperant. Nam et miseratio infantis eos tenebat, quoniam si victi essent, captivum de rege facere videbantur. Conserto itaque prælio, magna cæde Illyricos fuderunt, ostendentes hostibus suis, priore bello regem, non virtutem Macedonibus defuisse. Quanti ergo esse debet jam provectus ætate et dignitate, si tanti habeatur utroque provehendus? Licet autem duriuscule videatur tractare populum, tamen auctoritas dignitatis, et officii utilitas debent provincialium animos mitigare. Memini me causa visitandi dominum Adrianum Pontificem quartum, qui me in ulteriorem familiaritatem admiserat, profectum in Apuliam, mansique cum eo Beneventi ferme tres menses. Quum itaque, ut fieri solet inter amicos, sæpe super plurimis conferremus, et ipse quid de se, et ecclesia Romana sentirent homines, a me familiarius, et diligentius quæreret, ego apud eum usus spiritus libertate, mala, quæ in diversis provinciis audieram, patenter exposui. Sicut enim dicebatur a multis, Romana ecclesia, quæ mater omnium ecclesiarum est, se non tam matrem exhibet aliis, quam novercam. Sedent in ea Scribæ et Pharisæi, ponentes onera importabilia in humeris hominum, quæ digito non contingunt. Dominantur

in clero, nec forma fiunt gregi, qui recto calle pergit ad vitam, pretiosam supellectilem congerunt, auro et argento onerant mensas, sibi etiam ab avaritia nimis parci. Nam pauper aut nullus, aut rarus admittitur, quem interdum non tam Christus, quam vana gloria introducit. Concutiunt ecclesias, lites excitant, collidunt clerum et populum, laboribus et miseriis afflictorum nequaquam compatiuntur, ecclesiarum lætantur spoliis, et quæstum omnem reputant pietatem. Justitiam non tam veritati, quam pretio reddunt. Omnia namque cum pretio hodie, sed nec cras aliquid sine pretio obtinebis. Nocent sæpius, et in eo dæmones imitantur, quod tunc prodesse putantur quum nocere desistunt, exceptis paucis, qui nomen et officium pastoris implent. Sed et ipse Romanus Pontifex omnibus gravis, et fere intolerabilis est: præterea omnes arguunt, quod ruentibus et collabentibus ecclesiis, quas patrum construxit devotio, altaribus quoque incultis, palatia extruit, et ipse non modo purpuratus, sed deauratus incedit. Palatia splendent sacerdotum, et in manibus eorum Christi sordidatur ecclesia. Provinciarum diripiunt spolia, ac si thesauros Crœsi studeant reparare. Sed recte cum eis agit Altissimus, quoniam et ipsi aliis, et sæpe vilissimis hominibus dati sunt in direptionem. Et ut opinor, dum sic in invio erraverint, nunquam deerit eis flagellum Domini. Os siquidem Domini locutum est, quia quo judicio judicaverint, judicabuntur, et sua mensura remetietur eis. Antiquus dierum mentiri non novit. Hæc, inquam, pater, loquitur populus, quandoquidem vis ut illius tibi sententias proferam. Et tu, inquit, quid sentis? Angustiæ, inquam, sunt undique. Vereor enim ne mendacii vel adulationis contraham notam, si solus populo contradixero. Sin autem, reatum vereor

majestatis, ne tanquam qui os meum in cœlum posuerim, crucem videar meruisse. Veruntamen quia Guido Clemens Sanctæ Potentianæ Presbyter Cardinalis populo testimonium perhibet, ei usquequaque contradicere non præsumo. Asserit enim in Romana ecclesia quandam duplicitatis esse radicem, et fomentum avaritiæ, quæ caput et radix est omnium malorum. Neque id quidem in angulo, sed considentibus fratribus, sancto Eugenio præsidente, quando adversus innocentiam meam Ferentini gratis excanduerant, hoc publice protestatus est. Unum tamen audacter conscientia teste profiteor, quia nusquam honestiores clericos vidi, quam in ecclesia Romana, aut qui magis avaritiam detestentur. Quis Bernardi Redonensis, sanctorum Cosmæ et Damiani diaconi Cardinalis continentiam, contentumque pecuniæ, non miretur? Nondum natus est a quo munus acceperit. Quod tamen a communione fratrum sinceriore jure proveniebat, interdum accipere persuasus est. Quis non stupeat Episcopum Prænestinum, qui scrupulum conscientiæ metuens, et a participatione bonorum communium abstinebat? Plurium tanta modestia, tanta gravitas est, ut Fabricio non inveniantur inferiores, quem, agnita salutis via, modis omnibus antecedunt. Quia ergo instas, urges, præcipis, quum certum sit quod Spiritui sancto mentiri non licet, fateor, quia quod præcipis, faciendum est, etsi non sitis omnibus operibus imitandi. Nam qui a doctrina vestra dissentit, aut hæreticus, aut schismaticus est. Sed Deo propitio, sunt qui non omnium vestrum opera imitentur. Paucorum ergo labes sinceris maculam, et universali ecclesiæ infamiam ingerit. Et mea opinione ideo frequentius moriuntur, ne totam corrumpant ecclesiam. Sed et boni rapiuntur interdum, ne malitia immutentur, et quia Roma

corrupta apud Deum, his reperitur indigna. Tu ergo, qui id habes officii, quære et insere humiles, vanæ gloriæ et pecuniæ contemptores. Sed timeo ne, dum pergis quærere quæ vis, ab imprudente amico audias quæ non vis. Quid est pater quod aliorum discutis vitam, et te ipsum minime perscrutaris? Omnes applaudunt tibi, pater omnium vocaris et dominus, et capiti tuo infunditur omne oleum peccatoris. Si ergo pater es, quare a filiis munera et retributiones expectas? Si dominus, quare Romanis tuis timorem non incutis, et temeritate repressa, eos ad fidem non revocas? At urbem vis Ecclesiæ tuis muneribus conservare. Nunquid eam sic Silvester muneribus acquisivit? In invio pater es, et non in via. Eisdem est conservanda muneribus, quibus est acquisita. Quod gratis accepisti, gratis dato. Justitia regina virtutum est, et erubescit quovis pretio permutari. Si gratiosa futura est, sit gratuita. Nequaquam prostituatur ad pretium, quæ corrumpi non potest. Integra est, et semper incorrupta. Dum premis alios, et tu gravius opprimeris. Risit Pontifex, et tantæ congratulatus est libertati, præcipiens ut quotiens sinistrum aliquid de ipso meis auribus insonaret, hoc ei sine mora nunciarem. Et quum plurima nunc pro se, nunc contra se respondisset, apologum hujusmodi mihi proposuit. Ait ergo: Accidit ut adversus stomachum membra omnia totius corporis conspirarent, tanquam adversus eum qui voracitate sua labores omnium exhauriret. Non satiatur oculus visu, nec auris auditu, laboribus insistunt manus, pedes ab itinere callum induunt, ipsaque lingua utiliter sermonem et silentium moderatur. Omnia denique membra publicis invigilant commodis, et in tanta solicitudine omnium et labore, solus quiescit venter; et quum omnia parata fuerint quæ labor multiplex

acquisivit, solus omnia devorat et consumit. Quid multa? Condixerunt ut a laboribus abstinerent, et gravi inedia conficerent illum inertem et publicum hostem. Exacta est sic una dies, secuta est altera tædiosior. Tertia adeo perniciosa fuit, ut fere omnibus defectum indiceret. Urgente itaque necessitate, fratres iterum in unum convenerunt, acturi de salute sua, et hostis publici statu. Quum vero omnes assisterent, oculi languerunt, pes molem corporis non erexit, torpebant brachia, sed et ipsa lingua iners et deficienti palato sociata, causam communem exponere non præsumpsit. Ad cordis ergo consilium omnia redierunt, ibique habita deliberatione, ratio patefecit, quoniam hæc mala ingerebat, qui ante denunciatus fuerat publicus hostis. Ex quo enim ei tributa subtracta sunt, et ipse quasi publicus dispensator, omnibus alimenta subduxit. Et quia nemo potest sine stipendiis militare, quum stipendia non procedunt, debilitatur et frangitur miles. Sed nec in dispensatorem poterat culpa refundi, qui quod non acceperat, minime potuerit aliis erogare. Longeque tutius esse, ut ei quod distribuat ministretur, quam illo evacuato omnia membra esuriant. Factumque est ita: suadente ratione impletus est venter, refocillata membra, et pax omnium reformata. Absolutus est itaque stomachus, qui licet vorax sit, et avidus alieni, non sibi tamen petit, sed aliis, quæ eo exinanito nequeunt sustentari. Tale est, inquit, frater, si recte attendas, in corpore reipublicæ, ubi licet plurimum appetat magistratus, non tam sibi quam aliis coacervat. Si enim exinanitus fuerit, nihil est quod membris valeat impartiri. Nam stomachi in corpore, et principis in republica idem officium est, juxta illud Q. Sereni:

Qui stomachum regem totius corporis esse

Contendunt, vera niti ratione videntur.
Hujus enim validus firmat tenor omnia membra.
At contra ejusdem franguntur cuncta dolore.
Quin etiam, nisi cura juvet, vitiare cerebrum
Fertur, et integros illinc avertere sensus.

Noli ergo neque nostrum, neque secularium principum duritiam metiri, sed omnium utilitatem attende.

Cap. 25. *De cohærentia capitis et membrorum reipublicæ: et quod princeps quædam imago deitatis est, et de crimine majestatis, et de his quæ sunt in fidelitate servanda.*

Mihi vero satisfactum est, et persuasus sum devotos humeros supponere potestati, nec modo fero eam, sed grata est, dum Deo subjecta est, et illius ordinem sequitur. Alioquin si divinis reluctetur mandatis, et me theomachiæ suæ velit esse participem, libera voce respondeo: Deum cuivis homini præferendum. Sic ergo cohæreant inferiora superioribus, sic universa membra se subjiciant capiti, ut religio servetur incolumis. Rem politicam legitur Socrates instituisse, et in eam dedisse præcepta, quæ a sinceritate sapientiæ, quasi quodam fonte naturæ manare dicuntur. Hoc autem in summa colligitur, ut quæ in republica humiliora sunt, majorum officio diligentius conserventur. Institutionem Trajani, cujus mentio superius facta est, diligentius relege, et hæc latius conscripta invenies. Nobis autem hæc de unitate capitis et membrorum ad præsens dixisse sufficiat; hoc adjecto quod præmisimus, quod læsio capitis, ut prædiximus ad omnia membra refertur, et cujusque membri vulnus injuste irrogatum, ad capitis spectat injuriam. Cæterum quod adversus caput aut universitatem membrorum dolo malo malitia præsumit, crimen est gravissi-

mum, et proximum sacrilegio: quia sicut illud Deum attentat, ita et istud principem, quem constat esse in terris quandam imaginem Deitatis. Et ex eo quidem majestatis dicitur crimen, quod persequitur illius imaginem, qui solus, sicut illustris Comes Legecestriæ Robertus, modeste proconsulatum gerens apud Britannias, dicere consuevit, veræ et ingenuæ majestatis retinet veritatem. Puta cum quis adversus principis securitatem, aut populi, quid molitur, sive per se, sive per alium. In hujus autem persecutione omnibus æqua conditio est: et plerumque fit, ut nec mortis beneficio, in his etiam quos nemo convenit in vita, liberentur. Sed convictis mortuis illorum damnatur memoria, et bona successoribus auferuntur. Nam ex quo sceleratissimum quis consilium cepit, exinde quodammodo sua mente punitus est. Ex quo quis tale crimen contraxit, neque alienare, neque manumittere posse constat, nec ei solvere jure debitorem. Famosi quoque, qui alias jus accusandi non habent, sine ulla dubitatione hic admittuntur; sed et milites, qui alias causas defendere non possunt. Nam qui pro pace excubant, magis magisque ad hanc accusationem admittendi sunt. Servi quoque dominos licenter deferunt, et liberti patronos. Hoc tamen crimen a judicibus non in occasionem ob principalis majestatis venerationem habendum est, sed in veritate. Nam et spectanda est persona an potuerit facere, et an fecerit, an cogitaverit, et an antequam hoc præsumpserit, sanæ mentis fuerit. Nec lubricum linguæ ad pœnam facile trahendum est: quamquam enim temerarii pœna sint digni, tamen et illis parcendum est, si non tale sit delictum, quod vel ex scriptura legis descendat, vel quod ad exemplum legis vindicandum est. Audiuntur et mulieres in læsæ majestatis quæstione. Nam conjurationem Sergii Catilinæ Julia

mulier detexit, et M. Tullium consulem in judicium ejus instruxit. Tormentis quidem subdendi sunt, si hoc ratio necessitatis, aut utilitatis inducat, qui criminis ejus rei esse creduntur cum illis, quorum consilio atque instinctu ad accusationem visi sunt accessisse, ut ab omnibus commissis consciis vindicta possit instituta reportari. Sunt autem plurima, quæ majestatis informant crimen, ut si de morte principis tractetur, aut magistratuum, aut arma quis contra patriam tulerit, aut relicto principe de publico bello profugerit, aut concitatum in seditionem adversus rempublicam sollicitaverit populum: cujusve opera, dolove malo, hostes populi, reique publicæ, commeatu, armis, telis, pecunia, quave alia re adjuvantur, vel ex amicis hostes reipublicæ fiunt: cujusve opera, dolove malo, factum erit, quo magis obsides pecunia dentur adversus rempublicam, quo minus etiam gens extraneæ regionis reipublicæ obtemperet, fecerit. Item qui confessum in judicio reum, et propter hoc in vincula conjectum, emiserit, et in hunc modum plurima, quæ longum, aut impossibile est enarrare. Sed quia formam fidelitatis in eo præ cæteris servari oportet, pauca sunt ex quibus quid non liceat, commodissime colligi potest. Necessarii namque contrarium, impossibile est, et ei quod oportet fieri, sola illicita contradicunt. Exigit autem fidelitatis forma, quæ necessario fidei sunt inserta, incolume, tutum, honestum, utile, facile, possibile. Ne cui fidelitate tenemur astricti, incolumitatem lædamus corporis, aut munitiones quibus tutus est detrahamus, aut præsumamus committere, unde honor aut illius utilitas minuatur: sed neque id quod facile est, difficile fieri licet; aut quod possibile est, impossibile. Præterea qui beneficium ab eo, cujus fidelis est, possidet, gerendis ejus auxilium

et consilium debet. Unde quantum omnium Domino debeatur, sole clarius lucet, si tantum debetur his, quibus sola fidelitate tenemur astricti. Sed et pœna hujus criminis est tanta, ut non facile crediderim, nec a dominis insularum, qui frequentius tyrannidem induunt, severius quippiam excogitari posse. Et ne a tyrannorum sævitia pœnæ severitas processisse credatur, ipsius modestissimi viri verba pro parte posuimus. Ait ergo: Quisquis cum militibus, vel cum privatis, vel barbaris etiam scelestam inierit factionem, aut factionis ipsius susceperit sacramentum, vel dederit, et de nece etiam virorum illustrium, qui consiliis et consistorio nostro intersunt, Senatorum etiam, nam et ipsi pars corporis nostri sunt, vel cujuslibet postremo qui nobis militat, cogitaverit (eadem enim severitate voluntatem sceleris, qua effectum puniri jura voluerunt) ipse quidem ut majestatis reus gladio feriatur, omnibus bonis ejus fisco nostro addictis. Filii vero ejus, quibus vitam imperatoria specialiter lenitate concedimus (paterno enim debent perire supplicio, in quibus paterni, hoc est hereditarii criminis exempla metuuntur) a materna vel avita, omnium etiam proximorum hæreditate ac successione habeantur alieni, testamentis extraneorum nihil capiant. Sint perpetuo egentes et pauperes, infamia eos semper paterna comitetur. Ad nullos unquam honores, ad nulla prorsus sacramenta perveniant. Sint postremo tales, ut his perpetua egestate sordentibus, sit et mors solatium, et vita supplicium. Denique jubemus etiam eos notabiles esse sine venia, qui pro talibus unquam apud nos intervenire tentaverint. Ad filias sane eorum, quotlibet numero fuerint, falcidiam tantum ex bonis matris, sive testata sive intestata defecerit, volumus pervenire; ut habeant potius mediocrem filiæ alimoniam,

quam integrum emolumentum et nomen heredis. Mitior enim circa eas debet esse sententia, quas pro infirmitate sexus, minus ausuras esse confidimus. Uxores sane prædictorum recuperata dote, si in ea conditione fuerint, ut quæ a viris titulo donationis acceperunt, filiis debeant reservare, tempore quo usufructus absumitur, omnia ea fisco nostro se relicturas esse cognoscant, quæ juxta legem filiis debeantur. Falcidia etiam ex his rebus filiabus tantum, non etiam filiis deputetur. Id quod de prædictis, eorumque filiis cavimus, etiam de satellitibus consciis ac ministris, filiisque eorum simili severitate censemus. Sane si quis ex his in exordio initæ factionis, studio veræ laudis accensus, ipse prodiderit factionem, et præmio a nobis et honore donabitur. Is vero qui usus fuerit factione, si tamen incognita ad hæc consiliorum arcana patefecerit, absolutione tamen et venia dignus habebitur.

Cap. 26. *Quod vitia ferenda sunt, aut tollenda, et a flagitiis distant: et generalia quædam præcepta de officio principis; et brevis epilogus quanta sit reverentia ei exhibenda.*

Hæc quidem pauca de multis excerpta, de sincera vena juris, præsenti opusculo curavi inserere, quo et juris ignari, a majestatis crimine seipsos longius amoverent his inspectis, et ne quisquam meipsum calumnietur in aliquo adversus auctoritatem principis quippiam præsumpsisse. Dici solet, quia sine læsione ungulum, non facile removetur robur a subere: sed multo æquius et citius læditur, quisquis obsequium membrorum sejungit a capite. Vigeat semper excellentia capitis, quia in eo totius corporis consistit salus. Varro in Satyra quæ Menippæa inscribitur,

et de officio matrimonii instituta est, ait: Vitium conjugis aut tollendum est, aut ferendum. Qui tollit vitium, commodiorem conjugem præstat: qui fert, seipsum efficit meliorem. Sic principiis et subjec torum vitia, aut ferenda sunt, aut tollenda. Horum quippe confœderatio affectum conjugis aut æquat, aut præcedit. Sed et ipsa Varronis verba, ferre et tollere, lepide quidem composita sunt. Apparet autem quia tollendi nomen, correctionis est nota. Constat ejusdem ejus esse sententiam, ut feratur, quod tolli non potest. Hoc tamen fidelis adjicit interpretatio, ut vitium intelligatur, quod honeste ferri potest, et religione incolumi. Vitia enim flagitiis leviora sunt, et sunt nonnulla quæ non ferri licet, aut quæ fideliter ferri non possunt. Ex causa fornicationis licenter divertit conjux a conjuge, et plerumque patronus est turpitudinis, qui crimen celat uxoris. Inde est forte: Qui adulteram retinet, stultus et impius est. Hæc autem in mœchia corporali et spirituali, quoad aliquid, æque obtinent, etsi deterior sit spiritualis, et studiosius declinanda. Similiter et in membrorum compagine, ferendi aur tollendi Varronis est regula admittenda. Nam quin membra curari oporteat, nemo ambigit, sive in fomento olei, sive in austeritate vini, quod Samaritanus infundit vulnerato, procedat cura. Quod autem tollenda sint, ex eo liquet, quod scriptum est: Si manus tua, vel pes tuus scandalizat te, abscinde eum et projice abs te. Et si oculus tuus scandalizat te, erue eum et projice abs te. Hoc in membris omnibus principi arbitror observandum, ut non modo eruantur, abscindantur, et procul ejiciantur, si fidei aut publicæ saluti dentur in scandalum, sed ita conterantur, ut in exterminio unius, universorum incolumitas procuretur. Cui, inquam, parcet, qui etiam in oculos suos sævire præcipitur? Utique

nec auris, nec lingua, aut si quid aliud in corpore reipublicæ degit, securum est, si insurgat in animam, ob gratiam cujus ipsi oculi effodiuntur. Quum autem Deus offenditur abusu criminum, aut ecclesia conculcatur, totius animæ periclitatur salus. Quod ita alienum est ab officio principis, ut quotiens ista proveniunt in republica, aut omnino non sentire credatur princeps, aut dormire, aut in diversorio esse. Sol eminet universis, ut cuncta videat, et dijudicet universa. Solem alterum, principem esse credo. Recte utique facit, quum

> Ignavum fucos pecus a præsepibus arcet,

qui alvearia spoliant, et quicquid dulce est, ebibunt, aut asportant. Recte facit quum ecclesiæ promovet culmen, quum religionis dilatat cultum, quum superbos humiliat, et exaltat humiles, munificus in egenos, in copiosos frugalior; quum virtutes præmio, et vitia æqua pœnarum lance remunerat, quum justitia usquequaque ambulat ante eum, et ponit in via prudentiæ, aliarumque virtutum, gressus suos. Equidem

> Sic petitur cœlum, non ut ferat Ossan Olympus,
> Summaque Peliacus sidera tangat apex.

Inquit Sapientia: Ne gloriosus appareas coram rege, et in loco magnorum ne steteris. Eoque spectat sapientis edictum, ut quisquis non humiliatur in facie principis, merita confusione obductus, gloria, quam usurpavit, dignus est spoliari. Honorum siquidem distributor est, et dum recte ministrat principatum, penes eum est perpetua dispensatio munerum. Recte quidem ministrat, quum eo præsidente, lætantur populi, et in regno æquitatis totius terræ latitudo exultat. Perpetua, inquam, quia ut scriptum est, rex qui judicat in veritate pauperes, thronus ejus in æternum firmabitur. Quis ergo honorem detrahat ei, quem

audit a Domino perpetuo munere honoratum? Plane in insensibilem principis statuam quicquam præsumere, quandoque crimen extitit majestatis, et morte acerbissima, prout veteribus placuit, puniendum. Quis ergo in imaginem Dei, qui est princeps, malitia præsumente impune offendit? Proinde consiliosissimum est illud sapientis: In cogitatione tua, regi non detrahas, et in secreto cubiculi tui ne maledixeris diviti, quia aves cœli portabunt vocem tuam, et qui habent pennas annunciabunt sententiam. Nunquid ergo quicquam licebit in opere, aut verbo, quum et ipsa cogitatio, cubiculique secretum, et sententia cordis arceatur, ne quid moliatur, aut concipiat adversus principem?

Cap. 27. *Quod Gnathonici pervertunt omnia, nec vera fateri patiuntur, et quod eis exemplo Marsiæ corium detrahendum est, si sapiant divites: et quod calumniatores pauperum Deus ipse persequitur.*

CÆTERUM si Gnathoni creditur, quisquis non arridet ditibus, etiam quum malefecerint, aut non applaudit in pessimis eorum, videtur aut invidere fortunæ, aut officio non differre. Nam apud Gnathonicos veritatis eloquium, crimen est majestatis. Impetrata tamen venia, unum pro membris in auditu capitis insero, non tamen ego, sed spiritus sapientiæ, spiritus veritatis, spiritus sanctus: Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, et ipse clamabit, et non exaudietur. Non equidem exaudietur a capite suo, quoniam caput ejus Christus est, et in Christo Deus, et Deus Christus, qui liberat pauperem a potente, et confringit omnia intumentia regna terrarum, lapis præcisus de monte sine manibus, eripiens inopem de

manu fortiorum ejus; egenum, et pauperem a diripientibus eum. Si ergo quisquam, quicunque sit ille, insurgit in eos, quorum patronus, imo pater est Christus, proculdubio in se ipsum provocat lapidem, quo irruente comminuta est statua, quam vidit Nabuchodonosor, quæ regnorum varii splendoris et roboris seriem figurabat. Nec proficit in tortura pauperum, multiplicare vota, et quasi Deus muneribus corrumpi queat, eum simulatis potius, quam veris ab impœnitente eleemosynis attentare, quum sapientia potestetur, quia ruina est homini devorare sanctos, et post vota retractare. Et illud: Hostiæ impiorum abominabiles Domino, quia offeruntur ex scelere: et qui offert sacrificium de rapina pauperis, quasi filium immolat patri. Nec mihi imputetur, si de manu eorum fraternus sanguis exquiritur, aut operum suorum reportant præmia in eadem mensura quam ipsi intulerunt: quoniam non ego, sed Altissimus dicit et facit hæc omnia. Ego quidem non tantum bonis et modestis, sed etiam dyscolis arbitror serviendum in omni humilitate et reverentia, fideliter tamen et in cultu potestatis Deum venerandum, a quo est instituta. Unde et Hebræi præcipiuntur orare pro Babyloniis, quia in pace principum, quies est populorum, et Christus ipse Cæsari tributa a fidelibus censuit esse solvenda. Omnia tamen pervertit Gnatho, et eo judice veri professio, majestatis crimini coæquatur, dignus plane cui alumnus Apollinis, id est, sapientiæ cultor, pellem detrahat exemplo Marsiæ, qui dum contendit

Phœbum superare canendo,

victus indumento naturæ spoliatur. Eum namque adulatorum factio imitatur, et infelicem Satyrum implet, dum numina sua (fortunatos loquor) vanis laudibus velut instrumentis musicis, non tam superare

molitur, quam excæcare. Semper quidem juvenescit in vitio, quæ nunquam gravitate sensuum maturatur, levis, lasciva, loquax, et quæ ad omnem auram, quavis arundine citius agitatur.

Cap. 28. *Auctoritate Socraticorum quando quis de suo commendatur, et quando aliena sit laudatio.*

Et licet hi tibicines vanitatis, aliorum supplantationi semper insistant, in commendatione illius quod maxime suum cujusque est, aut rarius occupantur, aut minus. Tunc enim quisque maxime, et de suo commendatur, quum ad sapientiæ laudes lingua prædicantis accedit. Cætera namque omnia aliena sunt. Suum cujusque, quod sapit. Suum, inquam, non tamen a se, sed ab eo cujus munus est, quicquid laudem meretur in homine. Et hic quidem non meus est sermo, sed quem omnium sapientum cœtus concelebrat, et quem in libro, qui inscribitur de Deo Socratis, facile est invenire. Cujus verba, propter elegantiam sensuum, et orationis lepidam venustatem, curavi inserere, ut his quæ scribuntur, promptius adhibeatur fides, quum de purissimo fonte majorum eadem profluxisse constiterit. Ait itaque Apuleius: Nihil æque miror, quod quum omnes et cupiant optime vivere, et sciant non alia re vivi quam animo, nec fieri posse, quin, ut optime vivas, animus colendus sit, tamen homines animum suum non colant. At, si quis velit acriter cernere, oculi curandi sunt, quibus cernitur. Si velis perniciter currere, pedes curandi sunt, quibus curritur. Itidem si pugillare valide velis, brachia vegetanda sunt, quibus pugillatur. Similiter in omnibus cæteris membris sua cuique cura pro studio est. Quod quum facile omnes perspiciant, nequeo satis mecum re-

putare, et perinde ut res est, admirari, cur non etiam animum suum ratione excolant. Quæ quidem ratio vivendi, omnibus æque necessaria est, non ratio pingendi, nec ratio psallendi, quas quivis bonus sine ulla animi vituperatione, sine turpitudine, sine labore contempserit. Nescio ut Sibimenias tibiis canere, sed non pudet me tibicinem non esse. Nescio ut Apelles coloribus pingere, sed non pudet me non esse significum. Et idem in cæteris artibus, si omnes persequar, licet tibi nescire, nec pudet. Enimvero dic sodes, nescio bene vivere ut Socrates, ut Plato, ut Pythagoras vixerunt, nec pudet me nescire bene vivere. Nunquam hoc dicere audebis. Sed imprimis mirandum est, quod ea quæ minime volunt nescire, discere tamen negligunt, et ejusdem artis simul disciplinam et ignorantiam detrectant. Igitur quotidiana eorum æra dispungas; et invenies in rationibus multa prodige profusa, et in semet nihil: in sui dico dæmonis cultum, qui cultus non aliud quam philosophiæ sacramentum est. Plane quidem villas opipare extruunt, et domos ditissime exornant, et familias numerosissime comparant. Sed in istis omnibus, in tanta affluentia rerum, nihil est, præterquam dominus ipse, pudendum. Nec injuria. Cumulata enim habent, quæ sedulo percolunt. Ipsi autem sordidi, indocti, incultique circumeunt. Igitur illas species, in quas patrimonia sua profuderunt, amœnissimas, et extructissimas, et ornatissimas deprehendas, villas æmulas urbium conditas, domos vice templorum exornatas, familias numerosissimas, et calamistratas, opiparam supellectilem, omnia affluentia, omnia ornata præter ipsum dominum: qui solus, Tantali vice, in suis divitiis inops, egens, pauper, non quidem fluentem illum fugitivum captat, et fallacis undæ sitim, sed veræ beatitudinis,

id est secundæ vitæ, et prudentiæ fortunatissimæ, sitit, et esurit. Quippe non intelligit æque divites spectari solere, ut equos mercamur. Neque enim in emendis phaleras consideramus, et balthei polimina inspicimus, et ornatissimæ cervicis divitias contemplamur. Si ex auro, et argento, et gemmis, monilia variæ gazæ dependent, si plena artis ornamenta capiti et collo circumjacent, si frena cælata, si ephippia fucata, si cingula aurata sunt: si istis omnibus exuviis amolitis et amotis, equum ipsum nudum, et solum corpus ejus et animum contemplamur; ut sit ad speciem honestus, ad cursuram vegetus, et ad vecturam validus. Jam primum in corpore si sit

Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga,
Luxuriatque toris animosum pectus honestis.

Præterea si duplex agitur per lumbos spina. Volo enimvero non modo perniciter, verum etiam permolliter pervehat. Similiter igitur et in hominibus contemplandis noli illa aliena æstimare, sed ipsum hominem penitus considera: ipsum, ut meum Socratem pauperem, expecta. Aliena autem voco, quæ parentes pepererunt, et quæ fortuna largita est, quorum nihil laudibus Socratis mei admisceo: nullam generositatem, nullam prosapiam, nullos longos natales, nullas invidiosas divitias. Hæc enim cuncta, ut dico, aliena sunt. Sata Prothaonio gloria est, qui talis fuit, ut ejus nepotem non puderet. Ergo omnia similiter aliena numeres licebit. Generosus est? parentes laudas. Dives est? non credo fortunæ. Magis ista dinumero. Validus est? ægritudine fatigabitur. Pernix est? abibit in senectutem. Formosus est? expecta paulisper et non erit. At enim bonis artibus doctus, et apprime est eruditus, et quantum licet homini, sapiens et boni consultus.

Tandem aliquando ipsum virum laudas. Hoc enim nec a patre hereditarium est, nec casu pendulum, nec a suffragio adminiculum, nec a corpore caducum, nec ab ætate mutabile. Hæc omnia meus Socrates habuit, et ideo cætera habere contempsit. Quin igitur et te ad studium sapientiæ ingeris, vel propera saltem, ut nihil alienum audias in laudibus tuis; sed ut, qui te volet nobilitare, æque laudet, ut Accius Ulixem laudat in Philoteca, primo ejusdem tragœdiæ suæ principio:

> Inclyte, parva prædite patria;
> Nomine celebri, claroque potens
> Pectore, Achivis classibus auctor,
> Gravis Dardaniis gentibus ultor,
> Laërtiade.

Novissime patrem memorat. Cæterum omnes laudes ejus viri audistis. Nihil inde nec Laërtes sibi, nec Anticlea, nec Acrisius vendicat. Hæc tota, ut vides, laudis hujus propria Ulixi possessio est. Nec aliud te in eodem Ulixe Homerus docet, qui semper ei comitem voluit esse prudentiam, quam poetico ritu Minervam nuncupavit. Igitur hac eadem comitante, omnia horrenda subiit, omnia adversa superavit. Quippe ea adjutrice Cyclopis specus introiit, sed egressus est. Solis boves vidit, sed abstinuit. Ad inferos demeavit, sed ascendit. Eadem sapientia comitante, Scyllam prætemavigavit, nec ereptus est, Charybdi conseptus est, nec raptus est. Circes poculum bibit, nec mutatus est. Ad Lotophagos accessit, nec remansit. Sirenas audiit, nec accessit.

Cap. 29. *Quod pro merito principis formatur populus, et ex merito populi, formatur principatus, Deoque placido creatura quælibet mansuescit, et servit homini.*

HAC Apuleius eleganter quidem et splendide: et utinam audiatur. Si enim in sui ipsius cultu quisque laboret, et quæ exteriora sunt, reputet aliena: profecto optimus erit status singulorum et omnium, vigebitque virtus, et ratio prævalebit, regnante undique mutua caritate, ut sit caro subjecta spiritui, et spiritus plena devotione Domino famuletur. Quæ si processerint, nec tumore capitis onerabuntur membra, nec destitutione membrorum, aut ignavia languebit caput. Ista siquidem a peccati infirmitate proveniunt. Nam et inferiorum delicta, bonum principem demerentur, et peccata superiorum subditis sunt occasio et auctoritas delinquendi. Unde illud: Omne caput languidum, et omne cor mœrens, a planta pedis usque ad verticem capitis non est in eo sanitas, Mansuescit itaque princeps ab innocentia populi, et populares motus reprimit innocentia principalis. Placido namque Deo, omnis creatura mitis est, et servit homini, et eo indignante, omnis creatura armatur in ultionem ejus. Corvus Heliam pavit. Ursus famulatum impendit prophetæ. Ut parcat Danieli, ferocitatem naturæ dediscit leo, et collectam nescit esuriem. Unda siccis justorum calcatur pedibus, Adversus pueros succensus ignis in fornace non proficit. Ad votum fidei, aer imbres, et terra fructum negat, et cœlum ipsum in impios evomit ignes suos.

Cap. 30. *Brevis epilogus adversus Gnathonicos.*

CÆTERUM dum ista prosequimur, nobis insidiantur Gnathonici, ut in invidiam felicium, quæcunque

sunt dicta, retorqueant. Ut mendacii, aut temeritatis nos reos faciant, mentiuntur nos legem imposuisse principibus, et colla eorum jugo importabili onerasse. Veritas siquidem inimica est illis, et inimicitias divitum procurant amatoribus veritatis, quorum ut gratiam consequantur, nihil in verbo aut opere erubescunt. Ad singula clamat Gnatho, seu bona, seu mala sint, pulchre, bene, recte.

Pallescit super his, etiam stillabit amicis
Ex oculis rorem, saliet, tundet pede terram.
Ut qui conducti plorant in funere, dicunt,
Et faciunt prope plura dolentibus ex animo, sic
Derisor vero plus laudatore movetur.

Et nescio quomodo omnes ipsos etiam probos expugnant, et qui adulatorum nequitiam detestantur, a quibus etsi non sit laus quæsita, nihilominus oblata delectat. Istis, dum veritati insisto, nequaquam placere possum, sed nec ob eorum gratiam dignor non acquiescere veritati. Non est tamen quod mihi possint opponere, nisi quod mihi et illis non convenit, et quod interdum alicui amicorum, dum in manibus eorum labitur, in aure suggero,

Ne te decipiant animi sub vulpe latentes.

Hi quidem imperatores sunt curialium nugatorum, quorum si unum offenderis, omnibus aliis reus eris. Gnathonicorum ergo consilio convenerunt ambitiosi, invidi, superstitiosi, et similes, dicentes sibi bella parari, et me in eos velle (ut dici solet) caninam facundiam exercere, quum tamen id minime proposuerim, nisi aut eorum injuriis urgeat, aut auctoritate superioris amici, ad hoc stilum, licet hebetem, impellentis. Est quidem quod magis affectat animus, ut curialibus cedens nugis, illis quibus placent, faciam locum. Nam, ut de aliis taceam, non possum ferre Quirites Gnathones, qui sibi nil actum credunt, dum

aliquis restiterit, cujus oculos non obducant ad tenebras, reprobato oleo peccatoris. Quod si quis effugerit, non tam Gnathonis, quam principalium virorum censetur hostis. Valeat ergo curia cum tolerabilibus nugis, dum Gnathonicorum factio abeat semper in malam rem, et fiant semper novissima illius deteriora prioribus. Cæteros dies suus expectat, et otium, etsi infœcundi pectoris angustia, et oris ariditas infacundi non habeat penes se, quod possit omnibus impartiri. Tu quando ambitiosos, et invidos, cæterosque, domi nostræ latentes, egredi velis, si tamen præmissi libelli placuerint, expectanti denuncia, et in verbis tuis calcaribus urgebuntur, ut in publicum prodeant. Non enim omnes aggrediendi sunt pariter, nec posset consertus eorum cuneus facile expugnari, quum nec ipsæ cohortes leviter in numerum cadant.

Non mihi si centum linguæ sint, oraque centum,
Omnia nugarum percurrere nomina possem.

LIBER SEPTIMUS.

PROLOGUS.

Egressus aula curialium, declinassem consortia nugatorum, nisi me in ipso limine abeuntem, tuæ præceptionis detinuisset auctoritas. Quum enim tibi cordis mei angustias denudarem, et de temporis ac vitæ jactura conquererer, omnia me, quoad Deus aliud revelaret, statumque meum reformaret in melius, forti animo perferre præcepisti, suadens ut more laborantium, qui cantilenis et vocum dulcedine, laboris tædia propulsant aut minuunt, rerum temporisque dispendia compensarem. Nam et itinerantibus via

facilior videtur et brevior, si jocundæ narrationis sensibus, aut vocis dulcissimæ modulis recreetur. Sic et me lectionis, aut alterius officii studio jubes insistere, et, si aliud non conceditur, de me ipso, et variis fortunæ formis conqueri, saltem mihi et Musis. Grandis enim profectus est ad philosophiam adspiranti, virtutis in se deplorare defectum. Ad hæc quid tibi respondeam, Comicus suggerit, quia

> Omnes quum valemus, recta consilia ægrotis damus.
> Tu autem si hic sis aliter sentias.

Sic, sic a captivatis, quorum organa in salicibus suspensa sunt, quæruntur verba cantionum, quæ cantari omnino nequeunt, aut non solent in terra aliena. Licet enim virtus injurias captivitatis ignoret, aut suo privari non possit officio, rarus est admodum, qui philosophicis et curialibus officiis sufficiat morem gerere, quum hæc sibi plerumque constet plurimum adversari. Unde rem fere impossibilem videris imperare, præsertim quum ego sim homo sub potestate constitutus, et invitus faciam plurima necessitate obsequendi, et in his quæ propriæ voluntatis et sapientiæ instinctu gerenda sunt, mihi vix tempus indulgeatur ad pauca. Dies et nox necessariis et alienis occupationibus transiguntur, ut nec rei familiari curam impendere liceat; et tu hortaris ut scribam? Homo quidem imperitus sum scientia et sermone, et unum quod non accepi aliis erogabo?

> Navem si poscat sibi peronatus arator,
> Luciferi rudis, exclamet Melicerta perisse
> Frontem de rebus.

Si itaque vis ut scribam, da, vel potius ab eo qui scientiarum dominus est, scientiam impetra, unde scribam, da tempus expeditum, et necessitatum domesticarum exclude molestias.

Nam si Virgilio puer et tolerabile desit
Hospitium, caderent omnes a crinibus hydri.

Præterea vereor ne dum ad obsequium devotus accingor, dispendium pudoris faciens, æmulorum provocem linguas, qui mala aliena facillime carpunt, et bona difficillime imitantur. Quod autem, si aliud non licet, vis ut de fortunæ calculo, mihi et Musis querar, suadente quidem mentis angustia, facillimum est, quum, teste Gregorio Nazianzeno, nihil suavius videatur hominibus quam aliena loqui, vel aliena curare, sed a compositæ mentis arbitrio videatur alienum. Decet enim sapientem mentem componere, ut ad omnem fortunæ impetum, querelis exclusis, scutum rationis quasi volubile prætorium philosophantis opponat. Qui enim cum status sui qualitate rixatur, nisi forte de peccati corruptione languidus ingemiscat, nondum philosophantis ingressus est viam. De me quidem merito queri possum, qui exigentibus culpis meis, in id miseriæ projectus sum, ut in flagella paratus videar, et os meum nocte doloribus perforetur, et qui me comedunt, non quiescant. Quum ergo dolor meus in conspectu meo sit semper, putasne possit calami, vel stridentis fistulæ suavitate mulceri? Faciam tamen utrumque, auctore Domino, quod hortaris, et inter varias opes et delitias nationum, quibus affluis, jejuni pectoris, et aridæ linguæ qualiacunque munuscula tuo nomini consecrabo. Non enim de subtilitate sententiarum, aut verborum venustate præsumo, sed de sinceritate devotionis vitæ, cum quovis oratore contendam: certus quod eam præ auro sapientum, et eloquentium argento acceptabis, discipulus illius, qui duo minuta viduæ, pomposis oblationibus divitum prætulit. Erit etiam favore digna simplicitas, et non quem sensum prima facie verba significent, sed ex

quo sensu, vel ad quem sensum fiant, fidelis lector attendes. Sic enim nugis seria immiscentur, et falsa veris, ut ad summæ veritatis cultum, omnia ex proposito referantur. Nec moveat, si qua eorum, quæ hic scribuntur, aliter inveniantur alibi, quum et historiæ in diversis gestorum casibus sibi invicem reperiantur contrariæ, sed ad unum utilitatis et honestatis proficiunt fructum. Nam periculum veri statuendi mihi non facio; sed quæ apud diversos auctores legi, ad utilitatem legentium, sine invidia communicare proposui. Nam et Apostolus, non Quæcunque scripta sunt, vera sunt, ait, sed Quæcunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, licet universitas eorum, de quibus loquitur, ad illa sola possit arctari, quæ in lege scripta sunt et prophetis, de quorum veritate nemo ambigit, nisi qui fidei catholicæ non concordat. Quædam vero quæ in libris auctorum non reperi, ex usu quotidiano et rerum experientia, quasi de quadam morum historia excerpsi. Si qua vero ad gravioris Philosophiæ exercitationem videntur accedere, academicorum more investigandi animo potius, quam pervicacia contendendi, sic constet esse proposita, ut in examinatione veri, suum cuique judicium liberum reservetur, et inutilis scribentium censeatur auctoritas, ubi sententia potior refragatur. Propositum tamen est, in his præcipue versari, unde perniciem error non contrahit, et ad illorum definitionem præsumptione temeraria non assurgere, in quibus sine periculo non erratur. Nemo autem in injuriam suam reputet quippiam dici, quum nulla sit derogatio personarum, sed fugiendorum sola concussio vitiorum. In quo quidem me præstitum ire obsequium, tam malis, quam bonis arbitror, dum in his approbatur quod faciunt, et hi notatis vitiis possint proficere, ut probentur. Sed hæc hactenus. Cur autem aca-

demicos præ cæteris placeat imitari, sermo succinctus aperiet.

Cap. 1. *Quod Academici modestiores fuerint aliis Philosophis, quos temeritas excæcavit, ut darentur in reprobum sensum.*

ANTIQUOS quidem philosophos floruisse ingeniis, et studio profecisse, jam non celebris opinio est, sed omnibus in commune persuasa sententia. Ad res enim ex natura fere incomprehensibiles, studio et exercitatione viam sibi fecit ingenium, et illorum beneficio plurima publicata sunt posteris, quibus gaudemus et miramur inventis. Mundum dimensi sunt, cœlum suis regulis subjecerunt, naturæ varias scrutati sunt causas, et universitatis opificem, defæcatis quodam modo sunt oculis contemplati. Quasi ergo mole Gigantea subvecti, et jam non humanis viribus roborati, intumuerunt, indixeruntque bellum gratiæ Dei, de vigore rationis libero confisi arbitrio, ac si secundum fabulas, essent cœlo captivo virtutum, quibus efferebantur, brachia injecturi. Dejecti sunt itaque dum allevarentur, et dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt; et obscuratum est insipiens cor eorum, ut qui omnia fere pernoverant, perniciosissime errarent in maximis; et variis distracti opinionibus, etiam numina ignorarent. Si cui vero fabularum instrumenta vilescunt (licet et ab hoste doceri sapientis animus non detrectet, quum peculiaris populus Dei auro, argento, vestibus, et toto Ægyptiorum ornatu resplendeat.) Si gentilium, inquam, figmenta vilescunt, sic dum in campo Sennaar fundamenta Babylonis jacit impietas, dum turris elationis, et contradictionis machina in cœlum erigitur, de alto præcipitii a Deo facta est linguarum divisio, subtractoque

impiis verbi commercio, ex necessitate secuta est secessio populorum. Sic et Philosophi, dum ingenii sui machinas, suo quodam theomachiæ genere in altum erexerunt, vere eis incommutabilis et indeficientis veritatis subtracta est unitas; et ignorantiæ nebulis obvoluti, eorum quæ ab una et singulari veritate vera sunt, maximam notitiam perdiderunt, uti in sensum reprobum dati esse convincerentur ab operibus suis, et tanquam recedente duce, spiritu scilicet veritatis, dispergerentur in varias sectas erroris, et insanias falsas. Et eo quidem miseriores effecti sunt, quod in his defectum suum minime agnoscebant. Hinc est, quod dum Pronoen suam Stoicus veneratur, omnia necessitatis lege constringit. Epicurus e contra, dum rerum tuetur libertatem, dispositionem evacuat, et omnia casibus fluctuare contendit. E regione consistunt utriusque cultores, et de singulis fere rerum articulis dimicant; et quasi Palladis sacramento adstricti, solas paradoxas loquuntur, aut κυρίας δόξας, et eas usquequaque veras esse confirmant. Academici vero vitantes præcipitium falsitatis, in eo quidem modestiores sunt, quod defectum suum minime diffitentur, et in rerum ignorantia positi, fere de singulis dubitant. Quod quidem longe tutius est, quam incerta temere definire. Academicorum quoque juvat opinionem, quod non modo Heraclides Ponticus, et Cicero noster, in summa ingeniosorum virorum laude recepti, tandem ad eos transierunt; sed et alii plures, quos percurrere longum est. Nonne ergo præferendi sunt aliis, quos et asserendi modestia, et tantorum virorum commendat auctoritas?

Cap. 2. *De errore Academicorum: et quos eorum liceat imitari, et quæ sunt dubitabilia sapienti.*

NON tamen omnes, qui Academicorum censentur nomine, hanc dico modestiæ regulam tenuisse; quum et professio scissa sit, et pro parte tam risui pateat, quam errori. Quid enim ineptius, quam fluctuare in singulis, et nullius rei habere certitudinem, et nomen Philosophi profiteri? Nam qui de omnibus dubitant, eo quod nihil habeant certum, tam a fide, quam a scientia alieni sunt. Licet enim fides ad scientiæ bravium non perveniat, dum quasi per speculum veritatem absentium contuetur, habet tamen certitudinem, caligine ambiguitatis exclusa. Porro si de singulis Academicus dubitat, de nullo certus est, nisi forte et hoc ipsum incertum habeat, an contrariis existentibus, in eodem, circa idem, posset et dubius, et certus esse. Sed an dubitet, incertum habet, dum hoc ipsum nescit, an nesciat. Quum vero in eo homo ceteris animalibus præstet, quod ratione viget, et intelligentia (nam in sensibus, qui licet animæ sint, corporis esse dicuntur, facile superatur, neque lynci valeat æquari perspicacia oculorum: sus auditu prævalet, vultur aut canis odoratu, gustu simia, aranea tactu). Quum, inquam, discernendi et intelligendi viribus homo præcedat, quis præstantiorem bestiis, aut potius quis non inferiorem, et ut ita dicam, quis brutiorem non credat hominem, cui ratio non discernit, intellectus non sapit; quum et bruta ad quandam rationis imaginem quodammodo videantur assurgere? Nam et canis suos discernit affectus, beneficiorum memor est, familiaritatem cum homine ab experientia rerum et usu contrahit, et amicitiæ præ ceteris, quasi fidem familiaribus exhibens, rationis et intellectus quodam nobilitatur ingenio. Sed et in-

juriarum memoria camelo tenaciter residet, et Rhinoceros, qui et unicornis est, virginis integritatem sic agnoscit, ut dumtaxat illius fere amplexibus capiatur. Odorem Pantheræ cætera sequuntur animalia; et quod mirabilius est, pisces in gurgitibus ad speciem auri conveniunt: unde et sævientis luxuriæ Imperator Nero, aureis, ut dicitur, retibus piscabatur. Quid multa?

Torva leæna lupum sequitur, lupus ipse capellam,
Florentem cytisum sequitur lasciva capella.

Et in hunc modum voluptate sua trahuntur plurima: quod (ut credo) evenire non posset, si de affectibus suis vel bruta animalia dubitarent. Qui ergo ad singula nescii sunt, qua temeritate vel impudentia, philosophandi professionem arripiunt? Nam sicut ab eo, quod notum est, notio, sic et ratio ab eo, quod ratum est, id est certum et firmum, grammatice denominatur. Et profecto inanis est ratio hominis, cui nihil persuaderi potest, quin semper et in omnibus opinionum lubrico vacillet. Quid enim ei philosophia confert, qui semper fluctuat opinionibus; et cui, in ostendenda felicitatis via, rationis lumen extinguit, et quasi oculum eruit, ut cautius et rectius pergat viator, cui ostensura est viam? Nonne et plurimum obest illi qui excæcatur? Quid potius sequetur, qui tanta contrarietate distrahitur? Sane ad patriam nemo pervenit, nisi qui unam sequitur viam; et qui omni verbo aurem accommodat, nunquam quietus erit. Nonne similior est lethargico, aut insipienti, sive insano, quam Philosopho, qui quum somnii meminerit, an dormierit dubitat, et cum cibo satiatus est, an jejunus sit, nescit, et nullius eorum quæ egit vel in proximo, scientiam habet? Deinde, quanam vir in Philosophiæ investigatione proficiet, cui ratio nihil persuadeat, quod teneat, aut sequatur, sed est

ad omnia semper incertus? Talis utique Academicus, quum nec brutis animalibus valeat adæquari, nec dignus est hominis, nedum philosophi, vel honore, vel nomine. Et quidem adversus istorum ineptias, magnus pariter et fidelis doctor Ecclesiæ Augustinus, sed et Cicero, validis rationibus et sermone elegantissimo copiosius disputant. Veruntamen ad illos, qui de singulis dubitant, quæ sapienti faciunt quæstionem, Cicero, seipso teste, transivit; nec eos noster Augustinus persequitur, quum et ipse in operibus suis, academico temperamento utatur frequentius, et sub ambiguitate proponat multa, quæ alii confidentius, nec magis temerarie disputanti, non viderentur habere quæstionem. Mihi tamen non videtur quisquam eo loqui securius, qui ita circumspectus est in verbo, ne prolabi possit ad falsa. Sunt autem dubitabilia sapienti, quæ nec fidei, nec sensus, aut rationis manifestæ persuadet auctoritas, et quæ suis in utramque partem nituntur firmamentis. Talia quidem sunt quæ quæruntur de providentia, de substantia, quantitate, viribus, efficacia, et origine animæ, de fato: de facilitate naturæ, casu, et libero arbitrio: de materia et motu, et principiis corporum, de progressu multitudinis, et magnitudinis sectione, an terminos omnino non habeant, an eos duntaxat ἀλόγους tandem inveniant. De tempore, et loco, de numero, et oratione, de eodem et diverso, in quo plurima attritio est, de dividuo et individuo, de substantia et forma vocis, de statu universalium, de usu, et fine, ortuque virtutum et vitiorum: an omnes virtutes habeat, qui unam habet: an omnia peccata sint æqualia, et æqualiter punienda. Item de causis rerum et adjunctione earum, vel repugnantia, de affluxione et defluxione Oceani, de ortu Nili, de humorum in animalibus corporibus augmento et diminutione ad

motum lunæ, de variis latentis naturæ secretis: de officiis et figuris causarum, quæ in contractibus, aut quasi contractibus, maleficiis, aut quasi maleficiis, aut aliis rerum formis varie oriuntur, de natura et operibus ejus: de veritate, et primis rerum initiis, in quibus humanum ingenium deficit, an angeli omnino sua non habeant, aut qualia habeant corpora, et quæ pie quæruntur de ipso Deo, qui totius naturæ rationalis excedit investigationem, et super omnia, quæ mente possunt concipi, exaltatur. Possent in hunc modum enarrari quam plurima, quæ sic dubitationem sapientis admittunt, ut tamen dubitatio ipsa vulgum prætereat. In his itaque facile crediderim Academicos tanto modestius dubitasse, quanto eos temeritatis præcipitium diligentius præcavisse reperio. Adeo quidem, ut quum apud scriptores in locis non passim dubiis, verba quodammodo ambigua, qualia sunt hæc, si forte, fortasse, et forsitan, proferuntur, Academico dicantur usi temperamento, eo quod temperatiores aliis Academici fuerint, qui omnem veriti sunt temerariæ definitionis subire notam, et præcipitium falsitatis.

Cap. 12. *Unde dicti sint Academici: aut quis timor, aut passio mentis, secundum A. Gellium et Stoicos, in sapientem cadat.*

ACADEMICI quidem dicti sunt ab Academia, unde Plato extitit oriundus, qui eumdem suæ nativitatis locum, et studendi usu, et discipulorum frequentia, meritorumque suorum celebritate fecit insignem. Illum vero locum cæteris prætulit, eo quod ad incutiendum timorem, quo vitia reprimerentur, et agnita conditione sui, modestia fidelius reservaretur, maxime visus est ex frequenti terræmotu, quo sæpe colliditur,

esse idoneus. Timor enim sicut modestiæ cognatus est, ita familiaris est sapienti. Non ille tamen qui mentem turbat, et quasi turbine quodam rationis et intelligentiæ præstringit oculum, sed qui componit animum, et quasi humilitatis fomes, hominem reddit ad omnia virtutis officia aptiorem. Unde in libris Noctium Atticarum scribit Aulus Gellius, vir elegantis eloquii, et multæ scientiæ, se aliquando navigasse cum quodam philosopho, eoque nobili inter Stoicos. Illis autem ex magna parte in sententiam sedit, timori locum non esse in animo sapientis, quum omnia ex necessitate proveniant, stultumque sit timere, quod vitari non potest: et e contra unicum sit remedium, ut vir prudens fortitudinis vires præparet, et robore patientiæ, quasi solidissimo animi invicti clypeo, omnia tela necessitatis excipiat. Quum ergo navigium turbato mari, ventorum vehementia, cœloque minaci periculosissime jactaretur, philosophus vi timoris expalluit. Deinde quum tempestate transacta securitas præbuisset colloquendi, ut fit, et congarriendi locum, sociorum unus dives, luxuriosus, Asiaticus, cœpit compellare Philosophum, et illudere ei, eo quod contra professionem suam timore palluerat, quum ipse, qui minime philosophabatur, mansisset intrepidus in eo, quod impendebat, exitio. At ille Aristippi Socratici responsum retulit, qui quum in re simili similiter, et a consimili argueretur, respondit: illum pro anima nequissimi nebulonis merito non fuisse solicitum: se autem debuisse timere pro anima Aristippi. Divitis ergo quæstione depulsa, accessit Aulus Gellius, non exagitandi animo, sed discendi, familiariter quærens, quænam esset causa timoris sui, quum præceptum sit disciplinæ Stoicorum, ne mortis timeatur adventus, quam constat esse indubium terminum vitæ. Ille autem,

quum discendi aviditate graviter accensum vidisset hominem, librum Epicteti Stoici de mantica protulit, in quo scripta erant ea, quæ congruebant decretis Zenonis et Chrysippi, qui dicuntur fuisse principes Stoicorum. Quum ergo librum in manibus Aulus Gellius tenuisset, invenit Stoicis placuisse, non esse in potestate hominis, ut visa, quæ phantasias appellant, in animum veniant, aut recedant, et quum venerint ex terribilibus rebus, aut contra, necesse asserunt moveri animum etiam sapientis, ut paulisper metu trepidet, tristitia contrahatur, dilatetur lætitia, cupiditatibus moveatur, tamquam his passionibus prævenientibus rationis et mentis officium, nec tamen ideo conscientiam mali in mente versari, nec approbari ista, aut eis aliquem indulgeri consensum. Hoc enim esse volunt in potestate: idque interesse censent inter animum sapientis, et stulti, quod stultus consensu mentis passionibus cedit, sapiens autem, licet eas necessitate patiatur, retinet tamen de rationabiliter appetendis vel fugiendis, veram et firmam inconcussa mente sententiam. Hæc quidem illi auctore A. Gellio, et pro parte eleganter et vere. Errant tamen, si istarum passionum, quæ necessariæ sunt, repressionem et castigationem citra gratiam viribus suis adscribunt, eo quod solius miserentis Dei est, non utique currentis hominis aut volentis, ut hæ in usum justitiæ convertantur. Hoc autem sufficiat demonstrare, quod timore modestia dispensatur, et philosophandi prima sternitur et disponitur via. Siquidem scriptum est, quia initium sapientiæ, et finis modestiæ, timor Dei.

Cap. 4. *Unde dicatur philosophia: et de Samio Pythagora, et doctrina ejus, qui Italicis philosophandi auctor extitit.*

Ipsum vero philosophiæ nomen, a Pythagora Italico inventum est, qui tantæ fuit auctoritatis apud antiquos, ut præjudiciali opinione, sententias omnium superaret, essetque satis ad quamlibet sententiam roborandam, si hoc ipse dixisse doceretur. Ipsa namque vox pronominis, usurpatione quadam, proprii nominis explebat officium. Fuit autem hic natione Samius, negotiatoris divitis filius, cui nomen Maratus erat: sed parente longe ditior erat, eo quod negotiatio patris tanta nequivit acquirere, quanta filius contemnere maluit, quam habere. Magnis itaque sapientiæ formatus incrementis, Ægyptum primo, mox Babyloniam, ad perdiscendos siderum motus, originemque mundi spectandam, profectus, summam scientiam consecutus erat. Inde regressus Cretam et Lacedæmona, ad cognoscendas Minoïs et Lycurgi inclytas ea tempestate leges, contenderat. Quibus omnibus instructus, ad Crotonicorum urbem applicuit omnino resolutam, et solius virtutis opera indigentem. Fortunæ siquidem indignantes oderant arma, quæ adversus Locrenses infeliciter sumserant, mutassentque vitam luxuria, nisi eis Pythagoras Philosophus obstitisset. Ex quo patet, quantum homo præstet homini, quum unius personæ auctoritas, jam lapsum ad frugem melioris vitæ, revocaverit populum. Laudabat ergo virtutem quotidie, et vitia luxuriæ denudabat, et casuum urbium perditarum enunciabat causas. Tantum quoque studii ad frugalitatem multitudinis provocabat, ut aliquos ex his luxuriatos esse incredibile videretur. Matronarum vero separatam a viris doctrinam, et puerorum a

parentibus, frequenter habuit. Docebat nunc has pudicitiam et obsequia in viros, nunc illos modestiam et literarum studium. Inter hæc, velut genitricem virtutum, frugalitatem omnibus ingerebat. Consecutusque disputationum assiduitate erat, ut matronæ auratas vestes, cæteraque dignitatis suæ ornamenta, quasi luxuriæ instrumenta, deponerent, eaque omnia delata in Junonis ædem, ipsi deæ consecrarent, præ se ferentes, vera ornamenta matronarum, pudicitiam non vestes esse. In juventute quoque quantum profligatum sit, victi fœminarum contumaces animi manifestant. Sed trecenti ex juvenibus, quum sodalitii juris sacramento separatam a cæteris civibus vitam agerent, quasi cœtum clandestinæ conjurationis habentes adversus Pythagoram, civitatem in se converterunt, quæ eos, quum in unam domum convenissent, cremare voluit, in quo tumultu sexaginta ferme periere, cæteri in exilium profecti sunt. Ab hoc itaque philosophorum genus Italicum, nomenque philosophiæ exortum est. Tantus autem extitit in illa parte philosophiæ, quæ speculativa vocatur, ut ei quisquam philosophantium vix potuerit adæquari. Tantus in innocentia, ut ab omnium animantium temperasse credatur edulio. Tantus in cultu justitiæ, ut populos illius partis Italiæ, quæ antiquitus Magna Græcia dicta est, etiam post mortem nominis ejus auctoritas rexerit. Quum vero antea sapientes dicerentur, qui videbantur aliis præstantiores esse, interrogatus quid se profiteretur, Philosophum se esse respondit, id est, studiosum, vel sapientiæ amatorem, quoniam sapientem profiteri, arrogantissimum videbatur. Denique quum ad propulsandam labem morum, viginti annos egisset Crotonæ, Metapontum migravit, ibique decessit. Cujus tanta admiratio fuit, ut ex domo ejus templum facerent,

ipsumque pro Deo colerent, nacti forte occasionem ex verbis ejus dicentis domum philosophantis esse sacrarium sapientiæ, et verissimum Dei templum. Traditur etiam persuasisse hominibus, esse animas immortales, et post dissolutionem corporis, vitæ præcedentis præmia recepturas. Impie tamen fabulam mille annorum primus dicitur induxisse.

Cap. 5. *De Ionico genere Philosophorum, et auctoritate Socratis, et dogmate Platonis, et opinione ejus post mortem.*

ALTERUM vero philosophorum genus est, quod Ionicum dicitur, et a Græcis ulterioribus traxit originem. Horum princeps fuit Thales Milesius, unus illorum septem, qui dicti sunt sapientes. Iste quum rerum naturam scrutatus, inter cæteros emicuisset, maxime admirabilis extitit, quod astrologiæ numeris comprehensis, solis et lunæ defectus prædicebat. Huic successit Anaximander ejus auditor, qui Anaximenem discipulum reliquit et successorem. Diogenes quoque ejusdem auditor extitit, et Anaxagoras, qui omnium rerum quas videmus, effectorem divinum animum docuit. Ei successit auditor ejus Archelaus, cujus discipulus Socrates fuisse perhibetur, magister Platonis, qui teste Apuleio, prius Aristoteles dictus est, sed deinde a latitudine pectoris Plato, et in tantam eminentiam Philosophiæ, et vigore ingenii, et studii exercitio, et omnium morum venustate, eloquii quoque suavitate et copia subvectus est, ut quasi in throno sapientiæ residens, præcepta quadam auctoritate visus est, tam antecessoribus, quam successoribus philosophis, imperare. Et primus quidem Socrates universam philosophiam ad corrigendos componendosque mores flexisse memoratur, quum ante illum omnes

physicis, id est rebus naturalibus perscrutandis, maximam operam dederint. Probe quidem et sapienter, quum ad utilitatem suam oporteat omnia retorqueri, parumque prosit novisse opera Dei, quæ sunt omnia valde bona, et creatori suo consequenter similia, nisi quis id præcipue agat, ne ipse sit malus. Præclara igitur vitæ mortisque fama Socratis, philosophiæ suæ reliquit plurimos sectatores, qui partiti sunt verba ejus in varias sectas, de quibus in sequentibus pauca dicentur. Porro tantæ multitudinis dissidentiam Plato, qua præeminebat auctoritate, cohibuit, et in se attentionem omnium diutius provocavit et tenuit. Sunt qui Platonem credant non vel Aristonis, vel Aristidis, filium, see augustiore conceptu natum, eo quod Apollinis figuratio, matri ejus Perictioni se miscuerit, quam constat a Solone sapientissimo, fundatore legum Atticarum, traxisse originem. Natus est autem mense qui apud Atticos Thargelion dicitur, die qua apud Delon Latona peperisse creditur Apollinem et Dianam; pridie quidem Socratem genitum ferunt. Talis ergo, et de talibus oriundus, non solum Heroum virtutibus præstitit, sed æquiparasse dictus est deorum potestates. Nam Speusippus domesticis documentis instructus, et pueri ejus acre in percipiendo ingenium, et admirandæ verecundiæ indolem laudat, et pubescentes primitias labore atque amore studendi imbutas refert, et in viro harum incrementa virtutum convenisse testatur. Ex eisdem genitoribus Glaucus et Adamantus ei fratres fuerunt. Doctores habuit in prima literatura Dionysium, in palæstra Aristonem Argis oriundum. Tantosque progressus ei exercitatio contulit, ut Pythiæ luctando certamina vicerit. Picturæ non aspernatus artem, tragœdiis quoque et dithyrambis se utilem finxit. Jamque carminum confidentia elatus, certatorem se profiteri

cupiebat, nisi Socrates humilitatem hujus cupidinis ab animo ejus expulisset, et veræ laudis gloriam ei curasset ingerere. Et antea quidem Heraclidis secta fuerat imbutus, verum quum se Socrati dedisset, non solum ingenio atque doctrina cæteros Socraticos vicit, sed etiam labore et elegantia sapientiam illustravit, eique recta assertione sensuum et majestate verborum, plurimum adhibuit dignitatis. Socrate siquidem excedente, se ad Pythagoræ contulit disciplinam, quam etsi ratione diligenti et magnifica videbat instructam, rerum tamen continentiam et castitatem magis cupiebat imitari. Deinde Theodorum Cyrenensem adiit, ut Geometriam disceret. Inde Ægyptum petiit, ut Astrologiæ vacaret, ibique a plerisque creditus est didicisse oracula Prophetarum. Unde rursus in Italiam rediit, et Pythagoreum Tarentinum Archytam secutus est; atque ad Indos, Medos, Magos animum intendisset, nisi cum procedere vetuissent bella Caletica. Quapropter inventa Parmenidæ et Zenonis diligentius executus, quæ apud magnos philosophos admirationi fuerant singula, in libris suis collegit universa, docens primus studia Philosophiæ non modo non esse contraria, sed invicem necessaria sibi, eo quod mutuis auxiliis universa consistunt. Multi auditorum ejus utriusque sexus in Philosophia floruerunt. Patrimonium in hortulo, qui Academiæ junctus erat, in duobus ministris, et patera qua diis supplicabat, reliquit. Auri tantum habuit, quantum puer auricula gestaverat, in nobilitatis insigne. Tres adventus ejus ad Siciliam, mali diversis opinionibus carpunt. Sed primo ut historiam naturæ cerneret in Ætna, et incendiorum intelligeret rationem, illuc profectus est. Secundo petitu Dionysii, ut Syracusanis adsisteret, et ut municipales provinciæ illius disceret leges. Tertio ut fugientem Dionem restitueret pa-

triæ suæ, venia a Dionysio impetrata. Sed in his omnibus adeo diligens extitit, ut a studiis aut officiis philosophiæ, nullo unquam tempore suspenderetur. Itaque quum studium philosophiæ partim in actione, partim in contemplatione versetur, Socrates activam exercuit, mores instituens, quibus fideliter ad beatitudinem vita transigitur: Pythagoras contemplativæ institit, per quam ingenium exercetur, et propagatur scientia: proinde Plato utramque jungendo alteri, Philosophiam perfecisse laudatur, quam in tres partes distribuit, Ethicam, Physicam, et Logicam, id est, moralem, naturalem, et rationalem, qua verum disterminatur a falso, et sine qua disseri nequeunt, quæ vel in actione, vel in contemplatione versantur. Putatur a nonnullis, quod in peregrinatione sua Hieremiam Prophetam viderit, audieritque in Ægypto, et legerit scripturas propheticas. Sed supputata ratio temporum, quæ in Chronicis continentur historiis, docet eos nequaquam contemporaneos extitisse, quum ortus Platonis vix ætatem illam apprehenderit, et interlabentibus centum septem annis tempus, quo prophetavit Hieremias, adtigerit; et scripturæ propheticæ, post mortem Platonis, annis ferme sexaginta, regnante Ptolemæo, qui literarum studiosus, a Hierosolymis septuaginta adscivit interpretes, Ægyptum intraverint. Opinio tamen illa convaluit, quia in libris Platonis inveniuntur multa dictis consona prophetarum. Nam in Timæo, dum causas mundi subtilius investigat, manifeste videtur exprimere trinitatem, quæ Deus est, efficientem causam constituens in potentia Dei, in sapientia formalem, finalem in bonitate, quæ sola induxit eum, ut omnem creaturam bonitatis suæ participem faceret, prout natura cujusque capax beatitudinis esse potest. Unam tamen in his visus est intellexisse et docuisse substantiam, dum opificem

universitatis et formatorem Deum unum esse asseruit, quem ob insigne bonitatis, et dulcis affectus, dixit omnium genitorem, quem propter infinitatem majestatis, potentiæ, et sapientiæ, et bonitatis suæ, tam est invenire difficile, quam inventum digne profari impossibile. Eundem quoque remuneratorem sperantium in se esse, et colentium se, videtur adstruere, dicens sapientem esse cultorem Dei philosophum, qui animo et voto accedit ad sapientiam, et eum esse amatorem Dei; qui sicut constitutæ universitatis causa est admirabilis, ita bibendæ felicitatis idem est fons indeficiens et singularis. Moyses auctor est, quia in principio creavit Deus cœlum et terram, et in medio earum aquam collocavit et aerem. Plato quod ab initio, ut mundus, qui solidus et visibilis futurus erat, videri posset et tangi, Deus jecit duo prima mundani corporis fundamenta, ignem et terram, et eis concordi proportione media sociata insolubili vinculo interjecit, nisi tamen voluntas conditoris, quæ sola tantæ firmitudinis nexus fidelissimus est, ut dissolvantur, admittat. Omne siquidem quod vinctum est, natura dissolubile est: sed ut bonæ conciliationis fœdus pereat, non est voluntas Dei, volentis bona duntaxat. Ait Moyses: Qui est, misit me ad vos, et illum singulari verbo, et prærogativa significatione censuit esse, qui semper idem est, ut ei nec præteritum transeat, nec futurum immineat, sitque immunis omnium motuum. Nam illa subsistendi dedignatus est verbo, quæ cum tempore festinant ad non esse, et singulis momentis per varios motus sui proficiscuntur in mortem. Et de homine quidem planum est, quia vita ejus non status est, qui verbo substantivo debeat exprimi, sed transitus de utero ad tumulum, et quasi fuga aut umbra existendi. Plato quidem id quoque solum proprium dicit esse, quod semper est idem, nec motibus variatur. Quæ

vero sunt obnoxia motui, non quidem sunt, sed videntur esse, et nequaquam manent, sed jugiter evanescunt et fugiunt, nec expectant appellationem. Sunt præterea Platonicis et nostris multa communia, ut sint omnino inexcusabiles, dum veritatem Dei in mendacio detinent. Magnus pater Augustinus auctor est, (si tamen quæ sub nomine ejus concepta legi, recolo fideliter) quod in libris Platonicorum inventum sit, quod beatus Evangelista Johannes altius cœlo intonuit, et ultra quam humana mens percipere queat, licet auris utcunque possit audire. Inventum est, inquam, quod ait ab initio Evangelii: In principio erat verbum, &c. usque ad locum quo ait: Et lux in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt. Ego quidem, nisi in patrum scriptis legeretur, nequaquam alicui infidelium concessum crederem, ut os in tantæ lucis oraculum aperiret, quam oculus mundanus non sufficit intueri. Apostolorum tamen et familiaritatis intimæ privilegium adstruit, quod verbum fidei boni operis perseverantia illustravit, quum philosophi evanuerint, non modo in cogitationibus, sed operibus suis. Scripsit libros plurimos, et politici hominis merita contemplationum repressit, et contemplationis acumen actionis necessitas non extinxit. Si liber, qui de dogmate ejus est, contemnitur, in laudem ejus Origines, Hieronymus, Augustinus omnium philosophorum adtestationibus freti sufficiunt. De morte ejus diversi diversa scripserunt; sed probabilius est eum, qui innocenter vixerat, et philosophiæ præcepta pro viribus fuerat insecutus, vitam risui non cessisse. Nam quod de eo nonnulli tradunt, quia verecundia motus emisit spiritum, eo quod nautarum propositam non potuit solvere quæstionem, constat nominis errore compositum. Quicquid enim de eo Græcorum loquuntur fabulæ, hoc de Homero, non Platone Valerius Maximus refert.

Ex eo tamen et hoc vulgatum est, quia fuerunt qui Homerum æquivocum Platonis dicerent, propter excellentiam sapientiæ, sermonis elegantiam, et latitudinem pectoris. Nam viros nobiles certum est polyonymos extitisse. Decessit autem octoginta annis et uno expletis, in tanta reverentia omnium, et integritate auctoritatis, ut diu dubitatum fuerit, diis an semideis esset potius aggregandus. Sed et quum ætate illa deficiente, merita virtutum ejus, tanquam incredibilia, quodammodo ad antiquitatis fabulas vergerent, ipsum inter semideos venerandum Labeo scribit, ut quiddam majus homine, minus Deo fuisse doceatur.

Cap. 6. *De Aristotele, et opinione ejus, et studiis: et quod variis disputationibus dubitationem Academicorum movit: et de regula eorum.*

Sol e cœlo visus est cecidisse, qua die philosophorum princeps Plato rebus excessit humanis, et quasi lucernam mundi extinctam defleverunt, qui ad thronum sapientiæ, cui ille diu præsederat, sua arbitrabantur studia præferenda. Sed quum ei Aristoteles discipulus, vir excellentis ingenii, et Platoni impar eloquio, sed multos facile superans, in docendi officium successisset, quasi matutinum sidus effulsit hominibus, et quibusdam multiplicis philosophiæ præceptis, velut variis sapientiæ radiis illustravit orbem, et tanquam oculorum detersa caligine, ad contuendam veritatis speciem, mentes hominum reparavit. Sectam hic Peripateticam condidit, sic utique dictam, quod deambulans disputare consueverat, plurimosque discipulos præclara fama excellens et arte suadendi, vivo adhuc præceptore in suam hæresin congregavit. Tractavit quidem omnes philosophiæ partes, et præcepta dedit in singulas, sed præ cæteris sic rationalem redegit in

jus suum, ut a possessione illius videatur omnes alios exclusisse. Ita tamen in aliis viguit, ut commune nomen omnium philosophorum, antonomasice, id est, excellenter sibi proprium esse meruerit. Sicut enim urbs Romam, Maronem Poeta exprimit, sic et philosophi nomen circa Aristotelem utentium placito contractum est. Fuit autem facundus eloquio, sed uberior sensibus, et doctus omnium sententiis obviare. Hic est qui primus studiorum genera, in acroaticum et exotericum dicitur distinxisse. Nam et familiares et quasi domestici admittebantur in acroatica. Exoterica vero non modo extraneis, sed hospitibus, patebant, et peregrinis. Fuerunt qui eum Incubi dæmonis filium crederent, propter agilitatem corporis, perspicaciam ingenii, et gloriæ appetitum, quam multiplici industria omnibus præripere consueverat. Testatur de eo Valerius Maximus, quia supremæ vitæ reliquias senilibus ac rugosis membris in summo literarum otio vix custodiens, adeo valenter pro salute patriæ incubuit, ut eam ab hostilibus armis solo æquatam, in lectulo Atheniensi jacens, Macedonum de manibus, quibus objecta erat, eriperet. Ita urbe strata atque eversa, Alexandrique familiaritate qua restituta est, Aristotelis notum est opus. Licet autem nominum et verborum turbator habeatur, non modo subtilitate, qua cunctis celebris est, sed et mira suavitate dicendi evaluit, adeo quidem, ut Platoni merito proximus fuisse videatur. Eum laudis fuisse avidissimum, vel ex eo constat, quod quum Theodocti discipulo libros artis oratoriæ ut eos ederet concessisset, moleste ferens postea, tantum laudis et gloriæ titulum se alii cessisse, proprio volumine quibusdam rebus insistens, planius sibi de his in Theodoctis libris dictum adjecit. Unde Valerius Maximus: Nisi me tam latæ et tam patentis scientiæ verecundia teneret, dicerem dignum philosophum, cujus

stabiliendi mores altioris animi philosopho traderentur. Cæterum gloria ne ab his quidem, qui contemptum ejus introducere conantur, negligitur. Nam et voluminibus nomina sua diligenter adjiciunt, ut quod professione levant, usurpatione memoriæ assequantur. Hic est cujus disputationibus effectum est, ut Academia moveatur magis rationum, quam collisione ventorum. Licet enim Peripateticus non Academicus censeatur, eo tamen solicitante, de singulis maxime cœperunt Platonici, qui relicti erant, fere de omnibus dubitare. Siquidem post mortem Platonis Chrysippus sororis ejus filius, et Xenocrates dilectus ejus discipulus, in scholam, quæ Academia vocabatur, eidem successerunt, et ob hoc ipsi et successores eorum Academici vocabantur a loco, sicut Platonici a magistro. Ex quibus valde nobilitati sunt Græci, Plotinus, Jamblichus, et Porphyrius catholicæ veritatis, ut dicitur, pessimus impugnator. In utraque vero lingua, Græca scilicet et Latina, nobilis extitit Apuleius Afer, vir magnus inprimis, et qui venustate morum, et dicendi copia, Socraticum fontem, et torrentem Platonicum, facile redoleat, vel tenuiter sapienti. Ab his fluxerunt et alii multi, qui dubitabilia discutere sic, ut nulli præjudicaretur, maluerunt, quam ausu temerario definire, maxime quum occultam crederent veritatem eorum, de quibus in utramque partem probabiliter disputatur. Unde et Academicorum antiquissima regula est, ut quisque quod sibi occurrit probabile, suo jure defendat.

Cap. 7. *Quod alia sensus, alia rationis, alia religionis auctoritate probantur: et quod fides in omni doctrina aliquod stabile initium vendicat, quod probari non debet; et quod alia per se doctioribus innotescunt, alia rudibus: et quatenus dubitandum sit: et quod pertinacia veritatis inquisitionem plurimum impedit.*

SUNT enim nonnulla, quæ sensus rationis, aut religionis persuadet auctoritas. Horum dubitatio infirmitatis, erroris notam habet, aut criminis. Quærere enim an sol splendeat, albeat nix, ignis caleat, hominis est sensus indigentis. At vero an ternarius binario major sit, ipsumque totum et medietatem ejus contineat, quærere: et an quaternarius sit duplus binario, indiscreti est, et cui est ratio otiosa, aut deest omnino. Qui vero an Deus sit deducit in quæstionem, et an idem potens, sapiens sit, an bonus, non modo irreligiosus, sed perfidus est, et pœna docente dignus est instrui. Sunt enim in omnibus philosophicis disciplinis quædam prima, et, ut ita dicatur, Cratini verbo, primitiva principia, de quibus, eodem auctore, dubitare non licet, nisi his quorum labor in eo versatur, ne quid sciant. Nam sicut quædam se corporeis sensibus ingerunt, ut apud sensatos latere non possint: quædam subtiliora sunt, ut nisi familiarius adhibita, et prospecta diligentius, et pertractata sint, non sentiantur: sic sunt aliqua tanta sui luce perspicua, ut latere non possint rationis aspectum, sed communiter videantur ab omnibus; magis tamen et minus, pro capacitate, et viribus singulorum. Alia quædam sunt, quæ quasi quodam scrutinio indigent, et quia istorum consecutiva sunt, diligentius perscrutantem latere non possunt. Et his tamen, et illis, quædam videntur anteriora esse, quæ ratio philosophiæ quasi in fidei fundamento constituit, petens, ut in spe proficiendi ea sibi gratuitos

concedantur. Sic et Geometriæ primo petitiones quasdam, quasi totius artis jaciunt fundamenta, deinde communes animi conceptiones adjiciunt: et sic quasi acie ordinata, ad ea quæ sibi sunt demonstranda procedunt. Sed et petitiones ipsæ adeo consentiunt rationi, ut protervire videatur, quisquis eas vel hosti non concedit. Hic tamen nequaquam agitur de his, quæ ad cultum religionis pertinent, quoniam et ibi nonnulla quodammodo petuntur, quæ, ut fides amplius mereatur, experientiam rationis excedunt: sed hæc ipsa, etsi ratio non urgeat, debentur pietati. Ut enim sacramentis, ubi ratio deficit, adhibeatur fides, multis beneficiis, magnisque miraculis promeruit Christus, cui non credi impium est, sicut a probabilibus dissentire pertinaciter, protervum est. Quis enim, nisi insanus, aut protervus, negaverit, quin ab omni puncto ad omne punctum oppositum possit linea recta protendi? Nam sicut in ædificiis necesse est aliquid fixum esse et stabile, cui erigenda structura possit inniti: sic in omni doctrina aliquod stabile initium procedendi, necessitas consultissimæ rationis exposcit. Alioquin quicquid opifex adjicit, nutat, ac si in lubrico arenæ, aut bituminis quis ædificet, aut scribat in fluminis lapsu. Nam incertis certiora faciunt fidem. Si ergo nihil sequitur, nisi aliud antecedat, si motus omnis a quiete procedit, quis potest ei probationis esse processus, qui nusquam quiescit, aut nulli acquiescit? Ei namque, cui omnia probabilia sunt, nihil probari potest. Sed eorum quæ perspicua sunt, alia sunt omnibus nota, alia doctioribus tantum, unicuique secundum propriam facultatem. Nam numerum omnem parem esse, vel imparem, ita publice notum est, ut nec pueros lateat, quibus licentia ætatis indulget

> Ludere par impar, equitare in arundine longa,
> Ædificare casas, plostello adjungere mures.

Hoc autem quod omnis multiplex quoto loco distat ab unitate, tot super particulares sui generis antecedit, his duntaxat innotuit, qui numeris operam impenderunt. Mathematicus autem consultior novit, quia diversa sunt id quod est, et esse rei. Et sic in singulis disciplinis, quædam suis opificibus innotescunt, quæ non modo vulgo, sed aliis philosophis occultantur. Habet et religio quælibet principia sua, quæ aut ratio communis, aut pietas persuasit, quibus proficit in cultu Dei, et morum exercitio, ad beatudinem obtinendam. Est autem unum omnium religionum principium, quod pietas gratis et sine ulla probatione concedit, Deum scilicet potentem, sapientem, bonum, venerabilem, et amabilem esse. Nam Epicureorum Deum esse negantium, et casui subjicientium omnia, jam pridem auctore Deo homine, explosa sententia est. Obviare ergo principiis, aut rebus per se notis, sive de his ambigere, insensati est, aut vecordis, sive quod deterius est, criminosi. Sed nec de his dubitare licet, quæ ex principiis consequuntur, dum ea tamen sequi planum sit. Interim namque sunt quæstionibus agitanda, dum illorum ad principia vel consecutiva eorum, cohærentia pateat. Nam de singulis istorum dubitare non est inutile. Et quidem in talibus, donec apprehenderent veritatem, Academicorum probabilium disceptatio vertebatur. Quid enim refert, aut quorum interest, si qui semper et omnia quærebant, discentes, et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes, quia nihil certum habere noverant? Hanc ergo legem Academicorum præscribit Cicero, ut cui philosophandi propositum est, dum res obscura est, quærat; dum probabiliter elucescit veritatis, acquiescat. Ait enim: Nos qui sequimur probabilia, nec ultra id quod probabile occurrit, progredi possumus, et refellere sine iracundia, et refelli sine pertinacia parati sumus. Hæc enim

duo inventioni veritatis plurimum adversantur, si aut vera dicenti quis succenseat, aut pertinaciter in falsitatis defensione laboret. Nam ut ait Ethicus,

Impedit ira animum, ne possit cernere verum.

Et veritas ipsa incarnata recessit ab eis, qui in Corazaim et Bethsaida spiritui sancto pertinacius restiterunt. Sed et Judæos pertinacia excæcavit, ut adhuc oculos eorum velum templi teneat, quod Domino patiente scissum est a summo usque ad deorsum.

Cap. 8. *Quod virtus unica via est philosophandi, et eundi ad beatitudinem: et de tribus gradibus accedentium, et de tribus sectis philosophorum.*

VERUNTAMEN, quia non "omnes omnia possunt," et spiritus ubi vult spirat, et frequens est, ut eorum quæ a doctoribus proferuntur, multitudinis sit multiplex intellectus, ex verbis Socratis et Platonis, sectæ multæ profluxerunt, omnes tamen ad unum, sed quasi per varias semitas properantes. Illud autem quo omnium rationabilium vergit intentio, vera beatitudo est. Nemo etenim est, qui non velit esse beatus; sed ad hoc quod desiderant, non una via omnes incedunt. Una tamen est omnibus via proposita, sed quasi strata regia, scinditur in semitas multas. Hæc autem virtus est. Nam nisi per virtutem, nemo ad beatitudinem pergit. Citra virtutis opera forte quis, et proculdubio fine operibus ad beatitudinem trahitur, sed eo nullus, nisi virtutis passibus pergit. Virtus ergo felicitatis meritum est, felicitas virtutis præmium. Et hæc quidem bona sunt summa, alterum viæ, alterum patriæ. Nihil enim virtute præstantius, dum exul peregrinatur a Domino, nihil felicitate melius, dum civis regnat et gaudet cum Domino. Sunt autem hæc omnibus aliis præstantiora, quia virtus omnia agenda, felicitas

omnia optanda complectitur. Felicitas tamen virtuti præstat, quia in omnibus præstantius est, propter quod aliquid, quam quod propter aliquid. Non enim felix est quis ut recte agat; sed recte agit, ut feliciter vivat. Unde et Socraticum illud in Saturnaliorum libro laudatur: Multos homines propterea velle vivere, ut ederent et biberent; se bibere atque esse, ut viveret. Unum igitur et singulare summum omnium bonorum beatitudo est, sed ab eo est aliud quodammodo quorundam collatione summum, et eo ipso superius aliis, quod ad aliud, quod vere singulariter et unice summum est, familiarius accedit. Cæterum ad neutrius apprehensionem, nisi philosophia duce, humana infirmitas convalescit. Quisquis enim sine ea ad beatitudinis viam tendit, quasi cæcus in lubrico tendens, ad alta præsumptuosus cadit. Unde eam divinarum et humanarum rerum compotem esse, Chrysippus asseruit, nec unquam satis posse laudari, quæ vitia expellit, virtutes ostendit et confert, et in humana infirmitate divinam quodammodo reparat integritatem. Et ut sensum suum expressius proferat, omnes qui non ab illa, vel ad illam vigilant, quod tamen ab illa est, brutis animalibus dicit esse conformes, imo et stupendum contra naturam miraculum, in corporibus humanis brutos homines esse. Tria vero genera hominum, qui homines sunt: alios enim brutos esse asseruit. Alii enim jam jocunditate sapientiæ perfruuntur, et hi sapientes sunt; alii accedunt ut fruantur, et hi sunt philosophi; alii adspirant ad accedendum, scilicet qui nondum sunt, et esse philosophi concupiscunt. Constat enim esse quam plurimos, qui nondum philosophantur, et vitam philosophorum si non opere, saltem desiderio æmulantur. Ego sententiam ejus tanto securius approbo, quanto eam mihi videre videor sancti Spiritus auctoritate sub-

nixam, dicente Propheta: Concupivit anima mea desiderare justificationes tuas in omni tempore. In quo mihi tres præmissos ordines manifeste videtur expressisse. Quum enim Plato sapientem dicat esse cultorem Dei, quis alius habendus est sapiens, quam ille, qui moratur in justificationibus Domini, et mulcente se conscientia bonorum, operum, veræ felicitatis saporem, tota mentis aviditate jam prægustat et sentit? Proculdubio nequaquam illius expers est, cui agnita beatitudo dulcescit; et ei expetibilium cumulus adest, qui in vita gustat, et videt quam suavis est Dominus. Philosophus autem, cujus intentio dirigitur illuc, ut sapiat, eodem auctore amator Dei est et vitia subigens, rebus agnoscendis applicat animum, ut his agnitis ad veram beatitudinem possit accedere. Hæc enim hominem beatum faciunt, si et vitiorum solvantur vincula, et quasi quibusdam gradibus contemplationis, lucidum et indeficientem fontem boni detur invisere. Nam

Felix qui potuit rerum cognoscere causas.

Et, ut ait Poeta, (nobis enim undecunque proveniant, placent incitamenta virtutum)

Felices animæ, quibus has cognoscere primum,
Inque domos superas scandere cura fuit.
Credibile est illos pariter vitiisque jocisque
Altius humanis exeruisse caput.
Non Venus et vinum sublimia pectora fregit,
Officiumque fori, militiæve labor.
Non levis ambitio, perfusaque gloria fuco,
Magnarumque fames sollicitavit opum.
Admovere oculis distantia sidera nostris,
Ætheraque ingenio supposuere suo.
Sic petitur cœlum, non ut ferat Ossan Olympus,
Summaque Peliacus sidera tangat apex.

Nullum tamen officium est militiæ aut domi, quod non Philosophia pertractet, quippe quæ sola excludit vitia,

et sine qua nil recte inter homines geri potest. Sicut autem morari in justificationibus, id est in expletione mandatorum Dei, sapientem facit, (nam et propheta dicit: A mandatis tuis intellexi) sic animum explendis aptare, ea demum philosophia verissima est. Sed sunt qui nondum explent, aut aptantur explendis, approbant tamen, quod suspiciunt in aliis, et illis, auctore Deo, desiderant conformari. Est ergo gradus eminentissimus eorum, qui in justificationibus occupantur; medius, quorum animus expeditus est a vitiis, ut ex amore occupetur in illis; infimus, qui desiderant expediri, ut hoc ipsum concupiscere possint. Qui etsi non sint, desiderant tamen esse philosophi. Horum personam induerat propheta, dicens: Concupivit anima mea desiderare justificationes tuas in omni tempore. Ejus namque tanta est pulchritudo, quod si, ut ait Plato, videri posset oculis corporis, amore sapientiæ mirabiliter homines inflammaret, adeo quidem, ut primo aspectu necesse esset omnes in amorem incidere. Hanc amat et exquirit a juventute sua fidelis anima, cujus senectus constat in gravitate morum; et puerilis ætas, in ignorantia, et lubrico vitiorum. Super salutem, inquit, et omnem pulchritudinem dilexi sapientiam, et proposui pro luce habere illam: venerunt mihi omnia bona pariter cum illa. Si ergo bona omnia sapientiæ accessoria sunt, et philosophia studium sapientiæ, profecto philosophandi contemptus bonorum omnium exclusio est. Unde colligitur, quod quanto quis philosophiæ diligentius insistit, eo fidelius et rectius ad beatitudinem pergit. Nam virtutes, quibus itur in singulis officiis, illa dispensat. Sed quia veteres, licet ex parte animas crederent immortales, vitæ æternæ, quæ post istam futura est, nondum instructionem acceperant: summum bonum in virtute constituerunt, quo plane

nihil melius est, nisi frui eo, qui summe bonus, et summum bonum est. Usus enim virtutis optimus est, et utendi Deus ipse est fructus. Quum vero virtus sola beatum faciat, ad thronum ejus, sumta occasione, ex traditionibus doctiorum per varios calles ascendere conati sunt. Stoicus enim ut rerum contemtum doceat, in mortis meditatione versatur. Peripateticus in inquisitione veri volutatur: in voluptatibus Epicurus: et licet ad unum tendant, varias sententias, quasi vias beatitudinis auditoribus suis aperiunt. De quibus dubitare et quærere liberum est, donec ex collatione propositorum, quasi ex quadam rationum collisione, veritas illucescat. Sed de his latius in sequentibus dicetur. Nunc sufficiat ostendisse, in quibus Academicos vacillantes liceat imitari.

Cap. 9. *De arrogantia multitudinis imperitæ: et qualiter legenda sunt ea, quæ prodesse poterunt, et obesse: et quod ingenio vel exercitio sine gratia sapientia non contingit.*

Pauci tamen sunt qui academicorum imitatores esse dignentur, quum unusquisque pro libitu potius, quam ratione, eligat quod sequatur. Alii namque propriis, alii doctorum opinionibus, alii multitudinis consortio distrahuntur. Quid enim dubitat, qui juratus in verba magistri, non quid, sed a quo quid dicatur attendit? Quid vis enim elatrat acriter, et quo imbuta est puerilis ætas, de intimis philosophiæ abditis erutum putat. Paratus et de lana caprina contendere, credens inopinabile, si quid ignotum auribus ejus insonuit, nec rationibus acquiescit, quem doctoris captivavit opinio. Quicquid enim ille protulit, authenticum et sacrosanctum est. Ille tamen con-

tradicit citius, et pertinacius reluctatur, qui in paucitate rerum addiscenda, consumsit ætatem, et tanta verborum angustia premitur, ut si verbum unum aut duo subduxeris, elinguis fiat, et quavis statua taciturnior. Marmoreum putes, et in auditorio Pythagoræ, aut monachorum claustro, non tam usum, quam necessitatem silentii didicisse. Si quis istorum in manus tuas forte erudiendus inciderit, merito facies quod Timotheum, qui in arte tibiarum excellebat, fecisse refert Quintilianus in libro de institutione oratoris. Hic quidem duplas mercedes exigebat, et accipiebat ab his, qui fuerant male præinstituti, quam si omnino rudes accederent. Error enim duplicem laborem exigit, quum et delenda sint perversæ institutionis semina, et bonæ fidelius sint inserenda. Suspice ad moderatores philosophorum temporis nostri, illos qui altius præconantur, quos auditorum multitudo circumstrepit, diligenter adtende, eos in regula una, aut duobus aut pauculis verbis invenies occupatos, aut ut multum pauculas quæstiones aptas jurgiis elegerunt, in quibus ingenium suum exerceant, et consumant ætatem. Eas tamen non sufficiunt enodare, sed nodum, et totam ambiguitatem cum intricatione sua per auditores suos transmittunt posteris dissolvendum. Eo loci ut congrediaris invitant, instant, postulantque conflictum: si differs manum conferre, si paululum moraris, insiliunt. Si accedis, si tandem invitus congrederis, si premis, latebras quærunt, variant faciem, verba distorquent, præstigiis conformantur, lubricum et volubilem Protea miraberis rediisse, nisi quod teneri facilius potest, si in eo perstiteris, ut quocunque verba defluant et volvantur, quid velint intelligas, et quid sentiant in tanta varietate verborum, et tandem vincientur sensu suo, et capientur in verbo oris sui, si substantiam eorum, quæ dicunt, attigeris, firmiterque

tenueris. Ea tamen, de quibus maxime disceptatur, inutiliora, et aliis viliora sunt, quum patuerint. Si progrederis, si pudet, et piget in nugis diutius occupari, ad diverticula propositæ quæstionis relabitur, et quasi ad sinum matris recurrens, more Antei, ab eo, in quo genitus et nutritus est, vires reparare contendit. Sic circumit, tot facit amfractus, ut ad usitata recurrat, ac si labyrinthum oporteat circumiri.

Serpente ciconia pullos
Nutrit, et invento per devia rura lacerto,
Illi eadem sumtis quærunt animalia pennis.
Vultur jumento et canibus crucibusque relictis,
Ad fœtus properat, partemque cadaveris adfert.
Hic est ergo cibus magni quoque vulturis, et se
Pascentis, propria quum jam facit arbore nidos.
Sed leporem aut capream famulæ Jovis, et generosæ
In saltu venantur aves, tunc præda cubili
Ponitur: inde autem quum se matura levabit
Progenies, stimulante fame festinat ad illam,
Quam primam rupto prædam gustaverat ovo.

Si ergo eos a verbis suis suspenderis, fere in omni facultate, inopiæ eorum poteris misereri. Sunt enim qui præstare videantur in singulis; sunt qui partes philosophiæ vendicent universas: nec minus tamen sunt in singulis philosophiæ copia destituti. Sunt qui ab una perfectionem sperent, sunt qui universis invigilent, inopes singularum. Non facile tamen dixerim, quos magis credam esse erroneos, quum nec ab una perfectio constet, et nemo fideliter queat omnibus inservire. Qui tamen ab una petit omnes, ineptior est. Arrogantior qui omnes profitetur. Imo ad omnia occupari desidis est; sed fastidientis, et non proficientis, omnia circumire. Cæterum, qui multa percurrit, ut eligat cui sit potius insistendum, circumspectus est, et aliis examinatis, præelectioni suæ fidelius servit. Eo forte spectat præceptum Ethici, legere libros præcipientis. In libello quoque quo

parvuli initiantur, ut virtutis instructio, et usus teneris ebibitus animis, facile nequeat aboleri (quoniam et testa diutius servat odorem ejus,

Quo semel est imbuta recens,)

Ait vel Cato, vel alius (nam auctor incertus est)

Multa legas facito, perlectis perlege multa.

Quo quidem aliquid esse utilius ad scientiam aspiranti, facile non crediderim, præter observantiam mandatorum Dei, in qua singularis et unicus indubitanter est philosophandi profectus. Sic tamen omnia legenda sunt, ut eorum aliqua quum lecta fuerint, negligantur, reprobentur nonnulla, aliqua videantur in transitu, ne sint omnino incognita: sed præ omnibus majori diligentia insistendum est, quæ aut politicam vitam, sive in jure civili, sive in aliis Ethicæ præceptis instituunt, aut procurant corporis, aut animæ sanitatem. Quum enim illa quæ præcipua est inter liberales disciplinas, sine qua nemo recte docere vel doceri potest, sit in transitu, et quasi a limine salutanda, quis in aliis censeat immorandum, quæ aut intellectu difficiles, aut effectu inutiles, et perniciosæ, non faciunt hominem meliorem? Nam et ea ipsa, quorum usus necessarius est, si hominem immoderatius occupaverint, perniciosissima sunt. Poetas, historicos, oratores, mathematicos probabilis mathematicæ, quis ambigit esse legendos, maxime quum sine his viri esse nequeant, vel non soleant literati? Qui enim istorum ignari sunt, illiterati dicuntur, etsi literas noverint. Quum tamen quasi in jus suum vendicant animum, etsi polliceantur notitiam rerum, virtutis tamen dedocent et submovent cultum. Unde Cicero quum de poetis ageret, ut diligentius audiatur, exclamat: Clamor et adprobatio populi, quasi magni cujusdam et sapientis magistri, et qui ad commendationem sufficiat plausu suo, quos vult facit authenticos. At

illi, qui tantis laudibus efferuntur, quantas obducunt tenebras! Quos invehunt metus! Quas inflammant cupiditates! Hi stupra, adulteriaque conciliant, varias doli reparant artes, furta, rapinas, incendia docent, quæ sunt, aut fuerunt, imo quæ fingi possunt, malorum exempla proponunt oculis multitudinis imperitæ. Quæ incendia cœli succensi, aut maris inundatio, aut terræ hiatus, tantas fecit populorum strages, quantas isti faciunt morum? Comicus qui præ cæteris placet, in Eunucho refert adolescentis libidinem inflammatam, quum tabulam pictam videret continentem, quo pacto Deus, qui cœli templa sonitu concutit, per impluvium auro misso, inclusam turre, et septam custodibus, corruperit Danaen. Similes in singulis picturas videt, miratur, et laudat multitudo. Nam quæ virtutis incitamenta sunt, rarus spectator adtendit.

Quæ res in se neque consilium, neque modum
Habet ullum, eam consilio regere non potes.
In amore hæc omnia insunt vitia: injuriæ,
Suspiciones, inimicitiæ, induciæ,
Bellum, pax rursum. Incerta hæc si tu postules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Quam si des operam, ut cum ratione insanias.
Et quod nunc tute tecum iratus cogitas,
Egone illam? Quæ illum? Quæ me? quæ non? Sine modo
Mori me malim, sentiet qui vir siem.
Hæc verba una mehercle falsa lachrymula,
Quam oculos terendo misere vix vi expresserit,
Restinguet: et te ultro accusabis, et dabis ei
Ultro supplicium.

Ad depellendum meretricum contumelias ratio evidens est, quam servus inducit: sed quicquid in hanc partem loquuntur, ita accipitur, ac si insanum amatorem revocet servus. Eos tamen alibi commendat plurimum idem Cicero, dicens: Poetas et varios scriptores artium, aut regem gestarum, solus ille contemtibiles facit, qui non veretur contemni. Nam et virtutis

habent usum, et philosophandi materiam præbent. Notant enim, non docent vitia, et aut utilitatis causa grata sunt, aut voluptatis. Sic autem per morum discrimina transeunt, ut virtuti faciant locum. Nam per tela, per ignes, per maris varias procellas, per tot motus, seditiones, et insidias populorum, Scyllam pertransiit et Charybdim, ut ad patriam suam saltem in senectute Ulysses repedaret. Socios variis exilii amisit casibus, sed eos aut fortunæ violentia, aut naturæ infirmitas, aut animi voluptas absumsit. Horum tamen omnium, jucunda relatio est. Nam vel amici prævisus casus, etsi amarus sit, proficit ad cautelam. Et quo familiosior fuit cum labente societas, eo casus quemque magis absterret. Siquidem exemplis sæpe magis proficitur, quam præceptis. Mala enim vitantur facilius, quo fidelius præcognita fuerint. Vix, et quodammodo solus, evasit Ulysses, sed ad philosophiæ jucunditatem, et quasi proprias voluptates, pauciores evadunt. Consonat ei, si Lyricum conticente lyra dignaris audire, Flaccus, aut si mavis Horatius, qui plus honestatis et utilitatis se apud Mæonidem invenisse gratulatur, quam plurium Stoicoram sit præceptis expressum. Ait enim:

Trojani belli scriptorem, Maxime Lolli,
Dum tu declamas Romæ, Præneste relegi:
Qui quid sit pulchrum, quid turpe, quid utile, quid non,
Pulchrius et melius Chrysippo et Crantore dicit.
[Cur ita crediderim, nisi quid te detinet, audi.]
Fabula, qua Paridis propter narratur amorem
Græcia barbariæ lento collisa duello,
Stultorum regum et populorum continet æstus.
Antenor belli censet præcidere causas.
Quid Paris? ut salvus regnet, vivatque beatus,
Cogi posse negat.
Seditione, dolis, scelere, atque libidine, et ira,
Iliacos intra muros peccatur et extra.
Quicquid delirant reges, plectuntur Achivi.

Ego autem in illorum sententiam facillime cedo, qui non credunt sine lectione auctorum, posse fieri hominem litteratum. Litterarum tamen copia nequaquam philosophum facit. Gratia siquidem est, quæ ad sapientiam sola perducit. In summa siquidem copia litterarum, aut ignorantia interdum, aut negligentia veritatis est, sine qua impossibile est quemquam fieri sapientem. Unde et doctor ille Ecclesiæ, cujus nemo satis memor esse potest, Augustinus, Varronem arguit, quem tamen ut literatissimum fuisse doceat, ait post cætera, quibus singulari præconio commendatur: Denique et ipse Tullius, huic tale testimonium perhibet, ut in libris Academicis dicat, eam quæ ibi versatur disputationem, se habuisse cum M. Varrone, homine, inquit, omnium facile acutissimo, et sine dubitatione doctissimo. Non ait eloquentissimo vel facundissimo, quoniam revera in hac facultate multum impar est, sed omnium facile acutissimo, et indubitanter doctissimo. In primo autem libro, quum ejusdem Varronis literatoria opera prædicaret, nos, inquit, in nostra urbe peregrinantes, errantesque tanquam hospites, tui libri quasi domum reduxerunt, ut possemus aliquando qui, et ubi essemus, agnoscere. Tu ætatem patriæ, tu descriptiones temporum, tu sacrorum jura, tu sacerdotum; tu domesticam, tu publicam disciplinam, tu sedium, regionum, locorum, tu omnium divinarum, humanarumque rerum nomina, genera, officia, et causas aperuisti. Iste igitur vir tam insignis excellentisque peritiæ, qui tam multa legit, ut ei aliquid scribere vacasse miremur, tam multa scripsit, quam multa vix quenquam legere potuisse credamus. Iste inquam vir tantus ingenio, tantusque doctrina, si rerum velut divinarum, de quibus scribit, oppugnator esset atque destructor, easque non ad religionem, sed ad superstitionem diceret pertinere, nescio utrum tam multa

in eis ridenda, contemnenda, et detestanda conscriberet. Quum ergo viri acutissimi, et sine ulla dubitatione, Cicerone teste, doctissimi, superstitio scriptis propriis eam convincentibus arguatur, constetque superstitionem falsitatis vitio, virtuti, quæ in sola veritate consistit, esse oppositam, et sapientiam sine virtute esse non posse, quis ex sola lectione, nisi adsit gratia illustratrix, creatrix, vivificatrixque virtutum, credat posse fieri hominem sapientem?

Cap. 10. *Omnes scripturas esse legendas: et de benedictione quæ primigenis data est, et filiis Noe: et quod rationi auctoritas nullius gentilium præjudicet.*

Omnes tamen scripturas legendas esse probabile est, nisi sint reprobatæ lectionis, quum omnia non modo quæ scripta, sed etiam quæ facta sunt, ad utilitatem hominis, licet eis abutatur interdum, instituta credantur. Nam et angeli quodammodo propter animam, et mundus corporeus, secundum assertionem patrum, ad corporis usum institutus est. Ab initio benedixit Deus homini, dicens: Crescite et multiplicamini, et replete terram, et subjicite eam, et dominamini piscibus maris, et volatilibus cœli, et universis animantibus quæ moventur super terram. Et adjiciens omnem herbam afferentem semen, et universa ligna in usu suo (nam a carnis edulio, ante diluvium creduntur abstinuisse) concessit eis in cibum. Illis quoque quos a peste diluvii arca, præfiguratrix Ecclesiæ, liberaverat, benedixit, et legem dedit, dicens: Crescite et multiplicamini, et replete terram, et terror vester ac tremor sit super cuncta animalia terræ, et super omnes volucres cœli, cum universis quæ moventur in terra: omnes pisces maris manui vestræ traditi sunt, et omne quod movetur et vivit, erit vobis in cibum. Quasi olera virentia tradidi vobis omnia, excepto quod

carnem cum sanguine non comedetis. Ecce quia primigenis, et filiis Noe, eadem benedictionis collata est gratia, eadem auctoritas dignitatis, eadem et ciborum fere concessa est indulgentia. Augmentum namque, et multiplicatio, gratiæ dilatationem exprimit: dominium terræ, et bestiarum terror, privilegium potestatis, victualium universitas, est indicium libertatis. Omnia siquidem munda mundis. Nec recolo hujus benedictionis privilegium alio indultum tempore, quam quo innocentia per creationem data est, aut per medicinam sacramenti vel pœnitentiæ reparata. Nam et his statim post diluvium, et illis ante peccatum, ideo forte dictum est, crescite et multiplicamini, ut illius dumtaxat augmentum, et multiplicatio acquiratur, quod Deus homini contulit per naturam, aut reformavit per gratiam. Hoc autem et crescere jubetur in se, et quodammodo multiplicari in sobole. In se quidem ad meriti profectum, in sobole, numerosa quadam propagatione virtutum. Quum vero natura sit vitiata per culpam, ut crescere aut multiplicari jubeatur, non memini. Licet autem quæ præmissa sunt, stare queant ad literam, quum omnia in usum vitæ hominis cedant, et ea ipsa, quæ videntur esse mortifera etiam visu, odoratu, auditu, nedum tactu vel gustu, qualia sunt nocentius venenosa, cibus sint hominis, aut ejus vertantur in cibum: poterit tamen et alium sensum scrutator mysticus invenire. Sensum tamen historicum roborat, quod pisces sanissimos, et feras, quarum carnes utilissimæ sunt, videmus crebro venenatissima reptilia devorare, et ipsa venena inferuntur medicamentis, quibus non modo natura sustentatur humana, sed etiam infirmitas convalescit. Quum vero primum sit excutiendus sensus historicus, quicunque animum vel ad fidem, vel ad opera fidei, quæ sunt boni mores, magis informat,

laudabilior et plane utilior est. Hoc enim lectione semper quærendum est, ut homo seipso melior jugiter fiat. Verum quum litera præcedens, utiliter ad multa possit referri, et ad hoc posse aptari consentio, ut per gratiam ex benedictione Dei collatam, ad virtutis incrementum et multiplicationem, liberum excitetur arbitrium, et virtutibus multiplicatis per gratiam, adjiciatur subjectio terræ, quam quum in se ipso homo subjecerit, dominium sui, aliorumque consequitur, ut cunctis animantibus prælatus, timorem et tremorem incutiat omnibus, quæ moventur in terra. Sunt ergo ei cuncta in cibum, quia in omnibus creaturis, ei verba salutis suæ loquitur Dominus. Plane cibatur in cunctis, quibus ad vitam vel mores componendos, vita hominis proficit. Constat enim quod omnis ædificatio morum a Domino est, et quum quis ad virtutem, aut ab opere, aut a verbo, aut quocunque modo instruitur, concessis sibi a Domino utiliter cibatur. Omnis enim instructio salutis, quodammodo verbum Dei est; et a quocunque veritas doctrinæ proferatur, acceptanda est, eo quod veritas incorrupta semper et incorruptibilis est. Ante diluvium et post, dum sanguine, in quo sedes est animæ, abstineatur, concessus est omnium usus; et ante baptismum et post, dummodo peccatum vitet, nemo undecunque instrui prohibetur. Si apostolus est aliquibus odor mortis in mortem, quid prohibet, et vasa mortis alicui prodesse ad vitam? Quum ergo dicitur quicquid vis, præter sanguinem, comede, perinde est ac si quadam imagine dicatur, dummodo vitia fugias, quod volueris lege. Sicut in escis carnalibus quædam sunt quæ digeruntur utiliter, quædam vertuntur in crudos humores, alia per vim expulsivam ejiciuntur omnino, quædam sunt, quæ sanis, si tamen modeste sumantur, conferunt; et obsunt ægrotativis: quædam debilioribus

faciunt, minus tamen conducunt sanis et sanativis. Nam hæc ipsa non adeo naturam corroborant: delicatiora siquidem minus nutriunt, magis communia, et alimenti, ut ita dixerim, pinguioris. Sic et in libris sunt quæ omnibus prosunt, dum tamen legantur modestia dispensante, ut quæ nihil continent nisi ædificationem fidei et morum. Sunt quæ solidioribus animis faciant, habenda quidem procul a lectione simplicium; sunt quæ natura bonæ mentis omnino ejiciat: sunt quæ digerat in usum morum, aut eloquentiæ: sunt quæ indurent animam, et in fide et bonis operibus solam faciant cruditatem. Vix autem invenietur scriptum, in quo si non in sensu vel in verbis, non reperiatur aliquid, quod prudens lector emittit. Cæterum libri catholici tutius leguntur et cautius; et gentiles simplicioribus periculosius patent: sed in utrisque exerceri fidelioribus ingeniis utilissimum est. Nam exquisita lectio singulorum, doctissimum; cauta electio meliorum, optimum facit. Ut enim in libro Saturnaliorum, et in epistolis Senecæ ad Lucillium legitur, apes quodammodo debemus imitari, quæ vagantur, et flores carpunt, deinde quicquid adtulere, disponunt, et per favos dividunt, et succum varium in unum saporem, mixtura quadam et proprietate spiritus sui, mutant. Nos quoque quicquid diversa lectione quæsivimus, convertamus in usum virtutis, ut omnia in ordinem gerendorum, rationis judicio digerente, coalescant. Nam et in animo melius distincta servantur, et ipsa distinctio, non sine quodam fermento, quo conditur universitas, in unius saporis usum varia libamenta confundit, ut etiamsi apparuerit unde sumtum sit, aliud tamen esse, quam unde sumtum noscetur, appareat, quod in corpore nostro facere videmus, sine omni opera nostra, naturam. Alimenta quæ accipimus, quamdiu in sua qualitate perseverant, et solida inna-

tant, malo stomacho oneri sunt. At quum ex eo quod erant, mutata sunt, tum demum in vires transeunt. Sanguis enim ex divino mandato diducitur, dum vitia declinantur. Pastor ecclesiæ reptilia et immunda mactare præcipitur, et comedere: quod licet ad vocationem gentium proprie referatur, vel exempli conformitate docere potest, ut jugulatis erroribus, gentilium dogmata nequaquam horreamus. Dum innocentiam, frugalitatem, contemptum mundi docent Pythagorici, audiantur; dum animas, quas in cœlum evexerunt, retrudunt in corpora bestiarum, juguletur vel Plato. Nam in eo Pythagoram nimis secutus est, quod sicut mortuos ex vivis, ita ex mortuis reciproce vivos fieri docuit, et per varia corpora pro morum qualitate migrare. Unde illud:

> Ipse ego, nam memini, Trojani tempore belli,
> Panthoides Euphorbus eram, cui pectore lævo
> Hæsit ab diverso gravis hasta minoris Atridæ.

Sic ergo legantur, ut auctoritas non præjudicet rationi, nam et urtica, dum legitur rosa, quandoque manum tangentis urit. Sapientia siquidem fons quidam est, de quo egrediuntur flumina, quæ irrigant omnem terram, et non modo hortum deliciarum divinæ paginæ replent, sed etiam ad gentes pertranseunt, ut nec etiam Æthiopibus omnino desint. Inde sunt floridi, redolentes, et fructiferi gentium horti, quos si forte simplex lector ingreditur, semper poetici illius meminerit,

> Qui legitis flores, et humi nascentia fraga,
> Frigidus, o pueri, fugite hinc, latet anguis in herba.

Nam et poma Hesperidum, quæ draco pervigil servat, nullus asportat ignavus, aut qui scripturas non quasi vigilans legerit, sed quasi dormitans somniaverit, ac si ad finem legendorum, utens calcaribus, properet. Certum est quia fidelis lector, et prudens, et qui literis ex amore invigilat, vitia semper excludit, et in omni-

bus accedit ad vitam. Hinc est illud doctoris doctorum Hieronymi: Ama scientiam scripturarum, et carnis vitia non amabis.

Cap. 11. *Quid sit vere philosophari: et ad quem finem omnem scripturarum vergat intentio.*

Hoc autem revera philosophari est, et hic est multæ lectionis jucundissimus et saluberrimus fructus. Ipsa siquidem rerum omnium continet disciplinam, et omnium moderatrix, universis humanæ vitæ actibus, et verbis, et cogitationibus modum, et terminos ipsa constituit. Est tamen cui nec ipsa novit terminum præfinire. Est cui in eo præscribit modum, ut non habeat modum. Quicquid agit aut loquitur, illuc tendit, quod apud recte philosophantes non habet terminum. Nam et ejus substantia in eo consistit, ut illud nequaquam terminetur. Si enim secundum Platonem, Philosophus Dei amator est, quid aliud est philosophia, nisi divinitatis amor? Hoc est utique quod terminari non vult, ne et ipsa, quod non expedit, finiatur. Quod enim finitur, esse desinit: et si amor Dei extinguitur, philosophiæ nomen evanescit. Sic et incarnata sapientia Dei, quum multis præscribat modum, Deum sine modo præcipit diligendum: nisi quia caritati modus ille præscribitur, ut Deus sine termino amoris diligatur. Qui enim ait: Diliges proximum tuum sicut te ipsum, idem præmisit: Diliges dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, ex tota anima tua, ex tota mente tua, et ex omnibus viribus tuis. Idem quoque adjecit: In his duobus mandatis, universa lex pendet et prophetæ. Si ergo omnia quæ scripta sunt prophetis famulantur et legi, id est, si omnis doctrina illuc tendit, ut homo subjectus sit legi Dei, quis ambigit ad regnum caritatis universa referri? Qui vero philosophando caritatem ad-

quirit, aut dilatat, summum philosophantis assecutus est finem. Hæc est itaque vera et immutabilis philosophantium regula, ut sic in omnibus legendis aut discendis, agendis, aut omittendis, quisque versetur, ut proficiat veritati et caritati. Ipsa vero nunquam inanis aut sola est, sed honestatem, modestiam, cum sobrietate pudicitiam, et aliarum venerabilium virtutum cœtum in ipsum hominem, quem pietati consecrat, quasi in templum Domini introducit. Quicquid aliorsum vergit in artibus, sive quibuscunque scripturis, non philosophiæ dogmata, sed inanes fabulæ sunt, et figmenta eorum, super quorum impietatem ira Dei de cœlo revelatur. Quicquid illi garriant, recte philosophanti ineptum videtur, insipidum, et insulsum. Audi, non me, sed prophetam dicentem de talibus: Narraverunt mihi iniqui fabulationes, sed non ut lex tua. Loqui ergo vera et justa, philosophantibus et non philosophantibus commune est. Vera et falsa loqui, bona et mala docere, non philosophantium est. Sed et recta duntaxat interdum docet vanus philosophi imitator; sed qui recta quæ docet sequitur, vere philosophus est.

Cap. 12. *De ineptiis nugatorum, qui sapientiam verba putant: et quod aliter legendi sunt libri divini, aliter gentiles libri.*

Errant utique, et impudenter errant, qui philosophiam in solis verbis consistere opinantur. Errant qui virtutem verba putant, ut lucum ligna. Nam virtutis commendatio consistit ab opere, et sapientiam virtus inseparabiliter comitatur. Unde constat, quia illi qui verbis inhærent, malunt videri quam esse sapientes. Plateas circumeunt, terunt limina doctiorum, quæstiunculas movent, intricant verba, ut suum et alienum obducant sensum, paratiores ventilare,

quam examinare si quid difficultatis emersit. Verentur tamen prodere imperitiam suam jactatores sapientiæ, non amatores, et id quod nesciunt, pravo pudore nescire, quam quærere et discere malunt, præsertim si adsunt alii, quibus notum [arbitrentur quod ipsi nesciunt; fastum tamen] eorum ferre non poteris: de omni materia loquuntur subito, dijudicant omnes, culpant alios, seipsos prædicant, jactant se invenisse de novo, quod tritum est ab antiquis, et testimonio librorum per ætates multas ad tempora nostra perductum. Verba multiplicant, ut sæpe minus intellecti sint onere, et multitudine verborum, quam rerum difficultate. Quum enim ne intelligeretur effecit, arbitrantur se meruisse, ut præ cæteris philosophus videatur. Et sæpe qui paucissima novit, proponit plurima, quæ nec ipse Pythagoras sufficeret explanare. Interdum eadem replicat et revolvit. Et quia non habet, quo divertat, laborat misere, idem terit, "et easdem circinat auras;" dum enim procul audis, tertium Catonem e cœlo miraberis cecidisse: quemlibet enim hominem, adtulisse videbitur. Si professionem quæras, aut artem, est

Grammaticus, Rhetor, geometres, pictor, aliptes,
Augur, schœnobates, medicus, magus: omnia novit,

et esuriente Græculo longe præstantior. Nam et si jusseris, ibit in cœlum, et Dædalo doctior, teipsum quo volueris incolumem per inane trajiciet. Accede ut docearis, quid in scriptis suis auctores senserint diligenter inquire, excute literam; statim increpabit duritiam tuam, et asino Arcadiæ te dicet tardiorem. Plumbo hebetior es, dum quid in litera latet interrogas. Litera inutilis est, nec curandum est, quid loquatur. Si instas, moneberis fugere, quoniam perniciosa est, et occidit. Cave ne serpens sis, qui terram comedit omnibus diebus vitæ suæ. Aut ludendum,

aut fabulandum; aut disceptandum est tibi. Nam qui verbosior est, videtur doctior. Nec curandum est, unde, aut quid, de quo sentiat, aut proferat aliquis, dum loquatur. Nec refert qua quisque ratione nitatur, dum non instantiam, sed umbram ejus quisque dare sufficiat. Quid verum aut falsum, quid probabile aut quid non probabile sit, frustra quæritur, quum omnibus imago probabilium præferatur. Statue quod volueris, statim illud aliqua similitudo evacuat. Nam quod obtinet in uno simili, velis nolis in alio obtinebit. Constat tamen quod vero simile est, non statim esse verum, et quod falsum videtur, non semper falsum esse. Si propositorum similium dissimilitudinem niteris aperire, rem inanem aggrederis. Aut enim te vel clamore præpediet, aut superfluam operam deridebit; quum omnium similium aliquam dissimilitudinem esse oporteat. Alioquin non tam similia, quam eadem merito esse dicentur. Docere cur ita non sit, non modo frivolum, sed irrisione dignissimum judicatur. Statim quæritur an velis concionari. Dicunt se ut Peripateticum, non Hermagoram audiant, convenisse; quum tamen deambulatione et circumitione viarum potius, quam diligenti investigatione rerum, Peripateticos imitentur. Si tamen hæc ad copiam eloquentiæ comparandam exerceatur disceptatio, et similia et dissimilia conquirantur, exercitium quidem laudabile est, et quo aliud esse conducibilius juventuti, non facile dixerim, dummodo fallaciarum nube multiplici, sibi nequaquam perstringi oculos patiantur. Nihil enim utilius, nihil ad gloriam aut res aquirendas commodius juventuti, quam eloquentia, quæ ex eo plurimum comparatur, si rerum in mente, et in ore copia sit verborum. Verba namque proferre rebus incognitis, desipientis potius quam docentis est, aut discentis. Multos videbis hujusmodi, qui totum longo detinent

sermone diem, et nihil omnino dicunt, aut minimum. Tu defessus es audiendo, et is nisi verbosior esset, loquendo perfatigari potuerat; quo tamen tendat, aut quid velit, nondum intelligis. Tu finem exspectas, ille nondum initium fecit. Perfer tamen, ut videas qua exiturus sit; recollige tandem, quæ contexuit, et occurrent tibi

> Velut ægri somnia, vanas
> Fingentis species, ut nec pes, nec caput, uni
> Reddatur formæ.

Turbati cerebri hominem credas, et qui ex defectu rationis linguam continere non possit. Putes eum noctes continuare insomnes, et sopita ratione, melancholiam solam in eo excitatam. Si forte miseratione ductus, ei modestiam persuaseris, succendetur, et quælibet in quemvis finget opprobria, compatientibus et deridentibus æque convitiabitur; nec amicus nec hostis ab eo, nisi consputus abscedet. Si cœpisti, perferas necesse est, aut procacis linguæ sustinebis injurias. Desiste ergo, nisi sordida lingua malueris inquinari. Nam et immunda quo magis moventur, eo amplius fœtent. Viri prudentis dictum agnosces, quia

> Vesanum tetigisse timent, fugiuntque poetam,
> Qui sapiunt, agitant pueri, incautique sequuntur.

Licet autem apud privatos, aut serio viventes, homo hujusmodi rectissime videatur inutilis, commodus tamen est in cœtu multitudinis, quæ hilaritatis et jocularis lætitiæ materia gaudet. Optimum enim instrumentum est ad risus conciliandos, et efficacior quovis mimo. Ut venenum ejus effugias, patientiam indicas auribus, morem geras insano, qui nulli parcit, et si eum forte vis reprimere, benignissime obsecra, ut in docendo aut disputando sententiæ plus apponat, et eam verborum deductione compenset. Nam qui verba rebus, et res temporis opportunitati contemperat,

modestissimam totius eloquentiæ regulam tenet. Illa vero copia laudem parit, cui veritas virtuti, et omnibus officiis amica consentit. Multa siquidem et fallaciter loqui, nugigeruli est, et famam omnino negligentis, et in se virorum gravium provocantis odium et contemptum. Nam et spiritus sapientiæ auctor est, quia qui sophistice loquitur odibilis est. Non mediocris tamen utilitas est, in deprehendendis importunitaticis sophisticis, sine quarum notitia quisquis ad examinationem veri et rerum ventilationem progreditur, quasi miles inutilis est, qui adversus exercitatum, et instructum hostem, procedit exarmatus. Licet ergo ad exercitium colloquentem vicissim fallere, et quasi in campidoctorum schola, inter cives jocularem militiam exercere: sed ubi se colloquentium intentio, ad philosophiæ sobrietatem exigit, importunitates sophisticæ delitescunt. Et si forte ab alterutra parte emerserint, sic a sapientibus corripiuntur, sicut in republica inter contrahentes, dolus malignantium coercetur. Cæterum verba rebus, res temporibus contemperare, et intervenientes fallacias prudenter arguere, non paucorum dierum est, aut levis opera. Unde plurimi accedentes, retrorsum abeunt, et aliquam vestium philosophiæ portiunculam præferentes, gloriantur apud indoctos, ac si in jurisdictionem eorum tota concesserit. Ut enim ait quidam, (verbis namque manentibus nomen excidit)

Gartio quisque duas postquam scit jungere partes,
Sic stat, sic loquitur velut omnes noverit artes.

De generibus et speciebus novam adfert sententiam, quæ Boetium latuit, quam doctus Plato nescivit, et quam iste felici sorte in secretis Aristotelis nuper invenit. Veterem paratus est solvere quæstionem, in qua laborans mundus jam senuit, in qua plus temporis consumptum est, quam in acquirendo et regendo orbis

imperio consumserit Cæsarea domus; plus effusum pecuniæ, quam in omnibus divitiis suis possederit Crœsus. Hæc enim tamdiu multos tenuit, ut quum hoc unum tota vita quærerent, tandem nec istud nec aliud invenirent. Et forte ideo, quia curiositati non sufficiebat in eis, quod solum potuit inveniri. Nam sicut in umbra cujuslibet corporis, frustra soliditatis substantia quæritur; sic in his quæ intelligibilia sunt, duntaxat et universaliter concipi, nec tamen universaliter esse queunt, solidioris existentiæ substantia nequaquam invenitur. In his ætatem terere, nihil agentis, et frustra laborantis est. Nebulæ siquidem sunt rerum fugacium, et quum quæruntur avidius, citius evanescunt. Expediunt hanc auctores multis modis, variisque sermonibus; et dum indifferenter verbis usi sunt, varias opiniones invenire visi sunt, et litigiosis hominibus multam contendendi materiam reliquerunt. Inde est quod sensibilibus, aliisque singularibus apprehensis, quoniam hæc sola veraciter esse dicuntur, ea in diversos status subvehit, pro quorum ratione in ipsis singularibus specialissima generalissimaque constituit. Sunt qui more mathematicorum, formas abstrahunt, et ad illas quicquid de universalibus dicitur, referunt. Alii discutiunt intellectus, et eos universalium nominibus censeri confirmant. Fuerunt et qui voces ipsas genera dicerent esse et species: sed eorum jam explosa sententia est, et facile cum auctore suo evanuit. Sunt tamen adhuc qui deprehenduntur in vestigiis eorum, licet erubescant auctorem vel sententiam profiteri, solis nominibus inhærentes, quod rebus et intellectibus subtrahunt, sermonibus adscribunt.

Magno se judice quisque tuetur,

et ex verbis auctorum, qui indifferenter nomina pro rebus, vel res pro nominibus posuerunt, suam ad-

struit sententiam vel errorem. Oriuntur hinc magna seminaria jurgiorum, et colligit quisque quo suam possit hæresin confirmare. A generibus et speciebus nequaquam receditur, sed eo applicabit, undecunque institutus sit sermo. Poeticum illum te subito miraberis invenisse pictorem, qui ad omnia, quæ necessitas exigit, scit fortasse "simulare cupressum." Desipit ita Rufus in Nævia, a qua eum, teste Coquo, nullus casus avertit. Nam

> Quicquid agit Rufus, nihil est nisi Nævia Rufo;
> Si gaudet, si flet, si tacet, hanc loquitur.
> Cœnat, propinat, poscit, negat, innuit, una est
> Nævia: si non sit Nævia, mutus erit.

Res illa ad philosophandum videtur aptior, in qua liberior est licentia fingendi quod volueris, et minor ex rei difficultate, aut disceptantium imperitia, certitudo. Sæpe sicut ad hostem impediendum, facilius salebras et angustias transeundi miles cautus observat: sic difficiles quis aut a scripturis, aut a rationibus excitat quæstiones, aut si aliud propositum est, ex industria in eas, quasi ex incidenti prolabitur. Et si satisfacere non sufficis, quia nemo est, qui omnia, quæ etiam ab imperitis quæruntur, sufficiat explanare, statim annuit oculis, distorquet vultum, brachium jactat, clamat, salit, et transfiguratur gestibus, qui in quovis histrione vel mimo videantur inepti. Non utique satisfacies, nisi ei respondeas verbis suis, et id tantum dicas, quod consuevit audire. Ipse tamen licet scrupulosior sit, totius est solutionis ignarus. In uno tamen fortasse sibi prospexit cautius, quod in marsupio omnia, quibus inflatur, ingessit. Facile tamen, et quasi acu vesicam hanc perforando, quicquid loquacitatis in follibus imperiti gutturis resonabat, interdum uno sapientis verbulo acquiescit. Nec illos ad philosophandum crediderim aptiores, qui

omni verbulo longam orationem subjiciunt, ac si ad omnia quæ quæruntur, sermo sit ad populum faciendus. Regulariter siquidem proditum est, quod qui plus vel minus respondet quam quæritur ab eo, lineam recte disputandi ignorat. Cæterum quum quis docendus est, illa sunt dicenda duntaxat, quæ solutionis propositorum adminiculum præstant. Unde illos, qui in singulis legunt omnia, et dum unum quæritur, nituntur omnia expedire, planum est recte docentium formulam non tenere. Aut enim nesciunt quis sit recte docendi modus, aut dissimulatione officii venditant forte ingenia sua. Et ut ait Cicero, non quid proposita disciplina, sed quid ipsi possunt, ostentant. Qui ergo Porphyriolum omnibus philosophiæ partibus replent, introducendorum obtundunt ingenia, memoriam turbant. Et qui instituendus erat, tanta gravitate concutiunt, ut onus reputet importabile, quod suscepit. Divinæ paginæ libros, quorum singuli apices divinis pleni sunt sacramentis, tanta gravitate legendos forte concesserim, eo quod thesaurus spiritus sancti, cujus digito scripti sunt, omnino nequeat exhauriri. Licet enim ad unum tantummodo sensum accommodata sit superficies literæ, multiplicitas mysteriorum intrinsecus latet. Et ab eadem re sæpe allegoria fidem, tropologia mores variis modis ædificat. Anagoge quoque multipliciter sursum ducit, ut literam non modo verbis, sed rebus ipsis instituat. At in liberalibus disciplinis, ubi non res, sed duntaxat verba significant, quisquis pro sensu litteræ contentus non est, aberrare mihi videtur, aut ab intelligentia veritatis, quo diutius teneantur, se velle suos abducere auditores. Plane, Porphyriolum ineptum credo si ita scripsit, ut sensus ejus intelligi nequeat, nisi Aristotele, Platone, et Plotino perlectis. Valeat quicumque me in aliquam disciplinam disponit introducere compendio

tali. Ego siquidem illum sequar, qui literam aperit, et quasi superficie patefacta, sensum, ut ita dicam, historicum docet.

Cap. 13. *Quæ sint necessaria et quasi claves philosophandi, et quod simplicitas amica est veritati: et quid sit luctari cum angelo, vel cibare eum. Et quid sit aut prosit ad vocationem sapientiæ, relinquere patriam.*

Quæ vero sint discendi claves, quæ philosophantibus ad intuendam speciem veritatis, viam eo tendentis expediunt, senex Carnotensis paucis expressit. Et licet metri ejus suavitate non capiar, sensum approbo, et philosophantium mentibus credo fideliter ingerendum. Ait ergo:

> Mens humilis, studium quærendi, vita quieta,
> Scrutinium tacitum, paupertas, terra aliena,
> Hæc reserare solent multis obscura legendo.

Humilibus namque dat gratiam Dominus, et illis veritatis intelligentiam confert, qui timore initiati, ei in dilectione Dei, et executione mandatorum suorum fideliter adhærent. Nam ex testimonio sapientis, qui confidunt in Domino, intelligent veritatem; superbis autem resistit Deus. Quis eo invito philosophabitur? aut eo renitente in aliquo obtinebit? Humilitas est, ut nec personam docentis contemnat quis, aut quamcunque scientiam, nisi forte quam religio reprobavit. Si ut dici solet, invita Minerva nihil recte aggredimur, quis ad scientiam sine eo perveniet, qui scientiarum dominus est, et in quo sunt omnes sapientiæ thesauri absconditi? Hoc itaque moliri arduum nimis est, et difficilius, et longe majus, quam, ut fabularum utamur verbis, clavam eripere de manu Herculis. Imo certe longe minus est, quoniam nihil est; si tamen quod omnino nihil est, aliquo majus aut minus est. Quis-

quis ergo viam philosophandi ingreditur, ad ostium gratiæ ejus humiliter pulset, in cujus manu liber omnium sciendorum est, quem solus aperit agnus, qui occisus est, ut ad viam sapientiæ et veræ felicitatis servum reduceret aberrantem. Frustra quis sibi de capacitate ingenii, de memoriæ tenacitate, de assiduitate studii, de linguæ volubilitate blanditur. Quia si hæc in invio fuerint, quo efficaciora videntur, eo longius aberrabunt. Nam et equus quo velocius aberrat, eo tardius domum, quisquis insidet, redit. Est autem humilitati conjuncta simplicitas, qua discentium intelligentia plurimum adjuvatur. Humilitas enim his, quæ scribuntur a doctoribus, acquiescit, et simplicitas, si qua secus ac oportuit dicta videntur, in partem meliorem, fidei interpretatione retorquet. Ineptus enim est, qui scripturis, a quibus instruendus est, appetit dominari, et captitavo sensu earum, ad intellectum suum eas nititur trahere repugnantes. Nam in his quærere, quod non habent, proprium sensum obstruere est, non addiscere alienum. Nonne et discipulorum oculi tenebantur, ne sapientiam, quæ eos comitabatur ex ardore agnoscerent? Quia tardi erant ad intelligendum quæ prophetæ loquebantur, quærentes quod aberat a mentibus prophetarum, et non adtendentes Christum qui latebat in litera? Sed quia caritatis ardenti studio quærebant, quod latebat, sapientia quæ quærebatur adfuit, et aperuit oculos eorum, ut intelligerent scripturas, et suam, viso Domino, arguerent tarditatem. Sic enim prodest quærendi studium, si aviditas ipsa sciendi referatur ad Christum. Sed nec ipse, nisi in fractione panis agnoscitur, quia mens scripturarum, nisi refectio fidei aut morum detur animæ, omnino non videtur. Quisquis enim ad voluptatem suam ingenii aut studii viribus, scripturarum integritatem adtentat, quasi a

sacrario philosophiæ exclusus, ab intelligentia veri alienus extat. Nam et Sodomitæ, dum angelos correptores malitiæ, et viri justi hospites corrumpere voluerunt, cæcitate percussi sunt: et circa parietem aberrantes, palpando in meridie crassis tenebris obvoluti, justo Dei judicio submersi sunt. Sic dum elati et maligni oberrant ad parietem scripturarum, sensum fidelem, qui in domo simplicis, cum quo est sermocinatio Dei, et qui correptorem malitiæ videt angelum, non adtingunt. Angelus siquidem scriptura est, quam Deo mittente constat ad increpandam malitiam hominum, in mundi Sodomam descendisse. Audite, inquit, verbum Domini, principes Sodomorum, auribus percipe verba mea populos Gomorræ. Serviendum est ergo scripturis, non dominandum. Nisi forte quis se ipsum dignum credat, ut angelis debeat dominari. Utique viri justi eos adorasse et cibum ministrasse leguntur: et eis humana temeritas vult præferri? Cibantur autem fidei et bonorum operum cibis. Nam et magni consilii angelum ad puteum sic cibavit mulier Samaritana. Et forte eos adorasse non proderit, si cibus subtrahatur. Nonne quærendi studio viguisse scribitur Patriarcha, qui scalam videns, cujus summitas cœlos tangebat angelos adscendentes et descendentes vidit, et ipsum Dominum innixum scalæ, et cum angelo donec aurora illucesceret, luctaminis certamen exercuit: nec ante, ab angelo fatigatus, acquievit ut cederet, quam femore altero debilitatus, benedictionis gratiam voti compos accedente angelo reportaret. Hæc ei in spiritu, aut in figura contigerunt: sed nobis, Apostolo teste, figuralia serviunt. In via ergo peregrinationis nostræ, apprehendamus angelos scripturarum, et infatigabili certamine luctantes cum eis, non cedamus, donec nos veritatis aurora illustret. Nec solam nosse sufficiat

veritatem, nisi femore amoris temporalium marcescente, eo veræ virtutis aditum de benedictione angelica facilius consequamur, quo magis æternorum amore excitato, in appetitu temporalium claudicamus. Eo enim lucta ista perducit, ut triumphantis hominis testimonio, Deus ipse, qui summa veritas est, facie ad faciem videatur. Quicquid enim boni in fide, aut operibus apparet, imago quædam visionis divinæ est. Et recte aurora sine benedictione non expedit angelum, quia notitia veritatis sine gratia bonæ operationis, sanæ conscientiæ non habet fructum. Porro ad studium quærendi, non modo domesticis, sed etiam extraneis animamur exemplis. Nam Solon, qui summo sapientiæ fervore semper flagraverat, supremo die, assidentibus amicis et conferentibus, jam fere mersum fatis caput erexit, interrogatusque cur hoc fecisset, respondit, ut quum istud quicquid est, de quo disputatis, percepero, moriar. Migrasset profecto ex hominibus inertia, si eo animo vitam ingrederentur, quo eam Solon egressus est. Carneades laboriosus et diuturnus sapientiæ miles, in studio xc explevit annos: ei siquidem idem vivendi et philosophandi finis fuit. Cato octogesimum et sextum agens annum, animo tamen juvenili, virili robore, gravitate senili, in republica agens, ut nec memoriam tardiorem, aut laterum infirmitatem, aut quassatam carnem, et membra torpentia, aut linguam impeditam quisquam animadverteret. Græcis etiam literis appetivit erudiri, qui sero, et fere senex, Latinas didicit. Quum vero sibi eloquentiæ gloriam comparasset, id egit, ut juris quoque civilis peritissimus haberetur. Ejus vero proles mirifica, et patre Catone digna, adeo doctrinæ cupiditate flagravit, ut ne in curia quidem, qua senatus cogebatur, temperaret sibi, quo minus Græcos libros lectitaret. Qua quidem industria ostendit aliis tempora deesse,

alios superesse temporibus. Vitam quietam necessariam esse, vel Ethicus docet, qui studentis inane exercitium reputat, si ad ostium ejus prementium se tumultuum turba pulsat. Ait enim:

Quis locus ingenio, nisi quum se carmine solo
Vexant, et dominis Cyrrhæ, Nysæque feruntur
Pectora nostra, duas non admittentia curas?
Magnæ mentis opus, nec de lodice paranda,
Attonitæ, currus et equos, faciesque deorum
Adspicere, et qualis Rutilum confundat Erinnys.

Nam quod turba veritatis lumen impediat, cæcus Evangelicus docet, quem turbæ præcedentes et sequentes increpabant pariter, ut taceret. Siquidem dicente Domino, qui versatur in turbis, turbatur erga plurima, quo nihil studiis aut bonis moribus exercendis est perniciosius. Si enim studium, ut Ciceroni placet, est vehemens applicatio animi, ad aliquid agendum magna cum voluntate; profecto mens quæ turbata ad plura distrahitur, nequaquam in uno virtutis opere, fideliter occupatur. Sed studii tunc exercitatio plurimum proficit, quum virtus in singulis, quæ legit aut audit homo, tacito apud se veri judicii scrutinio convalescit. Ibi namque ratio cuncta examinat, et fructum omnium appendit in statera. Cæterum vita quieta esse non potest, si naturæ necessaria subtrahuntur; et e contra si luxuriat animus in deliciis, rerum affluentia lumen orationis extinguit. Unde fœcunda virorum paupertas, et veræ humilitatis custos, et socia virtutis, præmissis adhibetur, ut luxuriam moderatrix ista compescat, et stimulis suis hominem sui memorem, officio virtutis jugiter instare compellat. Honesta quidem res est, ut ait sapiens, læta paupertas, nec tamen est paupertas, si læta, sed Crœsi divitiis potior. Unde Democritus, quum divitiis censeri posset, quæ tantæ fuerunt, ut pater ejus exercitui Xerxis

epulum dare ex facili potuerit, quo magis vacuo animo studiis literarum esset paratus, parva admodum summa retenta, patrimonium suum patriæ donavit. Athenis autem compluribus annis moratus, omnia temporum momenta, ad percipiendam et exercendam doctrinam conferens, ignotus illi urbi vixit, quod ipse quodam volumine testatus est. Crates quoque ille Thebanus, projecto in mare non parvo auri pondere: Abite, inquit, pessum, malæ cupiditates, ego vos mergam, ne ipse mergar a vobis. Sed et Anaxagoras, quum a diutina peregrinatione, patriam repetisset, possessionesque desertas vidisset: Non essem, inquit, ego salvus, nisi istæ perissent. Socraticum fertur oraculum, neminem locupletem fieri ut doceat, nisi se ad discendum pauperem et egenum credat; semper enim discentibus plura deerunt, quæ scitu jucunda aut necessaria sunt. Terram alienam philosophia exigit, et suam interdum alienam facit, imo alienam facit suam, et nullo unquam gravatur exilio. Hoc est quod domesticas, et quæ carnis sunt, abigit solicitudines, ut homo totus quodammodo versus in spiritum, omne quod sapientiæ profectum impedit, reputet alienum. Ubique tamen domi, et ubique in patria, quia ubique locorum apud se, et ubique apud sapientiam commoratur. Et forte huc patriarcham invitat Dominus, dum eum exire de terra, et de cognatione sua præcipit, ut in peregrinatione proficiens, multiplicetur in gentem magnam, ipsamque terram acquirat feliciter quam relinquit, dum ad vocationem sapientiæ, omnia quæ sunt mundana contemnit. Siquidem virtus modestæ paupertatis exercitio crescit, et fortitudo facilius divitiis, quam laboribus expugnatur. Qui vero in cognatione temporalium, quibus quodammodo ingenitus est, pedem sui figit affectus, servit et minoratur, et jure dominii feliciter acquiruntur omnia, quæ mundi cordis affectione,

quasi mentis pede calcantur. Sed quis est, qui hanc arduam viam vel intrare disponat? Angelum forte quis aggreditur, aut quis, si aggreditur, perseverat? Nec tamen sine discrimine colluctandi, videtur facies veritatis, et nisi pauperis exilii amaritudo præcedat, Rachelis et Liæ conjugatio non dulcescit, nec succrescit soboles numerosa, nisi in virtutis baculo Jordanem labentium solitudo transierit, et in duabus turmis spiritualium et corporalium bonorum in patriam dives regreditur, qui etiam inter cognatos exul, in puræ contemplationis et rectæ operationis labore diutius sudavit. Qui vero alia via philosophari nituntur, errant, et urgente fame primogenita distrahent, si tamen invenerint germanum, qui vel lenticulam sapientiæ, precii nomine largiatur. Est enim, ut fertur dixisse Aristippus, indulgere vitiis, a legendi studio temperare.

Cap. 14. *De septima clave discentium.*

In libro Quintiliani de institutione oratoris, septima discentium clavis ponitur, amor docentium, quo præceptores ut parentes amandi sunt et colendi. Sicut enim illi corporum, ita et isti quidem sunt genitores animorum, non quidem de se sapientiæ propagando substantiam, sed quasi sapientiam in auditorum mentibus gignunt, in melius reformando naturam. Et hæc quidem pietas, studio plurimum confert. Nam et libenter audiunt, quos amant, et dictis credunt, et eis esse similes concupiscunt, et pio faciente affectu, in ipsos cœtus scholarium læti alacresque conveniunt. Emendati non irascuntur, laudati non erubescunt, ut sint et ipsi carissimi studio merebuntur. Nam ut doctorum officium est docere, sic auditorum se præbere dociles. Alioquin neutrum sine altero sufficit. Nam sicut

hominis ortus ex utroque gignentium est confectus, et frustra sparseris semina, nisi ea præmollitus foverit sulcus: ita eloquentia coalescere nequit, nisi sociata tradentis accipientisque concordia. Hæc quidem Quintilianus in præceptis eloquentiæ, sed nihilominus sunt ad institutionem sapientiæ applicanda. Profecto nec eloquentia, nisi præceptis sapientiæ comparatur. Et in forum illorum, qui aures audiendi habent, non modo ridiculosus, sed quodammodo vesanus, irrumpit, quemcunque philosophia, ut loqueretur diligentius non instruxit. Septem alias claves, quas ad intelligentiam scripturarum, Tychonius posuit, in lucem profert liber, qui de doctrina Christiana inscribitur, sed nequaquam istis obviant, omnes potius versantur in una istarum. Eas namque studium quærendi complectitur. Cæterum de traditione gentilium, sermo fuerat institutus, ita tamen ut ad institutionem fidelium ex proposito referatur. Una tamen est et singularis, et quasi clavium clavis, clavis illa quæ aperit, et nemo claudit, claudit et nemo aperit, et sine qua ad intelligentiam veri nullus accedit, quam quisquis aut non apprehendit, aut non tenet, potius eum insanire crediderim quam philosophari.

Cap. 15. *In quo Epicurus, et sui, summum bonum constituant: et quod per multos labores itur ad voluptates.*

MULTA quidem sunt, et difficilia, quibus philosophantium probatur virtus, quia ad summum non est iter nisi per ardua. In spe tamen proficiendi omnia mansuescunt, et dum laboris pensatur utilitas, mens ad omnia roboratur. Et quidem ad summum tendunt omnes, sed via dispari. Nemo tamen, ut opinor, illuc sine labore pertingit, aut tendit. Quum enim

sint tres philosophantium sectæ, quæ et ipsæ scinduntur in semitas multas, omnes, etsi dissimiliter, laborant tamen assequendo finem quem statuunt. Siquidem Epicurus et totus grex sodalium ejus, vitam beatam asserit, quæ tanta semper jucunditate lætatur, ut tristitiæ et perturbationis non interveniat vel tenuis motus. Vera quidem definitio est, et qua nihil potest esse rotundius. Ab ea tamen plebs, quæ eum sequitur, deflexit in voluptates, reputans se earum usu beatissimam esse futuram. Mihi tamen persuaderi nequit hoc aliquem hausisse de fonte Socratico, qui tantam morum docuit puritatem, ut a posteris creditus sit, non humanum modo, sed divinum spiritum habuisse. Sed quia facile est aure vel ore insipientium, dicta optima depravari, ad compendium immunditiæ tracta sunt, quæ virtutis esse debuerant instrumentum. Caro siquidem opinata est, (nam hoc utique cordatus homo non sentit) quod amore jocisque nil est jocundius, nil suavius parasitica vita, aut eorum qui epulantur quotidie splendide, qui vino æstuant, splendidis utuntur vestibus: denique omnia quæ mens, lingua, manus appetit, cogitare, loqui, et facere, et in nullo contraire sibi, aut motum reprimere propriæ voluntatis, vitam esse hominis vera et summa felicitate gaudentis. Sed nunquid huc sine labore venitur? Quot obices, ne sic vivatur, varietas humanæ sortis interjacit? Ut rebus namque utaris ad libitum, opulentia necessaria est. His enim egenus non utitur ita, quod desunt, aut parcit sæpe, ne desint. Sed ponantur adesse. Inter multos competitores, et tanta currentes aviditate, eos fortior asportabit. Viribus itaque opus est, ut serventur. Exigitur ergo et potentia. Nunquid hæc gratis, id est, sine labore, et solicitudine acquiruntur? Sed in his contemni durum quidem est et intolerabile, eo quod

amor commodi innatus est homini, ut etiam qui non agit ut bonus sit, bonus videri velit, et in æstimatione sui aliorum credit errare judicia. Nam ut bonus sit, non commodi quidem, sed justi amor efficiet. Quæritur ergo reverentia conviventium, sed hæc ipsa nisi famæ beneficio protendatur, leviter evanescit. At illa quæ gloriam parit et prorogat, ex multis surgit articulis, sed maxime a virtutum exercitio convalescit. Patet ergo quam laboriosus sit transitus ad beatitudinem per voluptates. Qui sufficientiæ causa divitias congerunt, ut potentia nitantur, amplitudines quærunt, dignitates ad reverentiam et fugam contemtus, et conciliandæ celebritatis gratia, adspirant ad gloriam. His tamen omnibus non ea vita, quam Epicurus describit, acquiritur, et quæ tristitiæ sit et totius perturbationis ignara. Aut enim hæc in unum quemlibet non concurrunt, aut non conferunt, quos pollicentur effectus. Imo et sæpissime, tanquam e regione consistant, quærentium votis contraria operantur. Si mihi non credis, liber de Consolatione Philosophiæ revolvatur attentius, et planum erit hæc in contrarium cedere. Et licet liber ille verbum non exprimat incarnatum, tamen apud eos qui ratione nituntur, non mediocris auctoritatis est, quum ad reprimendum quemlibet exulceratæ mentis dolorem, congrua cuique medicamenta conficiat. Nec Judæus quidem, nec Græcus sub prætextu religionis, medicinæ declinet usum, quum sapientibus in fide, et in perfidia desipientibus, sic invidiæ rationis confectio artificiosa proficiat, ut nulla religio quod miscet abominari audeat, nisi qui rationis expers est. Sine difficultate profundus est in sententiis, in verbis sine levitate conspicuus, orator vehemens, efficax demonstrator: ad id quod sequendum est, nunc probabiliter suadens, nunc quasi stimulo necessitatis impellens. Si huic, ut necesse

est, acquieverit. Verum ista laboriose nimis quæri ob aliud et ad id cujus quæruntur gratia, ex eis minime provenire. Illud tamen, cujus quæruntur gratia, verius et compendiosius poterit inveniri, si non aliunde quam a se quæratur. Sed jam fere malitia invalescente non quæritur, sed negligenti ducitur præ istis, etiam si occurrat. Nam cum omnia bona sapientiæ accessoria sint, quæque omnem super salutem et omnem pulchritudinem appetendam, ipsa cæterorum collatione vilescit, et sola sunt accessoria ejus in precio. Quis enim philosophatur ut sapiat? Nam ut rebus abundent, aut temporaliter floreant, videbis multos, etsi non philosophentur, tamen philosophos imitari. Cæterum facilius est ut divitiæ philosophantem impediant, quam ut philosophiæ quippiam conferant. Deo enim et Mammonæ fideliter non servitur. Ne verearis ut quis patriam deserat, ut paupertatem spontaneam amplectatur, ut studio vacet: nam philosophia ipsa labor videtur inutilis, nisi fructus opulentiæ consequatur. Alios ut sciant, curiositas excitat. Alios, ut scire videantur, elationis stimulo vanitas urget. Alios ad quæstum pestifera cupiditas inflammat. Rarus est qui caritatis aut humilitatis pede sapientiæ vias scrutetur, ut doceatur aut doceat. Nam ad immundæ voluptatis, aut vanæ utilitatis ineptias, omnia referuntur. In his enim finis est animæ aberrantis. Philosophia interim viaticum est, paucorum tamen, quia alia via longe videtur esse compendiosior. Nam ut dici solet, amor ingenii nunquam hominem divitem fecit.

Cap. 16. *De amore divitiarum, et quod in eis anima non quiescit.*

Qui solas divitias congerere curant, nihil in vita potius credi volunt via, quam cæteris prætulerunt. Ut eis indigentia expleatur, diversa probantur a di-

versis. Nullum grave periculum est, si spes dolosi nummi refulgeat. Ipsam fere naturam vincit amor pecuniæ, et res pene impossibiles ad possibilem redigit facultatem. Avaro nihil vile videtur. aut sordidum, et sibilante populo, seipsum consolatur, imo et sibi applaudit, "simul ac nummos contemplatur in arca." Petronianum illud ingestum omnibus credas:

Quisquis habet nummos, secura naviget aura,
Fortunamque suo temperet arbitrio.
Uxorem ducat Danaën, ipsumque licebit
Acrisium jubeat credere quod Danaën.
Carmina componat, declamet, concrepet omnes
Et peragat causas, sitque Catone prior.
Jurisconsultus PARET, NON PARET, habeto
Atque esto quicquid Servius et Labeo.
Multa loquor, quidvis nummis præsentibus opta,
Et veniet; clausum possidet arca Jovem.

Dum itaque quæstum faciat, nulla pars mundi videtur inaccessibilis, et ipsius torridæ æstum, major avaritiæ ignis exuperat. Inde est quod hic "mutat merces, surgente a sole, ad eum quo vespertina tepet regio." Hic toto impetu fertur in hostem,

. . . . concurritur, horæ
Momento, cita mors venit, aut victoria læta.

Alius superbis gaudet assidere liminibus, ut ex familiaritate majorum facilius ad opes, quæ desiderantur, accedat. Si potest versatur in aliquo ministerio; sin autem, sufficit vel in matricula curialium esse conscriptum. Sola siquidem conscriptio quæstuosa est. Ut minimum, locum parsimoniæ facit, qua nullum vectigal utilius. Suis enim commodissime parcit, quem loculi exhibent alieni. Militatur in curia usque ad canos, imo et illos consumit curia. Vix est, ut quem curia perduxit ad canos, domum redeat vel exclusus. Si migraverint, fame pereunt, quia ut ait Sidonius, eos non tam bonus pascit, quam panis

alienus. Suavior enim est, et quiddam ab alieno innatæ dulcedinis habet. Nescit uti suo, qui semper abusus est alieno. Si honesta finiuntur officia, parasiti partes non erubescit explere, vel mimi. Quævis indigna patietur antequam exeat. Apud Varronem Trebrium cogites discumbentem. Nam et huic idem propositum, et semper eadem mens est,

Ut bona summa putet, aliena vivere quadra,

et ea patienti perferre animo,

. . . . quæ nec Sarmentus, iniquas
Cæsaris ad mensas, nec vilis Galba tulisset.

Innumerabiles viæ sunt, quibus palam aut clanculo properatur ad quæstum: et quem non subigit amor pecuniæ, interdum superat cupiditas specierum. Equos, vestes, aves armatas, venaticos canes, numerosos greges armentorum, et pecorum, et variam mundi supellectilem (quoniam per singula currere vires humanas excedit) plerique pecuniæ præferunt, et totius hominis vires exhauriunt, in acquirendis his aut tenendis. Nam in his duobus articulis, furor totius avaritiæ constat, quod immoderatius appetit aliena, aut sua tenacius servat. Et quidem immoderatius appetit, quisquis quod deest, legem necessitatis excedens, et usus, exposcit. Tenentur quoque avidius quæ usui subtrahuntur. Ea vero quæ sine usu possessoribus elabuntur, inutilia sibi esse quis dubitat? Avaritiam vel ex eo non modo fugiendam, sed detestandam constat, quod a cœlestibus procul sectatores suos, a consortio divinitatis, et usu cœlestis beatitudinis removet, et elongat. Omnia siquidem quæ cœlestibus viciniora sunt, minus cupiunt, et congregant pauciora. Volatilia cœli neque serunt, neque metunt, neque nent, neque congregant in horreis, nec penum construunt, sed omnem excludunt

sollicitudinem crastini. E contra mures et reptilia congerunt in futurum. Et generationes perhibentur esse, quibus terra est in cibum, et eædem parce vivunt, timentes ne quando eis terra deficiat, in quam tamen ipsæ proculdubio resolventur. Sentiat unusquisque quod vult, ego avarum posse fieri compotem voti non credo, nisi forte et Epicurus famelicum, et siti aridum, et languentem, plenæ voluptatis jocunditate frui consentiat. Siquidem uterque famelicus est; sed perniciosius esurit avarus, qui semper indiget, et satiari non potest. Major enim est hiatus mentis, quam corporis: et nisi seipsum Deus infundat, omnino nequit impleri. Nam quum natura spiritualis virtute propria sic corporalia comprehendat, ut nulla quantitate distendatur, nec res una loco præoccupato, alterius impedimento sit, quo minus illa comprehendatur, et quo plura concipiuntur, eo pluribus locus est, luce clarius est, quod res corporalis animam, quæ spiritus est, implere non potest. Totus enim mundus angustus est ad animæ quantitatem. Ex quo patet, quod in eo toto anima non quiescit, nisi forte in angusto clausum ergastulo, spinis suppositis incubantem, Epicurus quiescere molliter opinatur.

Cap. 17. *De ambitione, et quod cupiditas stultitiam comitatur: et quis sit ortus tyrannidis: et de diversis vitiis ambitiosorum.*

Declinare nituntur aliqui, etsi non maculam, odibilem tamen avaritiæ notam. Nam et ab alienis videntur abstinere, et suis, quum res exposcit, libere uti parati sunt. Eis tamen de fonte malorum oritur alicujus vitii vena, quæ semitas eorum a tramite veræ felicitatis deflectat. Sicut enim in horto deliciarum, de uno fonte oriuntur flumina, quæ fæcundant suavissimi odoris agrum, cui Dominus benedixit: Sic in

loco horroris et vastæ solitudinis, in terra scilicet oblivionis, quam illi inhabitant, qui sui obliviscuntur in mundo, velut stupidus ludorum vanitate captus in theatro, quasi de fonte uno, omnium capita pullulant vitiorum. Hic autem puteus cupiditatis est. Eam vero sic patrum diffinit auctoritas, ut dicatur cupiditas esse amor eorum, quæ quis amittere potest invitus. Sociatur enim ei stultitia comes, suadens id amari et quæri, quod teneri non potest. Et est stultitia eorum quæ scienda sunt, vitiosa ignorantia. Sic eam liber magni Augustini de libero arbitrio pingit. Si enim nesciatur quod sciri non potest, in nomen stultitiæ minime cadit. At quum sui ignorantia quis tenetur, transit ad stultos. Si in bonis, quæ minora patenter sunt, majoribus præfert, stulte judicat. Si vitia sequens, partem suam deteriorem faciat, stultitiæ maledictione damnatur. Si ergo error fuerit cupiditate succensus, præcipitii multiplex via patet, quum ab errore sit, ut homo, quid sit sequendum ignoret, et ipsum in invio abeuntem, fornax cupiditatis inflammet. Et quidem adhuc prævalent verba iniquorum, dum homo propriæ cognitionis ignarus, et debitæ subjectionis detrectans jugum, fictitiam quandam affectat libertatem, ut possit vivere sine metu, et impune quod voluerit facere, et quodammodo jam esse sicut Deus. Non tamen quod divinam velit imitari bonitatem, sed Deum, dando impunitatem malis, ad suam vult malitiam inclinari. De radice ergo superbiæ surrepit ambitio, potentiæ scilicet cupiditas et honoris, ut hinc vires habeat ne prematur: hinc proveniat reverentia, ne vilescat. Nemo enim est qui non gaudeat libertate, et qui vires, quibus eam tueatur, non optet. Nihil enim est quod non in permutationem ejus veniat, si locus adsit: Servitus enim quædam imago mortis est, et libertas securitas vitæ. Inde

est, quod ad conciliandam potentiam effunduntur opes; et quanto quis potentiæ cupidior est, tanto eas facilius expendit. Quum vero potentiam nactus est, erigitur in tyrannidem, et æquitate contempta, naturæ et conditionis consortes, inspiciente Deo, deprimere non veretur. Et licet omnes occupare non possint principatus et regna, a tyrannide tamen omnino immunis est aut nullus, aut rarus. Dicitur autem quia tyrannus est, qui violenta dominatione populum premit: sed tamen non in populo tantum, sed in quantavis paucitate, potest quisque suam tyrannidem exercere. Nam etsi non populo, tamen quatenus quisque potest, dominatur. Non enim de his institutus est sermo, qui sunt omnino animi defæcati, et subjectione continua gaudentes, alicui in vita præesse refugiunt. Vita potius politicorum excutienda est. Quem mihi dabis inter illos, qui non velit vel unum potentia anteire? Quis est qui nolit sibi jus esse in aliquem? Quis est qui sic subditum tractet, sicut se vellet tractari, si subderetur? Dum ergo ambitio invalescit, calcata æquitate, procedit injustitia, et tyrannidis procurans ortum, omnia quibus illa crescit, exequitur. Qui ergo suis non prevalet viribus, nititur alienis. Est videre quamplurimos aucupes potestatum, honorum procos, adhærere potentibus, et se Reipublicæ muniis immiscere, tentantes viam qui se possint e latere, vel ex adverso in altum tollere, quo præ aliis possint, aut saltem posse ratione consortii videantur. Effundunt patrimonia, labores immensos aggrediuntur, et perferunt, instare obsequiis, et blanditiis sollicitare, quos captant, non verentur. Nullum ergo officium gratuitum est, non dux aut judex, centurio aut decanus, sed nec præco, nec caupo, nisi ad precium fiet. At hæc in profanis tolerabilia, dum quæ publica sunt, ambitio non corrumpat. Nam quæcunque publica

sunt, pietati debent et fidei consecrari. Cæterum hæc ambitiosiora sunt, et vix, aut nunquam gratis in aliquem cadunt. Sed poterunt de his, quæ sunt ab institutione Trajani superius dicta, sufficere. Domesticas calamitates, et thalamum sapientiæ expositum fornicatoribus, et sanctuarii interioris recessum, in prostibulum permutatum, sine gemitu et lachrymis nequeo deplorare. Domus namque orationis, negotiationis, Domino prohibente, facta est domus; et templum fundatum in lapide adjutorii, in latronum speluncam versum est. Siquidem ecclesia data est in direptionem, aliis palam, aliis clam occupantibus eam. Nam et ipsa occupanti conceditur, eo forte quod in nullius bonis est. Non est enim inventus, nisi perrarus, qui accingatur gladio super femur suum, ad præsumtionem ambitionis reprimendam. Illa namque machinas multiplices erigit, ut eam expugnet nemine defendente. Alius enim de nobilitate confisus, aut viribus potestatum, violenter in sancta irruit, et si forte pulsat ad ostium, parietem aut limina suffodere non veretur. Nam et seditionem concitabit in Moysen, et alienum ignem in templum inferet, et vasa sanctuarii contaminabit. Alius sperans in multitudine divitiarum, Simone ducente ingreditur, non inveniens ibi, qui eum et pecuniam suam jubeat ire in perditionem. Alius in muneribus ad Petrum reformidat accedere, clanculo tamen per impluvium auri, ac si per tegulas Jupiter elabatur in gremium Danaës, sic in sinum ecclesiæ procus descendit incestus. Alius obsequio quasi muneris ignarus, adest: ac si obsequia non cedant in muneris rationem. Profecto nullum majus est munus, quam quum homo seipsum hominis devovet servituti. Alium collusione quadam vocantis liberalitas prævenit; sed postmodum collatam gratiam suo Giezi plenius compensabit. Alius agit ne ipsum pulsare opor-

teat, sed ad ingrediendum compellatur invitus, et quasi obnubilans lucernam Dei, ut eum impune irrideat fraudulentus. Diu siquidem alius simulavit. Ambitionem namque multis indiciis prodidit, et se divitem, potentem, insignem velle fieri confessus est, sed alia via, sed in alio statu, sed in minori periculo, majore libertate. Voluit esse nobilis inter Laicos, aut certe magnus in clero. Ob hoc principum virorum quæsivit gratiam, familiaritatem iniit, ab eis quascunque suscepit functiones. Scriniis forte prælatus est, aut consignandi suscepit officium, aut cimelii custodiam, aut publici claves ærarii, aut ratiocinii varias cautiones, aut si quid aliud nequit, ut corbibus præficeretur obtinuit. Non tamen quod ad eum pertineat de egenis, aut de pauperibus curam gerat, sed quia fur est, et loculos habet, quos avaritia solvit ad tempus, ut sub imagine pietatis, eos sacrilegus farciat, et de mendicitate, et de morte egentium privatas sibi divitias paret. Si enim veræ compassionis moveretur affectu, sua fidelius et utilius pauperibus erogaret, quam ad dispensationem alieni mercator impurus accederet. Jam palam emuntur omnia, nisi modestia venditoris impediat. Adeo enim sacris altaribus avaritiæ profanus imminet ardor, ut hæc omnia quasi quædam parodica præemantur, et quia per se non veniunt in commercium, licite et juste creduntur acquiri si præempta fuerint, aut coëmpta. Quid enim? Nunquid in forum approbante prætore non veniunt, quæ jure antiquo sic possidentur a laicis, ut transeant ad hæredes, et titulo donationis, aut permutationis, alienentur ab eis? Jus ergo advocationis, aut patronatus ecclesiæ, quid prohibet distrahi? Nam quod beatus Ambrosius hæresim simoniacam committi dicit in talibus, provinciale decretum interpretantur esse, et quod in sola Italia, et inter

Lombardos debeat obtinere. At constitutio apostolica, inhibens ne illi, qui, dum ecclesias ambiunt, quo facilius subintrent, jus advocationis quærunt, admittantur in ecclesias, quarum advocatio fraude quæsita est, ad timorem dictum referunt, et nequaquam esse perpetuum, sed pro loco et tempore dispensandum. Ut enim ait Beatus Cyrillus in epistola Ephesinæ Synodi, dispensationis modus nulli unquam displicuit sapientum. Si dispensationis modum quæris, probabilis est quidem, si erga divites, erga nobiles, erga potentes, et regales, aut curiales, rigor canonum temperatur. Nam "de moribus ultima fiet mentio," et istis canonum rigiditas nequaquam posita est. Justitiæ quidem liberi sunt, et eo ducuntur spiritu, ut necesse non habeant esse sub lege. Statuat ergo lex quod placuit latori: nam isti privilegii principalis gaudentes beneficio, quicquid ambiunt sibi competere opinantur. Episcopos ad prima beneficia obligant, et de futura successione pacisci non verentur. Restat ergo ut tristi pactio repleatur eventu, et illius quisque animetur et armetur in necem, cujus ambit successionem. Si enim cedere moretur, adversantur, vexant, et multipliciter concutiunt possessorem. Possessio namque parit adversario actionem in rem. Si vero quispiam prælatorum suæ conditionis memor, eis pro voto non obaudierit, "amaras ilico audit historias," eo quod indignum, et contumeliosum omnino reputant, si turpis et inhonesta petitio repulsam alicubi patiatur. Interim ergo alarum suarum feruntur remigio, nidificant in provinciis singulis, vix quot nidos habent, vel ipsi sciunt, diurna ad peragrandas alicujus orbis plagas eis præparantur hospitia, et in tanto numero, vix hospitiolo uno donatur horridulus comes. Nam si quis hoc fecerit, probatæ liberalitatis est. Utique et insignis prudentiæ, si quis tot quocunque modo con-

quirit altaria, ut quasi ritu Memphitico, quotidianas hostias novis possit altaribus immolare. Nolunt tamen sacerdotio onerari, aut servire altario, qui de altario vivunt, ne, ut populus arguit, dicam luxuriantur, sed personatus quosdam introduxerunt, quorum jure ad alium onera, ad alium referuntur emolumenta. Et quum Apostolus dicat, qui non laborat, non manducet, qui minimum meretur, plus percipit, et in labores alienos ociosus aut flagitiosus ingreditur. Quis ergo dicat in hac emenda licentia, quum non res sacra sit, sed profana, simoniam posse committi? Huc enim, ut vulgo dici solet, per argenteum pontem transitur a sordibus, quæ transeuntem vel ponte aureo persequuntur.

Cap. 18. *Quod ambitiosi dissimulant se velle quod maxime appetunt: et quibus excusationibus propositum tegant.*

SED ecce ad aliquem istorum promovendum, aut cogitur, aut circumvenitur ecclesia, ut dicat hosti domestico, amice ascende superius. Stupidi itaque obstupescunt, nomen dignitatis abhorrent, refugiunt onus, et ut avidius impellantur, more (ut dicitur) arietis, ut fortius feriat recedentis, cum suspiriis, gemitibus, et singultibus interrumpentibus simulatas lachrymas, retrocedunt. Notum siquidem est, quia sedes hæc trahit et impellit invitos, et quos notat ambitio repellit. Nituntur ergo rationibus et auctoritatibus docere, quare eos episcopari non deceat. Non sum, inquit, medicus, et in domo mea non est panis, nec penes me thesauri sunt, unde in necessitatis articulo, nova et vetera, indigentibus proferam. Possum itaque uti excusatione prophetica, quoniam loqui nescio, et quia puer ego sum, etsi non ætate, revera

scientia et levitate morum. Sordidis vestibus ab initio indutus sum, et eas nunquam sanguine agni, aut vestibus studui dealbare. Quomodo ergo sancta tractabo pollutus, aut, quod sacerdotem oportet, polluta mundabo? Nam legem indesinenter contemsi, et Sanctum Dei, increpante Ezechiele, polluere non cessavi. Mea ergo promotio, populi dejectio est. Ruina siquidem populi, sacerdotes mali. Facti sunt enim in laqueum populi, existentes in specula, et sicut rete extensum ad involvendas animas. Terret me Aggeus, parabola mystica sacerdotii periculum exprimens, et manifeste docens, quia populus a sacerdotum moribus facilius vitia contrahit, quam virtutes. Interroga, inquit, sacerdotes legem, et dic eis: Si sacrosancta vel vas sanctum contigerit alicujus vestimentum, si sanctificant eum ex eo quod contingit? Et quum dixissent sacerdotes quia non sanctificat, dixit ad eos rursum: Si immunditia contigerit vestimentum mundi, utrum polluat eum? Et dixerunt, quia polluit. Tolerabilius ergo est me unum propriis consumi vitiis, quam in multos vitiorum diffundi pestem. Ad hæc si persona esset usquequaque laudabilis, si non essem curiæ nexibus illigatus, me Micheas durissime repellit ab aditu, non ferens Syon ædificari in sanguinibus, et Hierusalem in iniquitate principum suorum. Hic aut nulla est, aut compulsa, aut simulata electio. Hanc quoque partem protensa disputatione prosequitur. Postremo se promoveri non posse sine suspicione simoniacæ pravitatis, quum ob hoc jus, et auctoritatem sigilli, aut cimelii, aut scrinii, emisse videatur, licet alia mente ad obsequium potestatis, sicut præsens testatur dies, qua delatum honorem respuit, teste conscientia accesserit, affectans ut per hoc sine onere sortiretur honorem. Apostolicas quoque sanctiones replicat et revolvit, quibus pridem statutum est, ut a sacris ordi-

nibus et omni promotionis spe arceantur, qui cujuslibet secularis curiæ emunt officia, aut qui viles, aut serviles obsecundationes principibus præstant, aut quorum electio non est a clero in ecclesia, et sine prænominatione cujusque mundanæ potestatis canonica celebrata: quos, si aliter electi fuerint, sub periculo anathematis universalis ecclesia prohibet consecrari. Unus principum nostrorum, nominis siquidem immemor sum, in causa simili egregium facinus egisse memoratur. Henricus fuit an Robertus, non multum refert. Quum ambitiosus quidam monachus ad abbatiam, quam præemerat, vocaretur, et ille modestiam simulans, ut avidius peteretur, onus refugeret, recusaret honorem, et se palam tantæ rei fateretur indignum: "Plane," inquit princeps, "indignus es, quia eam clam, data mihi tanta pecunia (summamque expressit) emisti. Sed quandoquidem per me non stat, quo minus pactio impleatur, liberum me haberi justum est, et tu domum redeas; et qui dignus est, destitutæ præficiatur ecclesiæ." Sed nunc longe aliter succedit excusatori ambitioso. Hæc enim, et alia quam plurima, multiplicat, ut credatur nolle quod appetit, et tandem gratis accipere, quod præemit. Unde tanquam vir modestiæ singularis capitur, trahitur, et ad cathedram conclamantibus turbis, concinentibus choris, multitudine pressus deducitur. Nec prodest ignobilitatem prætendisse carnis, aut sanguinis, eo quod imperatori non quæritur successor, sed piscatori; fabri filio, non Augusto. Scientiam accurata excusatio prodit, et religiosus esse convincitur ex eo, quod invitatus ascendere diutius recusavit; visus est enim noluisse, qui distulit. Quæ vero de canonibus sibi opposuit, habita ratione loci, temporis, et personæ, simili via tendentium ad honores socia multitudo dispensat. Si de præsentibus niti nequeunt, aut præteritis, futurum vaticinantur pro-

fectum. Sic callidus mango, dum qui durius provehit equum, aut pullum probitatis incognitæ gradarium promittit in futurum, et fractis gressibus mollius incedentem propensiori laude in stabulum incauti mercatoris extrudit.

Cap. 19. ***De his qui impudentius irruunt, sine dissimulatione ambitionis, quos neque ratio, nec auctoritas reprimere potest.***

CONSISTUNT e regione quam plurimi, nequaquam dissimulantes propositum, sed ambitionis quasi (ut dici solet) insignia præconantes, prædictorum deridcnt ignaviam, velut militum, qui militiæ suæ titulos non audeant profiteri. Hi licet impuri sint, et nec vitam suam velint erigere, nec sciant instruere alienam, immundis, ut dicitur, pedibus, certatim irrumpunt in sancta sanctorum, panes Dominicæ propositionis, et carnes agni immaculati assas igne passionis in cruce, non modo illotis, sed pollutis (si liceat) manibus tractaturi. Hi sunt qui licet primo aditu, ac januis habeantur indigni, continuo tamen tendunt ad sacerdotium, festinant ad tribunal, et repulsis ceteris, sic sacris altaribus incubant, ut jam non ad formam, et exemplum præbendum plebi, ordo ille videatur institutus, sed esse occasio quædam in abundantia et securitate vivendi. Nec putatur officium districto Dei judicio obnoxium, sed secura quædam, et nusquam discutienda administratio. Credas illud poeticum voce præconis omnibus sonuisse:

Occupet extremum scabies.

Inde est quod omnes, quasi in stadii agone, contendunt, anhelantibus singulis, ne episcopatum accipiat alter. Votis ergo, etsi non re, plures numero

sunt rectores, quam illi quos regunt. Nam qui regi velint perpauci sunt, quum quisque ut emancipetur a jugo rectoris proprii, totis viribus quærat. Privilegio siquidem Apostolico, aut regio præcepto, plurimi tuti sunt, ne judicibus suis obtemperent, ne justitiam faciant, ne legi Dei subjecti sint. Non reprehendo clementiam Apostolicæ sedis, sed hanc indulgentiam ejus, Ecclesiæ Dei non arbitror expedire. Nihil tale in illa gloriosa familia Christi legimus, licet et in illis contentio facta sit, quis eorum videretur esse major. Nullam emancipationem hujusmodi ab Apostolis factam meminimus, licet Paulum et Barnabam audierimus ab invicem discessisse. Nullam in illa superna civitate, quæ sursum est mater nostra, contradictionis materiam credimus, sed nec hic esse debere, nisi urgentissima ratio flagitet. De his enim (ut pace multitudinis, et eorum qui illius fovent iniquitatem, loquar) dicam quod sentio, ne quid subtraham veritati, aut probabilitati. Dico ergo quod indubitanter credo, quod hi, qui efferente superbia, hujusmodi emancipationes quærunt, a cervice sua jugum Christi, et patris ejus, si fieri posset, excuterent. Plus dico, imo ct quantum est in ipsis excutiunt, et divinæ ordinationi fallaciter contradicunt. Nusquam ergo illud Apostoli: non omnes prophetæ, non omnes magistri sunt. Omnes enim prophetæ et magistri sunt. Ita ut secundum antiqüum proverbium merito dicatur, quod et Saul inter prophetas. Et revera, sicut ait Gregorius Nazianzenus, nulla historia tradidit, vel tantum in ecclesia fuisse numerum ministrorum, vel tam utiliter congregatum. Unde religioni et doctrinæ Christianæ, grave opprobrium nascitur, quod sacerdotia vel ministeria ambitione potius, et ad gratiam, quam meritorum judicio deferuntur. Omnes itaque currunt, sed quum eo ventum est,

unus accepit bravium. Ille qui in cursu ambitionis aliis velocior extitit, et qui præcucurrit citius Petro, et quovis discipulorum Christi. Ascendit enim illico, et omnem celeritatem festinatæ vocationis prævenit. Hi sunt qui crebris muneribus visitant potestates, laterales et familiares eorum sollicitant, ecclesiarum primis se commendant, applaudant omnibus, et etiam magnarum domuum non modo officiales, sed ciniflones rogant, ut quum locum viderint, meminerint sui. Hi sunt amici omnium, et qui non se, sed amicos in se desiderant promoveri. Hi sunt qui vitam scrutantur alienam, negligunt suam, infulatorum annos dinumerant, canis lætantur, physicos et Genethliacos de fatis præsidentium consulunt, librant humores, et quasi in statera appendunt elementa viventium; et quos diutius superesse conspexerint, ætatem Nestoris dicunt excedere, et cervi aut cornicis jam implere mensuram. Debiles ætate vel morbo concutiunt, etiam sinceros criminibus incrustant simulatis, et quasi hæredipetæ vacillantium cathedris insidiantur, turpique interveniente commercio occupatarum sedium sæpe illicitas impetrant sessiones. Hi sunt qui de se coadjuvandis et promovendis, nefarias obligationes interponunt; et tandem quum ad rem ventum est, immemores fidei contra fidem datæ, se ipsos ambitionis et invidiæ stimulis impediunt et repellunt. Si ergo plerumque dum competitorum rixa crudescit, sapientia Dei, per occultam et rectam dispositionis suæ viam, fidelem incognitum introducit, de quo nequaquam præcesserat sermo vel cogitatio. Illa tamen ex contingentibus nihil omittunt, nisi forte in eo contingentia prætermittant, quod ambiendo modum excedunt, si tamen in eo aliquis est modi excessus, ubi nullus est omnino modus. Pulsant itaque et præcipitant potestates, si obsequia non sufficiunt, si in-

tercessiones non prosunt, vires suas ambitio exerit, suæ et alienæ facultatis divitias ostendit, jam palam loquitur, et in montem elationis ascendit et clamat: Hæc omnia tibi dabo, si a fundamento fidei cadens, promoveris me. Hoc siquidem cadere est, quum certum sit ex auctoritate sanctorum patrum, quod per hæresim simoniacam, a sinceritate fidei corruit, quisquis in spiritualibus, id est rebus sacris et ecclesiasticis, mercimonium avaritiæ committit. Nec refert quod pecunia intercedat, in contractu, vel ante, vel post, quum omni tempore negotiantes in talibus damnatio simoniacæ pravitatis involvat. Quum enim perpetuo prohibitum sit, ob hoc accipere vel dare quippiam, nunquam dare vel accipere erit licitum, quod est usquequaque prohibitum. Ut enim ait Tharrasius Patriarcha, dare est quandocunque dare, et accipere quandoque accipere. Egregium quiddam in libus accidit in Apulia temporibus meis. Regnante Rogero Siculo, contigit vacare ecclesiam Avellanam Campaniæ, Apuliæ, et Calabriæ. Robertus jam dicti regis Cancellarius præsidebat, vir quidem in rebus gerendis strenuus, et sine magna literarum copia acutissimus. In primis provincialium facundissimus, eorum non impar eloquio, verendus omnibus privilegio potestatis, et morum elegantia venerabilis, eoque mirabilior in partibus illis, quod inter Longobardos, quos parcissimos, ne avaros dicam, esse constat, faciebat sumptus immensos, et gentis suæ magnificentiam exhibebat: erat enim Anglicus natione. Ad eum itaque viri tres accesserunt, abbas quidam, alter archidiaconus, et tertius laicus quidam præpositus regis, fratris sui clerici causam agens, singuli clam pro jam dicto episcopatu grandem pecuniam offerentes. Quid multa? Adhibitis familiaribus seorsum cum unoquoque eorum convenit de precio. Emptio ergo et venditio undique perfecta

est, de solutione implenda sufficientissime cautum, pignoribus et fidejussoribus datis, diesque præfixus est electioni solemniter celebrandæ. Quum itaque ad diem archiepiscopi, episcopi, et multæ venerabiles personæ convenissent, præfatus Cancellarius competitorum causas, et quid cum unoquoque eorum egisset, exposuit, dicens, se exinde ex episcoporum sententia processurum. Damnatis ergo competitoribus simoniacis, pauper monachus, et totius rei ignarus, canonice electus, approbatus, et introductus est. Illi tamen coacti sunt solvere id, in quo se obligaverant, usque ad novissimum quadrantem. Utinam ita agatur cum procis nostris, qui omnes sedes olfaciunt, adtentius quidem et curiosius, quam odora vis aut sagacitas canum, formellas leporum, aut ferarum latebras deprehendat. Si mihi crederetur, sic excluderentur et illi, qui dissimulata ambitione cedunt, ut validius irrumpant in sedem, a qua, sicut ipsi fatentur, fuerant repellendi. Siquidem justum erat, ut de se sibi contra se crederetur. Quid enim in eis lateat, nemo fidelius novit. Plures tamen incontinenter ambiunt, et impudenter. Frustra enim, ut quemque eorum excipias, aliquem oppones titulum, quia clamore conductitio prævalente delebitur, concurrentibus exemplis et sanctionibus patrum. Ignobilis est: sed nec Petrus patricius extitit, aut alicubi de claritate sanguinis gloriatur. Minor est: Hieremiam et præcursorem Domini habet auctores. Puer est: et monstrat seniores a Daniele puero condemnatos. Illiteratus est: nec scholas frequentasse leguntur Apostoli. Conjugatus est: et Apostolus unius uxoris virum præcipit eligendum. In injuriam matrimonii sui suam reliquit uxorem: et Joannes a nuptiis ad Evangelium traditur revocatus. Opicus, aut potius elinguis est: sed Aaron vices Moysi, qui erat impeditioris linguæ, etiam sacerdotium

legitur ministrasse. Si moderniora desiderantur exempla; Valerius Vincentio fidei et morum doctor extitit, et exemplar martyrii. Scorta sectatus est; sed Osee, mandante Domino, amplexibus meretricis adhæsit. Insipiens est: sed per insipientiam mundi decrevit Deus salvare credentes. Percussor est: sed Petrus gladium exerens, servi, principis sacerdotum, auriculam amputavit. Meticulosus est: Sed Ionas ad Ninivitas veritus est accedere, Thomas ad Indos. Tenetur functionibus publicis alligatus: sed Matthæus de teloneo assumptus est. Vinolentus est, et deditus gulæ: sed Dominus ipse dictus est potator vini, vorator carnium. Non acquiescit majoribus: sed et Paulus in faciem restitit Petro. Contentiosus est: et inter discipulos Jesu facta contentio memoratur. Garrulus est et linguosus: facundus habeatur, quoniam et Apostolus sic dictus est semini-verbius. Militiam armatam exercuit: sed Martinus Juliano legitur militasse. Vir sanguinum est: sed Moyses Ægyptium interfecit, et abscondit in sabulo. Manifestum est homicidium: et Samuel præsente populo regem pinguissimum interfecit. Perfidus est et perjurus: sed et Petrus perfidiam perjurio cumulavit. Mutus est: sed hoc Zachariam a sacerdotio non exclusit. Cæcus est: sed et Paulus videre non poterat, quando eum Ananias Domino consecravit. Exigentibus culpis depositus est: sed multi tales restituti sunt, et postmodum Ecclesiæ Dei plurimum profuerunt. Surdus est: sed hoc præconari legem Dei non prohibet. Prædicator enim quæritur, non auditor. Leprosus est: sed de pastore pastorum ecclesia recolit. Quia nec speciem, nec decorem habens apparuit, qui excludendus videretur tanquam leprosus, et nec humano dignus aspectu. Persona despicabilis est: sed in simili repulsæ titulo, adversus

Martinum non audivit ecclesia defensorem. Errat in fide: hoc fecisse dicitur Cyprianus. Valetudinarius est: sed Gregorius in summo languore Romanam optime gubernavit ecclesiam. Superbus et vanus est: sed talis fuit Bricius Turonensis. Corpore et membris debilitatus est: sed hoc egregio confessori Paphnucio legitur accidisse. Condemnationem ambitus tulit: sed et filiorum Zebedei petentium primatum, est petitio reprobata. Hæresim quandoque docuit: sed Augustinus se Manicheum fuisse fatetur. Coluit idola: sed et Marcellinus martyr insignis in papatu, thurificare compulsus est. Forte nondum est Christianus: sed dum catechumenus esset, beati Ambrosii fuit (ut traditur) electio celebrata. Persecutus est Ecclesiam Dei: sed et Paulus ex persecutore factus est prædicator. Electio deest: sed et Apostoli non petentibus populis missi sunt. Non vacat sedes in quam posset intrudi: accedat præcedenti. Nam et Augustinus Valerio Hipponensi non tam successisse, quam accessisse describitur. Avarus est: dispersa poterit congregare: et inutiliter non distrahet congregata. Ut paucis universa complectar, ad omnia ineptus est: sed Samson in mandibula asini Philistiim expugnavit. Potens est et nunc Deus de lapidibus suscitare filios Abrahæ. Ad hæc dubium esse non debet quod cathedra Episcopalis sanctos recipat, aut sanctos facit. Nam et quum Saul inunctus esset in regem, insiliit in eum Spiritus Domini, prophetavitque, et mutatus est in virum alium. Caiaphas quoque licet sacrilegus, et qui cum Judæis conspiraverat in necem salvatoris, quum esset pontifex anni illius, prophetavit, ut constet ipsum ab officio prophetiæ, gratiam, quam demeruerat, accepisse. Quum ergo sedes suavis, et dulce lignum, gratis et sine labore omnia desiderabilia

conferant, nonne superflua sollicitudo est, dies laboriosos, et noctes insomnes ducere, ut ad sacrarium philosophiæ accedant?

> Dulcius est jacuisse toro, tenuisse puellam,
> Threïciam digitis increpuisse lyram.

Aut si hoc nimis videtur esse arduum, quoniam tactus, lyræ sonum eliciens, suum laborem habet, et industriam exigit, tutius est exultare quiescentem ad sonum lyræ, et vocem organi, et portas omnium sensuum voluptatibus aperire. Interim philosophantium studia deridentur: si quid auditur incognitum, quasi prophanum sit, condemnatur; aut si minoris est, contemnitur. Nam ut ratione aut auctoritate reprobetur, frustra expectas. Si ratione vel auctoritate niteris, consuetudinem qua abutuntur, et quam fecerunt, objicient. Dicitque procerum alter ad alterum:

> Hoc est cur pallet, cur quis non prandeat hoc est;
> Doctoresque tuos curto centusse licetur.

Et psallunt in sobrios hi qui bibunt vinum. Nec tamen ambitione tanta episcopalis dignitas duntaxat oppugnatur, eo quod jam summis et minimis eadem est dominandi præsidendique libido. Qui enim aspirare non audet ad cathedram, pari aviditate et eisdem machinis præfecturas, archidiaconatus, et alias aggreditur dignitates. Indulge ei modicum, audebit ampliora, procedet paulatim, reminiscens, quod

> Audentes fortuna juvat,

et timor animos convincit esse degeneres. "Nemo repente turpissimus fuit." Si paululum successerit eis, nihil est quod se fieri posse non sperent. Tandem itaque quod petitur, obtinetur, sed ut dici solet, Deo irato.

> Tunc crassos transisse dies, lucemque palustrem,
> Et sibi jam miseri vitam gemuere relictam.

Novam ergo concipiunt sollicitudinem, et seram, eo quod temporis jactura reparari non potest. Quod in claustralium pluteis continetur, excutiunt, literatorum expilant scrinia, corrogant schedulas, verborum flosculos legunt, oratiunculas conquirunt, et modis omnibus elaborant, ut videantur scire quod nesciunt. Nam ut sciant, aut in virtute proficiant, nondum solliciti sunt. Umbram duntaxat virtutis affectant, quam semper virtuti prætulerunt. Utique nihil miserius est, quam in alieno fulgore gloriari: et eo constat esse inopem debitorem, qui solutionem celebrare non potest, nisi novi gratia creditoris. Veruntamen sic tempus redimere gestiunt, ut tibi satyricus recte videatur illis occurrere, cnm improperio ingerens,

Udum et molle lutum es, jam nunc properandus, et acri
Fingendus sine fine rota: tibi luditur, effluis amens.
Contemnere, sonat vitium percussa, maligne
Respondet, viridi nou cocta fidelia limo.

Hæc enim non modo adversus prælatos ecclesiæ, sed omnes qui ante docendi officium præsumserunt, quam discipuli formam impleverint, ad pigritiam excitandam, quasi stimulum libertas veritatis educit. Unde ergo nova et vetera proferent, qui semper æque nova et vetera contempserunt? Nec est quod error concurrentium sub prætextu multitudinis excusetur, quia vivendi forma a conviventium similitudine nequaquam trahitur, sed a verbo Dei, in cujus via beati ambulant, et recto calle ad veræ felicitatis patriam pergunt. Neque enim quod a multis peccatur, peccatum non est; sed ideo gravius, quia multum. Nec delinquentis culpam socia minuit multitudo, sed prægravat, eo quod viribus suis, ne corrigatur, obstat. Ne tamen adversus justitiam Dei, ambitiosorum multitudo prævaleat, non modo divina, sed humana jura armantur. Lex et prophetæ, Evangelium, et omnes regulæ patrum,

illorum detestantur audaciam. Nihilominus tamen adversus Dominum eriguntur. Erubesce Sidon, ait mare: et tu clerice quid sentis, quum laicus legis fere ignarus ambitionem tuam arguit et compescit? Obstupesce propheta, quum asina te sessorem suum revocat, et tuos convincit errores. Brutum animal, homo stupidus, angelum videt tenentem gladium, id est spiritum, qui latet in litera, et tu cæcus in tanto lumine scripturarum insanus ruis in mortem? Erubesce ergo, obstupesce, subsiste, et a maledictione, ad quam avaritia stimulante festinas, recede, et qui contemnis Moysen et prophetas, vel asinam, quam ambitionis tuæ calcaribus urges, audi. Miraculo siquidem opus est. Balaam etenim non corripitur, nisi asina loquatur. Nonne erubescis, quod te sic excæcavit, sic pessundedit suiipsius ignara ambitio, ut propheticis et divinis oraculis ruditum asinæ præferas? Terreris forte, et contremiscis in vocem asinæ, sed nequaquam compungeris. Hoc enim divini verbi munus est, et donum illius, qui solus in mentibus electorum ignem caritatis accendit. Unde liquet, quia inutiliter asinam audit, quicunque verbi Dei contemnit vocem. Audi tamen et asinam utilia suadentem, quia et in ea ad eruditionem tuam spiritus loquitur. Prævidet angelum cohibentem illicitos gressus tuos, et eum ostendit tibi. Qua via ad honores ecclesiasticos adscendendum sit, quæ via sit fugienda, canones docent. Contemnis tamen, quia in via mandatorum Dei, non vides angelum tenentem gladium, ut occidat te. Eadem incedit asina homo tui collatione stolidus et tardus, et qui verbi et exempli tui calcaribus urgendus est, ut faciat legem, videt angelum, timet, subsistit, et consilium Dei tibi enunciat. Loquitur in casu isto. Tu miraculum venerare, et singula verba ejus repone, et exculpe in tabulis cordis tui

Cap. 20. *De legibus secularium principum, quibus curiales et officiales arcentur ab honoribus ecclesiasticis: et quibus exemplis Dathanitæ et Abironitæ nitantur obtinere.*

Ait ergo Imperator Justinianus: Maxima sunt in omnibus dona Dei de superna collata clementia, sacerdotium et imperium: illud quidem divinis ministrans, hoc autem humanis præsidens, ac diligentiam exhibens: ex uno, eodemque principio utraque procedentia, humanam exornant vitam. Ideoque nihil sic erit studiosum imperatoribus, sicut sacerdotum honestas, quum utique pro illis ipsi semper Deo supplicent. Nam si hoc quidem inculpabile sit, undique et apud Deum fiducia erit plenum. Imperium autem recte et competenter exornet traditam sibi rempublicam, erit consonantia quædam bona, omne quicquid utile est, humano conferens generi. Nos igitur maximam habemus solicitudinem circa vera Dei dogmata, et circa sacerdotum honestatem, quam illis obtinentibus credimus, quia per ea maxima nobis dona dabuntur a Deo, et ea quæ sunt, firma habebimus, et quæ nondum venerunt, acquiremus. Bene autem universa geruntur et competenter, si rei principium fiat decens, et amabile Deo. Hoc autem futurum esse credimus, si sacratum regularum observatio custodiatur, quam justi, laudati, adorandi inspectores, et ministri verbi Dei tradiderunt Apostoli, et sancti patres custodierunt, et explanaverunt. Sancimus igitur, sanctas per omnia sequentes regulas, dum quispiam sequenti omni tempore, ad ordinationem episcopatus perducitur, considerari prius ejus vitam secundum sacrum Apostolum, si honesta, si inculpabilis, et undique irreprehensibilis, sit, et in bonis testimonium habeat, et

sacerdotem decens, et neque ex officiali, aut ex curiali veniat fortuna. Neque ex idiota mox clericus, deinde parvum aliquid præteriens, episcopus appareat, sed aut in virginitate degens a principio, aut uxorem siquidem habens, ex virginitate ad eum venientem, neque filios odibiles. Alioquin qui præter hæc aliquid agit, et ipse cadat sacerdotio, et qui eum ordinat extra episcopatum sectabitur hanc legem offendens. Sed neque ineruditus existens sacrorum dogmatum, ad episcopatum accedat. Prius autem aut monasticam vitam professus, aut in clero constitutus, non minus mensibus sex, uxori tamen non cohærens. De cætero autem nulli permittimus a positione legis uxorem habenti, talem imponi ordinationem. Sicut bonam gratiam, vel gloriam in eo, qui ordinandus est, quærimus; ita etiam in eo calumniam, qui frustra accusavit, punimus. Si autem aliquis dicat conscium se esse alicujus illicitorum ei, non prius mereatur episcopi ordinationem, quam querelæ examinatio fiat, et undique innoxius appareat. Quod si post hujusmodi contradictionem, non passus is qui ordinem facit, legitimam examinationem imponi causæ, currat ad ordinationem, sciat quod ab eo fit, pro nihilo esse, sed is qui contra legem fit cadat sacerdotio, et qui sine probatione ordinationem imponit, et ipse similiter cadat sede sacerdotali. Item Leo: Si quemquam ad episcopatus gradum provehi Deo auctore contigerit, puris hominum mentibus, nuda electionis scientia, sincero omnium judicio proferatur. Nemo gradum sacerdotii precii venalitate mercetur. Qualiter quisque mereatur, non quantum quisque dare sufficiat, æstimetur. Profecto enim quis locus tutus, et quæ causa poterit esse excusata, si veneranda Dei templa pecuniis expugnentur? Quem murum integritati, aut vallum fidei providebimus, si auri sacra fames, ve-

neranda penetralia proserpit? Quid denique cautum esse poterit, aut securum, si sanctitas incorrupta corrumpitur? Cesset altaribus imminere profanus ardor avaritiæ, et a sacris adytis repellatur piaculare flagitium. Itaque castus et humilis eligatur nostris temporibus episcopus, ut locorum quocunque pervenerit, omnia vitæ propriæ integritate purificet. Non precio, sed precibus ordinetur antistes, tantum ab ambitu debet esse sepositus, ut quæratur cogendus, rogatus recedat, invitatus effugiat. Sola illi suffragetur necessitas excusandi. Profecto enim indignus est sacerdotio, nisi fuerit ordinatus invitus. Quum sane quisquis hanc sanctam et venerabilem antistitis sedem pecuniæ interventu subiisse, aut si quis ut alterum ordinaret vel eligeret, aliquid accepisse detegitur, adinstar publici criminis, et læsæ majestatis accusatione proposita, a gradu sacerdotii retrahatur. Nec solum deinceps honore privari, sed perpetuæ quoque infamiæ damnari decrevimus, ut eos, quos facinus par coinquinat, et æquat, utrosque similis pœna comitetur. Item Justinianus novella: Præ omnibus istud observari sancimus, ut nullus per suffragium alicujus muneris episcopus ordinetur. Si quid autem tale committatur, ipsi dantes et accipientes, et eorum mediatores damnationi subjiciantur. Et prætcrea qui dat, et qui accipit, et mediator, sacerdotii aut cleri honore removeatur. Quod autem pro hac causa datum est, ecclesiæ illi vendicetur, cujus voluit sacerdotium comparare. Si forte laicus mediator pro hac causa aliquid acceperit, in duplum id ecclesiæ restituat. Idem: Sed neque quemlibet venerabilis domus gubernatorem, aut aliam quamcunque solicitudinem ecclesiasticam agentem, dare aliquid illi a quo constituitur, aut nulli personæ liceat, pro commissa sibi gubernatione. Qui vero dat aut accipit

aut mediator fit, clero nudabitur, acceptis vendicandis venerabili loco. Si autem sæcularis sit qui accipit, aut mediator est, quod datum est, duplum eidem venerabili loco ab ipso præbeatur. Idem: Sancimus quum opus fuerit episcopum ordinare, clericos mox in tribus decreta facere personis propositis sacrosanctis Evangeliis, dicentes in ipsis decretis, quia neque propter aliquam donationem, aut promissionem, aut amicitiam hos elegerunt. Sed et scientes eos rectæ fidei, et honestæ vitæ esse, et literas nosse; et quia, neque uxorem, neque concubinam, neque filios habent, neque hos curiales aut officiales esse. Idem: Sed neque curialem aut officialem clericum fieri permittimus: unde ex hoc venerabili clero injuria fiat, nisi forte monasticam vitam aliquis eorum non minus xxv annis impleverit. Tales enim ordinari præcipimus, quarta propriæ substantiæ sibi retenta, reliquis partibus curiæ et fisco vendicandis, si in clero constituti, monacho condecentem vitam impleverint. Idem: Ab Episcopis Deo amabilibus secundum divinas regulas religiosos clericos cum multa fieri inquisitione, et boni testimonii viros ordinari sancimus, literas omnimodo scientes, eruditos, sed nullos magis in sacris ordinationibus diligimus, quam cum castitate viventes, aut cum uxoribus non cohabitantes. Hæc quidem sæculi principes. Nam licet Ecclesiæ doctores hæc latius prosequantur; quoniam nimis videntur ardua, quæ dicuntur ab ipsis, vilescunt. Utique qui vel istos non audit, cæcior est Hypsea, et Dulichio remige surdior, et qui merito præcipitandus est, prostratus ab angelo, quem contemnit, in infernum inferiorem. Nadab et Abiu igne suo succensos, et extra tabernaculum elatos Domino mandante audieras: sed hi templum Domini et sancta sanctorum, Moyse repugnante, id est, lege Domini prohibente, nituntur irrumpere.

Successit eis soboles numerosa, replet atrium domus Domini, alienum ignem accendunt. Adolere thura nituntur prohibiti, et Dathanitarum et Abironitarum societate contracta, irruunt in Moysen, scindentes Ecclesiam, sacerdotium perturbantes, seditionem facientes in populo, nisi ad sacerdotium permittantur accedere. Quum enim sibi conciliaverint gratiam potestatum, de jure patere sibi asserunt universa; eo quod princeps, ut dicunt, legibus non subjicitur, et quod principi placet legis habet vigorem. Quum ergo populus ei, et in eum omnem auctoritatem suam contulerit, ei obviare crimen majestatis est, et manifesta subversio principatus. Siquidem sacrilegii instar est, dubitare an is dignus sit, quem princeps elegerit. Nec temeritatis effugit notam, et bene cum eo agitur, si vel pœnam, quisquis ex quacunque causa voluntatem principis evacuare parat. Nullas leges credunt civilibus præferendas, Has Anacharsis Scytha telis araneæ comparavit, quæ muscas et culices detinent, sed volatilia transmittunt grandiora. Sic et jura civilia, humiliorum reprimunt voluntates; sed profecto potentioribus cedunt. Nam ex transgressione vel contemtu legitimam eis non irrogant pœnam, sed nec interpellatos quidem cauta dissimulatione prætereunt. Ad hæc conquisita tyrannorum exempla proponunt, quibus persuadeant potestatibus universa licere. Maxime tamen sicubi locorum fuerint, ubi inveterata consuetudo obtineat, etiam si rationi adversetur et legi. Narrant quis tyrannus domesticum suum, aut familiarem, in quam Ecclesiam sine electione intruserit, quis clerum, ut ignotum et indignum eligeret, terroribus et damnis impulerit, quis Ecclesiam Dei vendiderit palam, quis metropolitanum compulerit reprobabilem consecrare, quis Episcopos religiosos in exilium egerit, aut actos ab aliis, coegerit exulare, quis Ecclesiam et res

sacras oneraverit muneribus sordidis, quis indignis suppliciis torserit religiosos, quis vilipenderit et pessundederit clerum, quis in provincias induxerit ferale judicium, quis leges et canones exterminaverit a finibus suis; quis indixerit silentium Episcopis, ut quævis flagitia impune et sine ulla reprehensione committeret, quis adversus Ecclesiam Romanam diutius et perniciosius intumuerit, quis omnia non tam sua, quam perversa lege tractaverit, quis tandem consueverit libito licitum coæquare. Si quis autem in his commemorandis copiosior est, et in explenda malitia nequior, sincerioris est fidei, et efficacioris industriæ. Qui vero pro veritate fidei, aut sinceritate morum de jure divino aliquid loquitur, aut superstitiosus est, aut invidus, aut (quod capitale est) principis inimicus. Si dicas quia ignis qui per septuaginta annos Babylonicæ captivitatis sub aqua vixerat, demum extinctus est, Antiocho vendente Jasoni sacerdotium, aut quod Beatus Gregorius testatur, quia pestilentiæ, et fames, concussiones gentium, collisiones regnorum, et quamplurima adversa terris proveniunt, ex eo quod honores Ecclesiastici ad precium, vel humanam gratiam conferuntur personis non meritis. Si dicas Ozam percussum a Domino, eo quod arcam nutantem præsumebat erigere. Si regnante Ozia rege leproso, siluisse dixeris Esaiam, et eo mortuo vidisse Dominum sedentem super solium excelsum. Si dixeris onera tabernaculi humeris et plaustris Levitarum duntaxat imminere, et si qua sunt in lege Dei similia, bene agetur tecum, si non mutilatus retrudaris in carcerem, aut in exilium propellaris. Undique conclamaberis, et tam ambitiosi, quam fautores eorum extremæ damnationis vitæ non verebuntur ferre sententiam. Unum tamen remedium tibi Dominus procurabit, quod cujusque sapientis et timentis Deum conscientia consonat verbis tuis. Inde

est quod sententia eorum de te, Domino auctore, non semper obtinet. Si enim ipsis creditum fuerit, tu quasi læsæ majestatis reus, hostis publicus judicaberis. Diceris utique publica evacuare judicia, et dum professionis propriæ zelator, Ecclesiasticam erigis libertatem, sapientiam subvertis principum, et eos quasi stultos et contemtibiles reddere machinaris. Satius erit ut diadema detraheretur principis capiti, quam principalis et egregiæ partis reipublicæ dispositio, quæ in religione versatur, illius subtrahatur arbitrio.

Non privata cupit, Romana quisquis in urbe
Pompeium transire parat.

Et forte arrogantius privatorum vota transgreditur, qui sub imagine libertatis principibus appetit dominari. Nam si quis principum superstitioni hujusmodi acquiescat, insipiens est, et ab illustrium regum virtute degenerat. David tamen, sicut Regum narrat historia, et omnis Israel ludebant coram Domino in omnibus lignis fabrefactis, et citharis, et tympanis, et lyris, et sistris, et cymbalis; licet ei non defuerit ejusmodi increpator. Historia namque memorata prosequitur: Et egressa Michol filia Saul in occursum David, ait: Quam gloriosus fuit hodie rex Israel, discooperiens se ante ancillas servorum suorum, et nudatus est quasi nudetur unus de scurris. Dixitque David ad Michol: Vivit Dominus, quia ludam ante Dominum, qui elegit me, potius quam patrem tuum, et quam omnem domum ejus; et præcepit mihi ut essem dux super populum Domini in Israel, et ludam, et vilior fiam plus quam factus sum, et ero humilis in oculis meis, et cum ancillis de quibus locuta es, gloriosior apparebo. Igitur Michol filiæ Saul non est natus filius usque ad diem mortis suæ. David vero sedit Rex in domo sua, et dedit ei Dominus requiem undique ab universis inimicis suis. Vides-ne quam diligenter puniri docet

historia hinc contemptum religionis, cum arrogantia tumoris, inde devotionem fidei, et humilitatis cultum remunerat? Nam et David quietem regni assequitur, et Michol pravæ increpationis merito sterilis obit, et nullum inclyti generis, et felicis matrimonii reliquit fructum. Recte quidem, quum et Michol omnis aqua, vel ex omnibus interpretetur. Siquidem multitudinis imperitæ consilium, et quæ populare judicium sequitur, fructus boni nec jucunditatem, nec memoriam habet. Veruntamen quum istos consiliarios magnatorum audieris, nequaquam suspicaberis Michol sine sobole decessisse. Omnes enim filios Michol esse miraberis, et si non carnem, spiritum ex traduce illius putabis processisse. Et quo istud facilius tibi persuadeas, hi qui divinam evacuare nituntur, ut suam statuant, auctoritatem, sine liberis moriuntur, aut eos relinquunt degeneres et ignavos. Proculdubio quisquis ecclesiasticam deprimit libertatem, aut punitur in se, aut punitur in sobole. Amittunt ergo filii etiam propria, cum his quæ, favore eorum, paterna impietas occupavit.

Cap 21. *De hypocritis, qui ambitionis labem, falsa religionis imagine, nituntur occultare.*

LICET autem populi temeritas, aut licentia potestatum, præceptis legitimis, et divina institutione reprimi possit, ambitio tamen dominari non potest. Si enim in manifesto non audet, clanculo serpit, et fraudulenter ingreditur. Si fores Ecclesiæ muneribus non aperiat, si nec sua, nec aliena violentia reserantur, confugit ad artes fallaciæ suæ, omnia quæ libertatem impugnant, quæ doctorum statuta convellunt, et quæ religioni contraria sunt, tota libertate spiritus detestatur. Sinonem, ut simplices et credulos circumveniat, miraberis rediisse. Simulat et dissimulat, et

astutam gerit sub pectore vulpem ;

Stoico quovis liberior est, Catone rigidior. Est quoque interdum simplicior Paulo doctore gentium, solicitior, ferventior Petro ; et ei vivere Christus est, et mori lucrum : nec gloriatur in aliquo, nisi in cruce Christi, quam jugiter portat in corpore, ut spiritus salvus sit, dissolvi duntaxat cupiens, et esse cum Christo. Mortificat ergo carnem cum vitiis, et concupiscentiis ; et non sicut cæteri hominum, cum hominibus degens, vitam agit Angelicam, et in cœlestibus conversatur. Jejunant hi continue, sine intermissione orant, clare tamen, et ut audiat hospes, asperis et sordidis vestibus induuntur, et populum increpant. Arguunt clerum, de moribus corrigendis sollicitant principatus et potestates, testimonium sibi acquirentes justitiæ, si vitæ detrahant alienæ. Ut vero fraus sub honestatis specie convalescat, laudabilium virorum collegià expetunt, arduas subeunt professiones, ostentant difficilia, et familiarius sibi propitii, possibilia et quæ humaniora sunt, exequuntur. Sic ergo Basilii, Benedicti, Augustini, aut si hoc parum est, Apostolorum et Prophetarum fatentur successores ; vestes Carthusiensium, Cisterciensium, Cluniacensium, induunt, et qui dignantur esse canonici, gloriantur in laneis tunicis et pellibus agninis. Veniunt enim in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces : sed, ut ait Dominus, evidentissime cognoscuntur a fructibus suis. Non tamen a fraude istorum, religionis veræ diminuitur gloria. Nam indubitanter omnibus constat, quia nomina quæ profitentur, et quorum pollicentur officia, honestissima et fidelissima sunt. Nam religio in his adeo vera, adeo probata consistit, ut nullius reprehensionis aculeos reformidet. Siquidem Carthusienses, quasi avaritiæ triumphatores, præcipui ubique clarescunt. Cister-

cienses B. Benedicti, quem omnium justorum spiritu plenum fuisse constat, præcepta et vestigia sequuntur ad unguem. Cluniacenses, religionis formam multis provinciis tradiderunt. Et Canonicis sufficere debet ad plenissimam laudem, quod regulam eorum oportet omnes clericos imitari. Eremitæ quoque baptistam salvatoris, et filios prophetarum, institutionis suæ habent auctores. Fratres templi, Machabæorum exemplo, ponunt animas suas pro fratribus suis. Xenodochi, sive hospitalium procuratores, Apostolorum sequuntur vestigia, et ad perfectionis cumulum aspirantes, in eo fidelissime audiunt Christum, quod vivunt innocenter, et omnia quæ habent, pauperibus erogant. In his tamen omnibus fideles inveniuntur, et reprobi, nec ob id religionis aut professionis veritas deformatur. Quæ enim professio est, aut quæ legitur unquam fuisse societas, in quam macula non irrepserit? Angelum Apostatam legimus: in primis fratribus parricidium, prophetam reprobum, Apostolum proditorem, discipulos Christi perfidos, nec tamen corrumpitur puritas persistentium Angelorum, aut minus sancta est societas invicem diligentium fratrum, aut prophetiæ gratia est in electis culpabilis, aut Apostolatus in fidelibus contemptibilis, aut disciplina Christi per varios errores aberrantium est infamis. Sicut ergo Angelus Sathanæ transfigurat se in Angelum lucis, et Apostoli pseudo ad auctoritatem Apostolicam aspirabant potius, quam ad vitam: Sic et Hypocritæ ad supercilium Pharisæorum confugiunt, dilatantes phylacteria, et magnificantes fimbrias; et quæ in lege Dei scripta sunt, nolunt contingere digito, nisi ut videantur ab hominibus, a quibus honoris aut alterius remunerationis mercedem exspectant. Inde est, quod facie pallorem ostentant, profunda ab usu trahunt suspiria, artificiosis et obsequentibus

lachrymis subito inundantur, obstipo capite, luminibus interclusis, coma brevi, capite fere raso, voce demissa, labiis ab oratione mobilibus, incessu tranquillo, et quasi gressu quadam proportione composito, pannosi, obsiti, sordes vestium, et affectatam vendicant vilitatem, ut eo facilius ascendant, quo se studiosius videntur in locum novissimum dejecisse, et qui sponte sua decrescunt, crescere compellantur inviti. Hi sunt qui, si quid maculæ inhæsit Ecclesiæ dum peregrinatur, publiis aspectibus detegunt, ut ipsi ab omni macula videantur immunes. Hi sunt qui beneficia, quæ necdum sanctis collata sunt, prædicant auferenda. Hi sunt qui potestatibus persuadent, ut propter vitia personarum, jure suo priventur Ecclesiæ. Decimationes et primitias Ecclesiis subtrahunt, et Ecclesias ipsas accipiunt de manu Laicorum, Episcopis inconsultis. Hi sunt qui prædia avita subtrahentes indigenis, vicos et pagos redigunt in solitudinem, et in suos usus vicina quæque convertunt, Ecclesias diruunt, aut in usus revocant seculares. Quæ domus orationis fuerat, aut efficitur stabulum pecoris, aut opilionis, aut lanificii officina. Et quidem majora impune faciunt, et quasi cornibus geminæ potestatis, Ecclesiam, in cujus sinu quiescunt, et proteguntur umbra, ventilare non cessant. Ad Ecclesiam namque Romanam confugiunt, quæ mater pietatis, religioni consuevit providere quietem. Implorant opem ejus, protectionis impetrant clypeum, ne cujusquam possint malignitate vexari, et ut se possint plenius exhibere, et caritatis implere munus, ne decimas dent, Apostolico privilegio miniuntur. Procedunt ulterius, et quo sibi plura impune liceant, a jurisdictione omnium Ecclesiarum seipsos eximunt, et efficiuntur Romanæ Ecclesiæ filii spirituales. Ita tamen, ut pro foro rei ubique conveniant; sed tamen conveniri non possunt, nisi Romæ vel Hierosolymis,

Deinde sæcularium potestatum implorant auxilium, et eis divinam gratiam pollicentur. Fiuntque mediatores Dei et hominum, et eos qui venia indigent, suis aggregant societatibus, confessiones excipiunt, et claves Ecclesiæ usurpantes, aut surripientes Petro, ligare præsumunt et solvere, et Domino prohibente falcem mittunt in messem alienam. Potentiores tamen et ditiores, favore vel mercede recepta, facilius exonerant, et peccatis alienis humeros supponentes, jubent abire in tunicas et vestes pullas, quicquid illi se commisisse deplorant. Amplificant misericordiam Domini, qui neminem vult perire, quam sicut apertam et patentem pœnitentibus, sic solis desperantibus præclusam esse, pronunciant. Indulgent interim his, qui criminibus ardentius, et tenacius involvuntur, peccare in spe, dum tamen sibi in redemptionem eorum, aliquid prærogent; et audacter promittunt veniam, eo quod sicut aqua ignem, ita eleemosyna peccatum extinguit. Pœnitentia quoque nunquam sera est, si tamen vera. Consentiunt ergo moribus iniquis, et popularem provocantes affectionem, assentationibus obturant aures hominum, ne increpationes audiant prælatorum. Ad hæc rumusculos inquirunt, tumultibus gaudent, dissidentium secreta explorant, et eadem nunc ad amicos perferunt, nunc ad hostes, utrisque grati, utrisque perfidi, magis tamen ad ista videntur idonei, quia ab imagine religionis minus habentur suspecti. Quid in palatio, quid in foro, quid in agris expediat, quid in castris, soli creduntur nosse, quia universa hæc præ cæteris videntur curare, qui istis jugiter immiscentur. Si conveniant patres in curia, cives in foro, milites in expeditione, si denique concilium, aut synodus convocetur, præcipuam sedium partem præoccupabit umbratilis ista religio. Claustrorum fracta credas repagula, exhausta prochia, vel xenodochia, et

a locis venerabilibus examina conviventium evolasse. Adeo quidem se religionis species turbis, et publicis aspectibus ingerit. Primas cathedras, recubitus primos, primas salutationes usurpant, et si eas differas, vehementissime indignantur. Si eis obloqueris, religionis inimicus et veritatis diceris impugnator. Feras itaque patienter, si injurias et damna intulerint, qui licentiam omnium, Apostolica et regia auctoritate obtinuisse videntur. Nam et hoc meritis eorum deberi creditur. Sane qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Nec ego Apostolicæ majestati, et regiæ arbitror reluctandum. Miror tamen, ut fidelium pace loquar, quidnam sit, quod decimas, et jura aliena usurpare non erubescunt? Inquient forte, religiosi sumus. Plane decimas solvere religionis pars est, et eas a Deo populus duntaxat religiosus exigitur. At qui eas exigunt, irreligiosi sunt. Vos autem quis constituit judices super eos? Aut qui estis ut exerceatis judicium in servos alienos? Unusquisque suo domino stat, aut cadit. Stabunt autem. Sumus, inquiunt, tuti Apostolico privilegio, cujus beneficio de nutrimentis animalium et laboribus nostis decimas retinemus. Nempe Apostolis omnia licent; sed omnia ab Apostolicis fieri nequaquam expedit. Esto quod illi vobis hoc licenter concesserint; vos an recte petieritis, videatis. Nempe qui petit, ut quod debet, non faciat, justitiæ spontaneus non obedit. Numquid de nutrimentis Abel Dominum non respexit? Cain fruges obtulit; recte quidem, quia Domino debebantur, sed in partitione iniqua, dum divisioni aliquid subtrahit, peccatum committit. Acceptantur præ illo munera ejus, qui fœtus animalium cum Domino partitur. Et forte de animalibus redduntur rectius, quia sine cultura et cura nostra proveniunt. Plus enim laboris est in frugibus serendis et metendis.

Non coguntur dare de suis. Quis enim de laboribus alienis redditurus est rationem? Quid multa? Multis, et longis allegationibus, videntur adstruere, quoniam alios decimas dare non prohibent, dum ipsi ab eis dandis immunes sint, quia adeo religiosi sunt, quod in ea parte derogare possunt constitutioni divinæ, et in eo licenter minus grati sunt gratiæ Dei, quo eam amplioribus beneficiis experiuntur. Quæ enim ex sola gratia proveniunt, ut sunt fœna, et sponte nascentia, non censentur obnoxia religioni. Primo quidem dum religio paupertate gaudebat, et in aliorum necessitates aut usus effundebat viscera inopiæ suæ, indulta sunt privilegia professionibus, quæ necessitate cessante, et frigescente caritate, potius avaritiæ, quam religionis instrumenta creduntur. Ecce enim quia omnes hi privilegiati, quæ sua sunt quærunt, et Jesus, qui prædicatur in publico, aut omnino abest, aut in abditis latet. Inde est, quod quum ad iniquum compendium avaritiæ privilegia trahi conspiceret B. Adrianus, volens ea omnino revocare, licentiam eorum hac moderatione compescuit, ut quæ de laboribus usurpant, circa novalia duntaxat interpretetur. Sic enim gaudere poterunt privilegiis, sine gravi dispendio juris alieni. Unum tamen est quod tantus pater utcunque sustinuit: et quia patrum canonibus refragatur, mirabile est in oculis nostris. Milites namque templi, sui favore ecclesiarum dispositionem vendicant, occupant personatus, et quodammodo sanguinem Christi fidelibus ministrare præsumunt, quorum fere professio est humanum sanguinem fundere. Non equidem quod eos viros sanguinum dicam, qui pene soli inter homines legitima gerunt bella, quum et David non propter bella, quæ legitime exercebat, vir sanguinum dictus sit, sed propter Uriam, cujus sanguinem innocenter effudit. Ut enim in Canonibus

cautum est, Laicis quamvis religiosis, nulla de rebus ecclesiasticis legitur attributa facultas. Esset utique veræ religionis indicium, si ab illius rei dispositione temperarent, quam sibi, Domino prohibente, tractate non licet. Sed nec de rapinis, non dico ecclesiarum, sed nec quorumcunque fidelium, munus hospitalitatis implendum arbitror, quia panem sacrilegum odit Dominus, et aspernatur oblationes quæ offeruntur ex sanguine: et quotiens invocatur a talibus, claudit aures suas, ut non pateant ad preces eorum. De his quæ in fraudem justitiæ Dei committuntur a talibus, ad præsens nequaquam sermo est institutus: licet omnino iniquum sit, quod amore pecuniæ illecti, ecclesias, quas episcopi clauserunt, aperiunt. Divina suspensis celebrant, sepeliunt mortuos, quos rejicit ecclesia, et semel in anno faciunt, ut toto anno erroneus populus ad vocem ecclesiæ obsurdescat, et qui coerceri non potest, emendari contemnit. Circumeunt ergo ecclesias, collegiorum suorum merita præconantur, abolitiones criminum portant, et interdum prædicant Evangelium novum, adulterantes verbum Dei, quod annunciant non ad gratiam, sed ad precium, viventes ad voluptatem non ad veritatem: et tandem quum in latibulis sero conveniunt, die de virtute locuti, clunem agitant errore et labore nocturno. Si sic itur ad Christum, fallax et vana est doctrina patrum, quæ arctam et arduam monstravit viam, homini tendenti ad vitam. Quum vero istis ecclesia indignetur, nulli omnino æquius commoventur, quam viri vere religiosi, in quorum injuriam hæc omnia refunduntur. Succenset populus: sed religiosæ professiones adversus hanc hypocrisis labem justius amaricantur. Non enim hoc fecisse dicuntur hypocritæ, sed Cistercienses, aut Cluniacenses, aut alii, quorum hi ventiloqui, aut ventriloqui habitum induunt, et vitam mentiuntur. Nam claustrales, qui

plane vere religiosi sunt, dum professionibus serviunt, ab hac malitia immunes sunt. Nulla vita fidelior, nulla simplicior, nulla felicior, quam eorum, qui in claustris fideliter degunt, et humiliter abjectione sua gaudentes, obedientes prælatis suis in omni subjectione et reverentia, nec appetentes sub obedientiæ nomine dominatum, aut fraudandi, aut vagandi, aut ociandi licentiam, vasa sua possidentes in sanctificatione, et honore, præstolantes in silentio et patientia salutare Dei, a detractione et murmure alieni, excipientes ab ore Domini in quiete verbum, quod salvare potest animas suas, grata miscentes cum Deo colloquia, et quasi terrestres angeli, sunt totius mundanæ perturbationis ignari. Si quid autem est, quod eos contristare videatur, ad caritatem fraternam referendum est, quia et in cœlis angeli nostris quodammodo lapsibus compatiuntur, et super uno peccatore, pœnitentiam agente, congaudent. Quum vero philosophos imitari nostro tempore, quo virtus exinanita est, et Astream relictis hominibus ad cœlos contest rediisse, sit arduum, vita claustralium virtutem philosophorum incomparabiliter antecedit, aut quod melius crediderim, rectissime et tutissime philosophantur. Qui vero ad explendas necessitates eorum egrediuntur humiliter, et in eis fideliter versantur, etsi non securiorem, plane utiliorem exercent; et vitam, maxima laude digni et reverentia, nequaquam ad Epicureorum vel Hypocritarum factionem accedunt. Nam hypocritas Epicureis rectissime aggregabis, qui philosophiam profitentur, et propriæ serviunt voluntati. Quum lites foveant, privilegiis abutantur, serviant cupiditati, caritatis officia nequaquam exerceant, propriam quærant gloriam, nonne secundum carnem ambulant, licet se spirituales mentiantur; merito expectantes interitum carnis, participes futuri gehennæ illius, cujus et nequam spiritus est, et quia

inani gloria intumescens, Altissimo conformari voluit aut præferri, dejectus et præcipitatus est in lacum damnationis æternæ? Sane insani sunt, qui hac via incedunt, et miserabiliores omnibus gentibus, qui et præsentis vitæ bonis privantur, et æternæ, maxime quum ille, qui pro peccatoribus peccatum sustinuit fieri, et familiarem se exhibuit publicanis, et meretricibus, cum hypocritis pacem habere nequiverit, qui non indigebant justitia ejus. Quod planum est his, qui altercationes, quas cum Pharisæis exercuit, diligenter attendunt. Nituntur tamen Pharisæorum exemplo locum tenere primum.

Cap. 22. *De eisdem: et de Ezechia, qui thesauros, quos ostentavit, amisit.*

DIFFICILLIMUM, aut impossibile asserunt sapientes, in præsenti gaudere cum mundo, et in æternum exultare cum Christo: et plane miserrimum est, torqueri cum mundo, et in æternum cum Diabolo flagellari. Si ergo et in hac vita tantum sperantes sunt hypocritæ tristes, qui exterminant facies suas ut probi hominibus appareant, et quasi præcinentibus tubis, justitiæ suæ opera præconantur, a Domino frustra retributionem exspectant, quoniam in præsenti receperunt mercedem suam. De his enim qui verbo et habitu tenus honorant Dominum, ex sententia ejus constat, quoniam ipse elongatur ab eis, eo quod cor eorum ab eo elongatum est: sed et ipsa opera eorum dispendium salutis afferunt, et Babyloniorum principi Sathanæ famulantur. Omnia enim quæ ostentationis gratia fiunt, proficiscuntur in mortem. Regum narrat historia, quod quum Ezechias rex Hierusalem per manum Esaiæ filii Amos signum incolumitatis et salutis a Domino accepisset, umbra horologii retrorsum cedente decem gradibus, quod naturæ videtur adversum, quum

umbra procedere soleat, non redire; misit Barodach Balandam filius Balandam rex Babyloniorum litteras et munera ad Ezechiam audierat enim quod ægrotasset Ezechias. Lætatus est autem in adventu eorum Ezechias, et ostendit eis domum aromatum, et aurum, et argentum, et pigmenta varia: unguenta quoque, et domum vasorum suorum, et omnia quæ habere poterat in thesauris suis. Non fuit quicquam quod non monstraret eis Ezechias in domo sua, et in omni potestate sua. Venit autem Esaias propheta ad regem, et dixit ei: Quid dixerunt viri isti, aut unde venerunt ad te? Cui ait rex: De terra longinqua venerunt, de Babylone. At ille respondit. Quid viderunt in domo tua? Ait Ezechias: Omnia quæ sunt in domo mea, viderunt. Nihil est quod non monstraverim eis in thesauris meis. Dixitque Esaias Ezechiæ: Audi sermonem Domini. Ecce dies venient, et auferentur omnia quæ sunt in domo tua, et quæ condiderunt patres tui, usque in diem hanc, in Babylonem. Non remanebit quicquam, ait Dominus. Sed de filiis tuis qui egredientur de te, quos generabis, tollentur, et erunt Eunuchi in palatio regis Babylonis. In superficie quidem historiæ secundum Hebræos, auctore Hieronymo, veritas liquet, quum Ananias, Azarias, Misael, cum Daniele captivati sunt in Babylonem, ibique castrati, ut in regis palatio, secundum morem gentium ministrarent: nisi forte repugnet, quod pueri sine macula a rege jubentur introduci, ut linguam Chaldæorum discerent, et constet quod non modo thesauri regis Judæ in Babyloniam translati sunt, sed magna pars vasorum templi Domini in Hierusalem asportata legatur, et profanata. Eleganter tamen quum Dominus regi miraculum indulsisset, Babyloniorum dicuntur nuncii cum muneribus accessisse. Quia tunc præcipue quis sollicitatur a nunciis con-

fusionis, quando per admirabilem clementiam Dei virtus ejus clarius innotescit. Sed tunc imprudentis est exsultare, quia hi non modo suspecti habendi sunt, sed quasi hostes perniciosissimi studiosius devitandi, quia timendi sunt etiam quum dona ferunt. Qui ergo aromata bonorum operum, virtutis aurum, argentum eloquentiæ, cogitationum pigmenta, unguenta misericordiæ, et utensilium suorum aptitudinem ostentat et decorem, et si qua in thesauris bonæ conscientiæ cautius et utilius reponuntur, audiat verbum Domini, sciatque pro certo, quia omnia quæ militare videbantur ad gloriam, confusionis stipendium, et mortis acceptura sunt. Ipsaque etiam filiorum successio, Babyloniorum castratur principi, quia ea quæ alias meritum virtutis habent et fructum, dum inanis gloriæ causa fiunt, inutilia sunt auctori. Justus enim remunerator, hypocritas spernit, et solius veritatis in bono cultum acceptat, cujus oculi nullo fuco, nulla malitia præstringi possunt, quia videt in abditis, et cordium profunda scrutatur. Species discernit a rebus,

Nequa sub ærato mendosum tinniat auro.

Unde et Hyprocrisis nomen accepit, quæ quidem Epicureorum indubitata species est.

Cap. 23. *Quod Carthusienses, dum moderationis habenis avaritiam cohibent, et magni montis nova religio, dum omnia mundana contemnens, et de crastino non cogitans repellit omnia, avaritiam excludit, ab Hypocritarum nota et nomine longius absunt: et qui sunt seculares aut religiosi: et quæ regalia activorum, et quæ ociosorum: et quis sit finis Hypocriseos.*

Hypocritarum autem nomen et notam cautissime et fidelissime declinant Carthusienses, et Magni Montis nova professio, in antiquæ virtutis culmine, salvatore

prævio, solidata. Siquidem Carthusienses, cupiditati suæ, imo necessitati, limites præfixerunt, et moderationis habenis omnem avaritiam cohibent, et interdum ipsi necessitati aliquid subtrahunt, ne sub obtentu illius quippiam avaritia moliatur. Magni proculdubio viri, et inter præcipuos numerandi, quum non modo professiones, sed jam senescente mundo, in tanta multitudine labentium seculorum, pauci processerint homines, qui satietatis sibi aliquos præscripserint terminos. Necesse est semper deesse aliquid curtæ rei, et ipse hiatus desiderii aliquid ulterius jugiter affectantis, imperfectionis signum est. Signum dico, defectum potius dixerim conscientiæ manifestum. Quodam igitur modo, eoque glorioso, perfectus est, qui prævidet unde valeat satiari: quod etsi neminem vel admodum paucos gentilium assecutos credam, huic tamen nonnullos institisse proposito, certum habeo, quum et Ethicus dicat: "Certum voto pete finem," sine quo in infinitum animi humani conatus protenditur, et in id quod omnino nequeat apprehendi. Porro Magni Montis incolæ vitam præarduam elegerunt, et non modo avaritiæ, sed ipsius naturæ quodammodo domitores, omnia necessitatis imperia excluserunt, abjecerunt sollicitudinem crastini, omnia mundi oblectamenta contemnere parum est apud eos, quacunque ad portas eorum quis pulset imagine, excluditur et confusus abscedit: in eas quippe solus Christus ingreditur, cujus innituntur gratiæ. Jactantes cogitatum suum in eum, qui parvulos enutrit, et dat jumentis escam, pullisque corvorum. Lilia vestit agri, et omnibus sperantibus in se, aut constitutionis suæ obtemperantibus legi, necessaria præstat, ut nihil desit his, qui se ejus non subtraxerunt voluntati. Totam ergo sollicitudinem suam, et omnem in eum projiciunt, cui de fidelibus cura est, adeoque pruden-

tiæ devitant angustias, ut vita eorum tota nonnullis tentatio videatur. Sancti siquidem patres genus tentationis diffiniunt, quum quis agendorum habenas divino duntaxat committit miraculo, humano nondum auxilio destitutus. Cæterum ego vitam placentem Deo arbitror cupiditatis ignaram, insistentem innocentiæ, et pervigilem in opere caritatis. Quid ergo in his, aut in illis, sibi palliata hypocrisis vendicabit cupiditate deducta? Regula namque verissima est, quod de radice caritatis non oriuntur mala, et de cupiditatis planta nequaquam bona provenient. Nec est quod displiceat Deo, ubi sinceræ voluntatis victima immolatur: aut quod eum non offendat, si in qualibet pingui oblatione, propriam ei quis subtraxerit voluntatem. Ergo qui suam voluntatem facere disponit, irritat Dominum, et qui sua postposita illius se subjicit voluntati, Altissimum placat. In eo siquidem solo veræ justitiæ summa consistit. Unde illud in Evangelio: Judicium meum, inquit Dominus, justum est, quia non facio voluntatem, meam sed ejus voluntatem, qui misit me. Moyses quoque in Levitico: Omnis oblatio, quæ offertur Domino, absque fermento fiet, nec quicquam fermenti ac mellis adolebitur in sacrificio Domini. Superbiæ namque fermentum offertur et mellis, quum quis neglecta humilitate, et amaritudine mandatorum, quippiam offert ad nutum propriæ voluntatis. Qui vero mandatis legitimis propriam subjicit voluntatem, quicquid offerat, tumorem fermenti et mellis, a sacrificio prohibitam scilicet excludit dulcedinem. Isti itaque propriæ voluntatis immemores, quærentes jugiter quomodo placeant ei, cui se probaverunt, laudem, quæ ab hominibus est, contemnentes; nec habentes, nec volentes habere divitias, quam dicendi sunt habere cum Hypocritis portionem? Quod tamen miraberis, jam ad Carthusienses divertisse dictus est

aliquis, ut a sanctorum consortio evocatus ascenderet, et postea conversus retrorsum, quid quæsierit operum testimonio declarasse. At ille judicem suum habet, nec tamen unquam committere potuit, ut sanctissimæ professionis gloriam denigraret. De Magno Monte neminem adhuc assumptum audivi, sed utinam aut nunquam assumatur, aut talis, qui nullo decoloret actu hominum singularis eminentiæ venustatem. Alii Basilium, alii Benedictum, hi Augustinum, at isti singularem magistrum habent, dominum Jesum Christum. Licet autem istat duas professiones, minus tamen quam meruerint, commendaverim, nihil, Deo teste, in sugillationem aliorum, in professionibus suis recte incedentium, protuli. Sancti sunt utique Cistercienses, Cluniacenses sancti; sancti monachi et canonici regulares, et in his, sicut stella a stella differt in claritate, sunt alii aliis sanctiores, et quamvis professionem professio antecedat, in quavis earum forte reperientur, qui possint sanctis superioribus adæquari. Plane virginum primus gradus et singularis gloriæ titulus est: in continentibus tamen, et conjugatis, forte sunt aliqui multis virginibus præferendi. Confessoribus martyres præferendos catholica confitetur ecclesia, et tamen nonnullos confessores, aliquibus martyribus forte quoad aliquid, non verebitur coæquare. Nec est quod se aliquis sæcularium, mei scilicet similium, jam dictis professionibus conferat, quia vix est ut quispiam talis vel ignavo cœnobitæ possit æquari. Si quis enim in nobis, a Septembris Idibus usque ad Pascha, jejunet omni die, nocturnis adsit vigiliis, jugiter abstineat ab esu carnium, omnem Veneris immunditiam nesciat, horis competentibus nunquam desit, aut raro, et hoc ex justa causa; sobrietatis limites non excedat, cautam ponat silentii custodiam ori suo, et diurnos excessus deleat satisfactione quotidiana, et quod præcipitur incunctanter, et sine mora expleat, et non modo verborum,

sed et verberum acrimoniam sufferat patienter, ut coram tondente se obmutescat; quis non eum quasi virtutis egregiæ, et singularis meriti hominem admiretur, et cum reverentia præconetur, tanquam revera Apostolicum virum, et expressum Christi imitatorem? Hæc autem etiam ignavi, ex necessitate tamen, faciunt cœnobitæ, Nam in eo a studiosis differunt, quod illi ex dilectione exercent ea, ad quæ isti stimulo necessitatis urgentur, et sæpe inviti. Sunt tamen in habitu communi, quos seculares non audeo nominare, quum nihil seculare sit dicendum in talibus, nisi quod seculo nequam amoris fœderantur affectu. Sicut enim præputium nihil est, et circumcisio nihil, sed observatio mandatorum Dei: sic, ut religiosorum pace dicam, monachatus nihil est, et canonicatus nihil, mandatorum observatione deducta. Hæc igitur tandem prosunt, si quis legem observet. Si vero sine his quispiam observat legem, eum nequaquam dixerim secularem. Veruntamen geramus morem religiosis, sint seculares interim, quos vestis pulla ab aliis non discernit. Nulla enim jactura nominis, nisi sæcularis sit et vita. Indignantur aliqui quod de religiosis ego habitu secularis, et conversatione peccator ista pronuncio, et dum commendo cœnobitas, me aliis detrahere criminantur. Adversus hos non Cæsarem, sed Benedictum appello, qui sicut Gyrovagos et Sarabaitas arguit, sic manifeste commendat Cœnobitas. Auctor mihi Hieronymus est, licet eum nonnulli monachorum minus benigne audiant, eo quod clericos ad aliquid visus est prætulisse. Auctor est, inquam, quod vestis nequaquam religionis differentiam faciat, sed in omni habitu qui timet Deum, et operatur justitiam, acceptus est illi. Idem quoque ait: Vestes pullas æque vita ut candidas. Ornatus ut sordes pari modo fugienda, quia alterum delicias, alterum gloriam redolet. Nam absque lineo amictu incedere, sed precium linearum vestium non habere, laudabile est. Et

manifeste videtur exprimere sectam temporis nostri, hominum scilicet, qui irregularem quandam regulam profitentur, quos an ex verbis ejus possis agnoscere, audi quid incontinenti subjungat. Alioquin, inquit, ridiculum et plenum dedecoris est, referto marsupio quod sudarium et orarium non habeas gloriari. Sunt qui pauperibus parum tribuunt, ut amplius accipiant, et sub prætextu eleemosynæ quærunt divitias; quæ magis venatio appellanda est, quam eleemosyna. Sic bestiæ, sic aves, sic capiuntur et pisces. Modica esca in hamo ponitur, ut in eo matronarum sacculi protrahantur. Est utique melius non habere quod tribuas, quam ut tribuas petere impudenter. Non habent fratres hospitales, vel alii quod hic de me querantur. Qui enim hæc loquitur, doctor Ecclesiæ est, et forte ad eos Hieronymus non respexit. Ipsi, licet ego noverim, noverunt regulam suam. Novi tamen regulam veritatis, qua mihi constat, quia religio munda et immaculata apud Deum et patrem, hæc est, visitare pupillos et viduas in tribulatione eorum, et immaculatum se custodire ab hoc seculo. Hæc autem politicorum omnium est: et bene cum istis agitur, si eam fideliter servant. Porro in sacro ocio Dei degentium, regulam in se propheta exprimit, dicens: Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi ne commovear; propter hoc lætatum est cor meum. Et Maria exempta a turbis, et in Evangelio, sedens secus pedes Domini ut audiret verbum ejus. At ut de Hypocritis sermo claudatur, quid beatus Job de his pronunciet proferatur in medium. Hoc, inquit, scio a principio, ex quo positus est homo super terram, quod laus impiorum brevis sit, et gaudium hypocritæ adinstar puncti. Si ascenderit usque in cœlum superbia ejus, et caput ejus nubes tetigerit, quasi sterquilinium in fine perdetur.

Cap. 24. *De invidis, et detractoribus.*

ECCE quam miser est finis hypocritarum, qui sacro testante eloquio, perdentur ut sterquilinium, quo nihil immundius est. Frustra ergo affectaverunt umbram bonorum operum: nam si bona essent, revera nequaquam perderentur. Ut desideria carnis implerent, quæ adversus spiritum concupiscit, multa sustinuerunt in fame et siti; in frigore et nuditate, et similibus, quibus Christi preciosum emi poterat margaritum. Non enim in sola immunditia, vel gula consistunt opera carnis, quum Apostolus ad Galatas loquens, ea in multis vitiis manifesta esse convincat, ut sunt fornicatio, immunditia, avaritia, impudicitia, luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, hæreses, sectæ, invidiæ, homicidia, ebrietas, commessationes, et similia. Quæ qui committunt, regnum Dei non possidebunt. Sive ergo ad finem immunditiæ et luxuriæ, sive ad inanis gloriæ vel avaritiæ exitum, opera referantur, quia privantur fine suo, mortem incurrunt. Unde idem Apostolus: Non efficiamini, inquit, inanis gloriæ cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes. Sane vitia quibus falsa justitia innotescit, prudenter et eleganter expressit, quum arrogantiæ tumor facile provocet, unde sibi provenire victoriam opinatur, et livor illis invideat, quos superiores putat esse, vel pares. Quo quidem nihil crediderim esse miserius, licet nulla miseria minus moveat misericordiam (et hoc recte) quam calamitas eorum, qui sponte beatitudinem abjecerunt. Quis enim compatiatur eis, qui a felle malitiæ malunt esse miseri, quam beati? Patribus siquidem pridem placuit beatitudinem consistere in virtute, et nullam sine caritate posse esse virtutem. Cujus utique fructus

jocundissimus est, Apostolo testante, et qui operibus carnis hæc opera spiritus, quæ ad vitam proficiunt evidenter opponit; quæ sunt, caritas, pax, patientia, longanimitas, bonitas, gaudium, mansuetudo, continentia, castitas. Qui ergo hos virtutis ramos a terra cordis sui succidunt, et radicem caritatis, de qua oriuntur, exterminant, quanam via ad beatitudinem pergunt? Plane nihil est, quod magis caritatem impugnet, quam venenum invidiæ. Est autem invidia, ut philosophis placuit, tristitiæ ex apparenti prosperitate alicujus initium. Si enim de tyranni vel perversi civis, apparenti quis prosperitate tristatur, nequaquam deturbatur invidiæ macula. Nam et bonis displicet, quum in perniciem multorum bene succedit his, qui ad mala creduntur proniores. Si ergo livor bonis affligitur alienis, planum est quod a caritate plurimum distat, quæ sua non quærit, sed quæ proximorum. Caritas in bonis nihil suum, in malis reputat nihil alienum: malis compatitur alienis, bona sua diffundit in proximos. Nam et animos unit, ut idem velint, idemque nolint. Ait magnus pater Augustinus: Tolle invidiam: meum tuum est, et tuum meum. Et forte non erit aliquid meum, vel tuum, sed omnia nostra erunt. Ipsa enim est quæ, quod sibi vult abesse, idem proximo abesse desiderat, et si non absit, infeliciter cruciatur, et sæpe in eo quod non desiderat, dum illud proximo videt abesse, torquetur. Recte quidem, quum et Ethicus dicat, quia

Justius invidia nihil est, quæ protinus ipsum
Auctorem rodit, excrucians animum.

Nec leve tormentum credas, quo nullum gravius potuerunt "Siculi excogitare tyranni." Pestem hanc, licet poetici nube figmenti, Naso depinxit eleganter quidem et vere:

Pallor in ore sedet, macies in corpore toto:
Nusquam recta acies, livent rubigine dentes,
Pectora felle virent, fuffusa est lingua veneno.
Risus abest, nisi quem visi fecere dolores,
Vixque tenet lachrymas, quia nil lachrymabile cernit.
Nec fruitur somno, vigilantibus excita curis.
Sed videt ingratos, intabescitque videndo
Successus hominum, carpitque, et carpitur una,
Suppliciumque suum est.

Non est autem minus vera descriptio, licet rei incorporali corporis compositionem auctor adscribat, quum in eo figuræ, quæ sarcophegia, vel sarcographia dicitur, vis consistat, quod rebus incorporalibus corporis lineamenta licenter adtribuit. Hoc quidem potius adtendendum, quod nulla vis beneficii aut naturæ, flammam restinguit invidiæ. Nam et Palladis viribus et forma, motam describit invidiam, et sororis felices thalamos, soror stimulata ferre non potuit, et ut promissam numini vel germanæ fidem servaret, nullo precio potuit inclinari.

Sæpe mori voluit, ne quicquam tale videret.

Ad parricidii facinus, in fratrem patriarchas excitavit invidia, ut nec impune revelare licuerit gratiam, quam spiritus innocenti monstrabat in somnis. Ergo servitute damnatur innocens frater, pater orbitate, et ut dispositionem, gratiæ Dei evacuet, in se famem, servitutis jugum, calamitatem exilii, calumnias Ægyptiorum, sævitiam Pharaonis a justo judice iniquitas impetravit. Manus Joseph in laboribus servierunt, et successio eorum in luto et latere, ipsisque paleis reputatur indigna. Videas multos ejusdem livoris stimulis urgeri, ut quos possunt obices opponant gratiæ, et dispositionem Altissimi nitantur impedire. Si forte quasi somniando conjiciunt alicujus provectum, obstant, reluctantur, ut quasi fratrem Ismahelitis exponant; si non occidant, incrustant ipsam

sinceritatem, et ut proprium prætexant scelus, innocentis tunicam ostendunt cruentatam. Hanc enim in multis video descriptionem, qui ad omnia felicioris auræ momenta uruntur, sibique vellent adversari fortunam, dum alii gravius læderentur. Et ut Æsopo, vel Aviano credas, videbis qui sibi oculum alterum erui gaudeat, dum utroque privetur proximus. Nec est qua via declines invidiam, nisi miserrimus fias. Celebre namque est ab antiquo proverbium: quia sola miseria nescit invidiam. Fortunaque hominis miserrima est, cui non invidetur. Fertur Plato, quum ei condiscipuli inviderent, Socratem interrogasse, qua ratione posset hominum declinare invidiam. Cui Socrates: Esto, inquit, ut Thersites. Dum ergo torquentur invidi, alios miseriæ suæ volunt esse participes, undique quærentes ut noceant, et ipsam innocentiam, quandam putant esse mortis imaginem. Unde Maro, ut ab uno discas omnes, notans invidum ait:

Et si non aliqua nocuisses, mortuus esses.

Quo nihil minus decet Philosophum, aut virum auctoritate vel moribus gravem. Unde Socrates, non ille antiquus, sed quem auctorem gestorum Cassiodorus in tripartita laudat historia: Quod, inquit, Julianus tonsores et coquos a palatio expulit, non modo Imperatoris, sed et philosophi opus egit. Ut autem detraheret, atque dilaceraret, neque philosophi, neque principis fuit. Quum enim ex quacunque causa cessant opera, decurritur ad malitiam detrahendi. Hæc est utique indubitata proles invidiæ, et caritatem abesse manifesto indicio protestatur. Et nunc quidem bona aliena pervertit, nunc minuit: mala autem fingit quæ non sunt; aut magnificat et extollit, si qua sunt. Caritas non agit perperam, at hæc sola perversitate lætatur. Quum Apostolus vitia gentium multa enume-

ret, novissime, et quasi in culmine malorum, sive profundo rectius dixerim, posuit detractores, eosque, tanquam singulari nota, divinæ bonitatis hostes exprimens, quasi solos Deo odibiles esse, pronunciat. Veruntamen illos Deo odibiliores inter cæteros esse crediderim, qui latenti odio, ut magis noceant, eisque credatur fidelius, laudes prædicant alienas, amicitiam simulant, subjicientes tamen in calce sermonis vel modicum, quod præcedentibus titulis adversetur:

Felix et nato, felix et conjuge Proteus:
Et cui, si demas jugulati crimina Phoci,
Omnia contigerant.

Numquid tanti parricidii labes, omnes non modo fortunæ dotes, sed quamvis magnificos virtutis titulos grandes non oblitterat? Tale est illud Oratoris: Julium Fortunatum fateor virum fortem, et quem constat strenue egisse quamplurima: quo tamen pacto judicium repetundarum apud judices justos evaserit, mirarer quidem, si vis eloquii ejus mihi esset incognita. Hoc nonne venenum est, et quodammodo spem boni operis, et ut ita dicam, virtutis vitam extinguit? Et quidem de Gnathonicis, id est, adulatoribus, multa superius dicta sunt: sed quos deteriores dixerim, Gnatonicos, an detractores? non satis liquet. Utrumque tamen vitium apud antiquos invenio morte mulctatum. Nam et Athenienses Timagoram inter officia salutationis, Dario Regi, more gentis illius adulantem, capitali supplicio affecerunt; et Lacedæmoniorum senatus, Caristolum interimi jussit, eo quod magnorum virorum carpere facta maluit, quam palam constantia virili arguere. Hoc enim apud bene compositos semper licuit, ut quisque suo judicio uteretur, palamque reprehenderet, quod nequaquam recte factum videretur. Siquidem hanc reprehendendi licentiam, caritate subnixam, libertas approbat, et tyrannica duntaxat

rabies perhorrescit, et impedit. Cæterum detractores et invidos sic in curia videbis abundare, ac si in eam, quasi totius orbis sentinam, confluxerint. Non est cœtus conviventium, nisi religiosissimus sit, quem livoris stimulus non adtingat. Ubique tamen qui illustrioribus clarescunt meritis, acrius invidiæ toxicato dente roduntur.

Urit enim fulgore suo qui prægravat artes
Infra se positas, extinctus amabitur idem.

Sed præ cæteris servi dominos, prælatos subditi insequuntur. Nam sicut servorum, ita et subditorum genus plerumque querulum est, et aut se injuste premi, aut indigne remunerari studia, aut officia male administrari causatur. Raroque invenies, qui in aliquo non detrahat præsidenti, etsi interdum omnia recte gerantur. Comicos relege, revolve tragicos, familiam fere semper patrifamilias videbis ingratam. At non modo in curia, sed in schola, sed in claustro, sed in Capitolio morem hunc, si tamen domestica vitia sunt moribus aggreganda, miraberis obtinere. Venerabilis pater Gilbertus Herefordensis Episcopus, mihi referre consuevit claustralium morem, quem in se ipso se fatebatur expertum. Quum enim monasterium ingressus esset, fervens adhuc igne, quem de novo conceperat, magistratuum suorum ignaviam arguebat. Nec mora, promotus in modico, miseratione complicium motus est. Nondum tamen pepercit majoribus. Paulo post ad priores ascendit: prioribusque compatiens, carpere non cessavit Abbates. Factus est et ipse Abbas, et propitius in coabbates, Episcoporum cœpit vitia intueri. Tandem et ipse Episcopus, coepiscopis parcit. Nec tamen ipsum invidiæ vitio arbitror laborasse: sed vir prudens, quod hominibus quodammodo ingenitum est, eleganter expressit. Et forte hoc sibi præfatus pater imposuit, ut sic laborantium

turbæ sponte consertus, benignius audiretur. Sane Julius Cæsar, audita Catonis morte, tandem compassus est laboribus et ærumnis extincti, et egregium civem rebus humanis deflevit exemptum. Publice tamen confessus est, quod et Cato virtuti ejus inviderat, et quod ipse Catonis gloriæ invidebat. Quæ vero ad gratiam sine invidia via expeditissima sit, senex docet in Andria, dum filium omnibus obsequi, neminem lædere refert. Ait quoque sequendæ beatitudinis pater Augustinus, quia dentem caninum vel evitabit cautissima humilitas, vel retundet solidissima veritas. Alia siquidem virtute, nemo detractionis declinat aculeos, liberæ tamen reprehensionis medelam, sana mens minime aspernatur. Licet jure convitia puniantur, famosique libelli. Nam

Si mala condiderit in quem quis carmina, jus est
Judiciumque:

et adversus convitiatores jam pridem "lex est accepta, chorusque" de inepta licentia præsumentium, et abutentium,

Turpiter obticuit, sublato jure nocendi.

Cap. 25. *De libertatis amore et favore: et de his, qui libere dicta, patienti animo majores tulerint: et de differentia lædoriæ et scommatis.*

Libertas ergo de singulis pro arbitrio judicat, et quæ sanis videt moribus obviare, reprehendere non veretur. Nihil autem gloriosius libertate, præter virtutem, si tamen libertas recte a virtute sejungitur. Omnibus enim recte sapientibus liquet, quia libertas vera aliunde non provenit. Unde, quia summum bonum in vita constat esse virtutem, et quæ sola grave, et odiosum servitutis excutit jugum, pro virtute, quæ singularis vivendi causa est, moriendum, si ingruit necessitas,

philosophi censuerunt. At hæc perfecte sine libertate non provenit, libertatisque dispendium, perfectam convincit non adesse virtutem. Ergo et pro virtutum habitu quilibet et liber est, et, quatenus est liber, eatenus virtutibus pollet. E contra vitia sola servitutem inducunt, hominemque personis et rebus indebito famulatu subjiciunt: et licet servitus personæ quandoque miserabilior appareat, vitiorum servitus longe semper miserior est. Quid est itaque amabilius libertate? Quid favorabilius ei, qui virtutis aliquam reverentiam habet? Eam promovisse omnes egregios principes legimus; nec unquam calcasse libertatem, nisi manifestos virtutis hostes. Quæ favore libertatis sunt introducta, noverunt jurisperiti, et quæ ob illius amorem magnifice gesta sunt, historicorum testimonio percelebre est. Cato venenum bibit, ascivit gladium: et ne qua mora protenderet vitam ignobilem, injecta manu dilatavit vulnus, sanguinem generosum effudit, ne regnantem videret Cæsarem. Brutus arma movit civilia, ut urbem eximeret servituti. Ipsaque sedes imperii, miserabili maluit bello semper affligi, quam dominum, licet mitissimum, sustinere. Transeo ad infirmiorem sexum. Conjuges Teutonorum, ob amorem pudicitiæ rogantes victorem Marium, ut dono mitterentur Vestæ virginibus, se quoque promittentes concubitus futuras expertes; quum minime audirentur, proxima nocte laqueis sibi spiritum eripuerunt eliso gutture, ne servirent, aut pudicitiæ dispendium paterentur. Si singula hujusmodi referre voluero, tempus, antequam exempla, deficiet. Libertatis itaque usus eximius est, eique soli displicet, qui moribus servilibus vivit. Quæ libere dicuntur aut fiunt, sicut timoris, ita et temeritatis expertia sunt, et dum recta via inceditur, laudem merentur et gratiam. At quum sub imagine libertatis, temeritas spiritus sui profudit

vehementiam, reprehensionem incurrit; vulgi quidem auribus gratior, quam sapientissimi cujusque animo probabilior, utpote frequentius tuta venia aliena, quam providentia sua. Viri tamen optimi, et sapientissimi est, habenas laxare libertati, et quælibet dicta ejus patienter excipere. Sed nec operibus se opponit, dum virtutis jacturam non incurrat. Quum enim per se ipsam virtus quæque resplendeat, patientiæ titulus gloriosiori fulgore clarescit. Privernatium quidam, quum interrogaretur, qualem pacem habituri essent captivi Privernates, sibi impunitate donata, respondit consuli Romanorum, si bonam dederitis, perpetuam: si malam, non diuturnam. Qua voce libertatis, non modo veniam rebellionis obtinuerunt Privernates, sed etiam beneficium civitatis Romanæ, quia sic in senatu loqui Privernas ausus est. Philippus quidam adversus ordinem Senatorum libertatem exercuit, segnitiemque pro rostris exprobrans, alio sibi senatu opus esse dixit: nec tamen senatoria gravitas moveri potuit, sicut nec prudentia Philippi consulis, quum ei a reo diceretur, cui lictoris præceperat injici manum: Non es, inquit, mi Philippe, mihi consul, quia nec ego tibi senator sum. Magni Pompeii inter cæteros in hac parte virtus enituit. Quum enim Cneius Piso, Mallium Crispum reum ageret, eumque evidenter nocentem, Pompeii gratia eripi videret, juvenili impetu ac studio ad accusationem provectus, multa et gravia crimina præpotenti defensori objecit. Interrogatus deinde ab eo cur se præses quoque non accusaret: da, inquit, et tu præses Reipublicæ te, si postulatus fueris, civile bellum non excitaturum, et ego etiam de tuo, priusquam de Mallii capite, in consilium judices mittam. Ita eodem judicio duos sustinuit reos, accusatione Mallium, libertate Pompeium, et eorum alterum lege

peregit, alterum professione, qua solum poterat. Cn. Lentulus Marcellinus consul, quum in contentione de Magni Pompeii nimia potentia quereretur, assensusque ei clara voce populus esset: Acclamate, inquit, Quirites, acclamate, dum licet, jam enim vobis intumescente Pompeio id facere non licebit: impune tamen tam eximii civis pulsata potentia est, hinc invidiosa querela, hinc lamentatione miserabili. Eidem candida fascia crus alligatum habenti, Favonius, Non refert, inquit, qua in parte corporis sit diadema. Res ejus regias exprobrans cavillatione panni exigui. Sed is neutra in parte mutato vultu, utrumque cavit, ne aut hilari fronte libenter agnoscere potentiam, aut tristi iram profiteri videretur. Idem cum Helvio Formiano libertini filio improperans, quod redierat ab inferis, ut Lucium Libonem, amicum Pompeii, accusaret: Ab inferis, inquit, Helvius in Libonem venio accusator; sed dum illic moratus sum, vidi quamplurimos in diversa ætate, et sexu innocentes, ibidem de te gravissime conquerentes, quos ipsos per hanc importabilem bonis potentiam tuam nequiter condemnaveris; et omnia Pompeii perversa et reprehendenda, audientibus cunctis exposuit. Itaque eodem tempore et fortissimum erat Pompeio maledicere, et tutissimum. Unde et Deiphilus Tragœdus inter agendum populo, directa in Pompeium manu, *Miseria*, inquit, *vestra Magnus est.* Item C. Carbone consule jubente obsides dari a Placentinis, Marcus Castutius libertate inflammatus, nec minis, nec viribus cessit, imo consuli dicenti se habere gladios, respondit, et ego annos. Servius Galba pro Pompeio obligatus, quum in foro conveniretur: Cai, inquit, Cæsar, pro Pompeio genero quondam tuo, tertio ejus consulatu pecuniam spospondi, quo nomine nunc appellor. Quid agam? An dependam? Palam atque aperte ei bonorum

Pompeii venditionem exprobrando, ut a tribunali summoveretur meruerat, sed illud ipsa mansuetudine mitius pectus, æs alienum Pompeii, ex suo fisco solvi iussit. Pisistratus Atheniensium tyrannus, quum eum uxor hortaretur, ut capitale supplicium sumeret de adolescente, qui filiæ ejus amore succensus, eam in via publica obviam fuerat osculatus, respondit: Si eos qui nos amant interficimus, quid faciemus his, quibus odio sumus? Vox quidem, cive dignior, quam tyranno, quæ et filiæ laudabiliter tulit injuriam, et laudabilius suam. Idem a Thrasippo amico conviciis in cœna sine fine laceratus, et animum et vocem ab ira cohibuit: et licet eum Thrasippus impetu temulentiæ sputo in os ejus injecto resperserit, filios et familiam ab ultione retraxit, posteroque die supplicem, et voluntariam de se mortem exigentem, data fide, in pristinæ gradum amicitiæ recepit. Nobilissimis civibus, fortunæ tamen disparis, a senatu Hispania provincia delegabatur, audiente Servio Sulpitio humili viro, sed liberrimi spiritus. Quum ergo senatui etiam populus præstitisset assensum, neutrum mitti mihi placet, inquit Sulpitius, quoniam alter nihil habet, alteri nihil est satis; æque malam licentis imperii magistram judicans inopiam atque avaritiam. Romanum quoque consulem, Brutum, Lusitaniæ imperatorem, legatus Cinniorum, adversus Romanum imperium arma tractantium, verbi gravitate movisse potuerat, nisi Romanus esset, quoniam huic populo præ cæteris moderatio semper amica fuit. Quum enim Cinnii ad redemptionem libertatis invitarentur, legatus ferrum sibi a majoribus, quo urbem tuerentur, relictum esse respondit, non aurum, quo ab imperatore avaro emerent libertatem. Paschelius Junius, vir summa libertate, multaque scientia, et domi forisque clarus, sed in solo philosophandi studio, interro-

gatus quid sibi tantam daret, quæ vellet dicendi licentiam: duo respondit, quæ homines horrent: senectutem et orbitatem. Quid enim timebit senex orbus? Pyrrhus percunctatus est eos, qui in convivio Tarentinorum parum honoratum sermonem de se habuerant, an, quæ audierat, vera essent. Tum ex his unus: Nisi, inquit, vinum nobis defecisset, ista quæ tibi relata sunt, præ his quæ dicturi eramus, ludus ac jocus fuissent. Tam urbana crapulæ excusatio, tamque simplex confessio veritatis, iram tyranni convertit in risum. Inserit se viris, liberi spiritus mulier, barbari sanguinis, quæ a Philippo rege temulento damnata, tumultui mœrens, Provocarem, inquit, ad Philippum, sed sobrium. Sic ergo excussit crapulam oscitanti, et præsentis animi ebrium resipiscere, causaque diligentius inspecta, coegit justiorem ferre sententiam. Syracusana quædam sola, quotidie tempore matutino, votis expetentibus, a diis salutem gravissimi et importabilis tyranni Dionysii devotissime exorabat. Quod ut is cognovit, non debitam sibi admiratus benevolentiam, ad se vocatam, cur, aut quo suo merito hoc faceret, interrogavit. Tum illa: Certa est ratio, inquit, propositi mei. Puella enim quum gravem tyrannum haberemus, carere eo cupiebam. Quo interfecto, aliquanto tetrior arcem occupavit: ejus quoque finiri dominationem, magni æstimabam. Tertium te, superioribus importuniorem, cœpimus habere rectorem. Timens itaque ne si et tu assumtus fueris, etiam tibi succedat deterior, caput meum pro salute tua devoveo. Tam facetam audaciam Dionysius, etsi teterrimus, tamen punire erubuit. Quid enim securum erit, si etiam virtutes, inter quas præcipuum fere locum libertas obtinet, puniuntur? Romani ergo, sicut aliis præstantiores, ita et repræhensionis patientiores exti-

terunt; adeo quidem, ut dummodo in conviviis et locis minus sobriis caveatur, quisquis eam justam tamen horret ac refugit, sobrietatis videatur ignarus. Nam etsi contumeliam habeat evidentem, vel absconditam, patientia reprehensionis apud sapientes longe gloriosior est, quam pœna. Inde lœdoriarum et scommatum, etiam adversus viros summa potestate præditos, exercitium, licentiosum magis quam licitum est. Est autem, ut in libro Saturnaliorum Eustachius docet, lœdoria, quæ exprobrationem et directam contumeliam continet. Scomma quidem morsus est figuratus, quia sæpe vel fraude, vel urbanitate tegitur, ut aliud sonet, aliud intelligas; nec tamen semper ad amaritudinem pergit, sed nonnunquam his, in quos jacitur, et dulce est. Quod genus maxime vel sapiens, vel alius urbanus exercet, præcipue inter mensas et pocula, ubi facilis est ad iracundiam provocatio. Nam sicut in præcipiti stantem, vel levis tactus impellit; ita vino vel infusum, vel aspersum, parvus quoque dolor incitat in furorem. Ergo cautius in convivio abstinendum scommate, quod tectam intra se habet injuriam. Tanto enim pressius hærent dicta talia, quam directæ lœdoriæ; ut hami angulosi, quam directi mucrones, tenacius infiguntur. Maxime quia dicta hujusmodi risum præsentibus movent, quo velut assensus genere, confirmantur injuriæ. Est autem lœdoria hujusmodi: Oblitus-ne es, quia salsamenta vendebas? Scomma autem, quod dictum est, contumeliam esse relatam, tale est: Meminimus, quando brachio te emungebas. Nam quum res eadem utrobique dicta sit, illud tamen lœdoria est: quod aperte objectum exprobratumque est: hoc scomma, quod figurate. Sunt scommata minus aspera, quæ quasi edentatæ belluæ sunt morsus. Ut Tullius in consulem, qui uno tantum die consulatum peregit: Solent,

inquit, esse flamines diales, modo consules diales habemus. Et in eundem: Vigilantissimus est consul noster Camus, qui in consulatu suo somnum non vidit. Eidemque exprobranti sibi quod ad eum consulem non venisset; Veniebam, inquit, sed nox me comprehendit. At de usu lœdoriæ, vel scommatis, et civilitate, dicetur in sequentibus, nunc ostendisse sufficiat, quia arguere licitum est, quod æquum est esse correctum. Unum tantum de scommatibus Alexandri, quasi in calce libelli hujus, superioribus annectam. Quum enim Rex Darius uno et altero prælio virtutem ejus expertus, partem regni, Tauro monte tenus, et filiam in matrimonium, quum decies centum millibus talentum polliceretur, eique Parmenion, vir magnus inter Alexandrinos, dixisset se, si Alexander esset, usurum hac conditione, respondit: Et ego si Parmenion essem, eadem uterer: tacite quidem consiliarii timiditatem arguens, voce duabus victoriis respondente, dignaque cui tertia, sicut evenit, tribueretur. Liberum ergo fuit, et semper licitum libertati, parcendo personis, dicere de vitiis; quoniam et jus est, quo licet veras expromere voces, et quod etiam servis adversus dominos, dum vera loquuntur, Decembrem indulget libertatem. Tunc ergo non impetrata venia, quæ ipso jure competit, linguas acuunt, et quicquid eos toto anno urit, impune redarguunt, palam detegentes, et crimina, dum tamen expletis Saturnalibus, citra veniam nequaquam ad accusationem dominorum patronorumve prosiliant. Utor ergo libertate Decembris, et jussis tuis obtemperans, quod me et te urit, beneficio juris communi fidenter arguo, non necesse ratus, veniam impetrare, in his, quæ publicæ serviunt utilitati, et tuæ sunt placita voluntati.

LIBER OCTAVUS.

PROLOGUS.

Solent qui mare enavigant, illis habere gratiam et referre, quorum beneficio pericula evaserunt. Accenduntur ignes, clamores excitantur, eriguntur et signa, quibus Scyllæa vorago, turbo Charybdis, saxa latentia, tractus et tenacitas Syrtium, a navigantibus queant salubriter declinari. Sic et his, qui ea imminere denunciant, quibus salus periclitatur humana, rectissime gratia debetur ex merito: et qui eam merentibus non rependit, ingratus beneficii, dignus est salutis dispendium sustinere. Nemo autem est, qui salutem vitiis nesciat impediri, eaque ex amore proximorum notari ad fugam, publice interest. Vita siquidem humana, quodvis freto procellosior est, nec possunt vitari discrimina, nisi suis denuncientur indiciis. Ad hanc vero operam, publicæ utilitatis, et tuæ jussionis stimulis urgeor, licet in me nihil agnoscam, quod attentionem provocet auditorum. Homo undique immunitus et imminutus, cui nec vita ad conscientiam, nec ad doctrinam scientia, nec opera suppetunt ad exemplum. Unde in me a plurimis conclamatur ut taceam, dicentibus quod nec etiam virtutis speciosa laus est in ore peccatoris. Hoc hi soli faciunt, quibus vitia placent, currentes in mortem, nemine revocante, aut qui salvantur inviti. Nam quibus bona placent, non a quo, sed quid dicatur attendunt, et ex causis, dicentis dicta pensantes, gratum habent quicquid undecunque elicitum proficit ad virtutum. Non ergo quis, sed quid, quave de causa scribam, diligens lector attendat, et

ubi male dicta invenerit, sincerus judex, et nec invidiæ, nec odii, nec alterius affectionis motu concussus, testimonium de malo perhibeat, et ubi bene dixero, non me cædat. Mihi tamen pro minimo est, si innocentiæ meæ gratis detrahitur a perversis, quos emendari vellem, si me tamen benignitatis tuæ favor exceperit. Quicquid autem a præsentibus patiar, spero auctore Deo, et caritate, qua urgeor ad scribendum, mihi præstante fiduciam, quod labori meo gratia non deerit posterorum. Odio siquidem, vel amore, in partem alterutram præsentium plerumque judicia prolabuntur. Nihil equidem præsenti operi ex proposito inseretur, quod non sit ratione, vel præcedentium scriptorum auctoritate subnixum. In quibus tamen quid sequendum sit, lectoris relinquetur arbitrio, ut procul a nomine meo faciam vitium, et notam mentiendi. Sed hæc hactenus. Nunc transeamus in Epicureorum castra, et quod ibi pro certo fuerit exploratum, in medium proferatur. Nam ad eorum sectam indubitanter pertinere noscuntur, qui in omnibus propriæ serviunt voluntati.

Cap. 1. *Quod Gnathonica subest Thrasonianæ: et de septem principalibus vitiis, et sequela eorum, secundum beatum Gregorium: et quod inanis gloria nobilem habet ortum.*

In tota ergo Epicureorum familia insignis est Thraso; et licet non exierit primus, aut omnium primus habendus est, aut non minimus inter primos. Ei namque, licet ineptus sit, tota Gnathonicorum factio famulatur. Et forte Comicus ideo Gnathonem introduxit servum militis gloriosi, ut eleganter innueret, quoniam et in vita hominum et in assertione morum subest Gnathonica Thrasonianæ. Altera tamen

pendet ex altera, adeo quidem, ut invicem sine se esse non possint. Nam et Gnathonis opera inutilis est, si non sit miles gloriosus, et forte Thrasonis arrogantia conquiescet, si non eam fallacia Gnathonis exceperit. Comici forte contemnis Eunuchum, sed in Eunucho fere omnium vitam expressit. Et eo quidem liberius et elegantius omnes arguit, quo cautius fictitio argumento, sine læsione personarum, vitia denudarit. Si nobiliorem quæris auctorem, multi procedunt cenodoxiæ repressores. Est autem cenodoxia, ut patribus placuit, inanis gloria, quæ mentem inflat et aures, et nihil aliud emolumenti de soliditate virtutis mortalibus affert. Quum autem superbia sit totius peccati initium, hanc de se primam sobolem gignit. Ab hac enim virulenta radice superbiæ, septem principalia vitia oriuntur, quæ quidem principalia dicuntur respectu minorum, quæ ex his, velut hydræ capitibus, multipliciter pullulant. Quorum ut nomina et figuræ fidelius teneantur, qualiter hanc pestiferam arborem beatissimus Papa Gregorius depingit in moralibus, si vacat, paulisper attende. Primos ergo ramos hujus plantæ sic distinguit, ut sit primus, inanis gloria, secundus invidia, tertius ira, quartus tristitia, quintus avaritia, sextus ventris ingluvies, luxuria septimus. Unde et Salvator, quia nos his superbiæ vitiis captivos doluit, ad spirituale liberationis prælium septiformis gratiæ spiritu plenus venit. Quum vero vitiorum quinque spiritualia sint, duo carnalia, unumquodque eorum tanta sibi cognatione jungitur, ut non nisi alterum de altero generetur. Habentque rami singuli ramusculos de se procedentes, tanta quidem amplitudine dilatatos, ut mundum fere totum, in maligno positum, pene operiant. Nam de inani gloria, inobedientia, jactantia, hypocrisis, contentiones, pertinaciæ, discordiæ, et novitatum præsumptiones oriun-

tur. De invidia, odium, susurratio, detractio, exultatio in adversis proximi, afflictio autem in prosperis nascitur. De ira, rixæ, tumor mentis, contumeliæ, clamor, indignatio, blasphemiæ proferuntur. De tristitia, malitia, rancor, pusillanimitas, desperatio, torpor circa præcepta, vagatio mentis circa illicita prodeunt. De avaritia, proditio, fraus, fallacia, perjuria, inquietudo, violentiæ, et contra misericordiam obdurationes cordis egrediuntur. De ventris ingluvie, inepta lætitia, scurrilitas, immunditia, multiloquia, hebetudo sensus, circa intelligentiam propagantur. De luxuria, cæcitas mentis, inconsideratio, inconstantia, præcipitatio, amor sui, odium Dei, affectus præsentis seculi, horror autem vel desperatio futuri generatur. Sed quomodo ab invicem principalia prodeant, idem doctor exponit. Prima namque superbiæ soboles, dum oppressam mentem corruperit, mox invidiam gignit, quia nimirum dum vani nominis potentiam appetit, ne quis alius hanc adipisci valeat, intabescit. Invidia quoque iram generat, quia quanto interno livoris vulnere animus sauciatur, tanto etiam mansuetudo tranquillitatis amittitur. Et quia quasi dolens membrum tangitur, idcirco oppositæ actionis manus, velut gravius pressa sentitur. Ex ira quoque tristitia oritur, quia turbata mens quo inordinate se concutit, eo ad dicendum mala confugit: et quum dulcedinem tranquillitatis amiserit, nihil hanc nisi ex perturbatione subsequens mœror pascit. Tristitia quoque ad avaritiam derivatur, quia dum consilium cor bonum in semetipso intus amiserit, unde consolari debeat foris quærit. Et tanto magis exteriora bona adipisci desiderat, quanto gaudium non habet, ad quod intrinsecus recurrat. Et quidem singula eorum suæ perniciei afferunt fructum, quum inanis gloria Deum, invidia proximum, ira auferat et seipsum: tristitia solatii fit

ignara, avaritia dum per exteriora vagatur, edacitatis suæ maceratur jejunio. Ut vero maciei suæ indigentiam expleat, prolabitur ad duo carnis vitia quæ sequuntur. In quibus liquet quod de ventris ingluvie luxuria nascitur, dum in ipsa distributione membrorum, ventri genitalia videantur esse subnexa. Unde dum unum inordinate reficitur, aliud proculdubio ad contumelias excitatur. Hæc quidem Gregorius, imo per Gregorium Spiritus sanctus. Ex quo constat ei qui ad salutem tendit, primam superbiæ sobolem extinguendam. Quæ si paulisper succreverit, omnium vitiorum frutices de se, ut prædictum est, gignit. Nam etsi sit apud aliquem quandoque præcipua, nequaquam possibile est, ut sit sola. Si enim quempiam inanis gloria stimulat, necesse est, ut per abrupta vitiorum præceps ruat. Hoc est autem quod nobile censetur vitium, adeoque humanæ fragilitatis demulcet ingenium, ut vix sit vel a præclaris mentibus alienum. Nam et ortum nobilem habet, suique dispendii processum nescit, antequam a fastigio corruat, quod optavit. Nam et de se invicem vitia oriuntur, at inanis gloria etiam in virtute originis suæ figit radicem. In quo enim quisque præ cæteris pollet, in eo nisi adsit moderatrix gratia, facilius intumescit.

Cap. 2. *Quod rarus est contemptor gloriæ; et de tribus locis a quibus laudis materia trahitur: et quæ sit laus vera, quæ perfecta, quæ neutra; et de moderatione largitionum.*

Vix tamen est, qui vanæ gloriæ non insistat, et eam quæ ab hominibus est, non concupiscat laudem. Ad hanc alii virtute, alii virtutis imagine, alii naturæ, aut fortunæ beneficio proficiscuntur. Ex his enim tribus locis, placuit oratoribus laudis esse materiam.

Nam et ab animo, aut corpore, aut ab extrapositis peti debet. Porro animi bona, aut corporis, aut naturaliter insita sunt, aut studio comparata, aut causaliter et casualiter accesserunt. At in his certi sunt gradus pro dignitate eorum in quibus consistunt, et quibus petuntur. Primus siquidem commendationis gradus est, qui ab animi dote provenit. Secundus et medius, qui corporis valetudinem approbat et venustatem. Tertius, idemque novissimus, qui exteriorum continet laudem. Quod et Apuleium docuisse, superius retuli. Et laus quidem animi vera est, sæpeque perfecta, si tamen ei tenaciter bona, quæ in ipso commendantur, inhæserint, adeo quidem, ut sint inseparabilia. Certum est enim quia invito auferri non possunt. Alias quidem vera fortasse, sed perfecta esse non potest. Corporis autem verisimilis est commendatio, sed perfecta nunquam. Nam bona ejus queunt semper auferri invito. Natura enim ejus, et debilitari potest jugiter, et corrumpi. Adventitiorum vero perfunctoria gratia est, et nec veram nec perfectam habent laudem, imo nec verisimilem. Sufficiat eis si vel probabilem imitentur. Siquidem in utramque partem flectuntur facile. Et nisi possidentium juventur usu, non tam ad laudem sunt, quam ad vituperium proniora. Nam divitiæ, et potentiæ, et gratia, quum plurimum virium dent, in utramque partem certissimum faciunt experimentum morum, fitque possessor morum ab eis quandoque melior, interdum pejor. Cæterum opera ipsa mentis aut corporis, etsi simpliciter bona, vel absolute mala sint, vituperationem interdum, aut laudem contrahunt, pro arbitrio judicantis. Unde et interesse plurimum putat Aristoteles, ubi, quidque laudetur, aut vituperetur. Nam plurimum refert, qui sint audientium mores, quæ publice recepta persuasio, docetque in Rhetoricis, ut illa maxime

quæ probant esse in eo qui laudabitur publice, credant; aut in eo contra quem dicitur, ea quæ omnes oderunt, eritque quotiens quid fieri poterit, singulorum docenda utilitas. Quod enim expedit, omnes approbant, etsi honestum aliud aliis videatur. Studia literarum minus honoris merentur Lacedæmone quam Athenis: forte plus patientia, fortitudo. His rapto vivere honestum est, aliis cura legum, frugalitas apud Sybaritas fortassis odio foret. Veteribus Romanis summum luxuria crimen. Ejus quoque, qui laudatur, habenda est ratio, quum operibus necessariis gratuita recte facta laudem præripiant, et pro ratione personarum, res plerumque habeatur vel honesta, vel turpis. Si ergo recta via, id est, virtute, sibi quis laudem conciliat, suo laudis innititur fundamento. Si vero aliunde gloriam quærat, plane desipit, nec ad eam, quam videtur affectare, pertinget. At inter ipsa virtutis opera censentur gloriæ amplioris, quæ de liberalitatis, aut magnanimitatis fonte proveniunt. Ea enim favore populari, clarius efferuntur, et videntur esse præcipua, quæ magis ardua sunt, vel quæ pluribus prosunt. In his tamen longe liberalitas antecellit, quæ et animi indignationem mitigat, detrahentium linguas obtundit, cohibet etiam manus hostiles, et a facie hominum operit multitudinem peccatorum. Qui ergo linguas hominum aut captant, aut metuunt, effundunt patrimonia sua, mittunt in vulgus missilia, convivia extruunt, pusillis et majoribus adulantur, et plerique porcum potius agentes, quam hominem, comessationibus et ebrietatibus insistunt, mimos et histriones fovent, nequissimas artes remunerant, admittunt nebulones, maledicorum excitant linguas ad implendam procacitatis suæ malitiam, dum silentium eorum, aut virulenta dicacitas, male merito donatur præmio. Sunt qui in his max-

imum, et vere solum divitiarum reputant usum, si multiplicent ollas carnium, conviscerationes exerceant quotidianas, si nec modum convivii, nec numerum noverint convivarum, nec aliquam habeant regendæ familiæ rationem. Quam si forte videris convenisse, forum convocatum credas, non prandentium aut cœnantium turbam. Hoc tamen apud ditissimos, licet et manus inferior, in eo pro modulo suo præpotentium vestigia imitetur. Quisquis enim famæ petitor est, vires suas excedit, et non quid possit, sed quid aliis placeat, attendit, et illud festinat implere. Sed esto, ut ad famam potius, quam ad conscientiam quis liberalitatem exerceat, quia nulli virtuti præcludenda est via, mimos tamen, et professiones obscænas fovere beneficiis, illicitum est, et infame. Refert Valerius quod civitas Massiliensium tantæ gravitatis custos extiterit, ut nullum aditum mimis daret in scena, quorum argumenta majore ex parte stuprorum continerent actus, ne talia spectandi consuetudo, etiam imitandi licentiam faceret. Nunquid ergo honestum est illos a Christianis, imo et clericis audiri in cœna, qui nec a gentilibus audiebantur in scena? Lacedæmonii libros Archilochi e civitate sua exportari jusserunt, quod eorum parum verecundam ac pudicam lectionem arbitrabantur. Noluerunt enim ea liberorum suorum animos imbui, ne plus moribus noceret, quam ingeniis prodesset. Itaque maximum Poetam, aut certe summo proximum, quia domum sibi invisam obscœnis maledictis laceraverat carminum, exilio mulctarunt. Simili fere sententia, condemnata est lascivia carminum in Nasone. Nunquid licitum est audiri in poculis, quod jejuna sobrietas non audebat audire? Eadem civitas omnibus, qui per aliquam religionis simulationem alimenta inertiæ quærebant, clausas habebat portas, mendacem et fucosam superstitionem summovendam

esse existimans. Hi tamen qui superstitionis sibi conscii sunt, præcipuam partem vendicant apud eos, qui laudis amore macerantur. Porro sicut avarum a largo, ita et prodigum quadam contrarietate differre censuerunt, qui duo unius opinati sunt esse contraria, quantitate alterum, alterum qualitate. Siquidem magnanimitati timiditas adversatur qualitate mali, dum audenda metuit; et audacia quantitate, dum plus quam audenda præsumit. Prodigalitas itaque eroganda, et non eroganda profundit in eas res, quæ nullam sunt omnino, aut brevem habituræ memoriam. Hanc autem effusionem, Cicerone auctore, commendasse dictus est Theophrastus in libro, quem de divitiis scripsit. In quo multa præclare, illud absurde, quod multum in laudanda magnificentia, et apparatione popularium munerum, taliumque sumptuum facultatem, fructum divitiarum putat. Quanto Aristoteles gravius et verius has pecuniarum reprehendit effusiones, præsertim quum neque necessitati subveniant, nec augeant dignitatem, ipsaque illa delectatio delinitæ multitudinis, ad breve exiguumque tempus sit, eaque a levissimo quoque. In quo tamen ipso una cum satietate, memoria quoque moritur voluptatis. Bene etiam colligit hæc pueris, et mulierculis, et servis, et servorum simillimis liberis grata esse, gravi vero homini, et ea quæ fiunt certo judicio ponderanti, nullo modo posse probari. Valerius Maximus, sed et Cicero refert, quod in Alexandro, qui largitione benevolentiam Macedonum sectabatur, hanc profusionem pecuniæ Philippus arguerit, et epistolæ quidem verba sunt hæc: Quod te malum rationis in istam spem induxit, ut eos tibi fideles putes, quos pecunia corrupisses? An tu ideo agis ut Macedones non te regem suum, sed ministrum et præbitorem putent? Quod quidem regi sordidum esse non ambigis, et corrup-

telam, quam largitionem potius dici. Fit enim deterior qui accipit, atque ad idem semper expectandum paratior. Quid autem est stultius, quam quod facias, libenter curare, ut id diutius facere non possis? Largitiones immoderatas rapinæ sequentur: quum enim dando egere cœperis, bonis alienis manus cogeris inferre. Itaque quum benevolentiæ comparandæ causa sis prodigus, non tanta studia assequeris eorum quibus dederis, quanta eorum odia quibus ademeris. Quamobrem nec ita claudenda est res familiaris, ut eam benignitas aperire non possit; nec ita reseranda, ut omnibus pateat: sed utrimque modus adhibeatur, isque referatur ad facultates. Et quidem eleganter sive Philosophus, sive alius popularis hujus profusionis immoderationem cohibuit, quæ quidem gloriam videtur afferre, sed more meretricio quum res defecerint, evanescit. Nam gratiæ, quam non virtus, sed fortuna conciliat, amor meretricis rectissime comparatur.

Cap. 3. *Quod omnis professio suos Thrasones habet: et de personis, quæ ad similitudinem Eunuchi Terrentiani sint apud inaniter gloriantes: et quod vana gloria meretricis more loculos sequitur.*

Est, ut diximus, in quavis professione invenire militem gloriosum, qui obsequiis et muneribus suam Thaidem, id est, nomen celebre, et quasi famæ gratiam captat. Sed ei nec Gnatho, ut decipiat, nec Phædria, qui laudem præripiat, nec qui dona corrumpat adolescens, aut servus Parmeno, qui desipientem irrideat, deest. Apud eunuchum comici audi Gnathonem, et an ipsum in familia gloriantium videas, diligenter attende.

Est, inquit, genus hominum, qui esse primos se omnium rerum volunt,

Nec sunt: hos consector: hisce ego non paro me ut rideant:
Sed his ultro arrideo, et eorum ingenia admiror simul.
Quicquid dicunt, laudo; id rursum si negant, laudo id quoque.
Negat quis, nego: ait, aio: postremo imperavi egomet mihi
Omnia assentari, is quæstus nunc est multo uberrimus.

Talem-ne vidisti alicubi? Imo nec quempiam illorum qui felices esse videntur, sine hujusmodi mancipio agnovisti, adeoque scitum hominem ubique reperies, *qui homines ex stultis*, ut ait Parmeno, *prorsus insanos faciet.* Vide et quid de se sentiat Thraso.

Istud, inquit, est datum
Profecto, ut grata mihi sint quæ facio omnia:
Vel rex semper maximas
Mihi agebat gratias, quicquid feceram. Aliis non item.
Me semper habebat in oculis, omnem credebat exercitum,
Consilia, et ubi eum satietas
Hominum, aut negotii si quando odium ceperat,
Requiescere ubi volebat.
Ubi illam expueret miseriam ex animo,
Tum me convivam solum abducebat sibi.
Invidere omnes mihi:
Mordere clanculum, ego flocci pendere.
Illi invidere misere.

Ego alios palam reprehendebam, alios mordaciter irridebam, ut

risu emorerentur omnes qui aderant.
Denique metuebant omnes jam me.

Profecto magnus hic est in oculis suis, et non est ei similis in tota Comœdia. Dignus est ergo qui intromittatur ad Thaidem, excluso Phædria, qui in ea non minus insanit. Dolet exclusus, a servo docetur sobrio, ut recedat a meretrice, bonoque sit animo, quia si ad ignem accesserit, calescet plus satis, nec patiatur contumelias meretricum, quæ una falsi lachrimula, quam oculos misere terendo, vix vi expresserint, restringent amantis bilem, et ultro accusantes id agent, ut ultroneum supplicium præstent. Nam sapienter amare nemo facilius potest, quam ratione

insanire. Hujus ergo Phædriæ et Thaidis ea conditione interest verbis ut quod verbum audierit taceat, et contineat optime; sin falsum aut vanum, aut fictum, continuo palam effundit:

> Plenus rimarum est, hac atque illac effluit.

Utrumque arguit, irridet utrumque, quando alterum fallere, alterum videt irrevocabiliter insanire. Ait ergo exclusus et gemens præ dolore:

> O Thais utinam esset mihi
> Pars æqua amoris tecum, ac pariter fieret, ut
> Aut hoc tibi doleret, aut ego istud abs te factum nihili penderem!

Ad hæc Thais:

> Non crucia te obsecro anime mi Phædria,
> Non pol quemquam plus amem, aut plus diligam,
> Eo feci, sed ita erat res, faciendum fuit.

Plane

> credo, inquit Parmeno, misera præ amore exclusit hunc foras.

Quid multa? Id agit fallacia meretricis, ut unus amantium alteri priores partes cedat per aliquot dies, dum deterius rebus amissis emungatur admissus. Mos est enim gerendus Thaidi, quæ profusiores et perditiores admittit. Interim quid donare queant, aut mittere, exclusi deliberant. Nam potissimus est apud eam, qui novissima mittit. Ubi vero priorem emunxerit, redit alter, exclusoque priore, delegat ei mœstam doloris sui provinciam. Insanit ergo miles, et in impetu doloris potius vel moriendum esse decernit, quam in se contumeliam tam insignem accipiat. Familiam convocat, disponit bellum, et prostibulum collectis viribus expugnare decernit. Progreditur, mente et ore revolvit injuriam. Loquitur grandia, et minis fervet: sed quum ad conflictum accedit, memor amoris pristini, præceptum recolit militare, quo ex auctoritate Scipionis liquet, quia " omnia prius consilio experiri, quam armis" sapientem decet. Thaidem ergo suam ex pacto sic convenit, jure non viribus agens. Primum

Thais hoc mihi responde, quum tibi do istam virginem, dixtin hos dies mihi soli dare te?

Thais:

Quid tum postea?

Concedere videtur, quæ non negat. Thraso:

At mihi ante oculos coram amatorem adduxti tuum.

Et illa:

Quid cum eo litigas?

Ecce quia amicæ patrocinio, nec verba miscere cum rivali licitum est:

Cum eo, inquit, clam te subduxti mihi.

Et illa:

Libuit, inquit. Pamphilam ergo redde huc, nisi eam mavis eripi.

Æquum et justum videtur petere, quum repeti possit, quod ob causam datum est, si ea secuta non fuerit. Quid multa? Ad clamorem meretricis contribules, convicaneique conveniunt, turba fit, convitiatur miles, petenti viribus et jure resistitur, denunciaturque furcifero omnium ineptissimo, ut linguam manusque contineat, quia si quippiam turbæ fecerit, aut moliminis, sibi loci, diei, tortorisque memoria inustione signorum, promittitur, in eum protendenda. Interrogantem se Thais quærere jubet qui respondeat sibi. Miles opera et re perdita, cogitur redire inglorius. Et hunc fructum reportant miseri amatores; eo tamen addito, quod alius rebus, quas illi perdiderunt, abutitur. Et, quo magis doleant, qui eas meretrici surripuit, sibi successisse non putat, nisi stultitiam et infortunia amantium, suosque successus in auditu omnium præconetur et publicet. Audi Chæream occultum dare Pamphilæ corruptorem. Quid meretrice decepta, loquatur egrediens.

Num quis hic est? Nemo est. Num quis hic me sequitur? nemo homo est.
Jam-ne erumpere hoc licet mihi gaudium? Proh Jupiter,

Nunc est profecto, interfici quum me possum perpeti:
Ne hoc gaudium contaminet vita ægritudine aliqua.
Sed neminem hic curiosum intervenire nunc mihi
Qui me sequatur, quique jam rogando, obtundat, cruciet, enecet,
Quid gestiam? aut quid lætus sim? quo pergam? unde emer gam? ubi siem
Vestitum hunc nactus? quid mihi quæram? sanus sim, an insaniam?

Interrogatus hæc omnia, Imo ego, inquit, te obsecro Antipho, ut audias omnia, audias diem festum, jucundum eventum, suavem fortunam, in ævum omnibus historiam memorandam. Et sui quoque furoris subtexuit dolos. In summa totius argumenti eo ad præsens universa hæc arbitror posse referri, ut constet pro certo, quia amicitiæ prostitutæ fides haberi non debet. Nam quæ venit a sinceritate animi, fidelis, certa, et fixa est; quæ ab arca vel loculis, fluida, incerta, erronea, et deficiente viatico emarcescit.

Quum fortuna manet vultum servatis amici,
Quum cecidit, turpi vertitis ora fuga.

Omnis enim res quæ in commercium venit, ab uno transit ad alium, et ditiorem et avidiorem comitatur emptorem. At foro isto nihil iniquius est, quo rem semel emissse non proderit, nisi semper ematur, et ubi quisque rem ab alio venditam vendicat, nisi et ipsi de precio satisfiat. Quis enim popularem favorem vendiderit? Si publice habendus est, ematur ab universis. Singulis enim non licet publica bona distrahere. In proverbii quoque consuetudinem venit: quia incauta largitio non habet fundum. Præterea quem popularis favor ad munera extulit, si forte Thrasonis more emptam celebritatem exigit, contumeliis affectum, honore spoliatum, Thais altera fama, et quavis Thaide minus fida, a præempto honoris gradu arcet, deprimit, et repellis. Insultat rivalis,

sobrius correptor exultat, Gnatho vix submurmurat, dum tamen spes est, aut silet omnino si desperat, et ad alios transit, quia ei consilium est, semper felicioribus adhærere.

Cap. 4. *Quod nullum vitium pejus avaritia, nec amari posse qui suspectus est avaritiæ: et de duplici fonte liberalitatis: et uter sit potior: et de Considio et Gillia.*

Nec tamen, etsi prodigalitas videatur in culpa, locum arbitror avaritiæ relinquendum. Nullum enim vitium deterius est, nullum detestabilius, præsertim in his, qui principatum, aut magistratum aliquem in republica gerunt. Non enim res ipsa, sed etiam opinio ejus vitanda est; et omnino impossibile est, ut fidelis videatur alicui, aut amore dignus, qui ex merito apud graves et circumspectos viros avaritiæ suspicionem incurrit. Quum vero laus et favor humanus, quasi a duplici fonte proveniant, operæ scilicet et pecuniæ, facilior est hæc, præsertim locupleti. Sed illa lautior et splendidior et dignior viro forti et claro. Nam qui virtutis opera et industria liberales erunt, quo pluribus profuerint, eo plures ad benefaciendum habebunt adjutores. Deinde benefaciendi consuetudine paratiores erunt, et tanquam exercitatiores ad bene de multis promerendum. Si tamen arca suppeteret, nihil gloriosius est ea liberalitate, quæ consistit in donis: maxime quum et Socrates, ut dicitur, interrogatus quænam esset substantia beatitudinis, dignis donare respondit. Ego quidem Socraticam definitionem sic interpretandam arbitror, ut dignitas in accipientium necessitate credatur esse, vel meritis. Illis enim qui promeruerunt, donare justum est; et eis qui indigent, subvenire pium: ita

tamen ut id respiciatur in singulis, quod in facie sapientis sine rubore et nota valeat denudari. Siquidem imitari debemus eum, qui solem suum facit oriri super bonos et malos, et pluit super justos et injustos. Si enim pauperem histrionem videamus, aut mimum, non debemus utique fovere malitiam, sed correptam, et si fieri potest emendatam, fraternæ caritatis jure oportet sustentari naturam. Expedit enim omni petenti tribuere, vel affectum mentis vel solatium caritatis. Interdum tamen increpare pigrum, meretricem, vel histrionem confundere salubrius est, quam quod exigunt elargiri. Quid moror? Quicquid caritas erogat, remuneratur a Domino. Quod dispensat vanitas, evanescit. In Quinto Considio saluberrimi exempli, nec sine parvo ipsius fructu, liberalitas, referente Valerio, annotata est: qui, Catilinæ furore ita consternata republica, ut ne a locupletibus quidem debitæ pecuniæ, propter tumultum, pretiis possessionum diminutis, solvi creditoribus possent: quum centies atque quinquagies sestertii summam in fœnore haberet, neque de sorte quemquam debitorum suorum, neque de usura a suis passus est conveniri, quantumque in ipso fuit, amaritudinem publicæ confusionis, privata tranquillitate mitigavit. Opportune, mirificeque testatus, se nummorum suorum, non civilis sanguinis esse fœneratorem. Nam qui nunc præcipue nundinatione delectantur, quum pecuniam domum cruentam retulerunt, quam improbando exultent gaudio, cognoscent, si diligenter Senatusconsultum, quo Considio gratiæ actæ sunt, legere non fastidierint. Subnectit huic Agrigentinum Gilliam, quem propemodum ipsius liberalitatis præcordia constat habuisse. Erat opibus excellens, sed multo etiam animo, quam divitiis, locupletior. Semperque in eroganda potius, quam in corripienda pe-

cunia occupatus, adeo ut domus ejus quasi quædam munificentiæ officina crederetur. Illinc enim publicis usibus apta monumenta extruebantur, illinc grata publicis oculis spectacula edebantur, illinc epularum magnifici apparatus, labentique annonæ subsidia oriebantur. Et quum hæc universis; privatim alimenta inopia laborantibus, dotes virginibus, paupertate pressis subsidia, detrimentorum incursu quassatis solatia erogabantur: hospites quoque tum urbanis penatibus, tum etiam rusticis tectis benignissime excepti, variis muneribus ornati dimittebantur. Quodam vero tempore, quingentos simul Gelensium equites, vi tempestatis in possessiones suas compulsos, aluit ac vestivit. Quid multa? Non mortalem aliquem, sed propitiæ fortunæ benignum esse diceres sinum. Ergo quod Gillias possidebat, omnium quasi commune patrimonium erat, pro cujus salute et incrementis, tum Agrigentina civitas, tum etiam vicinæ regiones votis excubabant. Colloca ex contraria parte, arcas inexorabilibus claustris obseratas, nonne præstantiorem aliquanto existimes illam impensam, quam hanc custodiam? Denique quicquid sapientia disponit, approbatur; quod temeritas præsumit, veræ laudis fructum nequaquam assequitur.

Cap. 5. *De duobus naturalibus affectibus, scilicet amore justi, et amore commodi: et de sequela eorum, amore scilicet libertatis, et amore dominandi: et de comparatione Cæsaris et Catonis: de Alexandro, Aristotele, Augusto et Platone: et de his qui via devia ad gloriam pergunt.*

Quos quidem affectus in homine ab initio extitisse sacræ scripturæ designat auctoritas, appetitum scilicet justi, et commodi appetitum. Quorum alter in volun-

tate, alter in necessitate consistit, et quanto appetitus justi qui in voluntate est, amplius crescit, tanto melior est, et dignus ampliori beatitudine. Nam nimis velle quod justum est, nemo potest, nisi forte quis queat esse justus nimium, aut beatus. Porro si appetitus commodi mensuram necessitatis excedat, vergit ad culpam, et cupiditatis conscius, sibi vitiorum parit originem. Alter ergo istorum, quoniam militat caritati, quærit quæ Dei sunt: alter in propria utilitate versatur, postponens quæ Dei sunt, aut proximorum. Ab hoc duplici fonte mores oriuntur. Recti quidem, si faciat quis alii, quod sibi vult fieri, et ab eo abstineat alii inferendo, quod sibi nollet ab alio irrogari. Distorti vero, si quis alium lædat, vel non prosit, quum possit, quæ quidem utrimque multipliciter fiunt. A priore quidem amor libertatis, amor patriæ, et tandem extraneorum amor. Nam libertatem non amare non potest, qui se ipsum et patriam amat: et in gradu suo extraneum, quicunque sincera caritate diligit proximum. Siquidem in eo consistit caritas ordinata. Ab altero vero cupiditas dominationis procedit, et laudis et gloriæ, et adeo invalescit, ut ex opinione multorum, res tamen parum consideratæ examinantium virtutibus connumeretur. Nam qui rectum sapiunt, hoc vitiis majoribus aggregant, licet ab imperitis, qui tamen sapientum censentur nomine, virtutes subesse videantur. Unde et veteres primique Romani, prout eorum docet et commendat historia, laudis avidi, pecuniæ liberales erant. Ingentem gloriam appetebant divitiis spretis, et honestatem utilitati quantælibet præferebant. Hanc quidem gloriam ardentissime dilexerunt, eo totam referentes vitam et mortem. Cæteras cupiditates hujus unius vigente cupiditate presserunt. Ipsam denique patriam suam, quoniam servire videbatur inglorium, dominari vero atque

imperare gloriosum, prius omni studio liberam, deinde dominam esse concupierunt. Prius enim pro libertate, deinde pro dominio certatum est. Fuerunt tamen quibus justitia, quantum gentili dabatur, sufficiebat, cupiditate deducta. Aliis nihil satis erat, sed sub imagine magnanimitatis vel impossibilia præsumentes, laudem maximam consequebantur, et gloriam. Longe igitur virtus Catonis videtur veritati propinquior fuisse, quam Cæsaris. Quod ex ipsa sententia ejus facile liquebit. Nolite, inquit, existimare majores nostros armis rempublicam ex parva magnam fecisse. Si ita esset, multo pulcherrimam eam nos haberemus nunc. Quippe sociorum atque civium; præterea armorum et equorum major copia nobis, quam illis, est. Sed alia fuere quæ illos viros magnos fecerunt, quæ nobis nulla sunt: Domi industria, foris justum imperium, animus in consulendo liber, neque delicto, neque libidini obnoxius. Pro his nos habemus luxuriam atque avaritiam, publice egestatem, privatim opulentiam. Laudamus divitias, sequimur inertiam. Inter bonos et malos, discrimen nullum. Omnia virtutis præmia ambitio possidet. Neque mirum, ubi vos separatim sibi quisque consilia capitis, ubi domi voluptatibus, hinc pecuniæ aut gratiæ servitis. Eo fit ut impetus fiat in vacuam rempublicam. Paucorum igitur virtus ad gloriam, honorem, imperium, vera via, id est ipsa virtute nitentium, etiam a Catone laudata est. Hæc erat domi industria, quam Cato commemorat, ut ærarium esset opulentum, tenues res privatæ. Unde corruptis moribus vitium e contrario posuit, publice egestatem, privatim opulentiam. Ipse Tullius hoc dissimulare non potuit in eisdem libris, quos de republica scripsit, ubi loquitur de instituendo principe civitatis, quem dicit alendum esse gloria, et consequenter commemorat majores suos multa mira atque præclara gloriæ cupi-

ditate fecisse. Huic ergo vitio non solum non resistebant, verum etiam id excitandum et accendendum esse censebant, putantes hoc reipublicæ expedire. In libris quoque Philosophiæ idem Tullius hanc intulit universalem generalemque sententiam: Honos alit artes, et gloria accenduntur omnes ad studia, jacentque ea semper, quæ apud quosque improbantur. Huic ergo cupiditati melius est resistere sine dubitatione, quam cedere. Ut enim ait beatus Augustinus in libro de civitate Dei, tanto quisque est Deo similior, quanto et ab hac immunditia mundior. Quæ in hac vita, etsi non funditus eradicatur ex corde, quia beatos et proficientes animos tentare non cessat, saltem cupiditas gloriæ superetur dilectione justitiæ. Nam sanius videt, qui et amorem laudis vitium esse cognoscit. Nec solius Augustini, sed etiam gentilium sententia est, gloriam hanc nihil aliud esse, quam ventosi quodammodo spiritus tumorem, fumo simillimum. Nam et fumus oculorum obtundit aciem, et quo magis ascendit, citius deficit; et quo magis dejicitur, amplius solidatur. Quum enim ad excelsa pervenerit, evanescit. Recte quidem, eo quod a principe totius vanitatis traxit originem. Nimio sui capiuntur amore, qui dum "nubes et inania captant," et nescio quid in manu solidum apprehendere moliuntur, obliviscuntur sui, quum tamen nihil aliud, quam se oculis contueantur iniquis. Nolunt enim apprehendere quod sunt, et illud ad emendationem vero judicio intueri; sed phantasticas duntaxat vanæ opinionis sequuntur umbras. Siquidem alios spernunt præ se, et aspirant ad impossibilia, de fallaci rerum præsumentes imagine. Sic Narcissus in fabulis, dum vana sui imagine capitur, abit in florem, et dum seipsum imprudenter aspicit, flos sine fructu pueriliter evanescit. Multorum quoque fuit opinio, et eorum qui in veteri philosophia præ cæteris floruerunt,

Alexandrum, et Aristotelem, a numinibus esse progenitos, eo quod in omnibus propriam quærebant gloriam. Platonem quoque propter divinam quodammodo, qua eminuit, sapientiam, et Augustum propter potentiam fortunamque tranquillam, a Diis traxisse originem tradiderunt. Et quidem in contrarium rectius collegissent, eos aut divini non esse generis, aut Deorum filios esse degeneres, nisi quia dii gentium dæmonia sunt, et incubi dæmones vanitatis et malitiæ suæ certa indicia, si quem tamen gignunt, relinquunt in sobole. Nam et verus Dei filius Deus homo, propriam non quærit gloriam in omnibus quæ gloriose fiunt ab eo, sed patris, eoque illustratur gratia ampliori, quod ad eum, ex quo sunt omnia, bonorum operum gloriam refert. Sic et vere sapiens omnis, vere potens, et vere bonus, ad unicum omnium bonorum fontem, sua omnia laudabilia refert, summam scilicet creatricem, et individuam trinitatem. Alexandri pectus laudis insatiabile, qui Anacharsi comiti suo, ex auctoritate Democriti præceptoris, innumerabiles mundos esse referenti: Heu me, inquit, miserum, quod nec uno quidem adhuc potitus sum! Plane miser, dignusque miseria, cujus virtutes omnes absorbuerat laudis insatiata et insatiabilis fames una. Insultant ei tragœdiæ antiquorum, eo quod angusta homini possessio fuit, quæ Deorum omnium domicilio sufficit. Sed tamen licet appetitus gloriæ semper videatur in culpa, error eorum perniciosior est, qui vel sceleribus innotescere magni duxerunt. Pausanias quum Hermoclea percunctatus esset, quonam modo subito clarus posset evadere, atque is respondisset, si occidisset aliquem virum illustrem, futurum ut in gloriam ejus idipsum redundaret, continuo Philippum interemit, et quidem quod petierat assecutus est. Nam et se parricidio notum posteris reddidit, et celebri supplicio patibuli,

cui affixus est, corona aurea, quam Myrtalis, quæ et Olympias dicta est, capiti ejus pendentis imposuit, nullum dante solatium. In vindictam tamen pudicitiæ per injuriam prostitutæ Philippo non puniente, sed deridente injuriam, potest, auctore Trogo, aliquatenus crimen sacrilegii excusari. Inventus est qui Dianæ Ephesinæ templum vellet incendere, ut pulcherrimo opere consumpto, nomen ejus per totum terrarum orbem diffunderetur, furoremque suum detexit impositus e culeo: et nisi Theopompi magnæ facundiæ ingenium eum suis comprehendisset historiis, bene consuluerant Ephesii, decreto communi statuentes, ut teterrimi hominis memoria aboleretur silentio. Simili quidem videntur gloriam affectare, imo majori insania, qui non Ephesinæ Dianæ templum religiosis moribus excidendum, sed templum Spiritus sancti, homines totos, animas scilicet et corpora, ut per hoc hominibus innotescant, luxuriæ vastant incendiis. Nam ab eo laudem appetunt, et plerumque assequuntur honorem, unde æquius fuerat ignominiam sustinere et pœnam.

Cap. 6. *De luxuria et libidine, et quinquepartito mortis introitu: et quorum sensuum sit voluptas perniciosior: et triplici genere convivarum secundum Portunianum, et pernicie gulæ: et de convivio Didonis et Evandri, apud Virgilium.*

Eatenus jam sermo processit, ut aut virtutem aut publicam fere opinionem oporteat impugnari. Imminet enim jam colluctatio adversus carnem et sanguinem, et fores videmur liberalitati præcludere, et jucunditatem auferre de vita, quum geminæ vias luxuriæ, Epicureis reclamantibus, coarctamus. Est enim blandum, ut ait Valerius, luxuria malum, quam accu-

sare aliquanto facilius est, quam vitare. Nam et volumen quod Propheta vorare præcipitur, in ore quidem dulcescit ut mel, sed amaricatur venter quum ipsa dulcedo verborum digerenda est in usum operum. Est autem libido cognata et conjuncta luxuriæ, cujus sequela immunditia, finis indubitatus confusio est. Præcedat ergo sermone, quæ origine et causa prior est. Licet autem per quinque sensuum portas lenocinia luxus æque introeant, voluptas aurium ad mundiciam magis videtur accedere, et quæ ex gustu, vel tactu provenit, sordidior est, et olfaciendi et videndi delectatio medium locum tenet. Nam neque satis interdum habet munditiæ, nec ad sordes perniciosissimas usque prolabitur. Siquidem mores per oculorum fenestras ingreditur, quum quispiam delectatur circensibus, certamine athletarum, histrionum mobilitate, mulierum formis, splendore gemmarum, vestium, metallorum, aliorumque quibus libertas animæ captivatur. Rursus si auditus vario organorum cantu, vocumque flexionibus mulceatur ad carmina poetarum, Comœdiarum et Tragœdiarum actus, mimorum urbanitates, et strophas, et quicquid hujusmodi per aurem incedit, virilitatem mentis effœminat. Odoris autem suavitas, et diversa thymiamata, et amomum, et muscus, peregrini muris pellicula, quod dissolutis moribus faciant, nemo nisi dissolutus negat. Nam peregrinos odores non nisi dissolutis et amatoribus convenire, comicus et Coquus docent. Porro ciborum aviditas avaritiæ mater est, et animum quasi quibusdam compedibus degravatum tenet in terra. Ergo propter brevem gulæ voluptatem, terræ lustrantur, et maria, et ut mulsum, vinum, preciosusque cibus fauces pertranseat, totius vitæ opere desudatur. Ipsi quoque muri Hierusalem, etsi videantur in petra solidati, tandem ruunt et complanantur æquati solo, Nabu-

zardan coquorum principe imperante. Tactus autem alienorum corporum, et feminarum ardentior appetitus, vicinus insaniæ est. Quicquid sensus quilibet moliatur, ludus ac jocus est, præ his quæ affert, ut verbis Comici utar, hujus rabies. Hinc enim cupimus, irascimur, gestimus, æmulamur, solliciti sumus, et expleta voluptate, per quandam pœnitudinem rursus accendimur, quærimusque facere, quod quum fecerimus, iterum pœniteamus. Ergo quum per has portas, quasi quidam cunei perturbationum, ad arcem nostræ mentis intraverint, ut ait Beatus Hieronymus, ubi erit libertas, ubi fortitudo ejus, ubi de Deo cogitatio, maxime quum recordatio tactus depingat sibi etiam præteritas voluptates, et rememoratione vitiorum cogat animam pati, et quodammodo exercere quod non agit? Forte hinc est, quod quum Apostolus vitiis omnibus censuerit reluctandum, adversus fornicationem non congressum, sed fugam indicens, Fugite, inquit, fornicationem. Nam hæc fere, dum exercetur, Domini immemor est, et præterita, dum ad memoriam redit, pestiferas excitat voluptates. Ut de cæteris taceam, quos simplicitas egit in culpam, philosophus acutissimus, et literatissimus Christianus, et ferventissimus in fide Origenes, sicut Ecclesiastica refert historia, seipsum castravit, fornicationem efficacissime fugiens, imo et omnem, quæ fingi posset, præcavens suspicionem, ut exinde sine nota cum virginibus habitaret. Quod autem mirabilius est, leguntur quidam Philosophorum sibi etiam oculos effodisse, ne exteriorum illecebris caperentur. Utique admirando boni et honesti fervebant zelo, etsi recti scientiam non haberent. Scitum est, et scitu dignum Aristotelis dictum, quo voluptatum initia oblivioni mandanda asseruit, et solos exitus recordandos. Fessas enim, pœnitentiæque plenas, quo minus avide repe-

tantur, subjicit animus, et quod in eis jucundum est, ne redeant, jubet abscondi. Dicat Apostolus quod voluerit, quia fornicationem fugere, et gulæ servire, aut omnino impossibile, aut difficillimum est. Nam et illa pars gulæ, quæ corpori vires adimit, nequaquam mœchiæ expers est. Venerem Bacchus plerumque expugnat, et tamen in sacello voluptatis nemine reclamante conveniunt. Si Bacchus obtinuerit, Venerem, non voluptatem extinguit. Aut nulla ebrietas, aut tanta sit, ut tibi vires eripiat: si qua est inter utramque, nocet. Utrobique a Deo receditur, sed qua magis aberretur, non facile dixerim. Sed jam alterum erroris nomine non censetur, quia avaritiæ propellit notam, et ingenitæ liberalitatis habere videtur imaginem. Quum autem liberalitatis effectus nunc a loco, nunc a tempore, nunc a quantitate, nunc a personis, nunc ab usu, et assiduitate exercendi, laudetur: illa præcipue commendabilis creditur, quæ in alimentis, et his quibus natura indiget, aut vita civilis ornatur, clarius enitescit. Ergo qui omnes admittit ad mensam, exactissimæ liberalitatis est. Plane quidem, eoque liberalior, quo plures admittit. Sed hoc calculo paucissimi colliguntur. Proximus est, qui etsi non omnes admittat, eos quos introducit sic cibat, sic potat, sic in tricliniis fulcit, et locat discumbentes in sedilibus, ut nihil vel excogitari lautius possit. Multiplicantur fercula, cibi alii aliis farciuntur, condiuntur hæc illis, et in injuriam naturæ, innatum relinquere, et alienum coguntur afferre saporem. Conficiuntur et salsamenta. Garo nihil vilius est, nisi complurium polliceatur effectus, et indicia specierum. Egregium tamen est in hujusmodi, quod mimis, et histrionibus, et rumigerulis placet. Hæc enim non ad veritatem, sed ad opinionem omnia fiunt. Coquorum solicitudo fervet arte multiplici, eliciuntur jura,

quid quo die geri oporteat, et quotidianis ministrari conviviis domesticus dictator nocte dieque deliberat. Undecunque conquirit irritamenta gulæ, et unde palati vires excitet hebetati, nihil arbitrans expeditum, nisi quum intemperantiæ fuerit satisfactum. Sunt et qui poculis fercula subruant, et quasi Homerici auctoritate decreti incentivum ingenii, et fomitem virtutis, et quendam hilaritatis fontem opinantur, si se omnino mero sicerave proluerint. Phæacum ergo more consurgunt, et qui in exhauriendis poculis perditior est, potior judicatur. Dici solet, quia aleator quanto in arte doctior, tanto nequior; et plane qui bibacior est, alios malitia et iniquitate transcendit. Immolavit Israel apostatans a salutari suo, filios et filias suas dæmoniis, et isti dum ingurgitatione vini aut siceræ spiritum deprimunt, extinguunt scintillulam rationis, se totos immunditiæ prostituunt, et bacchantium spiritui devovent, quidnam possunt familiarius immolare? Cæterum sunt qui ista contemnant. Quoniam hæc vulgarium, et (ut ita dicam) plebeiorum conviviorum videtur esse professio. Siquidem alia philosophica, alia civilia, alia dicuntur esse plebeia. In his laudi plerumque ducitur, si sic tua prodigas semel, ut trimenstruo toto esuriens conviva impudens, mensas circumeas alienas. Hoc quidem sæpe prodigalitatis, interdum et avaritiæ nota est. Nam, ut dici solet, avarus quum incipit, modum excedit. Poteris videre quamplurimos, qui fere anno toto parsimoniæ student, et ad purgandam avaritiæ labem, epulones convocant, et parasitos, et collegium nugatorum, qui alienæ nidore culinæ capiuntur, et quos magis honorare voluerint, majoribus oneratos minoribus poculis ingurgitant et distendunt, et donec rabidam orexin excutiant, aliquid amicitiæ, aut festivitati credunt esse subtractum. At hoc ab omni urbanitate adeo

procul est, ut barbariei vitiis familiarius sit, quam vitæ civili. Siquidem conviviorum civilium ratio media est, ut etiam sobrietatem exhilaret, et in satietate opulentia crapulam vitet. Nam et abundantiam cibi et potus habet, et quasi copiæ cornu dispensans omnia, sic parcit ut effundat, sic effundit ut parcat, et quam habet penes se rationem non negligit quidem, sed, ut ait Portunianus, fides rationem non ostentat impensæ. Nihil enim molestius est, quam si triclinii præsul in convivio sedere videatur ad calculum. Unde non satis mihi videntur esse civiles quidam de liberalitate inepta gloriantes, qui singulis noctibus cum servis suis calculum ponunt, et quod effuderunt usu vel abusu diurno, quasi nocturnis lachrimis deflent. Suboriuntur lites, accedunt minæ, arguuntur aut furti, aut insipientiæ servi, et quasi re male administrata, ejiciuntur et torquentur interdum, quandoque quod effundere jussi sunt, refundere compelluntur: et conscii turbantur omnes, dum dominus pecuniam quæ evasit, suspiriis et dolore prosequitur. Sæpe etiam evenit, ut qui ad requisita naturæ ingressus est, ibidem quo verecundia fugit humanum aspectum, cum ministris exactissimam sumptuum habent rationem. Recte quidem, quia nullus locus tractandis sordibus eis magis videtur accommodus. Sane non quod sordidum dixerim, si diligens paterfamilias id agit, ut ei ratio constet impensæ: si tamen hoc gradus aut dignitas personæ non adimit. Sed in eo vitam terere, et tota mente versari, et sic quidem ut alius sit, et alius videatur, nequaquam arbitror a sordibus alienum. Et quidem conviviorum civilium, teste Portuniano, regula est, ut his plurimum pro more condegentium liceat, sobrietate hilari non soluta. Nam conviventibus sic morem geri oportet, ut licentia lætior nequaquam in turpitudinem

luxuriæ proruat. Illa siquidem quasi omnium gentium hostis teterrima et acerbissima, vitanda est. Diogenes tyrannos et subversores urbium, bellaque vel hostilia, vel civilia, non pro simplici victu olerum pomorumque, sed pro carnibus et epularum delitiis asserit excitari. Rectius quidem bellorum hostilium, vel civilium matrem et altricem luxuriam, quæ non in sola gula placanda consistit, posuisset, sed totum intellexit in parte, dum illam quæ in cibo, et potu, et Venere, et cultu splendido constat, ad gulæ speciem coarctavit. Nam in his præcipue luxuria eminet, et perniciosius nocet, quorum meditatio, et juge exercitium est, ut epulentur quotidie splendide. Hæc enim intemperantia bonos mores subvertit, et totius hominis saluti præjudicat, et nisi coerceatur, prorsus humani corporis fabricam solvit. Auctor est Hippocrates, crassa et obesa corpore quum crescendi modum impleverint, necessariam esse sanguinis demptionem, ut habeant in quæ rursus crescere possint. Alioquin plenitudinis distentæ satietas in paralysin, et pessima genera morborum erumpit. Impossibile est enim in uno statu corporum permanere naturam, sed motu suo crescere vel decrescere necesse est: et nisi crescendi capax sit animal, omnino subsistere nequit. Ferunt et Galenum semper decimæ diei abstinentiam, loco efficacissimæ et saluberrimæ medicinalis cura indixisse; nec facile posse, nisi corruptioris naturæ fuerit, morbis gravioribus subjacere, qui decima quaque die ab omni cibo abstinet, aut simplicissima diæta transigit vitam. Sunt adhuc qui sextam feriam in jejunio sine cibo transigant, vel eo utantur minimo: quod quidem et religioni et incolumitati, sicut experti loquuntur, certissime servit. Refert Pompeius Trogus quod teterrimus Siciliæ tyrannus Dionysius dum gulæ et edacitati deditus erat, oculorum lumen amiserit. Nihil

enim est quod certiorem aut citiorem inducat caliginem jugi ingluvie: quia, ut ait Portunianus, edacitas cibos terit, sed oculos vorat. Galenus, auctore Hieronymo, et doctissimus interpres Hippocratis, dicit in exhortatione medicinæ, athletas, quorum vita et ars sagina est, nec vivere posse, nec diu esse sanos, animasque eorum ita nimio sanguine et adipibus, quasi luto, involutas, nihil tenue, nihil cœleste, sed semper de carnibus et ructu cogitare, et ventris ingluvie. Legimus etiam quosdam morbo articulari, et podagræ humoribus laborantes, proscriptione bonorum ad simplicem mensam, et pauperes cibos redactos, convaluisse. Caruerant enim sollicitudine dispensandæ domus, et epularum largitate, quæ et corpus frangunt, et animam. Irridet Horatius appetitum ciborum, qui consumpti relinquunt pœnitentiam.

Sperne voluptates: nocet empta dolore voluptas.

Et quum in amœnissimo agro, in morsum voluptuosorum hominum, se crassum pinguemque describeret, lusit his versibus:

Me pinguem, et nitidum bene curata cute vises,
Quum ridere voles Epicuri de grege porcum.

Sed et ex vilissimis cibis vitanda satietas est. Nihil enim ita obruit animum, ut plenus venter, et exæstuans, et huc illucque se vertens, et in ructus, vel in crepitus ventorum efflatione respirans. Quale illud jejunium, aut qualis refectio post jejunium, quum pridianis epulis distendimur, et guttur nostrum mediatorium efficitur latrinarum. Dumque volumus prolixioris inediæ famem quærere, tantum voramus, quantum vix alterius diei nox digerat. Itaque non tam jejunium appellandum est, quam crapula, ae fœtens et molesta digestio. Hæc quidem Hieronymus. Et licet jejunii faciat mentionem, etiam religione

deducta, frugalitatis maximas et saluberrimas commendat utilitates. Hoc autem eleganter et vere ait Portunianus, neminem civiliter convivari, nisi qui in cibo sibi et potu, frugalitatis et modestiæ præscribit formam. Immoderatio cibo et potus, dispensatricem omnium officiorum temperantiam abigit. Ea impellente fit homo ad audiendum tardus, velox ad loquendum, et velox ad iram. Fit ad libidinem pronus, et ad quævis flagitia præceps. Qui modestiam deserit, ad plebeiam convivandi consuetudinem facile prolabitur a civili. Innuit hoc Maro Homericæ perfectionis fidelissimus imitator, qui dum a rege Phæacum Ulyxem exceptum recolit, Æneam naufragum in convivium Didonis introducit, et Phæacum et Afrorum luxuriam, in uno convivio eleganter expressit:

Postquam prima quies epulis, mensæque remotæ,
Crateras magnos statuunt, et vina coronant.
Fit strepitus tectis, vocemque per ampla volutant
Atria, dependent lychni laquearibus aureis
Incensi, et noctem flammis funalia vincunt.
Hic regina gravem gemmis auroque poposcit,
Implevitque mero pateram, quam Belus et omnes
A Belo soliti: tum facta silentia tectis,
" Jupiter (hospitibus nam te dare jura loquuntur)
Hunc lætum Tyriisque diem, Trojaque profectis,
Esse velis, nostrosque hujus meminisse minores.
Adsit lætitiæ Bacchus dator, et bona Juno.
Et vos o cœtum Tyrii celebrate faventes."
Dixit, et in mensa laticum libavit honorem,
Primaque libato summo tenus attigit ore.
Tum Bitiæ dedit increpitans: ille impiger hausit
Spumantem pateram, et pleno se proluit auro.
Post alii proceres: cithara crinitus Iopas
Personat aurata, docuit quæ maximus Atlas.
Hic canit errantem Lunam, Solisque labores:
Unde hominum genus, et pecudes, unde imber, et ignis:
Arcturum, Pleiadasque Hyadas, geminosque triones.
Quid tantum Oceano properent se tingere Soles
Hiberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.

Ingeminant plausu Tyrii, Troesque sequuntur.
Nec non et vario noctem sermone trahebat
Infelix Dido, longumque bibebat amorem.

Vides-ne delicati instituta convivii, processum, et exitum? Superflua siquidem præcessisse, et luxum epularum gravem fuisse indicat, quod præmisit:

Postquam prima quies epulis.

Qui alibi parcioris mensæ sobrietatem notans, et quæ solis necessariis gaudet, ait:

Postquam exempta fames epulis.

Verum quia cibus homines tacitos efficit, potus loquaces, strepitum, et cætera luxus insignia, quæ de licentia bibendi proveniunt, prudenter adjunxit. In ipsa quoque agapetarum consuetudine planum est invenire superstitionem, qua numinis solicitatur gratia, et quasi religiosis precibus invitatur, qui luxu et immunditia, piis mentibus inimica, procul abigitur. Siquidem aut Deus sobrius non est, aut ei ebrietates displicent. Sine mensura bibitur ad mensuram, et is cæteris prævalet, qui aut gula, aut dolo stravit, aut vicit compotatores.

Invenies illic qui Nestoris ebibat annos.
Quot sit per calices facta Sibylla senex.

Potus quidem animum a curis redimit, solvit mentem, conceptam lætitiam dissimulare non potest. Prorumpit in cantica, et ab eis ab libidinem vergit. Cithara crinitus Iopas, non stultissima vel bucolica personat amatorum, sed ea quæ civilis conventus venustatem deceant, et philosophici majestatem. Utinam in Christianis cœtibus rememorentur illa, quæ in luxurioso Didonis convivio crinitus et incompositus Iopas personuit. Utinam bucolica vel stulticinia amatorum conquiescant in domo sapientis, et ea in auditu omnium resonent, quæ aut prosint, aut sine turpitudine et corruptione demulceant. Et quidem

eleganter innuit in cantico citharœdi poeta doctissimus veterum gravitatem: qui in cœtu civili nihil admittebant, nisi quod naturæ aut morum instructione polleret. Plausum convivii varius sermo prosequitur, eoque Veneris munia procurante, mens ebria longum, insolubilem, et pestiferum bibit amorem, quem definivit Philosophus esse concupiscentiam coeundi. Campanam luxuriam urbi fuisse perutilem, historicorum testimonio celebre est. Invictum enim armis Hannibalem, illecebris suis complexa, Romano militi vincendum tradidit. Illa vigilantissimum ducem, illa exercitum acerrimum, dapibus largis, abundanti vino, unguentorum fragantia, Veneris usu lasciviore ad somnum et delitias evocavit. Ac tum demum fracta et contusa Punica feritas est, quum Seplasia, et Albania casta esse cœperunt. Quid ergo his vitiis fœdius et damnosius, quibus virtus atteritur, victoriæ relanguescunt, sopita gloria in infamiam vertitur, animique pariter et corporis vires adeo expugnantur, ut nescias ab hostibusne, an ab illis capi perniciosius habendum sit. Urbs Volumniensium opulenta divitiis, ornata moribus, et legibus ordinata, caput curiæ habebatur. Sed postquam luxuria prolapsa est, in profundum injuriarum et turpitudinis decidit, ut servorum se insolentissimæ dominationi subjiceret, qui primi admodum pauci senatorum ordinem intrare ausi, mox universam rempublicam occupaverunt, testamenta ad arbitrium suum scribi jubebant, convivia cœtusque ingenuorum fieri vetabant, ducebant filias dominorum. Postremo lege sanxerunt, ut strupra sua in viduis aut in nuptis impunita essent; ac ne qua virgo ingenuo nuberet, cujus castitatem non ante aliquis ex numero ipsorum delibasset. Æsopus Tragœdus furiosæ luxuriæ depingit juvenem, quem constat aceto liquefactos grandis summæ uniones potionibus aspergere solitum, ut

amplissimum patrimonium posset una sorbitiuncula deglutire. Metellus Pius ab his, qui res memorabiles scribunt, arguitur, quod se aris et thure patiebatur ab hostibus excipi, lætoque intuebatur animo Attalicis aulæis in adventu suo contectos parietes, et immanibus epulis ludos apparatissimos sinebat interponi, et in veste palmata convivia celebrabat, dimissasque lacunaribus, velut cœlesti capite recipiebat coronas. Et ubi ista? Non in Græcia, neque in Asia, quarum luxuria vel ipsam severitatem corrumpere solet, sed in horrida et bellicosa provincia, et quæ Romanorum exercituum oculos Lusitanis telis præstringere consuevit. Xerxes opum regiarum ostentatione eximia, eo usque luxuria gáudebat, ut edicto præmium ei proponeret, qui novum voluptatis genus reperisset, qua et delitiis dum nimis capitur, cum amplissima ruina imperii apud Salaminam vix una nave evasit. Sed quia luxuriosum muliebris intemperantiæ convivium apud Maronem accepisti, frugalioris mensæ sobrietatem, et continentiorem cœtum, Ænea apud Evandrum officio humanitatis excepto, invenies. Siquidem confœderantur viri, rex pacis dexteram dat, humanitatis verba officiosissimus hospes præloquitur.

Hæc ubi dicta, dapes jubet et sublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili.
Præcipuumque toro, et villosi pelle leonis
Accipit Æneam, solioque invitat acerno.
Tum lecti juvenes certatim, aræque sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum, onerantque canistris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque ministrant.
Vescitur Æneas, simul et Trojana juventus,
Perpetui tergo bovis, et lustralibus extis.

Ibi cuncta sunt aurea, et universa suo nitore præfulgent. Hic sedile gramineum, acernum solium, et quæ virum fortem deceat, spoliati leonis pellis villosa, Hic lecti juvenes necessaria: ibi famulæ superflua

et perniciosa ministrant. Ibi vix tandem ab epulis quies indulgetur: hic eximitur fames, et edendi epulis frugalibus comprimitur ardor. Ibi crinitus Iopas luxuriantium lætificat cœtum: hic aræ sacerdos refectionem sobriam consecrat religioni. Hic post mensam seria tractantur, et ad erigendam rempublicam exigitur virile robur: ibi ut luxuriæ faveant, fusis precibus invitantur et numina. Latæ sunt ergo, sicut in Saturnaliorum libro legitur, ad luxuriam reprimendam leges plurimæ, quarum perfunctoriam mentionem in calce civilis convivii, nec tædiosum erit ponere, nec omnino inutile.

Cap. 7. *De cibariis et sumptuariis legibus veterum, ad intemperantiam coercendam: et differentia earum secundum Portunianum: et de intemperantia Antonii, et frugalitate Julii Cæsaris: de Augusto, et Nerone, et C. Caligula, et Vitellio, et Metello.*

Prima ergo omnium ad populum lex Orchia pervenit, præscribens summam, et numerum convivarum: Verum tamen immoderationem sumptuum nequaquam cohibuit, quin unicuique liceret pro arbitrio bona sua inter paucos consumere. Sequuta est ergo lex Fannia, quæ in sumptibus modum fecit, scriptaque est in omnes, ut non solum cives urbani, sed omnes ubique Italiæ lege sumptuaria tenerentur. Nam in eo Didiæ legis vis consistit. At istis adjecta est et Licinia, quæ numero convivarum, et quantitati sumptuum, et cautioni locorum, dierum et temporum, præscripsit regulam: ne quotidianis liceret exultare conviviis, dies certos præfiniens, quibus permissum est convivari. Ergo etiam sobrietate seculi, præscriptione legum coercetur impensa cœnarum. Siquidem ab initio cœpit radix luxuriæ pullulare. Unde et vetus verbum est: Leges bonæ ex malis moribus

procreantur. Lex quoque Cornelia sumptuaria, est adjecta prioribus: in qua non convivorum magnificentia prohibita est, nec gulæ modus factus, sed minora pretia rebus imposita. Sed quibus rebus? Quam exquisitis et pene incognitis generibus deliciarum? Quos illic pisces, quasque illic offulas nominat, et tamen pretia illis minora constituit. Ausim dicere, ut vilitas edulium animos hominum ad parandas obsoniorum copias incitaret, et gulæ servire, etiam qui parvis essent facultatibus, possent. Ergo apprime luxuriosus et prodigus videri potest, cui hæc tanta in epulis vel gratuita ponantur. Præterea Lucius Sylla, Lepidus Consul, Anius Restio, leges traduntur tulisse cibarias. Sic enim sumptuarias leges Cato appellat. Differunt tamen, quod cibariæ gulam jugulant, sumptuariæ alcrimodam, ut ait Portunianus, luxuriam cohibent. Hoc autem magnæ libertatis laudibus effert, quod quum multæ leges de cœnis et sumptibus ferrentur ad populum, castigatissime illius vigor diu obtinuit, quæ nil obscenum habet, quia nil probat occultum. Præcepit enim ut patentibus januis pransitaretur, et cœnitaretur, ut sic oculis civium testibus factis, luxuriæ modus fieret. Hoc autem ideo tuto probat Portunianus, quia apud populum castigatum, et posterioris respectu aurium, laudi erat frugalitas, et paupertas non poterat esse contemptui vel rubori. Nec verecundum erat ut ad cœnam alienam quisquam invitatus impudenter irrueret. Supervenire enim fabulis nou evocatos, haud equidem turpe existimatur. Verum sponte irruere in convivium aliis præparatum, nec Homero sine nota, vel in fratre memoratum est. Cæterum leges illæ valvipatæ, seu valvifragæ, licet Portuniani judicio optimæ fuerint, obstinatione tamen luxuriæ, et vitiorum invicta concordia, nullo abrogante irritæ factæ

sunt. Antonius etsi nulli sumpturiæ legi patuerit, legem tamen de cohibendis sumptibus tulit. Homo quidem temerarius, sed manu invalidus, et luxuriæ deditus usquequaque, sumptuumque merito, Magno Pompeio successit ex decreto Caii Cæsaris: de quo triumphatore orbis, vilis adulator, et homo vitiis sordidus triumphavit. Captus est tamen Cæsar virtutis imagine, eo quod profusione pecuniæ, et convisceratiovibus, et latronum, et histrionum stipatu, magnificus vulgariter videbatur. Ergo bene agitur cum principibus popularibus, qui ex necessitate coguntur, ad custodiam famæ, vilissimis nebulonibus adulari. Nam in republica nemo tyrannorum, Cæsare magis accessit ad principem. Licet enim rempublicam oppressisset, populus tamen Romanus omnia quæ ipse decreverat, approbavit, forte veritus seditionem, et civilis belli recidivam passionem. Opinio tamen prævaluit, ut quia summa virtute, id est clementia, præditus fuerat, statuta ejus quasi ex magna parte benigniora populus approbaret. Unde in laudem ejus Cicero ait: Nulla de virtutibus tuis nec admirabilior, nec gravior misericordia est. Pium ergo animum egregiæ virtutis imagine facile supplantavit Antonius. Hic enim, quum quicquid mari, aut terra, aut etiam cœlo gigneretur, ad satiandam ingluviem suam natum existimans, faucibus ac dentibus suis subderet, eaque re captus de Romano imperio facere vellet Ægyptium regnum: Cleopatra uxor, quæ vinci a Romanis nec luxuria dignaretur, sponsione provocavit insumere se posse in unam cœnam sestertium centies. Id est mirum Antonio visum. Nec moratus sponsione contendit. Dignus culina Numacius Plancus, qui tam honesti certaminis arbiter electus est. Altera die Cleopatra pertentans Antonium, pollucibilem sane paravit cœnam, sed quam

non miraretur Antonius: quippe qui omnia, quæ apponebantur, ex quotidianis opibus agnosceret. Tunc regina arridens phialam poposcit, cui nonnihil aceti acris infudit, dimisitque festinabunda illuc unionem ex altera aure demptum, et eundem mature dissolutum, uti natura est ejus lapidis, absorbuit. Et quamvis eo facto sponsione vicisset, quippe quum ipsa margarita centies sestertium, sine contentione evaluisset, manum tamen ad alterius auris unionem similiter admovit, nisi Numatius Plancus, judex severissimus, superatum Antonium mature pronunciasset. Ipse autem unio cujus fuerit magnitudinis, inde colligi poterat, quod qui superfuit, postea victa regina, et capta Ægypto, Romam delatus dissectusque est, et factæ ex una margarita duæ, impositæque simulachro Veneris, ut monstruosæ magnitudinis, in templo, quod Pantheon appellatur. Sed his, et similibus, demeruit intemperantissimus et flagitiosissimus, non populi Romani, sed virtutum publicus hostis, ne edictum quod triumviratus tempore de sumptibus posuit, legis nomen habeat, aut vigorem. Locum autem, imo et necessitatem legibus fuisse cibariis, vel ex eo constat, quod cibariorum delegendorum regulam luxuria adinvenit. Testatur hoc M. Varro, qui enumeratis, quæ in quibus Italiæ partibus optuma ad victum gignantur, pisci Tiberino his verbis tribuit palmam, in libro undecimo rerum humanarum. "Ad victum optimum fert, ager Campanus frumentum, Falernus vinum, Cassinas oleum, Tusculanus ficum, mel Tarentinus, piscem Tyberis." Hæc Varro. Sed inter eos præcipuum locum lupus tenuit, et quidem is qui inter duos pontes captus esset. Id ostendunt quum multi alii, tum etiam C. Titius, vir ætatis Lucinianæ, in oratione, qua legem Fanniam suasit: cujus verba ideo ponenda sunt, quia

non solum de lupo inter duos pontes capto erunt testimonio, sed etiam mores, quibus tunc plerique vivebant, facile publicabunt. Describens enim homines prodigos, in forum ad judicandum ebrios commeantes, quæque soleant inter se sermocinari, sic ait: "Ludunt alea studiose, delibuti unguentis, scortis stipati. Ubi horæ decem sunt, jubent puerum vocari, ut comitium eat percunctatum, quid in foro gestum sit, qui suaserint, qui dissuaserint, quot tribus jusserint, quot venerint. Inde ad comitium vadunt, ne litem suam faciunt: dum eunt, nulla est in angiportu amphora, quam non impleant, quippe qui vesicam plenam vini habent. Veniunt in comitium tristes, jubent dicere quorum negotium est. Narrant: Judex testes poscit, ipsus it mictum. Ubi redit: ait se omnia audivisse. Tabulas poscit, litteras inspicit, vix præ vino sustinet palpebras. Eunti in concilium, ibi hæc oratio: Quid mihi negotii est, cum istis nugatoribus? Potius quam potemus mulsum mixtum cum vino Græco. Edimus turdum pinguem, bonumque piscem, lupum germanum, qui inter pontes captus fuit." Hæc Titius. Sed et Plinius sui temporis eleganter tetigit gulam. Quum enim scriberet de pisce acipensere, qui licet rarus esset, pretium ejus viluerat, post præmissa subjecit: Nullo in honore nunc est, quod equidem miror, quum sit rarus inventu. Sed non diu stetit hæc parsimonia. Nam temporibus Severi principis, Sammonicus Serenus vir seculo suo doctus, subjiciens verba Plinii, "Non est dubium" ait "piscem hunc nullo in honore Trajani temporibus extitisse: verum ab eo dici apud antiquos fuisse in pretio. Ego autem testimoniis palam facio, vel eo magis quod gratiam ejus video ad epulas quasi postliminio rediisse. Quippe qui indignatione vestra, quum intersim convivio sacro, animadvertam hunc piscem a coronatis ministris

cum tibicine introferri. Longum erit si omnia quæ leges cibarias induxerunt, vel a cibariis legibus nata sunt, voluero enarrare; quum nec luxus morum sermone valeat comprehendi, et sint plurima sæculo nostro incognita, quæ illi vel verbis exprimere, vel exercere moribus potuerunt. Sicut enim

Græcia capta ferum victorem cepit, et artes
Intulit agresti Latio,

sic omnium gentium mores boni et mali Romanum victorem persecuti sunt. Siquidem numina, imo dæmonia gentium, superstitiosius quam religiosius advocabant, magnamque sibi visi sunt assequi religionem, quia nullam respuerant falsitatem. Deos tutelares non tam pio, quam impio cultu, omnibus subtrahebant, ut omnes in una urbe collecti, in illius custodia jugiter vigilarent. Sic et quæ ubique locorum placuisse audierant, in urbem trajecerunt, ut esset unde possent gratiam omnium in se, et gloriam provocare. Simile aliquid fecisse visus est rex Anglorum Willelmus primus, cujus virtuti Normannia Cenomannis, et tandem major Britannia cessit. Assumpto namque regni diademate, et pace composita, legatos misit ad exteras nationes, ut a præclaris omnium domibus quicquid eis magnificum aut mirificum videretur, afferrent. Defluxit ergo in insulam opulentam, et quæ fere sola bonis suis est in orbe contenta, quicquid magnificentiæ, imo luxuriæ potuit inveniri. Laudabile quidem fuit magni viri propositum, qui virtutes omnium, orbi suo volebat infundere. Sed in eo arbitratu laudabilius extitisset, si in gentem, quam armis vicerat, et quam luxuriæ prævicerat magnitudo, legem temperantiæ promulgasset. Sane fructuosius esset, eam roborare verbo et opere, quam lasciviendi ab auctoritate multorum magnorumque propagare audaciam. Secus egisse C. Cæsarem pace urbi reformata, refert Por-

tunianus; qui sumptuariæ legis insistens vestigio, domum civilem potius, quam imperatoriam, in mensa prima, tribus solennibus pulmentis, sive ferculis, statuit esse contentam, dum tamen tellaria parenthetica, pro necessitate aut dignitate personarum, et aut exercenda liberalitate, aut solennitate diei, primis mensis licuerit immiscere. Solennia quidem pulmenta sunt, quæ in omnes pertranseunt, et a Græcis Catholica, hoc est, universalia nominantur. Parenthetica vero, quæ ex causa necessitatis, aut urbanitatis, in præceptam aliqua ratione veniunt partem: sic dicta, eo quod solennibus, id est universalibus, particulariter soleant interponi. Nec enim pulmenta in olere aut legumine duntaxat constare certum est, tum ex multis, tum ex eo, quod Patriarcha Isaac de venatione filii sui sibi pulmentum fieri imperavit. Significant autem bellaria omne genus mensæ secundæ, quoniam ibi solent apponi quæ pulchriora sunt et delicatiora. Utitur autem hoc nomine M. Varro: "Bellaria" inquit "ea maxime mellita sunt, quæ mellita non sunt." Quod forte eo referri potest, quod utenti gratiora sunt ea, quæ necessitas appetit, quam quæ irritatio gulæ invenit. Sed forte pusilli videtur animi, qui ad hunc modum primæ mensæ luxuriam cohibet, aut qui facit in talibus legis sumptuariæ mentionem. Nec tamen Cæsare major est, aut magnificentior quispiam eorum, qui morum rerumque jactura exercent gulam. Luxuriæ obsequuntur, serviunt vanitati, et nequitiam aut negligentiam suam nituntur liberalitatis imagine consolari. Quis Cæsare Augusto frugalior, qui in summo fastigii culmine secundario pane, et pisciculis, quos vulgo asparagos, vel spinaticos, vel ripileones, vocant, contentus erat, et non nisi necessitate urgente comedebat, vel amico? Quis Nerone gulosior aut sumptuosior? Et tamen hic nunquam magnus, aut laudatus erit

alicui sapienti, non magis quam C. Caligula, aut Vitellius, sed etiam minus. Nam et hic prandia, et cœnas, et comessationes immodice frequentabat. Famosissima super cæteras fuit cœna, in qua invitatus a fratre fuit, habens duo millia lectissimorum piscium, septem millia avium. Hanc quoque exuperavit ipse in dedicatione patriæ; quam ob immensam magnitudinem, clypeum Minervæ appellavit. In hac phasianorum et pavonum cerebella, linguas phœnicopterum, murenarum lactes ex certis maris partibus petitarum commiscuit. Nunquid Julio vel Augusto major est Metellus Pontifex luxuriosus, cujus cœnam facilius est referre, quam intelligere? Nam et ipse famosam, imo infamem fecit cœnam, et anticœnium, vel, ut ait Portunianus, paracœnium, tanta instruxit luxuria, ut non modo splendorem cœnæ civilis, sed etiam Ægyptium luxum excederet. Siquidem cœnam hanc apposuit ante cœnam, echinos, ostreas erudas quantum vellent, peloridas, spondilos, turdum, asperagos, subtus gallinam altilem, patinam ostrearum, balanos nigros, balanos albos, iterum spondilos, glycomaridas, urticas, ficedulas, bumbos, capragines, apri ungues, altilia et farina involuta, ficedulas, murices, et purpuras, in cœna summa sinciput aprinum, patinam piscium, patinam suminis, anates, querudulas elixas, lepores saginatos, altilia assa, amulum, panes piscentes. Quis tunc luxuriam accusaret aliorum, quando tot rebus facta fuit cœna Pontificum? Nam et ipsa eduliorum genera vel dictu turpia sunt, et nostratibus, licet nimis in luxus splendore glorientur, pro parte inaudita. Si quis ea nosse desiderat, recenseat Saturnalia, percurrat Portuniani civilia instituta. Ne tamen vitiorum longe petantur exempla, majorum erroribus suos nostra ætas adjecit. Memini meipsum in Apulia divitis cujusdam interfuisse cœnæ, quæ ab

hora diei nona fere, usque ad duodecimam noctis, et hoc quidem tempore æquidiali, protracta est. In hanc itaque Canusinus hospes, Constantinopolitanas, Babylonicas, Alexandrinas, Palæstinas, Tripolitanis, Barbarorum, Syras, Phœniciasque congessit delitias, ac si Sicilia, Calabria, Apulia, Campaniaque non sufficiant convivium instruere delicatum. Copiam rerum, ministerii disciplinam, sedulitatem obsequii, urbanitatem hospitis plenius et melius referet vir singularis eloquii, et qui omnibus, quos viderim, trium linguarum gratia præstat. Is quidem est Johannes thesaurarius Eboraci. Nam et ipse interfuit. Sed, quod sine rubore fidelium dici vel audiri non potest, infidelibus, teste Macrobio, plura turpia et luxuriosa videbantur, quæ seculo nostro placent, et obtinente luxu, magnifica appellantur. Nam Titius in suasione legis Fanniæ objicit seculo suo, quod porcum Trojanum mensis inferant; quem illi ideo sic vocabant, quasi aliis inclusis animalibus gravidum, sicut Trojanus ille equus gravidus armatis fuit. Cœnam Trimalchionis apud Petronium si potes, ingredere, et porcum sic gravidari posse miraberis, nisi forte admirationem multiplex, ignota, et inaudita luxuria tollat. Et multa quidem, quæ nos usu vel abusu edocti non miramur, visa sunt admiranda, imo et stupenda majoribus. Nam et porcum jam non Trojanum, sed domesticum dicimus, et in hunc modum faciendo quamplurima facimus esse Trojana. Unde M. Varro in libro tertio de agricultura: Hoc quoque nuper institutum est, saginari et lepores, quum exceptos e leporario concludant in caveis, et loco clauso faciant pingues. Sed et cochleas luxus effecit saginatas. Hæc Varro. Nihil autem istorum luxus jam habet notam, sed est civilitatis insigne, quicquid incentivum est gulæ.

Cap. 8. *De convivio philosophico, ei quod et civile connexum est: et de sumptuariis legibus ejus.*

A CIVILI ad philosophicum transeamus. Licet his qui rerum substantiam perspicacius intuentur, philosophicis civilia videantur esse connexa. Siquidem philosophia rerum omnium moderatrix, a conviviis non potest abesse civilibus, quum nihil omnino officiosium sit, aut civile, quod non illa pertractet. Ipsa est quæ universis præscribit modum, et dum disponit officia, etiam plebeis, et vulgaribus interesse dignatur. Alioquin nihil aliud recte procedit, nisi et ipsa rebus asserat, quod verbis docet. Quid enim prodest verbis inanibus ventilare in scholis virtutis officia, si non actibus et vita solidentur? Dicuntur tamen esse plebeia, quæ ad modestiam minus accedunt, et quasi philosophiæ soluta legibus ab indisciplinatione, aut esuriem invehunt a parcitate, aut a luxu et aviditate furorem. Si apud Nasidienum convivæ conveniant, sordidus displicet apparatus, domus incomposita susurriis incrustatur, et avaritia illius, qui tricliniis præest, convivarum irrisoriam provocat gulam, ut quum Aliphanis vinaria tota inverterint, submurmurent invicem illud Horatii,

Nos, nisi damnose bibimus, moriemur inulti.

Hoc enim modis omnibus agitur, ut paterfamilias, cui impensa perit et opera, damnificetur. Si autem apud Cepheum discumbatur, opulentia et defectus rationis ad insaniam vergit, et facillime fit a Baccho concursus ad Martem. Hoc enim in fabulis exprimunt illa convivia Centaurorum, ubi Bacchi non cessant munera, donec eliciant sanguinem. Hæc quidem sunt vulgarium conviviorum commercia, et quæ philosophiæ non temperantur arbitrio. Quos si videris citra modestiam convenire, non fabulosos Centauros crede, sed veros. Semiferi enim sunt, et aura spiritus

sui, aut spiritus Bacchi, inaniter intumescunt. Nam quæ a plebeis, id est tenuioribus, celebrantur; interdum civilia, interdum philosophica sunt, nisi forte Socratis, Alcibiadis, Epicteti, aliorumque philosophorum convivia incivilia opineris. Civilia tamen sunt, ut morem sequamur nostrum, qui pinguiori Minerva utimur, non quidem dissoluta, sed liberioris licentiæ, et opulenta magis, et quæ ad communem lætitiam, salva tamen modestia, magis quam ad philosophicum rigorem accedunt. Ab his ergo Nasidianitæ arcentur, et quicunque supercilii gravitate, et inamœno vultu admissorum hilaritatem offendit. Quicquid enim in olla ferveat, aut in culina paretur, aut congestum sit in promptuario, aut in mensa resplendeat, insipidum est, et insulsum, si non hilaris vultus indicio saporem ingerat caritatis. Nam et Jupiter, ut in fabulis est, pauperis hospitii acceptavit convivium, et magnas reputavit delitias, quod devota Philemonis angustia ministravit. Et quidem de illo dictum est, sed obtinet apud omnes, quia

super omnia vultus
Accessere boni, nec iners pauperque voluntas.

Est ergo civiliter convivari, hilari vultu, larga manu, diligenti officio amœnare convivium, et quod in usum suppetit, habita ratione personarum, loci, et temporis, singulis dispensare, non quidem ex tristitia vel ex necessitate, quum hilarem datorem et Deus diligat. In usus istorum licet et Catio

Ponere signa novis præceptis, qualia vincant
Pythagoran, Anytique reum, doctumque Platona.

Porro convivia philosophica omnino castigata, et suis regulis limitata sunt, ut qui versantur in his, possint nulla cibi et potus impediente molestia, suis officiis inservire. Sobria enim sunt, et omni luxuria castigata,

non impediunt Socratem ne positivam justitiam exequatur: a naturali inquisitione Platonem non revocant, memoriam rerum gestarum non excutiunt Critiæ. Timæus non prohibetur causas rerum omnium aperire, nec aliquis a quocunque virtutis officio retardatur. Hic nec tristitiam, nec vultum nubilum contingit in bonis ducere, nec Crassum illum, quem Cicero auctore Lucilio, semel in vita risisse scribit, magnopere admirari. Adsunt utique voluptates, sed quæ lascivia careant. Adest gravitas, sed quæ lætitiam non excludat. Habent autem et hæc convivia suas sumptuarias vel cibarias leges: non tamen ut rebus, sed ut personis parcant. Res enim quatenus utilitas, aut honestas exposcit, effundere non verentur. Siquidem in eis nil sapienti carum est, præter usum. Videtur autem beatus Hieronymus ad custodiam sobrietatis, cujus jucundissima et utilissima voluptas est, egregiam statuisse cibariam legem. Ait ergo: Adesse debet ratio, ut tales et tantas sumamus escas, quibus non oneretur corpus, nec libertas animæ prægravetur: quia et comedendum est, et deambulandum, et dormiendum, et digerendum, et postea inflatis venis incentiva libidinis sustinenda. Luxuriosa res est vinum, et contumeliosa ebrietas. Omnis autem qui cum his miscetur, non erit sapiens. Nec tales accipiamus cibos, quos aut difficulter digerere, aut comesos magno partos et perditos labore doleamus. Olerum, et pomorum, ac leguminum, et facilior apparatus est, et arte impendiisque coquorum non indiget, et sine cura sustentat humanum genus. Moderateque sumptus, quia nec avide devoratur, quod irritamenta gulæ non habet, leviori digestione concoquitur. Nemo enim uno et duobus cibis, hisque vilibus, usque ad inflationem ventris oneratur. Quæ diversitate carnium, et saporis delectatione concipitur, quum variis nidoribus fumant

patinæ, et ad esum sui expleta esurie quasi captivos trahunt. Unde et morbi ex saturitate nimia concitantur, multique impatientiam gulæ vomitu remediantur, et quod turpiter ingesserunt, turpius egerunt. Sed forte nimis austerus videtur esse Hieronymus, et cujus edicto difficillimum sit parere. Esto, liceat contemni Hieronymum, Stoicorum vilescat auctoritas, excludantur Peripatetici, dum vel Epicurus voluptatis assertor audiatur. Testantur enim, ut de nostris taceam, Seneca, et multi alii clari inter philosophos, quos ille omnes libros suos repleret oleribus, et pomis, et vilibus cibis, dicens esse eis vivendum, quia carnes et exquisitæ epulæ, ingenti cura et miseria præparentur, majoremque pœnam habeant in quærendo, quam voluptatem in abutendo. Corpora autem nostra, cibo tantum et potu indigere. Ubi aqua et panis sit, et cætera his similia, ibi naturæ satisfactum. Quicquid supra fuerit, non ad vitæ necessitatem spectare, sed ad vitium voluptatis. Bibere et comedere, non delitiarum ardorem, sed sitim famemque restringere. Qui carnibus vescuntur, indigere etiam his, quæ non sunt carnium. Qui autem simplici victu utuntur, eos carnes non requirere. Sapientiæ quoque operam dare non possumus, si mensæ abundantiam cogitemus, quæ labore nimio et cura indiget. Cito expletur naturæ necessitas: frigus et fames simplici vestitu, et cibo expelli potest. Hoc quidem Epicurus, licet a turpi sequacium grege contraxerit infamiæ notam. Porro Aristoteles docet a quibus sit voluptatibus præcipue abstinendum. Quum enim de quinquepartito sensuum fonte voluptas oriatur, illam quæ est gustus et tactus, id est, cibi et ventris, solam hominibus communem dicit esse cum beluis, et idcirco in pecudum ferorumque animalium numero habetur, quisquis hac voluptate ferarum occupatur. Cæteræ ex tribus aliis sensi-

bus proficiscentes, hominum tantum propriæ sunt. Quis ergo habens aliquid humani pudoris, voluptatibus istis duabus, coeundi atque comedendi, quæ homini cum sue atque asino communes sunt, gratuletur? Hoc Aristoteles. Socrates autem dicebat multos homines propterea velle vivere, ut ederent et biberent; se bibere atque esse, ut viveret. Unde Satyricus:

> Summum crede nefas animam præferre pudori,
> Et propter vitam vivendi perdere causas.

Refert Valerius vini usum olim Romanis fœminis fuisse ignotum, ne scilicet in aliquod dedecus prolaberentur, quia proximus a libero patre intemperantiæ gradus ad inconcessam Venerem esse consuevit. Convivium etiam solenne majores constituerunt, idque charistia appellatum est, cui præter cognatos et affines nemo interponebatur: ut si qua inter necessarias personas querela esset orta, apud sacra mensæ, et inter hilaritatem animorum, et fautoribus concordiæ adhibitis, tolleretur. Senectuti juventus ita cumulatum et circumspectum honorem reddebat, tanquam majores natu adolescentium communes patres essent. Quocirca juvenes ita senectutem die, ut aliquem ex patribus conscriptis, aut propinquum, aut paternum amicum, ad curiam deducebant, affixique valvis expectabant, donec reducendi officio fungerentur. Qua quidem voluntaria statione, et corpora et animos ad publica officia impigre sustinenda roborabant. Brevique processu in lucem virtutum suarum verecunda laboris meditatione ipsi doctiores erant. Invitati ad cœnam, diligenter quærebant, quinam ei convivio interessent, ne senioris adventum discubitu præcurrerent. Sublataque mensa, priores consurgere et abire patiebantur. Ex quibus apparet cœnæ quoque tempore, quam parco, et quam modesto sermone, his præsentibus,

soliti sint uti majores natu in conviviis. Ad tibias egregia superorum opera carmine comprehensa pangebant, quo ad ea miranda virtutem alacriorem redderent. Quid hoc splendidius, quid etiam utilius certamine? Pubertas suum canis decus reddebat, defuncta viri cursu ætas, ingredientes actuosam vitam favoris nutrimentis prosequebatur. Quas Athenas, quam scholam, quæ alienigena studia, huic domesticæ disciplinæ prætulerim? Inde oriebantur Camilli, Sciciones, Fabricii, Fabii, et Marcelli. At, ne singula Romani imperii lumina percurrendo, sim longior, inde superioris cœli clarissima pars divi Cæsares effulserunt. Hæc Valerius. Sed et ipse Plato, quum esset dives, pro tempore tamen et conditione, et toros ejus Diogenes lutatis pedibus conculcaret, ut posset vacare philosophiæ, elegit academiam, villam ab urbe procul, non solum desertam, sed etiam pestilentem, ut cura et assiduitate morborum, libidinis impetus frangeretur: discipulique sui nullam aliam sentirent voluptatem, nisi earum rerum, quas discerent. Est autem via omnibus præclusa disciplinis, si comes sapientiæ sobrietas amovetur. Quam utique tenere non possunt, qui clamitant apud insulsos "omnia siccis dura esse proposita." Ego quidem novi hominem longe inferiorem Platone, nisi quia Christianus est, nec licitum arbitror Christiano præferre vel Platonem. Novi, inquam, hominem ægrotativum, morborum incursu assiduo, dum tamen non excrescant super id quod ferre potest, gaudentem, ut carnis lascivia conteratur, et spiritus erigatur, et roboretur in agnitionem Dei, contemptum mundi, et exercitium virtutis, et id solum desiderantem, dum sensus animæ et corporis serventur incolumes, et ipse violentia ægritudinis a gerendis non revocetur, aliquod flagellum, leve tamen, et infirmo tolerabile, de manu Domini expectantem, et

amplectentem. Platonici ergo, et Stoici in templorum lucis et porticibus versabantur, ut admoniti augustioris habitaculi sanctitate, nihil aliud, quam de virtutibus cogitarent. Hanc autem meditationem non habent illi, quorum Deus venter est, et expectatio in confusionem; quorum gloria stercus, et ignis, et vermis. Videtur et Apostolus his, quos ad veram erudit philosophiam, sumptuariam præscribere legem, dicens: Habentes victum et vestitum, his contenti simus. Cæterum ut cum mei similibus, pinguiori Minerva utens, mitius agam, omnia quæ usus necessitatis, aut veræ honestatis alicujus in se, aut in suis, adhibita ratione, et deducta abutendi licentia exigit, in alimentorum et indumentorum rationem cadant. Nam et hoc philosophia clientibus suis indulget, et solius immoderationis cohibet intemperantiam.

Cap. 9. *Quod etiam in sacra scriptura sunt optimæ civilitatis regulæ: et quod nihil virtute civilius: et quæ sunt regulæ civilitatis in conviviis observandæ: et de verecundia.*

Dictum est philosophiam totius civilitatis, et omnium agendorum esse magistram, et eorum quæ in conviviis exercenda sunt, officia dispensare. Quum sint ergo plura civilitatis præcepta, illius qui omnibus philosophis et sapientibus antecellit, et qui quovis philosopho civilior est, civilis regula videtur merito anteponenda posterioribus. Ait ergo: Quum invitatus fueris ad nuptias, noli locum prœoccupare primum, ne forte honoratior te sit invitatus, et dicat tibi, qui te invitavit, Da huic locum, et tunc incipias cum rubore novissimum locum tenere. Sed recumbe in novissimo loco, ut quum te viderit, qui te invitavit, dicat tibi: Amice ascende superius, et erit tibi gloria coram simul discumbentibus. Deinde hunc articulum,

quasi generali loco confirmans ait: Omnis enim qui se exaltat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur. Et licet religionis potius, quam civilitatis videatur edictum, ego religionis formam a civilitate non divido, quum nihil civilius sit, quam cultui virtutis insistere. Cæterum nec valvifragam admittit legem, nec lætitiam excludit, nec lautiorem refugit apparatum, gulæ tamen irritamenta non quærit. Ait enim: Tauri mei et altilia occisa sunt. Et ubi redeunti prodigo pater pius jucundum instruxit convivium, ad conciliandam lætitiam, symphoniam admisit et chorum. Occisus est vitulus saginatus, et ne vestis abjecta convivium devenustet, anulus et stola ministrorum officio in usum nudi et ornatum promitur de conclavi. Sicut autem dignis liberalitatis ostia patent, ita sunt turpibus præcludenda. Nam et fatuæ virgines, licet pulsent ad januam, ob stultitiæ notam repulsam patiuntur, ne forte ejiciantur admissæ. Constat enim quod

Turpius ejicitur, quam non admittitur hospes,

et tamen sine nota ejicitur, si sua turpitudine deformet convivium. Siquidem et ille ejectus est, qui vestem non habuit nuptialem. Hæc autem licet mysticum habeant intellectum, nihilominus in ipsa superficie civilitatis præferunt rudimenta. Nam et illud quidem fideliter sonat ad literam, quod apostolus præcipit: Si quis frater nominatur fornicator, aut avarus, aut idolis serviens, cum hujusmodi nec cibum sumere. Ad hoc ergo est liberali domui janua, ut lascivos, criminosos, et infames excludat. Ad hoc janitorem habet, aut ostiarium, ne quis insulsus irruat, et ut sit qui dignos, et admittendos, reverenter excipiat, honeste alloquatur, solacietur ignotis, instruat novitatis ignaros, et quum opportunitas fuerit, ad dominum introducat. Est et rerum copia sine luxu: jocunditas sine lascivia: et usus rerum licentiosus, imo

liber, sed virtute incolumi. Nam convivium Herodis, aut Pharaonis, dum immoderatam ad gestus saltatricis, aut fervorem vini, lætitiam concipit, fine tragico exit, et homicidio maculatur. Hoc etiam nec gentilium gravitas approbat. Valerius auctor est, quod Porcius Cato Lucium Flaminium sustulit a numero senatorum, quia aliquem damnatum impie securi percusserat, tempore tamen supplicii, sed ad arbitrium et spectaculum convivantis mulierculæ, cujus amore tenebatur allectus. Sed et Lucius Flaccus, et collega ejus, censores, Duronicum senatu moverunt, quod legem de coercendis conviviorum sumptibus latam, tribunus plebis abrogaverat, mirifica notæ causa. Quam enim impudenter Duronius rostra conscendit, illa dicturus? Freni sunt injecti vobis, Quirites, nullo modo perpetiendi. Alligati et constricti estis amaro vinculo servitutis. Lex enim data est, quæ nos frugi esse jubet. Abrogemus ergo illud horridæ vetustatis rubigine obsitum imperium. Etenim quid opus est libertate si, volentibus luxu perire, non licet? Est et alia in sacris literis civilitatis nota, ut ab initio gratiarum præcedant actiones. Nam et illud constat, quod liberalissimus, et civilissimus, aut facetissimus paterfamilias, qui de quinque panibus satiavit quinque millia convivarum, panem antequam frangeret, benedicere consuevit. Sed et illud celebre est sapientis, quod philosophia, quæ unicum munus est deorum, et disciplina disciplinarum, honoranda est antiloquio. Civile quoque est, et sacris literis consentaneum, aut omnino silere in mensa, ut audias ad profectum, aut unde proficiant alii, aut sine culpa lætentur, doctum proferre sermonem. Siquidem et inter comedendum Dominus parabolas, aut verba vitæ frequenter auditoribus miscet. Sunt autem nimis tristia, et fere civilitatis ignara, ubi citra voluptatem audiendi, solus

venter impletur, aut ubi clamore anserino et ineptis fabulis, convivia perstrepunt. Nec est qui Musicam arceat, quum ars innocens sit, adeo quidem, ut eam Socrates discere in senectute curaverit.

> Cantabunt mihi Damœtas, et Licius Ægon,

civile est:

> Saltantes Satyros imitabitur Alphesibœus,

ad plebeia transit. Illa ergo quæ aptiora sunt, et vitiis magis adversa, proferenda sunt verba, et quæ luxuriam jugulant, amota tamen vel tenui suspicione avaritiæ. Licet enim intemperantibus sit sopita vena ingenii, non omnino extinctam esse, correctus Polemio testis est. Hic autem perditæ luxuriæ adolescens Athenis fuit, neque illecebris ejus tantummodo, sed et ipsa infamia gaudens. Quum e convivio, non post occasum Solis, sed post ortem surrexisset, domumque rediens, Xenocratis philosophi patentem januam vidisset, vino gravis, unguentis delibutus, sertis capite redimito, perlucida veste amictus, refertam turba doctorum hominum scholam ejus intravit: nec contentus tam deformi introitu, consedit; et ut clarissimum eloquium, et prudentissima præcepta temulentiæ lasciviis elevaret. Orta deinde, ut par erat, omnium indignatione, Xenocrates vultum in eodem habitu continuit, omissaque re, quam disserebat, de modestia ac temperantia loqui cœpit. Cujus gravitate sermonis resipiscere coactus Polemio, primum coronam capiti detractam projecit: paulo post brachium intra pallium reduxit. Procedente tempore oris convivalis hilaritatem deposuit. Ad ultimum totam luxuriam exuit, uniusque orationis saluberrima medicina sanatus, ex infami ganeone maximus philosophus evasit. Peregrinatus est itaque hujus animus in nequitia, nec habitavit: divertit paulum, sed nequaquam domicilium fixit. Postremo unum est ad quod

totius philosophici cœtus tendit intentio, scilicet finis honestus, lætus exitus et jucundus, qui plane evenire non poterit, nisi philosophia omnibus officinis, et omnium ministris officiorum custodem adhibeat verecundiam, quæ parens est, ut ait Cassianus, omnis honesti consilii, solennium officiorum tutela, magistra innocentiæ, cara proximis, accepta alienis, privatas negligens facultates, ut communes amplificet, omni loco, omni tempore præ se favorabilem gerens vultum. Adeo quidem, ut etiam inverecundis feratur accepta. Athenis quidam ultimæ senectutis, quum spectatum ludos in theatrum venisset, eumque nemo e civibus sessum reciperet, ad Lacedæmoniorum legatos forte pervenit, qui hominis ætatem, canos ejus et annos, assurgendi officio venerati sunt, sedemque ei inter ipsos honoratissimo loco dederunt. Quod ubi fieri populus aspexit, maximo plausu alienæ urbis verecundiam comprobavit. Ferunt tunc unum e Lacedæmoniis dixisse: Ergo Athenienses quid sit rectum sciunt, sed id facere negligunt.

Cap. 10. *Regula convivandi, sensu, et fere verbis Macrobii, sumpta de libro Saturnaliorum: et de scommatibus: et de cavenda ebrietate: et de observantia convivantium: et de C. Claudio Cæsare dicente, quod sicut nautæ scopulum fugiunt, sic fugiendum est infrequens et insolens verbum.*

VIDENTUR autem forte parum civilia, et superstitiosa nimis, quæ de sacris apicibus proferuntur. Cæterum ut mitius agamus nobiscum, gentilium philosophorum convivandi regula in medium proferatur. Et quidem plures in hanc partem officiorum præcepta dederunt, sed ad præsens pauci sufficiunt. Inter alios Saturnaliorum liber primus occurrit, talis, si inspiciatur recte, et tantus, ut nihil aliunde oporteat mutuari. Eum

ergo in præsenti capitulo non tam vestigiis, quam passibus decrevimus imitari, et ex opulentia promptuarii sui, cellulæ nostræ supplere angustias. Siquidem conspicuus est in sententiis, in verbis floridus, et tanta morum venustate redundans, ut in institutione convivii et dispensatione, Socraticam videatur dulcedinem propinare. Ait ergo: Scio philosophiam, quæ rerum omnium moderatrix est, hoc primum observaturam, ut secum æstimet præsentium ingenia convivarum, et si plures peritos, vel saltem amatores sui in convivii societate repererit, sermonem de se patietur agitari. Quia velut paucæ literæ mutæ, dispersæ inter multas vocales, in societatem vocis facile mansuescunt, ita rariores imperiti, gaudentes consortio peritorum, aut consonant si qua possunt, aut rerum talium capiuntur auditu. Si vero plures ab institutione disciplinæ ejus alieni sunt, prudentibus qui pauciores intererunt, sauciet dissimulatione sui, et patietur loquacitatem majori parti amicitiorem sanare, ne rara nobilitas a plebe tumultuosiore turbetur. Et hæc est una de philosophiæ virtutibus. Quia quum orator non aliter nisi orando probetur, philosophus non minus tacendo pro tempore, quam loquendo, philosophatur. Sic ergo pauci qui aderunt doctiores, in consensum rudis consortii, salva et inter se quæstione migrabunt, ut omnis discordiæ suspicio facessat. Nec mirum, si doctus faciet, quod fecit quondam Pisistratus Athenarum Tyrannus. Qui cum filiis suis rectum dando consilium non obtinuisset assensum, et ideo esset in simultate cum liberis: ubi hoc æmulis causam fuisse gaudii comperit, ex illa discordia sperantibus in domo regnantis nasci posse novitatem, universitate civium convocata, ait, succensuisse quidem se filiis, non acquiescentibus patriæ voluntati, sed hoc postea sibi visum esse paternæ aptius pietati, ut in sententiam

liberorum ipse concederet. Sciret igitur civitas, sobolem regis cum patre concordem. Hoc commento spem detraxit insidiantibus regnantium quieti. Ita in omni genere vitæ, præcipueque in lætitia convivali, omne quod videtur absonum, in unam concordiam soni, salva innocentia, redigendum est. Sic Agathonis convivium, quia Socratas, Phædros, Pausanias et Herisimacos habuit, verbum nullum nisi philosophicum sensit. At vero Alcinoi, vel Didonis mensa, quasi solis apta delitiis, habuit hic Iopam, illa Polyphemum cithara canentes. Nec deerant apud Alcinoum saltatores viri, et apud Didonem Bitias sic hauriens merum, ut se totum superflua ejus infusione prolueret. Nonne siquis aut inter Phæacas, aut apud Pœnos, sermones de sapientia erutos, convivalibus fabulis miscuisset, et gratiam illis cœtibus amicam perderet, et in se risum plane justum moveret? Ergo prima ejus observatio erit æstimare convivas. Deinde ubi sibi patere locum viderit, non de ipsis profunditatis suæ inter pocula secretis loquetur, nec nodosas et anxias, sed utiles quidem, faciles tamen, movebit quæstiones. Nam sicut inter illos, qui hoc exercitii genus habent in mediis saltare conviviis, si quis ut se amplius exerceat, sodales vel ad cursum, vel ad pugillatum lacessiverit, quasi ineptiis relegabitur ab alacritate convivii: sic apud mensam quandoque philosophandum est, ut crateri liquoris ad lætitiam nati adhibeatur non modo Nympharum, sed Musarum quoque admixtione temperies. Nam si, ut fateri necesse est, in omni conventu aut tacendum est, aut loquendum; quæramus, silentiumne conviviis, an opportunus sermo conveniat. Si enim, ut apud Athenas Atticas Areopagitæ tacentes judicant, ita inter epulas oportet sileri; non est ultra quærendum inter mensas philosophandum sit, necne. Si vero non erunt muta convivia, cur ubi sermo per-

mittitur, honestus sermo prohibetur? Maxime quum non minus, quam dulcedo vini, hilarent verba convivium. Quid hoc, inquis, ad philosophiam? Imo nihil tam cognatum sapientiæ, quam locis et temporibus aptare sermones, personarum, quæ aderunt, æstimatione in medium vocata. Alios enim relata incitarunt exempla virtutum, alios beneficiorum, nonnullos modestiæ, ut et qui aliter agebant, sæpe auditis talibus, ad emendationem venirent. Sic autem vitiis irretitos, si et hoc in conviviis exegerit loquendi ordo, feriet philosophia non sentientes, ut Liber pater thyrso fecit, per obliquationem circumfusæ hederæ latente mucrone, quia non ita profitebitur in convivio censorem, ut palam vitia castiget. Cæterum his obnoxii repugnabunt: et talis erit convivii tumultus, ut sub hujusmodi invitati videantur edicto:

> Quod superest, læti bene gestis corpora rebus
> Procurate viri, et pugnam sperate parati.

Ergo si opportunitas necessariæ reprehensionis emerserit, sic a philosopho proficiscetur, ut et tecta et efficax sit. Quid mirum si feriat sapiens, ut dico, non sentientes, quum interdum sic reprehendat, ut et reprehensus hilaretur? Nec tantum fabulis suis, sed interrogationibus quoque vim philosophiæ nihil ineptum loquentis ostendet. Hanc ergo nullus honestus actus, locusve, cœtus nullus excludat, quæ ita se aptat, ut ubique sic appareat necessaria, tanquam abesse illam nefas fuerit. Et post pauca, lœdoriæ et scommatis differentiam facit, quæ sic interdum proferuntur a sapiente, ut non modo amaritudine careant, sed afferant tempestivam dulcedinem. Deinde interrogandi civilitatem, vel facetiam docet. Qui vult ergo amœnus esse consultor, ea interroget, quæ sunt interrogato facilia responsu, et quæ scit illum sedula exercitatione didicisse. Gaudet enim quisque provocatus ad doc-

trinam suam in medium proferendam, quia non vult latere, quod didicit, maxime si scientia, quam labore quæsivit, cum paucis illi familiaris, et plurimis sit incognita, ut de astronomia, vel dialectica, cæterisque similibus. Tunc enim videntur consequi fructum laboris, quum adipiscuntur occasionem publicandi quæ didicerant sine ostentationis nota; qua caret, qui non ingerit, sed invitatur ut proferat. Contra magnæ amaritudinis est, si coram multis aliquem interroges, quod non opima scientia quæsivit. Cogitur enim aut negare se scire, quod extremum verecundiæ damnum putant, aut respondens temere se eventui veri falsive committere. Unde sæpe nascitur inscitiæ proditio, et hoc omne infortunium pudoris sui imputat consulenti. Nec non et qui obierunt maria et terras, gaudent quum de ignoto multis, vel terrarum situ, vel sinu maris interrogantur, libenterque respondent, et loca describunt, modo verbis, modo radio; gloriosum putantes quæ ipsi viderant, aliorum oculis objicere. Quid duces, vel milites, quam fortiter a se facta semper dicturiunt, et tamen tacent arrogantiæ metu. Nonne hi si ut hæc referant invitentur, mercedem sibi laboris æstimant persolutam, remunerationem putantes inter volentes narrare quæ fecerant? Adeo autem id genus narrationis habet quendam gloriæ saporem, ut si invidi vel æmuli forte præsentes sint, tales interrogationes obstrependo discutiant, et alias inserendo fabulas, prohibent illa narrari, quæ solent laudem creare narranti. Pericula quoque præterita, vel ærumnas penitus absolutas qui evasit, ut referat gratissime provocatur. Nam qui adhuc in ipsis vel paululum detinetur, horret admonitionem, et formidat relatum, ut Virgilius

Forsan et hæc olim meminisse juvabit.

Juvat si quem dicere jusseris amici sui repentinam felicitatem, quam sponte non audebat dicere, vel

tacere, modo jactantiæ, modo malitiæ metu Qui venatibus gaudet, interrogatus de silvæ ambitu, de ambage lustrorum, de venationis eventu. Religiosus si adest, da illi referendi copiam, quibus observationibus meruerit auxilia Deorum, quantus illic ceremoniarum fructus: quia et hoc genus religionis existimant, numinum beneficia non tacere. Adde quod volunt se amicos numinibus æstimari. Si vero et senex præsens est, habes occasionem qua plurimum illi contulisse videaris, si eum interroges, vel quæ ad illum omnino non pertinent. Est enim huic ætati loquacitas familiaris. Ut vero ad scommata redeamus, illa quæ plus urbanitatis, et minus amaritudinis habent, sunt interjacienda conviviis: ut sunt illa quæ de nonnullis corporum vitiis, aut parum, aut nihil gignentia doloris, ut si in calvitium cujusquam dicas, aut nasum, vel curvam erectionem, seu Socraticam depressionem. Hæc enim quanto minoris infortunii sunt, tanto suavius lædunt. Contra oculorum orbitas non sine excitatione commonitionis objicitur. Quippe Antigonus rex Theocritum Chium, de quo juraverat quod ei parsurus esset, occidit propter scomma ab eodem de se dictum. Quum enim quasi puniendus ad Antigonum raperetur, solantibus eum amicis ac spem pollicentibus, quod omnimodo clementiam regis experturus esset, quum ad oculos ejus venisset, respondit: Ergo impossibilem mihi dicitis spem salutis. Erat autem Antigonus uno orbatus oculo, et importuna urbanitas maledicacem luce privavit. Nec negaverim philosophos quoque incurrisse per indignationem hoc genus scommatis. Nam quum regis libertus, ad novas divitias nuper erectus, philosophos ad convivium congregasset, et irridendo eorum minutulas quæstiones, scire se velle dixisset, cur et ex nigra, et ex alba faba, pulmentum unius coloris edat: Aridices philosophus

indigne ferens: Tu nobis, inquit, absolve, cur et de albis, et de nigris loris, similes maculæ gignantur. Commendat scomma et conditio dicentis, si in eadem causa sit, ut si alium de paupertate pauper irrideat, si obscure natum, natus obscure. Nam Tarseus Amphias quum ex hortulano dives esset, et in amicum quasi degenerem nonnulla dixisset, mox subjecit: Sed et nos de eisdem seminibus sumus, et omnes pariter lætos fecit. Illa vero scommata directa lætitia eum, in quem dicuntur, infundunt, ut si virum fortem vituperes quasi salutis suæ prodigum, et pro aliis moti volentem. Aut si objeceris liberali, quod res suas profundat, minus sibi quam aliis consulendo. Sic et Diogenes Antisthenem Cynicum magistrum suum solebat, velut vituperando, laudare. Ipse me, aiebat, mendicum fecit ex divite, et pro domo ampla, fecit habitare in dolio. Melius autem ista dicebat, quam si diceret: Gratus illi sum, quia me philosophum, et consummatæ virtutis virum fecit. Ergo quum unum nomen scommatis sit, diversi in eo continentur effectus. Ideo apud Lacedæmonios inter cætera exactæ vitæ instituta, hoc quoque exercitii genus a Lycurgo institutum est, ut adolescentes et scommata sine morsu dicerent, et ab aliis in se dicta, perpeti discerent. At si quis eorum in indignationem ob tale dictum prolapsus fuisset, ulterius ei in alterum dicere non licebat. Verum quia lætitiæ in conviviis frequenter insidiatur ira, ab hujusmodi dictis temperandum est, et quæstiones convivales in omnes proponendæ sunt, aut solvendæ. Quod genus veteres ita ludicrum non putarunt, ut et Aristoteles de ipsis aliqua conscripserit, et Plutarchus, et Apuleius cum Frontone. Nec contemnendum sit, quod tot philosophantium meruit curam. At in exercitio rhetorum, oratorumve foro, longe commodiorem habent scom-

mata locum. Quippe ubi motus adversarii sæpe proficit ad triumphum. Unde et hoc Ciceroni perfamiliare fuisse traditur. Ipsis quoque lœdoriis crebro in contentionibus fori locus est, dum tamen ad probra non perveniant: quæ etsi non quiescant favore litigantis, cessare tamen debent ob reverentiam judicis, et auditorum. Offenditur enim

——— Quibus est equus, et pater, et res,

si quis, nisi evidentissima ratione, ad probra prosiliat. Sed et qui ea sustinet patienter, favorem omnium a temperantia visus est meruisse. Convivia ergo lœdorias excludunt, ne felle earum tota convivalis dulcedo amarescat. Ad id quod hilaritatem conciliat, modestiæ consciam, undique conquirendum. Jocus enim comis, et venustus convivantium risus, omnibus parentheticis jucundior est. Siquidem eleganter, licet in persona derisoris, Ethicus ait: Sed convivatoris, uti ducis ingenium, res adversæ nudare solent, celare secundæ. Sed et vini indulgentia, licet dici soleat, quia "siccis Deus omnia dura" proposuit, modum habet, etsi fuerint qui Platonis auctoritate ea passim crediderint haurienda.

Laudibus arguitur vini vinosus Homerus.

Et Plato ab eisdem vinosus convincitur extitisse. Certum est utrumque eorum vini laudasse usum, quod et naturam roborat, et acuit ingenium, et ad res gerendas animum remissum accendit. At Platonem inter minuta et modesta pocula, jocundiorem liberalioremque invitationem probasse fidelius traditur, quæ fieret sub quibusdam quasi arbitris, sobriisque magistris conviviorum. Et hoc est quod in primo, et secundo de legibus, non inutile viris esse decernit. Nam et modicis honestisque inter bibendum remissionibus, refici integrarique animos ad instauranda sobrietatis officia existimavit, redditosque sensim lætiores, ad inten-

tiones rursus capessendas fieri habiliores, et simul si qui penitus in his affectionum cupiditatumque errores inessent, quos celaret alios pudor reverens, ea omnia sine gravi periculo libertate per vinum data detegi, et ad corrigendum medendumque fieri opportuniora. Atque hoc Plato ibidem dicit: Non diffugiendas esse hujuscemodi exercitationes adversus vini violentiam propulsandam. Neque ullum unquam continentem prorsus, aut temperantem satis fideliter visum esse, cui vita non inter ipsa errorum pericula, et in mediis voluptatum illecebris explorata sit. Nam cui licentia, gratiæque omnes conviviorum incognitæ sunt, quique illarum omnino expers sit, si eum forte ad participandas hujusmodi voluptates aut voluntas tulerit, aut casus induxerit, aut necessitas impulerit, mox deliniri, et capi, neque mentem ejus animumque consistere. Congrediendum igitur, et tanquam in acie quadam cum voluptariis rebus, quumque ista vini licentia cominus decernendum, ut adversus eos non fuga, nec absentia simus tuti, sed vigore animi et constanti præsentia, moderatoque usu temperantiam continentiamque tueamur, et calefacto simul refectoque animo, si quid in eo vel frigidæ tristitiæ, vel torpentis verecundiæ fuerit, abluamus. Poterit auctoritas Platonis movere complures, sed mihi nimis arduus, et temerarius infirmioribus animis videtur, cum Baccho, imo et cum quavis voluptate congressus. Si Loth vir justus, et dignus qui de Sodomorum eriperetur incendio, impellente vini stimulo corruit in incestum: Si Noe femora denudavit, fide et perseverantia boni subtractus diluvio, alter humani generis pater et salutis opifex, quis tuto congreditur, nisi forte seipsum tantis ducat patribus præferendum? Ut tamen Platonis non reluctemur edicto, congredi cum voluptate sit fortius, dum tamen

tutius sit fugere, et illius declinare conflictum. Nec memini quenquam me invenisse de provocatoribus voluptatum, quem non legerim cecidisse. Eo forte spectant figmenta poetica, quæ orgia sine furore transacta non recolunt, nec erubescunt sacra Bacchi cruore, parricidiis, et multiplicibus flagitiis maculare. Est præterea in conviviis observandum, ut instruendæ familiæ, et domus regendæ cura, et servilis obsequii moderatio, uni alicui demandetur, ne quid ineptum et imparatum appareat, ne quid stupendum, aut erubescendum emergat, ne dominum oporteat ad se gerendorum revocare solicitudinem, et ut dici solet, quasi in humeris portare convivas. Vitet etiam, qui conviva comis esse voluerit, consiliandi consuetudinem, verbique secreti faciendi morem, eo quod in conviviis, id est, in jucundo amicorum convivantium cœtu, debent omnia esse nuda, et in amore et fide nihil debet esset absconditum, sed si fieri posset, oculos in pectora sua invicem mutuo transferre conspectu. Nullus enim locus, actitandis consiliis, aut vix ullus ineptior est. Siquidem verba secreta solent assidentibus exclusis esse molesta. Nam ipsa exclusio habet imaginem diffidentiæ. Sed et in his, quæ palam dicentur, fideliter exequendum erit, quod in primo libro de analogia scripsit C. Claudius Cæsar, vir excellentis ingenii, magnæque prudentiæ. Ait enim: Tanquam scopulum nautæ fugiunt, sic fugiendum est infrequens atque insolens verbum. Et quidem numerum convivarum expresserunt antiqui, ut nec pauciores essent, quam gratiæ, quæ clauduntur ternario, nec plures quam Musæ, id est, novem, aut in summa, Gratiarum et Musarum explerent numerum, ad duodenarium ascendentes. Obtinuit tamen apud eos qui rectius intuentur, ut in his officium patrisfamilias latissime pateat.

Cap. 11. *De molestiis et oneribus conjugiorum, secundum Hieronymum et alios philosophos: et de pernicie libidinis: de mulieris Ephesiæ, et similium, fide.*

Sicut ergo sobrietas in conviviis necessaria est, ita rebus omnibus necesse est adesse modestiam. Siquidem de saturitate libido, de libidine immunditia, et multiplex pernicies generatur. At ex his nihil nisi dolor pœnitudinis sequitur: et bene agitur cum mœrentibus, si fructuosa sit pœnitudo. Unde hebetati cordis videtur opinio, quæ sine expletione libidinis, diffinit perfectam non esse voluptatem. Traditur hoc sensisse Epicurum. Sed quicquid gregis illius grunniant sues, tam immundam, et tam funestam vocem, nulli Philosophorum arbitror placuisse, nedum Epicuro; qui tantus fuit, ut inter Philosophos propriam fecerit sectam. Sunt ejus, auctore Seneca, egregia multa, quæ passim possunt apud philosophos inveniri, et pro parte expressa sunt, et congesta in libro, qui de vestigiis, sive de dogmate philosophorum inscribitur. Sileni senis inveterati videtur amentia, potius quam sententia philosophi, et est certe asello cui insidebat brutior, cui hoc nequitia potuit suadere. Idipsum forte innuunt figmenta gentilium, quæ delirum senem vino æstuantem, aliis naturæ obtemperantibus, et quiete fessa recreantibus corpora, Lotide præ cæteris captum referunt, et tandem cum omnium irrisione, quem nec ætas, nec verecundia refrenabat, asini sui ruditu revocatum. Omnis ergo voluptas libidinis turpis est, ea excepta, quæ excusatur fœdere conjugali, et indultæ licentiæ beneficio, quicquid erubescentiæ poterat inesse, abscondit. Unde et nuptiæ a nubendo dici majores tradiderunt, quia pudenda humanæ infirmitatis nubit, id est abscondit,

ut ait Nonnius Marcellus, indulgentia legis. Inolevit etiam consuetudo, ut quos in commercium carnis ecclesiæ jungit auctoritas, pallio velentur altaris, aut alio ab ecclesia constituto, ut torus qui Christo conciliante construitur, sit in fide castitatis, fragilitatis suæ maculas contegat, ut totius sit probri, aut confusionis ignarus. Præferuntur et faces, lampades, et luminaria accenduntur, quia geminum torum, qui palam, et non sua urgente libidine, sed honesta consentientium voluntate sternitur, decus boni conjugalis illustrat. Nam Hymenæus lucem amat, et alacer pharetra puer Cupido, furtivam succendens flammam, latebras et angulos quærit. Licet autem honesta sit, et utilis copula maritalis, angustiæ quam lætitiæ fœcundior est. Parit enim in dolore vel filios: nec aliquem producit fructum, quem non amaritudo præcedat, aut sequatur. Unde, referente Valerio, Socrates humanæ sapientiæ quasi quoddam terrestre oraculum, ab adolescentulo quodam consultus, utrum uxorem duceret, an se omni matrimonio abstineret, respondit, eum, utrum eorum fecisset, acturum pœnitentiam. Hic te, inquit, solitudo, hic orbitas, hic generis interitus, hic heres alienus excipiet. Illic perpetua solicitudo, contextus querelarum, dotis exprobratio, affinium grave supercilium, garrula socrus, lingua subcæsoria alieni matrimonii, incertus liberorum eventus. Non passus est juvenem in contextu rerum asperarum, quasi lætæ materiæ facere delectum. Concinit in hunc modum totus recte philosophantium chorus: ut si qui Christianæ religionis abhorrent rigorem, discant vel ab ethnicis castitatem. Non tamen quod conjugali detraham castitati, sed centesimum, aut sexagesimum fructum, licet de radice tricesimi oriantur, minime arbitror tricesimo componendum. Zeno, Epictetus, Aristoteles, Critolaus,

et Epicureorum quamplurimi traduntur posteris hanc publicasse sententiam. Fertur, auctore Hieronymo, aureolus Theophrasti liber de nuptiis: in quo quærit, an vir sapiens ducat uxorem. Et quum diffinisset, si pulchra esset, si bene morata, si honestis parentibus orta; si ipse sanus et dives, sic sapientem aliquando inire matrimonium, statim intulit. Hæc autem raro in nuptiis universa concordant. Non est igitur uxor ducenda sapienti. Primum enim impediri studia philosophiæ, nec posse quenquam libris et uxori pariter inservire. Multa esse quæ matronarum usibus necessaria sint; pretiosæ vestes, aurum, gemmæ, sumptus, ancillæ, supellex varia, lecticæ, et exedra deaurata. Deinde per totas noctes garrulæ conquestiones. Illa ornatior procedit in publicum, hæc honoratur ab omnibus, ego in conventu feminarum misella despicior. Cur aspiciebas vicinam? Quid cum ancillula loquebaris? De foro veniens quid attulisti? Non amicum habere possumus, non sodalem. Alterius amorem, suum odium suspicatur. Si doctissimus præceptor in qualibet urbium fuerit, nec uxorem relinquere, nec cum sarcina ire possumus. Pauperem alere difficile est; divitem ferre, tormentum. Adde, quod nulla est uxoris electio, sed qualiscunque obvenerit habenda, si iracunda, si fatua, si deformis, si superba, si fœtida, quodcunque vitii est, post nuptias discimus. Equus, asinus, bos, canis, et vilissima mancipia, vestes quoque et lebetes, sedile ligneum, calix et urceolus fictilis probantur prius, et sic emuntur. Sola uxor non ostenditur, ne ante displiceat, quam ducatur. Attendenda est semper ejus facies, et pulchritudo laudanda, ne, si alteram aspexeris, se æstimet displicere. Vocanda domina, celebrandus natalis ejus, jurandum per salutem illius, ut sit superstes optandum, honoranda nutrix ejus et gerula. Servus

paternus et alumnus, et formosus assecla, et procurator calamistratus, et in longam securamque libidinem exsectus spado, sub quibus nominibus adulteri delitescunt. Quoscunque illa dilexerit, ingrati etiam amandi. Si totam ei domum regendam commiseris, serviendum est. Si aliquid tuo arbitrio reservaveris, fidem sibi haberi non putabit, et in odium vertetur ac jurgia, et nisi cito consulueris, parabit venena. Anus, et aurifices, et ariolos, et institores gemmarum, sericarumque vestium, si intromiseris, periculum pudicitiæ est; si prohibueris suspicionis injuria. Verum quid prodest etiam diligens custodia, quum uxor servari impudica non possit: pudica, non debeat? Infida enim custos est castitatis necessitas, et illa vere pudica dicenda est, cui licuit peccare, sed noluit. Pulchra cito adamatur, fœda facillime concupiscit. Difficile custoditur quod plures amant. Molestum est possidere, quod nemo habere dignetur. Minore tamen miseria deformis habetur, quam formosa servatur. Nihil tutum est, in quo totius populi vota suspirant, alius forma, alius facetiis, alius ingenio, alius liberalitate sollicitat. Aliquo modo expugnatur, quod undique incessitur. Quod si propter dispensationem domus, et languoris solatia, et fugam solitudinis ducuntur uxores, multo melius dispensat servus fidelis obediens auctoritati domini, et dispensationi ejus obtemperans, quam uxor, quæ in eo se æstimat dominam si adversus viri fecerit voluntatem, id est, quod placet, non quod jubetur. Assidere autem ægrotanti magis possunt amici, et vernulæ beneficiis obligati, quam illa, quæ nobis imputet lachrymas suas, et hereditatis suæ spe vendat illuviem, et solicitudinem jactans, languentis animum desperatione conturbet. Quod si languerit, coægrotandum est, et nunquam ab ejus lectulo recedendum, aut si bona fuerit, et suavis

uxor, quæ tamen rara avis est, cum parturiente gemimus, cum periclitante torquemur. Sapiens autem nunquam solus esse potest. Habet secum omnes qui sunt, quique unquam fuerunt boni, et animum liberum quocunque vult transfert. Quod corpore non potest, cogitatione complectitur. Et si hominum inopia fuerit, loquetur cum Deo. Nunquam minus solus erit, quam quum solus fuerit. Porro liberorum causa uxorem ducere, ut vel nomen nostrum non intereat, vel habeamus præsidia senectutis, et certis utamur heredibus, stolidissimum est. Quid enim ad nos pertinet recedentes e mundo, si nomine nostro alius non vocetur, quum et filius non statim patris vocabulum referat, et innumerabiles sint, qui appellentur eodem nomine? Aut quæ senectutis auxilia nutrire domi, qui aut prior te forte moriatur, aut perversissimis moribus sit, aut certe quum ad maturam ætatem pervenerit, tarde ei videaris mori? Heredes autem et meliores, et certiores, sunt amici, et propinqui, quos judicio eligas, quam quos, velis nolis, habere cogaris. Licet certa hereditas sit, dum advivis, bene uti substantia tua, quam tuo labore quæsita, in incertos usus relinquere. Hæc et hujusmodi Theophrastus, quæ vel sola matrimoniorum angustias, et calamitates exquisitæ dulcedinis sufficiunt explanare. Scire fertur dixisse P. Clodius: quia improbe Neptunum accusat, qui iterum naufragium fecit. At non illud inelegantius diceretur: quia improbe Venerem accusat adversam, qui secundam ducit uxorem. Quis enim ei compatietur, qui semel solutus a vinculis, revolat ad catenas. Plane indignus est libertatis honore, et quiete, qui ad excussum servitutis recurrit jugum. Unde monstris simile est, quod hi qui non modo philosophiæ, sed et religionis sibi vendicant nomen, arceri nequeunt ab amplexibus mulierum. Sæpe enim qui

antequam nomen profiteretur alterutrum, si tamen hæc, religio scilicet et philosophia, numerum faciunt, quum sine religione nemo recte valeat philosophari, continentissime vixit: quum in aliquem gradum promotus est, nactusque quietem, primæ et summæ deliberationis acumen exercet in eligenda uxore vel ducenda; aut quod nequius est, vicinorum matrimonia solicitare, et corrumpere non veretur. Erumpit interdum inverecunda intemperies mulierum: quia, ut scribit Herodotus, mulier cum veste deponit et verecundiam. Erumpit, inquam, impudens, et in facie erubescentium populorum, genialis tori revelat et denudat arcana, et de mariti frigiditate conqueritur, allegans hanc sufficientem et evidentem repudii vel divortii causam, quod semivir est, et inutilis matrimonio, qui non est promptus ad coitum. Eleganter quidem Gaufridus de Heroum villa, familiaris meus, unius talium in causa hujusmodi confudit audaciam. Quum enim ei patronus datus esset a judice, celebraturo, ut putabatur, divortium, et mulier generosa audientibus amicis et suffragatoribus, advocato, ut fit, diligentius merita causæ suæ exponeret, scrutatus est ab ea vir prudens, an alium maritum quandoque habuerit. Quod quum illa negasset, quæsivit iterum an adhuc virgo esset, dicens: Hoc sibi inquisitu, et scitu pernecessarium, ne a discreto judice caperetur occasione aliqua in sermone. Illa vero hoc, verecunde tamen, eo quod sibi non bene credebatur, asseruit. Et ille: An simul de noctu dormire consueverint, et se invicem osculari et amplexari maritus et ipsa, inquisivit. Quæ omnia quum illa fateretur: Unde ergo, inquit patronus, nosti virgo pudicissima, prudentissima, pudoratissima, quod efficacem tecum virum non impleverit, et totius matronii jura persolverit? Quis te docuit, quid sit coitus, ut eum tecum coiisse

neges, inter tot oscula, tot amplexus, qui te pro libitu quoties voluit pertractavit licentia maritali? Nam et quædam animantia certum est se invicem osculando misceri: alia se tenuiter tangendo concipiunt: et sunt quæ suo gravidante calore, ab aere temperato impraegnantur, et pariunt. Hic illa tandem erubuit, hoc solum dicens, se quid ad hujusmodi captiones hisceret, non habere. Sed bene cum philosophantibus, id est, cum clericis agitur, quod nemo eorum frigidus est, aut in judicio perfusus hujusmodi macula. Cicero rogatus ut, post repudium Terentiæ, sororem Hirtii duceret, omnino facere supersedit, dicens se non posse et uxori, et philosophiæ pariter operam dare. Philippum regem Macedonum, contra quem Demosthenis Philippicæ tonant, introeuntem ex more cubiculum, uxor exclusit irata. Qui exclusus tacuit, et injuriam suam versu tragico consolatus est. Gorgias Rhetor librum pulcherrimum de concordia, Græcis tunc inter se dissidentibus, recitavit Olympiæ. Cui Melanthius inimicus ejus: Hic nobis, inquit, de concordia præcipit, qui se, uxorem, et ancillulam, tres in una domo, concordare non potuit. Æmulabatur quippe uxor ejus ancillulæ pulchritudini, et castissimum virum quotidianis jurgiis exagitabat. Unde ut cesset invidia, et quies matrimoniis reformetur, ditioribus in consuetudinem versum est, ne quam habeant in domo pulchriorem. Socrates quum duarum uxorum jurgia vellet reprimere, in eum novissime verterunt impetum, et male mulctatum, fugientemque diu persecutæ sunt, et a solio in quo morabantur, postmodum lotio perfuderunt. In muliebrem levitatem ab auctoribus passim multa scribuntur. Fortasse falso interdum finguntur plurima, nihil tamen impedit "ridentem dicere verum," et fabulosis narrationibus, quas philosophia non rejicit, exprimere quid obesse possit in moribus. Ex his enim

liquet, quam facile ament, quanta oderint levitate, quam cito obliviscantur affectuum, et naturæ immemores, interdum in filios armentur, interdum in viscera sua. Sunt aliquæ pudicissimæ, licet Satyricus dicat, quoniam

Rara avis in terris, nigroque simillima cygno,

mulier exactæ castitatis. Et tragicus, nullam esse feminam tam pudicam, quæ non peregrina libidine usque ad furorem incendatur. Matrona quædam, referente Petronio, Ephesi tam notæ erat pudicitiæ ut vicinarum quoque gentium feminas ad spectaculum sui evocaret. Hæc ergo quum virum extulisset, non contenta vulgari more funus prosequi, crinibus sparsis et turbatis, aut nudatum pectus in conspectu frequentiæ plangere, in conditorium etiam prosecuta est defunctum, positumque in hypogato, Græco more, corpus custodire ac flere totis noctibus diebusque cœpit. Sic affiictantem se, ac mortem inedia persequentem, non parentes potuerunt abducere, non propinqui. Magistratus ultimo repulsi, abierunt. Comploratuque singularis exempli femina ab omnibus, quintum jam diem sine alimento trahebat: assidebat ægræ fidissima ancilla, simulque et lachrymas commendabat lugenti, et quotiescunque defecerat positum in monumento lumen, renovabat. Una igitur in tota civitate fabula erat, solum illud affulsisse verum pudicitiæ amorisque exemplum, omnis ordinis homines confitebantur. Quum interim imperator provinciæ latrones crucibus jussit affigi, secundum illam casulam, in qua recens cadaver matrona deflebat. Proxima ergo nocte quum miles, qui cruces servabat, ne quis ad sepulturam corpus detraheret, notasset sibi et lumen inter monumenta clarius fulgens, et gemitum lugentis audisset, vitio gentis humanæ, concupiit scire quis, aut quid faceret. Descendit itaque in conditorium, visaque

pulcherrima muliere, primo quasi quodam monstro, infernisque imaginibus turbatus subsistit. Deinde ubi et corpus jacentis aspexit, et lachrymas consideravit, faciemque unguibus sectam, ratus scilicet, id quod erat, desiderium extincti feminam pati non posse, attulit in monumentum cœnulam suam, cœpitque hortari lugentem, ne perseveraret in dolore supervacuo, ac nihil profuturo gemitu pectus diduceret. Omnium eadem esse, scilicet idem domicilium, et cætera, quibus exulceratæ mentes ad sanitatem revocantur. At illa ignota consolatione percussa, laceravit vehementius pectus, raptosque crines super pectus jacentis imposuit. Non recessit tamen miles, sed eadem exhortatione tentavit dare mulierculæ cibum, donec ancilla humi (certum habeo) odore corrupta, primum ipsa porrexit ad humanitatem invitantis victam manum. Deinde refecta potione et cibo, expugnare dominæ pertinaciam cœpit: et Quid proderit, inquit, tibi hoc, si soluta inedia fueris, si te vivam sepelieris, si, antequam fata poscant, indemnatum effuderis spiritum?

Id cinerem, aut manes credis curare sepultos?

Vis tu reviviscere, reluctantibus fatis, extinctum? Vis discusso muliebri errore, quamdiu licuerit lucis commodis frui? Ipsum te jacentis corpus admonere debet ut vivas. Nemo invitus audit, quum vivere cogitur, aut sumere cibum. Itaque mulier aliquot dierum abstinentia sicca, passa est frangi pertinaciam suam. Nec minus avide replevit se cibo, quam ancilla quæ prior victa est. Cæterum scitis quid plerumque tentare soleat humanam satietatem. Quibus blanditiis impetraverat miles ut matrona vivere vellet, eisdem etiam pudicitiam ejus aggressus est. Nec deformis, aut infacundus juvenis castæ videbatur, ancilla gratiam conciliante, ac subinde dicente,

Placitone etiam pugnabis amori?
Nec venit in mentem quorum consederis arvis?

Quid diutius moror? Ne hanc quidem partem corporis mulier abstinuit, victorque miles utrumque persuasit. Jacuerunt ergo una, non tantum illa nocte, qua nuptias fecerunt, sed postera etiam, ac tertia die, præclusis videlicet conditorii foribus, ut quisque ex notis ignotisque, ad monumentum veniens, putasset expirasse super corpus viri pudicissimam uxorem, Cæterum delectatus miles et forma mulieris, et secreto, quicquid boni per facultates poterat, coemebat, et prima statim nocte ferebat in monumentum. Itaque unius cruciati parentes, ut viderunt laxatam custodiam, detraxerunt nocte pendentem, et supremo mandaverunt officio. At miles circumscriptus dum desidet, ut postero die vidit unam sine cadavere crucem, veritus supplicium, mulieri quid accidisset exponit; nec se expectaturum sententiam judicis, sed gladio jus dicturum ignaviæ suæ, commendans, modo perituro locum provideret, et fatale conditorium familiari ac viro faceret. Mulier non minus misericors, quam pudica: Nec istud, inquit, dii sinant, ut eodem tempore duorum mihi carissimorum hominum duo funera spectem. Malo mortuum impendere, quam vivum occidere. Secundum hanc rationem jubet ex area corpus mariti sui tolli, atque illi, quæ vacabat, cruci affigi. Usus est miles ingenio prudentissimæ feminæ. Posteroque die populus miratus est, qua ratione mortuus isset in crucem. Tu historiam, aut fabulam, quod his verbis refert Petronius, pro libitu appellabis. Ita tamen ex facto accidisse Ephesi, et Flavianus auctor est. Mulieremque tradit impietatis suæ, et sceleris parricidalis, et adulterii pœnas luisse. Non quidem solus est in mulierum ineptiis ridendis, aut exprimendis Petronius. Scribit beatus Hieronymus, quia totæ

Euripidis tragœdiæ in mulieres maledicta sunt, et quod Epicurus, quanquam Metrodorus discipulus ejus Leontion habuerit uxorem, raro dicit sapienti ineunda conjugia, quia multa incommoda admixa sunt nuptiis. Et quomodo divitiæ et honores, et corporum sanitates, et cætera quæ indifferentia nominamus, nec bona, nec mala sunt, sed velut in meditullio posita, usu et eventu vel bona, vel mala fiunt: ita et uxores sitas in bonorum malorumve confinio. Grave ergo esse viro sapienti venire in dubium, utrum bonam an malam ducturus sit. Si ergo tanta est molestia nuptiarum, quæ proculdubio bonæ sunt, et a domino institutæ, ut eas sapiens reformidet, quis nisi demens eam approbet voluptatem, quæ illicita est, et tota versatur in sordibus, quam homines culpant, et Deus proculdubio condemnabit? Nam quum hæ duæ voluptates, scilicet gulæ, et Veneris, quodammodo brutorum sint, altera porci immunditiam, altera et hirci videtur habere fœtorem. Ut enim pudicitia inter virtutes eminet, sic petulantia in vitiis abjectissima est: et quum illa utrumque deceat sexum, muliebrem tamen magis exornat. Siquidem doctissimi viri vox est, pudicitiam imprimis esse retinendam, qua amissa omnis virtus ruit. In hac muliebrium virtutum principatus est. Hæc pauperem commendat, divitem extollit, deformem redimit, exornat pulchram. Bene meretur de majoribus, quorum sanguinem sobole furtiva non vitiat: bene de liberis, quibus nec de matre erubescendum est, nec de patre dubitandum est: bene imprimis de se, quam a contumelia alieni corporis vendicat. Captivitatis nulla major calamitas est, quam ad alienam libidinem trahi. Viros consulares illustrat eloquentia, in nomen æternum transfert gloria militaris, triumphosque novæ gentis consecrat. Multa sunt, quæ per se clara ingenia nobilitant, mulierum

proprie virtus, pudicitia est. Hieronymus testis est, quod antequam religio Christiana fulgeret in mundo, unicubas semper habuisse inter matronas decus: per illas Fortunæ muliebri sacra fieri solitum: nullum sacerdotem bigamum, nullum flaminem bimaritum. Hierophantas quoque Atheniensium diutissime cicutæ sorbitione castrari, et postquam in pontificatum fuerint allecti, viros esse desinere. In immensum pagina protendetur, si ea perstrinxero, quæ in hac parte tragici, oratores, comici, satyrici, poetæ, ut de philosophis, ethicis, et theologis taceam, prodiderunt. Sed tamen nec omnes istos arbitror suffecisse ad hanc, non dico malitiam delendam, aut reprimendam, sed nec ad exponendam. Si dixero quod multi sunt experti, quia

> Nec melior, pedibus silicem quæ concutit atrum,
> Quam quæ servorum vehitur cervice suorum,

hoc in injuriam mulierum dictum, malitia calumniabitur. Nihil enim melius, nihil utilius muliere pudica, nihil eorum quæ possunt excogitari jocundius his, qui continere non possunt, aut nolunt. Sed desipientis est ab his laudem spectare, quæ veniam rectius merentur, quam gloriam, si tamen moderationis bono fuerint temperata. Alioquin non venia, sed pœna, sed ignominia, utriusque libidinis maculam prosequetur: nisi forte decorus habendus sit, qui in hircum transformatur aut suem.

Cap. 12. *Quod brutis et insensibilibus quidam appetunt conformari: et quanta humanitate cum servis vivendum sit: et de trium reliquorum sensuum voluptate.*

NULLI utique animantium generi rectius conformantur, qui summum bonum vitæ, in gustandi et

tangendi voluptate, ne dicam luxuria, posuerunt. Cæterum hoc aliorum sensuum luxuriam non excusat, quum manifesta sit humanæ dignitatis abjectio, si non hirco aut sui, sed leoni et pardo, sed pantheræ aut Satyro, sed pavoni, philomenæ, aut psittaco, sed cuicunque brutorum aut insensibilium studeat coæquari. Siquidem ad angelicam puritatem rectius aspirabit, qui in ea creatus est dignitate originis, ut in cumulo veræ et æternæ beatitudinis, perfectioni angelicæ possit esse conformis. Nam et patrum inconcussa sanxit auctoritas, quia natura humanæ mentis solus dominus dignior est, et quod omnia hæc, quæ humanus miratur error, ut homini serviant, ab eo facta sunt, qui hominem fecit, ut æternitatis et beatitudinis suæ participem faceret. Quis ergo præsidentis domini non vilipendat arbitrium, si servilem et abjectam affectat conditionem? Non tamen quod servos dicam habendos esse contemptui, nisi servilibus vitiis vivant. Sicut enim vera et unica libertas est, servire virtuti, et ipsius exercere officia; ita unica et singularis servitus est, vitiis subjugari. Errat plane quisquis aliunde conditionem alterutram opinatur accidere. Siquidem omne hominum genus in terris simili ab ortu surgit, eisdem constat et alitur elementis, eundemque spiritum ab eodem principio carpit, eodemque fruitur cœlo, æque moritur, æque vivit. Unde et Prætextatus in Saturnalibus Evangelum reprimens, his utitur argumentis. Servi, inquit, sunt, imo homines. Servi sunt, imo conservi. Si cogitaveris, tantundem in utrosque licere Fortunæ, tam tu illum videre liberum potes, quam ille te servum. Nescis qua ætate Hecuba servire cœperit, qua Crœsus, qua Darii mater, qua Diogenes, qua Plato ipse? Postremo quid ita nomen servitutis horremus? Servus est quidem, sed necessitate, sed fortasse libero animo servus est. Hoc illi

nocebit, si ostenderis quis non sit. Alius libidini servit, alius avaritiæ, alius ambitioni, omnes spei, omnes timori. Et certe nulla servitus turpior, quam voluntaria. At nos jugo a fortuna imposito subjacentem, tanquam miserum, vilemque calcamus. Quod vero nos nostris cervicibus inferimus, non patimur reprehendi. Invenies inter servos aliquem pecunia fortiorem: invenies dominum, spe lucri oscula aliorum servorum manibus infigentem. Non ergo fortuna homines æstimabo, sed moribus. Sibi quisque dat mores, conditionem casus assignat. Quemadmodum stultus est, qui empturus equum, non ipsum conspicit, sed statum ejus ac frenos: sic stultissimus est, qui hominem aut ex conditione, aut ex veste æstimandum putat. Non est, mi Evangele, quod amicum tantum in foro, et in curia quæras, si diligenter attenderis, invenies et domi. Tu modo vive cum servo clementer, comiter quoque, et in sermonem illum, et in necessarium nonnunquam admitte consilium. Nam et majores nostri, omnem dominis invidiam, omnem servis contumeliam detrahentes, dominum patrem familias, servos familiares appellaverunt. Colant ergo te potius servi tui, mihi crede, quam timeant, nec tibi parum videatur esse quod diis satis est. Nam qui colitur, etiam amatur. Nec potest amor cum timore misceri. Unde enim putas arrogantissimum illud manasse proverbium, quo jactatur, totidem nobis hostes esse, quot servos? Non habemus hostes illos, sed facimus, quum in illos superbissimi, contumeliosissimi, et crudelissimi sumus, et ad rabiem nos cogunt venire delitiæ, ut quicquid non ex voluntate responderit, iram furoremque provocet. Domi enim nobis animos induimus tyrannorum, et non quantum decet, sed quantum licet, exercere volumus in servos. Nam ut cætera crudelitatis genera prætercam, sunt qui dum se mensæ copiis,

et aviditate distendunt, circumstantes servos movere labra, nec in hoc quidem, ut loquantur, permittunt. Virga omne murmur compescitur, et ne fortuita quidem verberibus excepta sunt. Tussis, sternutamentum, singultus, magno malo luitur. Sic fit, ut isti de domino loquantur, quibus coram domino loqui non licet. At illi quibus non tantum præsentibus dominis, sed cum ipsis erat sermo, quorum os non consuebatur, parati erant pro domino porrigere cervicem, et periculum imminens in caput suum vertere. In conviviis loquebantur, sed in tormentis tacebant. Hæc Prætextatus: et de fide servorum multa et præclara subjungit, et quæ essent in quantavis nobilitate sanguinis gloriosa, et cuivis imitanda. Nihil enim decorum est, quod non a virtute profluxerit, et se invicem turpitudo et vitium infausto ambitu circumscribunt. In hoc autem solo vitiorum impulsu quisque prolabitur, ut eorum se dejiciat et devoveat servituti, quibus natus est imperare. Qui ad spectacula confluunt, aut evocant ad se spectacula inhonesta, aut se ipsos affectatis nugis volunt esse spectaculo insipientium, quoniam hæc lenocinia vanitatis recte sapienti placere non possunt, oculorum capiuntur illecebris, et licet mitius elidantur, corruunt tamen a dignitate conditionis suæ, et ad eam, quam diffitentur, servilem relabuntur. Quid ergo aliud faciunt mimi, histriones, parasiti, et hujusmodi monstra hominum, nisi quod ineptam conviacunt felicium servitutem? Sed et illi qui voculis capiuntur, licet aurium sensus purissimus et defæcatissimus sit, serviunt quidem, jugo tamen premuntur mitiori, si alias non prævaleant vitia. Nam et ab olfactu vix aliquis omnino capitur, nisi forte Lotophagum vivat. Non aliquid adversus cantores, aut musicos struo, quum teste Quintiliano, Valerio, Flaviano, et aliis multis, Socrates etiam in senectute didicerit musicam, credens

si musica deforet, sibi cumulum sapientiæ defuturum. In ea tamen nimium occupari, citra philosophicam gravitatem est. Nunquid enim virum decebit sapientem, præsertim quod etiam in sexu muliebri turpitudinis non effugit notam? Nam et Sallustius Semproniam reprehendit, non quidem quod saltare, et psallere, sed quod optime scierit. Ait enim, psallere et saltare elegantius quam necesse est probæ. Optime tamen cantare, si citra levitatem posset haberi, plane desiderabile est. In omnibus enim quæ simpliciter expetibilia sunt, quo intensiora sunt in qualitate boni, eo expetibiliora sunt. Sed ex adjunctis possunt nonnulla esse suspecta. Lucius Sylla vir tanti nominis, optime cantasse traditur: sed dotem, libidinis et crudelitatis nota perstrinxit. Catoni quoque visum est bene cantare, non serii hominis esse. Unde nimirum Marcum senatorem non ignobilem, Cecilium spaciatorem, et Fescenninum vocat, eumque staticulos dare his verbis ait: Descendit de cantherio, inde staticulos dare, ridicularia fundere. Et alibi: Præterea cantat ubi collibuit, interdum Græcos versus agit, jocos dicit, voces denuctat, staticulos dat. Porro illa voluptas aurium grata est honestati, quæ virtutis est amica, aut non est conscia turpitudinis. Oculorum vero voluptas histriones introduxit, et mimos: quod et Scipio Africanus Æmilianus, in oratione contra legem judiciariam Tiberii Gracchi, non mediocriter reprehendit. Docentur præstigias inhonestas, cum cinædulis, et sambuca, psalterioque eunt in ludum histrionum, discunt cantare, quæ majores nostri ingenuis probro ducier voluerunt: eunt, inquam, in ludum saltatorium inter cinædos virgines, puerique ingenui. Hæc quum mihi quisquam narrabat, non poteram animum inducere, ea liberos suos homines nobiles docere. Sed quum ductus sum in ludum salta-

torium, plus mediusfidius in eo ludo vidi pueris virginibusque ducentis. In his, quod me reipublicæ maxime misertum est, vidi unum filium petitoris, puerum bullatum, non minorem annis duodecim, cum crotalis saltare. Croton Græce pulsus dicitur, et inde cymbala sic dicuntur; vel musicum notat instrumentum, quod in sono vocem ciconiæ imitatur: nam ipsa apud Ægyptios crotalus appellatur. Crotala quoque dicuntur sonoræ sphærulæ, quæ quibusdam granis interpositis, pro quantitate sui, et specie metalli, varios sonos edunt. Quam saltationem impudicus servulus honeste saltare non posset. Patet ergo quanto affectu ingemuerit Africanus, quod vidisset cum crotalis saltare filium petitoris, id est, candidati, quem ne cum quidem spes et ratio adipiscendi magistratus, quo tempore se, suosque, ab omni probro debuit vindicare, potuerit coercere, quo minus faceret, quod scilicet turpe non habebatur. Nam et ab eo tempore quo optimis moribus in urbe vivebatur, scilicet inter duo bella Punica, ingenui filii Senatorum in ludum saltatorium commeabant, et illic crotala gestantes saltare discebant. Adeo quidem, ut ab heroicis conviviis nequaquam arceretur ludus saltatorius. Nam et Socraticum symposium ab auctoritate philosophorum, qui illic convenerant, celebre est, et tamen non defuit qui sub illorum supercilio peteret psaltriam intromitti, ut puella, supra naturam mollior, canora dulcedine, et saltationis lubrico, exerceret illecebris philosophantes. Cæterum histriones non inter turpes habitos, Cicero auctor est, qui, sicut Furius Albinus refert, Roscio et Æsopo familiariter usus est, adeo quidem, ut res rationesque eorum sua solertia tueretur. Quod quum ex aliis multis, tum ex epistolis ejus declaratur. Nam illa oratio celebritate sui innotuit, in qua populum Romanum objurgat, quod Roscio

agente tumultuarit. Et quidem constat cum ipso histrione contendere solitum, utrum ille sæpius eandem sententiam variis gestibus efficeret, an ipse per eloquentiæ copiam, sermone diverso pronunciaret. Quæ res ad hanc artis suæ fiduciam Roscium abstraxit, ut librum conscriberet, quo eloquentiam cum histrionia compararet. Is est Roscius, qui etiam Syllæ carissimus fuit, et annulo aureo ab eodem dictatore donatus est. Tanta autem fuit gratia et gloria, ut mercedem diurnam de publico mille denarios sine gregalibus solus acciperet. Æsopum quoque ex pari arte ducenties sestertium reliquisse constat. Sed utinam si histriones videntur ob auctoritatem Ciceronis, et prædictorum heroum, in cœtum sapientium admittendi, eligantur Roscio similes, et Æsopo, qui etsi non facere, quod tamen illi noverant, vel intelligere libros sciant, et amatores sint potius, quam impugnatores literarum, quas nemo unquam sapiens, aut bonus odio habuit. Ciceronem refert Valerius literas contempsisse, et in contemptu ipso fuisse fontem abundantissimum litterarum, ob hoc forte quod studium negotiis postponebat. Nam institit eis etiam, dum contempsit: ipseque contemptus Ciceronis, multorum studio studiosior est. Non facile tamen crediderim, ad hoc quenquam impelli posse litteratum, ut histrionem profiteatur, licet facile inveniantur quamplurimi, quos non pudet agere, et implere sordidum histrionem. Gestus siquidem exprimunt, rerum utilitate deducta. Fertur Beatus Hieronymus tres a mensa clericos exclusisse, quia ipsos incompositos vidit, turpe ducens honesto et gravi viro, in ejus consortio aliquem incompositum inveniri. Et quidem hoc laude majori dignum est, quam si, ut ab eis laudaretur, admitteret. Licet autem aliqua sit voluptas oculorum in talibus, vix sine turpitudine exerceri poterit, vel admitti. Est et illa voluptas in

viro gravi notabilis ex causa luxuriæ, quæ ornatum suum in pretio vestium, aut colore, aut forma, aut usus novitate consistere opinatur. Ut enim ait Ethicus,

Malthinus tunicis demissis ambulat: est qui
Inguen ad obscœnum demissis usque facetus.

Alter solis lineis brumæ horrores excludit, et dum omnia gelu constricta rigent, tenui sudat in cyclade, et illius delitias, etiam bombicinus urit pannus, aut premit. Hic cæpa tunicatior, densatis pellibus et epitogiis, chlamydi penulam superducit, et quasi conglobatus in orbem rotulari, quam incedere, magis idoneus est. Ille nunc utitur penula, nunc campestri: id solum agens, ut aliis dissimilis habeatur. Ille tantas exquisiti ornatus affectat munditias, ut nimio splendore cultus operosi, ad sordes videatur accedere. Quicquid enim dedecet, et quodammodo polluit, aut potius expellit honestatem, sordidum est, et habendum in sordibus. Non tamen arguitur quod necessitas introducit, quia non omnes omnia possunt, et est cujus natura exigit, unde alius oneratur, aut quod omnino ferre non potest. Hoc autem philosophia præcipit observari, ut quisque in omnibus fugiat notam, indicens actioni rectitudinem, ne sit reprehensibilis; sermoni cautelam, ne sit contemptibilis; habitui modestiam, ne sit notabilis. Intemperantiam namque nota convincit. In hodiernum diem arguitur intemperies Hortensii, a quo isti dealbati adhuc dicuntur Hortensiani, non quod primus, sed quod præcipuus talium fuerit, adeo ut suffecerit ad notam seculi sui; vir utique alloquio et professo mollis, et in præcinctu ponens omnem decorem suum. Fuit enim vestitu ad munditiem curioso, et ut bene amictus iret, faciem quærebat in speculo. Ubi se intuens, togam corpori sic applicabat, ut rugas non forte, sed

industria locatas, artifex nodus astringeret, et sinus ex composito defluens, modum lateris ambiret. Is quondam quum incederet elaboratus ad speciem, collegæ de injuriis diem dixit, quod sibi in angustiis obvius offensu fortuito, structuram togæ destruxerat, et capitale putavit, quod in humero suo, locum ruga mutasset. Nihil tale sapientem decet, aut virum probum: imo et matronæ honestæ, et virgines nupturæ, facilius et felicius ob dotes formæ, tantam cultus sui solicitudinem erubescunt. Mirum itaque est, qua impudentia ætatis nostræ,

Cultus gestare decoros,
Vix nuribus rapuere mares.

Quid ergo quod milites? Quid quod clerici? Siquidem hæc omnia fallacem meretricis fucum, et malitiam imitantur. Quid ergo viro cum speculo, nisi in eo casu, quo illud Platonem gestasse testis est Flavianus, ut videret in eo quantum peregrinatio, studii fervor, acumen temporis, processus ætatis, de naturali statu mutasset, faciei indicio, quæ bona, et mala, fidelissime protestatur? Hoc quidem egit, ut servaret, aut relevaret naturam, ne labore, et diæta insueta corrumperetur. Ut autem ad alia transeamus, quis istorum, qui dotes brutorum affectant, brutus esse dignetur? Aut cui non præponderare videbitur, si collatam sibi præ illis conferat rationem? Nunquid virium amator, leo vellet esse, aut pardus? Dicunt Physiologi, quod lyncis aut pantheræ odorem, animalia cætera sequuntur: istos tamen qui musco, et speciebus exoticis placant olfactum, et provocant, velle, si possent, non arbitror in pantheram aut lyncem transformari. Non utique credam, quod qui Satyrum induit, Satyrus esse velit: sed nec illi qui seipsos poliunt, pavonis in se poterunt transformare colores. Concinant hi, et

totius musicæ melos pro viribus expleant, nemo eorum philomenam æquabit, aut psittacum. Nonne ergo indecens et probrosum est humanæ celsitudini, si postposita dote sua, in qua prævalet, ad alienas, in quibus superatur, adspirat? Verum si moderatio adhibeatur, in his interdum sensuum voluptatem versari, sapienti non arbitror indecorum: ut sæpenumero dictum est, nihil decorum est sine modo. Nam et ociari interdum sapienti familiare est, non tamen ut virtutis exercitium evanescat, sed quo magis vigeat, et quodammodo recreetur. Siquidem Lælius et Scipio, illud par amoris insigne, simul lectitabant, et sicut remissionis eorum certissimus testis Scævola auctor est, civilibus fatigati negotiis, pila ludebant. Idem quoque Scævola aleæ et calculis interdum vacasse traditur, quum bene ac diu jura civium, ceremoniasque Deorum ordinasset. Ut enim in rebus seriis Scævolam, ita in lusibus hominem agebat, quem rerum natura continui laboris patientem esse non sinit. Idque vidit Socrates, qui nullam sapientiæ partem dicitur habuisse ignotam; ideoque non erubuit tunc, quum interposita arundine cruribus suis, cum parvulis filiolis ludens, ab Alcibiade risus est. Homerus quoque, cœlestis vates ingenii, non aliud sentit, vehementissimis Achillis manibus canoras fides aptando, nisi ut earum militare robur, levi pacis studio, relaxaret. In summa, histrioniam, saltatoriam, et hujusmodi lenocinia exercere, levitatis aut turpitudinis est. Sed delectari in eis, nunc ad ocia, nunc ad flagitia accedit. Si enim modeste fiat ad recreationem, sub ociandi licentia excusatur: si ad lascivientis animi voluptatem, cadit in crimen. Hæc autem facillime distinguit, loci, temporis, modi, personæ, et causæ superius memorata discretio, quam forte nimis revolvere posset lingua verbosior, sed eam mens cauta revolvere nimis, aut continere non potest.

Hæc est enim fons et origo totius modestiæ, sine qua nihil recte in officiis exercetur. Ab hac alios alia decere vel dedecere certum est.

> Nam quod turpe bonis Seio, Titioque, decebit
> Crispinum.

Perspicui ergo erroris est, ad fundamentum famæ et gloriæ, consumere vitam in talibus, quæ aut ociosæ occupationes sunt, aut flagitiosa negotia. Profecto sic delinquentium particeps est, qui eorum lasciviam exhibet, et auctor videtur esse luxuriæ alienæ, qui eam mavult sumptibus prosequi, vel favore, quam persequi increpatione adhibita, et sumptibus denegatis. Siquidem Ambrosius auctor est: quia qui talibus donat, peccatum grande committit. Hoc enim fovet in eis, in quo nequissimi sunt.

Cap. 13. *De frugalitatis commendatione, et nota Quintiliani in Senecam: et quomodo frugaliter possit avaritiæ suspicio devitari.*

LUXURIAM persequi videor ad laudem frugalitatis, mihique ab insulsis, inepte viventibus, et indiscrete loquentibus, illud Publii Clodii subsannando ingeritur, quia frugalitas boni rumoris inserta est. Hi sunt, qui dum luxuriam vitare nolunt, vel nequeunt, quicquid pro virtute dicitur, avaritiæ patrocinium putant. Secus quidem est. Luxuriam per se turpem nemo ambigit, et licet frugalitas sit tanquam virtutum, bonorumque operum origo laudabilis, non tamen omnibus placet, nec credunt avaritiam malitiæ fomitem posse vitari, nisi et frugalitas fugiatur. Nempe indoctorum hæc opinio est. Ut enim ait Ethicus,

> Dum vitant stulti, vitia in contraria currunt,

recedentes a medio vitiorum, quæ regio virtutis est. Sunt tamen quibus frugalitas est inhibenda, ut quo-

rum natura proclivior est ad avaritiam. Sunt tamen quibus est indicenda calcatius, ut qui sua prodigunt, et ratione contempta effundunt, non discernentes quid usus sit vel abusus. Quo quidem temperamento usum esse servium Opidium Canusinum in ultimo elogio, quum filios peste contraria videret occupatos, refert Horatius. Simpliciter tamen constat frugalitatem in bonis numerandam, utpote illam, quæ Saturno regnante regna aurea temperavit, et eorundem omnia dispensavit officia. Hæc est quæ Astream, et pudicitiam in terris diutius tenuit, donec eas, invalescente luxu, regnante Jove, ad superos contigit evolasse. Nos hæc fabula respicit, ut sciamus sine frugalitate non posse justitiam, aut pudicitiam conservari. Siquidem necessitas exercendi luxus excludit justitiam, et exercitii voluptas pudicitiam propellit. Ait enim : qui festinat ditari, non erit innocens. Illud tamen Clodii nequaquam denigrat frugalitatis honorem, sed videtur potius commendare decorem. Constat enim nequaquam malum esse, quod in patrocinium, et excusationem sinistri rumoris assumitur. Sic fuscus color nigrum extenuat ; et quod turgidum est, nomine plenitudinis honoratur. Est autem frugalitas virtus moderatrix utendi, et abutendi ignara. Nihil gelide ministrat aut timide, sed ei tamen ratio constat impensæ. Rebus quidem, sed sibi magis parcit. Nihil aut minimum subtrahit usui, sed luxuriæ nihil omnino indulget. Siquidem diligentissima est. Possunt ad commendationem ejus sufficere quæ Zeno, quæ Socrates, quæ Plato, quæ Aristoteles, quæ omnium philosophorum chorus de frugalitate servanda tradiderunt. Sed quia hæc pervetusta sunt nomina, aut eorum non sunt præcepta celebria, vel Seneca noster audiatur, qui eam tantis laudibus effert, ut quisquis aliquid omnino adjicere tentaverit, ociari quam aliquid agere rectius

videatur. Sunt tamen qui eum contemnere audeant, Quintiliani auctoritate freti, suum ex eo nobilitantes judicium, si ei detrahant, qui plurimis placet, ut apud indoctos eorum gloriam videantur præcedere, quorum virtutem nequeunt imitari. Mihi tamen desipere videntur, qui quemcunque secuti, non venerantur eum, quem et Apostoli familiaritatem meruisse constat, et a doctissimo patre Hieronymo in sanctorum catalogo positum. Ut tamen et de Quintiliani possis judicare judicio, verba ipsius, quæ scriptoribus enumeratis, in sugillationem Senecæ posuit, hæc sunt: Ex industria Senecam in omni genere eloquentiæ versatum distuli, propter vulgatam falso de me opinionem, qua damnare eum et invisum quoque habere, creditus sum. Quod accidit mihi dum corruptum, et omnibus vitiis fractum dicendi genus, revocare ad severiora judicia contendo, quum jam solus hic fere in manibus adolescentum fuerit. Quem non equidem conabar omnino excutere, sed potioribus præferri non sinebam, quos ille non destiterat incessere, quum diversi sibi conscius generis, placere se in dicendo posse, in quibus illi placerent, diffideret. Amabant eum magis, quam imitabantur, tantumque ab illo defluebant, quantum ille ab antiquis descenderat. Foret enim optandum, pares ac saltem proximos illi viro fieri. Sed placebat propter sola vitia, et ad ea se quisque dirigebat effingenda, quæ poterat. Deinde quum se jactaret eodem modo dicere, Senecam infamabat. Cujus et multæ alioquin, et magnæ virtutes fuerunt, ingenium facile et copiosum, plurimum studii, multa rerum cognitio, in qua tamen aliquando ab iis, in quibus inquirenda quædam mandabat, deceptus est. Tractavit etiam omnem fere omnium studiorum materiam. Nam et orationes ejus, et poemata, et epistolæ, et dialogi feruntur. In philosophia parum diligens,

egregius vitiorum insectator fuit. Multæ in eo, claræque sententiæ, multa etiam morum genera legenda, sed in eloquendo corrupta pleraque, atque eo perniciosissima, quod abundabant dulcibus vitiis. Velles enim eum suo ingenio, dixisse alieno judicio. Nam si nil æqualium contempsisset, si non concupisset, si non omnia sua amasset, si rerum pondera minutissimis sententiis non fregisset, consensu potius eruditorum, quam puerorum amore comprobaretur. Verum sic quoque jam robustis, et severiore genere satis firmatis legendus vel ideo, quod exercere potest utrumque judicium. Multa enim, ut dixi, probanda in eo, multa etiam admiranda sunt. Eligere vero curæ sit, quod utinam ipse fecisset. Digna enim fuit illa natura, quæ meliora vellet; quod voluit, effecit. Hæc in Senecam Quintilianus: sed an recte senserit, sapientiorum judicio derelinquo. Hoc tamen quod ei adscribit, multam morum scilicet elegantiam, etsi in eloquendo corruptam, nequaquam arbitror detrahendum. Moralia ergo ejus præcepta admittantur, et eo genere loquatur quisque, quod cæteris præfert, et planum erit virtutum rivulos de purissimo fonte frugalitatis oriri. Legantur epistolæ ejus, libri de beneficiis, aut clementia, illi quoque quos decem oratorum sententiis sub imagine declamationum scholarium illustravit, et hi quos de naturalibus quæstionibus edidit, et quos de philosophia parum diligentes arguit Quintilianus; ubique fidelis custos virtutis, ubique vitiorum hostis occurrit, tantus utique, ut eum Fronto, secundum quosdam nepos Plutarchi, cujus meminit in primo Juvenalis sic,

Frontonis platani, convulsaque marmora clamant:

semper eum, inquam, sic asserat univeros exterminare errores, ut aurea videatur secula reformare, et deos ab humano genere exulantes, ejus opera revocatos,

hominibus contracta societate miscere. Consentiam facile litteratiorem extitisse Quintilianum, et acumine, et gravitate dicendi præcedere. At ille diligentior est, et quantum in rhetoricis vincitur, tantum vincit in ethica. Ipse quoque Quintilianus in magnis et præcipuis bonis frugalitatem ducit, et in commendatione ejus tantus est, ut vel solus possit sufficere. Quis tamen est qui non laudet? Quis non eam necessariam credit? Ne tamen a luxuriosis arguar avarus frugalitatis laudator, eam liberalitati credo et fateor cohærere. Cicero mihi testis est, et Julius Cæsar, et alii, quos nemo tenacitatis insimulare præsumet. Adversus hanc multa superius dicta sunt, et liberalitatis officia ex libris officiorum facile innotescent. Ut tamen liberalitatis ingenuæ facies denudetur, modus ille largiendi nobilior et laudabilior est, et absque omnium contradictione optimus, qui spem remunerationis excludit. Siquidem ad retributionem dare, a liberalitate alienum est, et consentaneum avaritiæ. Nam fœnerator ut plus recipiat, interdum aliquid prælargitur. Unde coquus:

> Munera quod senibus, viduisque, ingentia mittis,
> Vis te munificum Gargiliane vocem.
> Sordidius nihil est, nihil est te spurcius uno,
> Qui potes insidias dona vocare tuas.
> Sic avidis fallax indulget piscibus hamus,
> Callida sic stultas decipit esca feras.
> Quid sit largiri, quid sit donare docebo,
> Si nescis, dona Gargiliane mihi.

Vis hominem videre liberalem? Vis veram et fructuosam largitatem audire? Deflecte oculos ad eum qui vermibus scatens, jacet in sterquilinio, et testa fluentem de corpore saniem radit. Audi quid loquatur vir justus, timens Deum, et recedens a malo: Non utique dicit, cithara, et lyra, et psalterium, et sambuca, et omne genus musicorum in conviviis meis. Non dicit,

epulabar quotidie splendide, gustus per omnia elementa quærens, sollicitudine multa contrahens, unde conficerentur stercora, aut venter distentus facile in libidinem dispumaret. Non dicit, induebar purpura et bysso, opereve plumario, affectans quod in locis acus complexum pectine serum, falsis inanis vitæ obduxit imaginibus, et vestibus fulgebam deauratis, circumdatus varietate. Non dixit, ad me confluebant undique

Mendici, mimi, balatrones, hoc genus omne,

venatores clamosi, dulcorarii mendaces, histriones vani, et parasiti edaces, meretrices dolosæ, rumigeruli, falsiloqui, et relatores, aut concentores inanium fabularum. Non dicit, leones, ursos alebam et simias, et hujusmodi monstra, aut probra naturæ. Quid ergo? Nonne hæc sunt, quibus nostræ ætatis liberalitas illustratur? Nunquid fere sine his largitas esse potest? Humerus, inquit, meus a junctura sua cadat, et brachium meum cum ossibus conteratur, si negavi, quod volebant, pauperibus. Si oculos viduæ expectare feci, si comedi buccellam meam solus, et non comedit pupillus ex ea. Si foris mansit peregrinus, et ostium meum non patuit viatori. Si despexi prætereuntem, eo quod non habuerit indumentum, et absque operimento pauperem. Si non benedixerunt mihi latera ejus, et de velleribus ovium mearum calefactus est. Uter tibi videatur liberalior, hic, an Antonius, qui liberalitati satisfieri non posse credidit, nisi gulam, et totius luxuriæ vitia procuraret? Vides-ne quia multiplici potest via avaritiæ suspicio frugaliter declinari? Hospitalitatis bonum commendat Apostolus, per quod Deo adeo officiosi hospites placuerunt, ut etiam angelos hospitio recipere mererentur. Abraham descendentibus in via viris occurrit, et exercendæ liberalitatis optans gratiam, angelos in hospitium,

humilitate victos et precibus, introducit. Eis tamen incentiva gulæ nequaquam apponit, nec vitulum quem de armento tollit, impendiis rerum, et coquorum arte fecit esse Trojanum. Loth quoque luxuriæ punitores angelos, devotione urgente, in domum suam egit, et licet eis ad gulam, aliamve luxuriam non serviret, nihil tamen defuit caritati: adeo quidem, ut et Sodomitarum furori virgines filias, quam hospites mallet exponere. Quum in domo Tobiæ dies festus ageretur: Vade, inquit, et adduc aliquos de tribu nostra, timentes Deum: neque enim diem festum agi posse putabat, nisi aliquem ad domesticum cœtum caritas adjecisset. Sed in omnibus his est eadem ordinatæ dispensatio caritatis. Quos enim per viam descendentes aspexit Abraam, illis potiorem præstant auctoritatem, qui in via morum, lege scilicet Domini gradiuntur. Et recte descendentes scribuntur, quos ad visitationem, et præbendam materiam promerendi, ad conspectum fidelis patrisfamilias gratia destinavit. Sic et iste primo tribum suam agnoscit, quæ Dominum specialiter agnoscebat, et in ea ipsa illos cæteris præfert, non quos sanguis, aut lenocinia mundi exinaniti commendant, sed quos divinus timor illustrat. Non utique ventriloquos, et vaniloquos vir sanctus ascivit, sed eos qui Dei, quem colebat, imaginem præferebant. Sed numquid diei festivitas, fratrum cœtus, aut opulentia eduliorum, a gerendis pro more sanctum hominem retardavit? Utique in ipsa lætitia convivantium increpatus a fratribus, Hebræum, quem ab impiis perculsum audierat, post Solis occubitum, quia ante non licuit, profectus est sepelire. Nec veritus est offensam principis, dum expleret officium caritatis; illi plane consimilis, qui in se, et sobole, quam in hospitibus, recipere maluit a concivibus luxuriosis insignem injuriam. Discipuli quoque persuasionibus

usi sunt, ut Dominum, volentem ire longius, hospitio detinerent, et nobis hospitalitatis formam præscribentes exemplo, coegerunt eum, visique sunt ei locum cessisse primum, quem postmodum agnoverunt Dominum in fractione panis. Alias namque delitias, nisi quas forte necessitas exigebat, ei non legimus fuisse appositas. Britannia quoque nostra produxit Albanum, ab officio hospitalitatis insignem, qui seipsum maluit tyrannorum exponere telis, quam hospitem, quem susceperat, Christianum. Quid de fidelibus loquor? quum et infideles consueverint, etiam adversus hostes, et proprio periculo patrocinari, quos infra quatriduum hospitio suscepissent. Criminis enim contrahebat notam, quisquis ante quintum diem hosti, id est peregrino, humanitatis patrocinium denegabat. Auctore siquidem Cicerone, ob æquitatem hospitibus exhibendam, hostis dicebatur antiquitus, quem modo dicimus peregrinum. Cui quisquis fuerit inhumanus, de jure antiquo iniquus est. Declarant hoc legum tabulæ, et titulus juris, qui est statutus dies cum hoste. Qui vero humanitatem exhibet hospiti, et caritatem implet, nihil eorum subtrahit, quæ ratio permittit exponi. Effundit quidem in hospites viscera sua, sed memor officii, si discretus est, ad turpia non impellit, nec urget quempiam in id, in quod se nollet urgeri. Est itaque in hospitem peregrinum omnis humanitas, et sobria liberalitas exercenda, et indigenæ hospiti gratiam pleniorem referre debet, tenaci beneficiorum memoria peregrinus. Hanc quoque gratiam nec adversæ religionis, nec præcedentis inimicitiæ titulus perimit. Nam et beatus Gregorius Neocæsariensis episcopus, quum urgente temporis et procellæ angustia, in Alpibus interceptus, in fanum Apollinis, qui ibi ab indigenis colebatur, divertisset, et a sacerdote loci, licet profano, officio-

sissime exceptus esset hospitio, memor officii et hospitii, Apollinem quem suspenderat a responsis, et ludificationibus animarum, sacerdotis precibus relaxavit. Siquidem apud Eusebium Cæsariensem in ecclesiastica historia poterunt hæc plenius inveniri. Eoque referente constat, quod sacerdos querulus beatum Gregorium prosecutus, et agens adversus eum ingratitudinis, et exprobrans humanitati suæ iniquo pondere esse repensum, hanc a sancto viro ad Apollinem suum epistolam reportavit.—Gregorius Apollini: Permitto te redire ad locum tuum, et agere quæ consuevisti. Quum ergo idolo sacerdos epistolam reddidisset, solutus dæmon responsis more solito ludificare cœpit. Unde sacerdos admiratus illius majestatem, cujus servi humiles possunt sic etiam diis gentium imperare, et verbo suspendere, et torquere, contempto Apolline suo, sequensque Gregorium adhæsit ei; factusque est discipulus Christi, qui sacerdos Apollinis fuerat: ita in fide et religione profecit, ut beato Gregorio credatur in regimine Neocæsariensis ecclesiæ successisse. Et sic quidem sedulitas hospitis humane prius, deinde salubriter remunerata est. Postremo etsi urbanitatis in hospites exercendæ apud ethicos nulla regula esset, beatus Benedictus in capitulo de hospitibus, frugalem humanitatem non modo religiose, sed etiam comiter et urbane videtur exprimere. Hoc tamen quod in libro consuetudinum Cisterciensium apud plerosque legitur et tenetur, quod ad duos articulos spectat hospitalitatis instituendæ, ab omni civilitate, ne dicam humanitate, alienum est. Si tamen verum est, hoc in tantæ perfectionis consuetudinibus inveniri, ut nec carnes apponantur hospitibus, nec propter eos aliquid ematur, quum et ipsa jejunia propter hospitem perfectio solvat, et in multis de rigore suo plurimum

indulgeat caritati. Ethnicus quoque in eo fidelius et familiarius videtur insistere virtuti, quod statuit, ut ea quæ intus sunt, hospitibus hilari modestia apponantur,

Quodque domi non est, et habet vicinus, ematur.

Crediderim satius esse et perfectius, ut se ipsam paululum virtus solvat, modesteque desipiat. Nam et in loco desipere, ut ait ethicus, interdum dulce est, et tam virtuti consentaneum, quam humanitati. Augustinus quoque, et Hieronymus ad hanc rem pertinentia multa proponunt. Sed et beatus Gregorius electionem cujusdam, quasi avari reprobat, eo quod audierat eum ad caritatem domi suæ exercendam, neminem invitasse. Nec tamen crediderim quod tantus pater luxuriosum convivium vellet instrui invitatis. Quis ergo ambigit avaritiam posse frugaliter declinari? Aut quis audebit Abraham, Loth, Tobiam, et Job avaritiæ nota respergere? Beati Job descriptionem audisti. Nunc si vis, audi quomodo M. Cœlius describit Antonium: Ingredientes, inquit, ipsum offendunt temulento sopore profligatum, totis præcordiis stertentem, ructuosos spiritus geminare, præclarasque contubernales ab omnibus spondis transversas incubare, et reliquas circumjacere passim, quæ tamen exanimatæ terrore ab hostium adventu percepto, excitare Antonium conabantur: nomen inclamabant, frustra cervicibus tollebant, blandius aliæ ad aurem, aliæ vehementius invocabant, nonnullæ etiam feriebant. Quarum quum omnium vocem tactumque nosceret, proximæ cujusque collum amplexu petebat, neque dormire excitatus, neque vigilare ebrius poterat, sed semisomno sopore, inter manus centurionum concubinarumque jactabatur. Hæc quidem aut vera fuerunt, aut verisimilia. Nihil enim his neque credibilius fingi, neque vehementius exprobari, neque

manifestius ostendi potuit. In summa ergo aut virtuti insistendum est, aut de gloria desperandum. Gloria siquidem aliunde non provenit.

Cap. 14. *Quod nihil ad gloriam fructuosius est laude et favore bonorum, et maxime scriptorum: et quod turpium familiaritas non tam prodest quam obest: et quod uno benefacto vel dicto gloria propagatur.*

INTEREST sane inter cupiditatem gloriæ humanæ, et cupiditatis ardorem. Nam licet proclives sint, ut qui humana gloria nimium delectantur, etiam damnari ardenter affectent: tamen qui veram, licet humanarum laudum, gloriam concupiscunt, dant operam bene judicantibus non displicere. Refert enim plurimum quis, cui, et unde placeas. Nec est ab eo laudari gloriosum, cujus familiaritas ignominiam redolet. Laus unius studiosi multis profecit, et suffecit ad gloriam: et multorum sæpe commendatio, infamiam peperit. In rhetoricis locus est celebris a convictu, morumque similitudinem indicat: et ab ea amicitiæ et commendationis manare originem, sæpe traditum est. Nolo, inquit sapiens, ab his laudari, quorum laus vituperium est, nec ab his culpari vereor, quorum criminatio laus est. Quum ergo histriones, mimi, parasiti, et hujusmodi ineptiæ hominum nihil, indice vita, laudabilium probent, nonne perspicuæ desipientiæ est, illorum, ut quis fulgeat, aucupari favorem, qui sordibus obsiti sunt, et quorum gratia nisi per turpia acquiri non potest? Hujusmodi monstris hominum amplissimum patrimonium Pompeii, et fere totius orbis opes contulit Marcus Antonius; et tamen eorum præconiis non clarescit, sed eo sordidior occurrit posteritati. Si unius sapientis, si scriptoris egregii gra-

tiam meruisset, aliquid celebre illius manasset ad posteros. Virgilius Marcelli, citra magna virtutum merita, perpetuavit gloriam, et poetica licentia fidem pervertens historiæ, Didonem, licet pudicissima fuerit, hospitis, quem ex ratione temporum videre non potuit, incesto amore posteris persuasit fuisse correptam. Nisus et Euryalus nostram non attigissent ætatem, nisi eos oblivioni divina Maronis carmina subduxissent. Implet adhuc promissi fidem, et nomina eorum situ non patitur aboleri.

> Vivite felices, si quid mea carmina possunt,
> Nulla dies unquam memori vos eximet ævo.

Quid est ergo, quod qui scurrarum, viliumque mancipiorum ignominiæ tanto sumptu conducunt gratiam, honestis viris, peritisque, et maxime scriptoribus, placere non appetunt? Nunquid suas ineptias transmitti nolunt ad posteros? Ignotus esset Lucilius, nisi eum epistolæ Senecæ illustrarent. Laudibus Cæsareis plus Virgilius, et Varus, Lucanusque adjecerunt, quam immensum illud ærarium, quo urbem et orbem spoliavit. Nemo prudentiam Ithaci, aut Pelidæ vires agnosceret, nisi eas Homerus divino publicasset ingenio. Unde nihil mihi videtur consultius viro, ad gloriam properanti, fidelium favore scriptorum. Nihil stultius, quam captare Tigellium, qui nec suam potis est redimere famam. Sunt autem multa in moribus bona, de quibus multi bene judicant, quamvis ea multi non habeant, et quo rariora, eo præclariora sunt. Per ea ergo nituntur quidam ad gloriam, ad imperium, ad dominationem. Quisquis autem sine cupiditate gloriæ, qua veretur homo bene judicantibus displicere, dominari atque imperare desiderat, etiam per apertissima scelera quærit plerumque obtinere quod diligit. Proinde qui gloriam concupiscit, aut vera via nititur, aut certe dolis et fallaciis contendit, volens videri

bonus esse, quod non est. Et ideo virtutes habenti, magna virtus est contemnere gloriam, quia contemptus ejus in conspectu Dei est, judicio autem non aperitur humano. In laudatoribus autem suis quamvis parvipendat quod eum laudant, non tamen parvipendit quod amant. Nec eos vult fallere laudantes, ne decipiat diligentes. Ideoque instat ardenter ut potius ille laudetur, a quo habet homo, quicquid in eo jure laudatur. Qui autem gloriæ contemptor, dominationis est avidus, bestias superat sive crudelitatis vitiis, sive luxuriæ. Tales quidem, teste magno patre Augustino, Romani fuerunt. Nam quum eorum vitia percurruntur, gens nulla deterior; quum virtutes, nulla potior invenitur. Alias tamen gentes non crudeli dominio, sed mansueto subjugaverunt imperio. Et quod moderatio acquisivit, aut crudelitas, aut luxuria perdidit. Non enim existimationis amissa, dominationis cupiditate caruerunt. Sed hujus vitii summitatem, et quasi arcem quandam, Nero Cæsar primus obtinuit: cujus tanta fuit luxuries, ui nihil ab eo putaretur virile metuendum: tanta crudelitas, ut nihil molle habere crederetur, si esset ignotus. Nemo eo gulosior, nemo cantorum, et histrionum, similiumque magis gaudebat consortio, nemo luxuriosior. Siquidem ut se vendicaret a cultu et liberalitatis imagine, nullam vestem bis induit. Quis tamen adeo perditus est, ut ipsum laudet? Demosthenes antequam virtus eloquii ejus innotuisset, cultus operosioris dicitur appetisse nitorem; sciens quia purpura causidicum vendit. At postquam notitiam et famam assecutus est eloquentiæ, toga contentus est, dicens se velle sibi a se potius, quam a nitore vestium, aut cultu exquisito constare gloriam.

Omnis Aristippum decuit color, et status, et res,
Quolibet indutus celeberrima per loca vadit.

Quem enim proprius attollit honos, vilitas aliena non deprimit. Emendicatum laudis videtur esse suffragium, quod ab extrinsecis pendet. Profecto unius egregiæ virtutis titulo quisque magis clarescit, quam splendidissimo luxuriæ instrumento, et omni lenocinio vanitatis. Quum ergo virtus omnis a se polleat, justitia clarius enitescit. Hujus rei Themistocles testimonio est, et exemplo. Qui quum saluberrimo consilio Athenienses in classem migrare coegisset, Xerxeque rege, et copiis ejus Græcia pulsis, ruinas patriæ in statum pristinum reformaret, et opes clandestinis molitionibus ad principatum Græciæ capessendum nutriret, dixit in concione se habere rem deliberatione sua provisam, quæ si sortiretur effectum, nihil majus aut potius populo Atheniensi futurum asseruit, sed eam vulgari non oportere, postulans aliquem dari, cui tacite exponeretur. Ei ergo datus est Aristides, vel, ut aliis placet, Aristoteles, etsi supputata ratio temporis indicet Themistoclem, et Aristotelem coævos non fuisse. Is autem postquam cognovit eum velle incendere classem Lacedæmoniorum, quæ subducta erat apud Gytheum, ut ea consumpta dominatio maris ipsis cederet, processit ad cives, et retulit Themistoclem ut utile consilium, ita minime justum animo volvere. E vestigio universa concio clamat, id quod justum non est, minime expedire, eumque jussit desistere ab incepto. Sic ergo edicto civium antelata est justitia prudentiæ, imo et non esse prudentiam, sed potius calliditatem, cui justitia adversatur. Zaleucus, urbe Locrensium a se saluberrimis atque utilissimis legibus munita, quum filius ejus adulterii crimine damnatus, secundum jus ab eo constitutum, utroque oculo privari debuerit, ac tota civitas in honorem patris necessitatem pœnæ adolescentulo remitteret, aliquamdiu repugnavit. Ad ultimum populi precibus evictus,

prius suo eruto, deinde filii oculo, usum videndi utrique reliquit. Ita debitum supplicii modum legi reddidit, æquitatis admirabili temperamento, se inter misericordem patrem, et justum legislatorem partitus. Nonne memoria talium fidelius inhæret mentibus auditorum, quam si nebulonum aluissent exercitum, aut mutatoria vestium imperitæ multitudinis aspectibus ingessissent? Age quid Solonis prudentia meruit? Felicitatis, inquit, judex, dies ultimus est, et appellationis honorem sapienti confirmat rogus. Siquidem rerum initia debentur fortunæ, philosophiam solus consecrat finis. Idem, nihil homini metuendum, nisi ne philosophiam finis excludat. Unde quum ex amicis quendam graviter mœrentem, videret, perduxit in arcem, hortatusque est, út per omnes subjectorum ædificiorum partes oculos circumferret. Deinde, Cogita nunc tecum, inquit, quam multi luctus sub sub his tectis, et olim fuerint, et modo versentur, et in sequentibus sæculis sint futuri, et mitte mortalium incommoda tanquam propria deflere. Quia si recte intendas, urbes nihil aliud sunt, quam humanarum cladium miseranda consepta. Rex etiam ille subtilis judicii, quem ferunt, auctore Valerio, traditum sibi diadema priusquam capiti imponeret, recentem pannum diu considerasse atque dixisse: O nobilem magis, quam felicem pannum, quem si quis penitus cognoscat, quam multis solicitudinibus, et periculis, et miseriis sit refertus, ne humi quidem jacentem tolleret. Aristophanes quoque non oportere inquit in urbe nutrire leonem; sin autem alitus sit, obsequi ei convenire. Monet enim ut præcipuæ nobilitatis, et concitati ingenii juvenes, refrenentur: nimio vero favore, ac profusa indulgentia parci, quo minus potentiam obtineant, ne impediantur quidem, quod stultum et inutile sit eas obtrectare vires, quas ipse foveris. Aristoteles

quoque Callisthenem auditorem suum ad Alexandrum mittens, hortatus est, ut cum eo nunquam, aut jucundissime loqueretur, quo scilicet apud regias aures vel silentio tutior, vel sermone esset acceptior. At ille dum Alexandrum Persica salutatione exultantem objurgat, et mores ejus studet componere, vita privatus est. Idem Aristoteles de semetipso in neutram partem loquendum esse dicebat, quoniam laudare se vani, et vituperare se, stulti est. Agesilaus quum adversus rempublicam Lacedæmoniorum ortam seditionem de nocte comperisset, legis Lycurgi continuo abrogavit, quæ de indemnatis supplicium sumi vetabant. Comprehensis autem et interfectis sontibus, e vestigio easdem restituit, simul utrumque providens, ne salutaris animadversio vel injusta esset, vel jure impediretur. Hannibal, navali prælio victus, timens amissæ classis pœnas dare, offensam avertit astutia. Nam ex illa infelici pugna, priusquam nuncius mali domum veniret, unum ex amicis misit Carthaginem. Qui curiam ingressus, statim quæsivit: an cum Romanorum copiis, quæ supervenerunt, oporteret dimicari. Senatu vero acclamante, Oportet! Dimicavit, inquit nuncius, et superatus est, non relinquens eis liberum, ut damnarent factum, quod ipsi judicaverant faciendum. Gorgias Leontinus Isocratis, et complurium magni ingenii virorum præceptor, ea innocentia vixit, ut centesimo et septimo anno interrogatus, quare tamdiu in vita vellet manere: Quia nihil, inquit, habeo quod senectutum meam accuset. Hoc credo accidisse ex gratia, et multa peritia literarum, quibus ætate sua præstabat, adeo ut primus in conventu poscere ausus sit, qua de re quisque audire vellet: unde et ei in templo Delphici Apollinis universa Græcia, statuam ex solido auro posuit, quum cæterorum ad id tempus auratas collocasset. Occurrent multa hujusmodi, quæ laudis veræ

poterunt præstare materiam, si quis antiquorum vafre dicta vel facta strategemata, et strategematica quoque recenseat. Cæterum quia sæpe strategematum mentio facta est, et res nomine non usquequaque cunctis innotuit: Valerius Maximus strategemata sic diffinit, ut dicat quia est pars calliditatis egregia, et ab omni reprehensione procul remota, cujus opera, quia appellatione vix apte exprimi possunt, Græca pronunciatione strategemata appellantur. Proprie tamen strategemata sunt, quæ ad rem pertinent militarem. Nam et ab eo dicuntur stratilates. Quæ vero contra propriæ appellationis notam ad res alias pertinent, Julio Frontino teste, strategematica appellantur. Distat enim strategematicum a strategemate, quomodo genus a specie differt. Redit iterum Publ. Clodius, ut ipsius pauca subjiciam, quorum vel minimum dixisse, majus est, et fructuosius ad gloriam, quam fecisse quod faciunt, qui seipsos eviscerant ob inanem laudis amorem. Ait ergo:

Beneficium accepit dando, qui digno dedit.
Feras, non culpes, quod mutari non potest.
Cui plus licet, quam par est, plus vult quam licet.
Comes facundus in via pro vehiculo est.
Frugalitas miseria est rumoris boni.
Heredis fletus sub persona risus est.
Furor fit sæpius læsa patientia.
Improbe Neptunum accusat, qui iterum naufragium fecit.
Nimium altercando veritas amittitur.
Pars beneficii est, quod petitur si cito neges.
Ita amicum habeas, ut posse inimicum fieri putes.
Veterem ferendo injuriam, invitas novam.
Nunquam periculum sine periculo vincitur.
Necesse est multos timeat, quem multi timent.

Postremo vel tenui virtutis indicio, sive in verbo, sive in opere, fama protenditur, et virtute relicta, quantuslibet sumptus non tam gloriam, quam ignominiam parit.

Cap. 15. *Honestatem aut solam, aut præ cæteris expetendam, et in ea tota liberalitati locum esse præcipuum, et e contra avaritiam gloriæ plurimum adversari.*

Sicut autem gloria, quæ est, ut Ciceroni placuit, frequens fama cum laude, a radice virtutis oritur, et ipsius lumine duntaxat illustratur, ita ignominia, confusio, et si quid aliud dedecet, a vitio trahit originem, et provectum. Sive enim aut sola honestas bonum sit, ut Stoicis quibusdam placet, sive præcipuum, et præ cæteris expetendum, sicut asserunt Peripatetici, hoc usquequaque indubium est, quia nihil expetendorum adversatur honesto. Laudantur cætera, et non insipienter optantur, ut bona valitudo, clarus sanguis, rerum copia, sed nihil istorum turpem aut inhonestum hominem facit esse laudabilem. Siquidem de valetudine bona vires, de viribus temeritas, de temeritate violentia, de violentia stimulus ultionis, quasi odii et bellorum fax accensa inflammatur, sequiturque justitiæ contempus, legum prævaricatio, et concussio inquieta publici status. Clarus sanguis elationem parit, potentiam affectat, conculcat inferiores, pares contemnit, superiores habere dedignatur, loquitur grandia, totus tumet alto magnoque sanguine, tanquam fecerit ipse aliquid propter quod nobilis esse debeat, sui immemor, eorum quæ retro esse videntur obliviscitur, et se in anteriora sine cultu virtutis, ridiculus Thrasonis imitator extendit. Inquit ethicus:

> Malo pater tibi sit Thersites, dummodo tu sis
> Æacidæ similis, Vulcaniaque arma capessas;
> Quam te Thersitæ similem producat Achilles.

Nolo tamen ut in injuriam suam dictum noster Simonides opinetur, atavis quidem editus regibus, et Capitolinis generosior, et Marcellis, et omnibus ad

podium spectantibus: et quasi a purioribus et felicioribus ovis exclusus eruperit, germanis et uterinis, ut ei attestantur, longe nobilior est. Crediderim facile quicquid sincerum, et defæcatioris naturæ in massa generis ejus ab initio extitit, in ipsum, ut quasi gentis suæ stella præfulgeat, confluxisse, quod vero fæculentius et obscurius, resedisse in germanis et uterinis. Lætantur tamen sicut in claritate illius, sic in propria abjectione, ne nobilitate generis, quum res exegerit, ex causa cognationis prohibeantur cum finimitis matrimonio copulari. Cesserunt ergo Simonidæ reges, et præsides, principes, tribuni, centuriones, et primi provinciarum sua mediocritate contenti, nituntur virtute sua, nihil in officiis legitimis vile ducunt, aut ignominiosum; et culinæ, si res exegerit, non dedignantur habere memoriam, aut peritiam exercere. Recolunt quia animalia muta non generosa putat quis, nisi fortia,

——— nempe volucrem
Sic laudamus equum, facili cui plurima palma
Fervet, et exultat rauco victoria Circo.
Nobilis hic quocunque venit de gramine, cujus
Clara fuga ante alios, et primus in æquore pulvis.
Sed venale pecus Corythæ posteritas, et
Hirpini, si rara jugo victoria sedit,
——— Dominos pretiis mutare jubentur
Exiguis, tritoque trahunt epirhedia collo.

Siquidem

Nobilitas sola est, atque unica virtus.

Ergo generositas, et clari sanguinis lumen, etsi ea magnum quid esse per se Simonides glorietur, nihil aliud sunt quam morum manifestatio: gloriosa quidem, si boni fuerint, ignominiosa si mali. Hoc tamen unum meo judicio, quicquid ille sentiat, bonum habet generositas, quod necessitatem indicit probitatis. At

rerum copia nunc avaritiam accendit, nunc in exitium et exterminium sui luxuriam instruit. Hujus

——— Ingeniosa gula est:

Hæc

Ad prædam strepitumque lucri suffragia vertit,

ut sit

Venalis populus, venalis curia patrum.

Hæc vires solvit, et utrumque sexum frangit in Venerem, legis et naturæ imperio reluctatur. Hanc abrogat, extinguit, et sepelit. Hanc infatuat, enervat, et subvertit. Lex ergo ipsi non est, et ei natura fere ociosa et ebria est,

Quærit se natura, nec invenit. Omnibus ergo
Scorta placent, fractique enervi corpore gressus,
Et laxi crines, et tot nova nomina vestis,
Quæque virum quærit.

Sed utinam in hac dominatione luxuriæ inveniantur viri, vel mulieribus similes, naturæ tamen aut legi obtemperantibus. Ex his patet, quia nec valetudinis, nec generositatis, nec copiæ est laus prima, sed virtutis, cujus hæc instrumenta sunt, et ideo appetenda. Siquidem non decet naturam, quæ virtutem aut solam, aut fecit præ cæteris expetendam, ei non expetenda fecisse instrumenta. In eoque rectius videntur sentire Peripatetici, quod quum virtutem suis fateantur ad exercitium gerendorum egere instrumentis, ipsa quoque instrumenta, etsi propter aliud, fatentur expetenda: Stoicis tamen placet sibi virtutem sufficere ad beatitudinem: nec ego eos erroris arguo, sed expeditiorem dico per instrumenta virtutem. Cæterum ut alias dixisse me memini, quum omnis virtus gratiosa sit, liberalitas gratissima est, eo quod plurimis prodest; et certe nisi facultas adest, effundit viscera, id est, proprium largitur affectum. Alioquin quomodo, juxta apostolum, in eo caritas manet, qui pulsante

necessitate proximi, mentis viscera claudit? E contra ingratissimum et odiosissimum vitium, quod nec effectu prodest aliis, nec affectu. Hæc est avaritia latentium indagatrix lucrorum, manifestæ prædæ avidissima vorago, neque habendi fructu felix et cupiditate quærendi miserrima.

Quid non mortalia pectora cogit
Auri sacra fames?

Heriphile viri vitam auro distraxit. Suam Philippo vendidit Græcia libertatem. Et in ipsam Valerius Maximus his exemplis invehitur. Quum admodum locupleti L. Munitio Basilio falsum testamentum quidam in Græcia subjecisset, ejusdemque confirmandi gratia, potentissimos civitatis nostræ viros M. Crassum et Q. Hortensium, quibus Munitius ignotus fuerat, tabulis heredis inseruisset, quamquam evidens fraus erat, tamen uterque pecuniæ cupidus, facinoris alieni munus non repudiavit. Quantam culpam, quam leviter retuli! Lumina curiæ, ornamenta fori, quod scelus vindicare debuerant, inhonesti lucri captura invitati, auctoritatibus suis texerunt. Verum aliquanto majores vires in Q. Cassio exhibuit; qui in Hispania Sillium et Albinum Purnium occidendi sui gratia, cum pugionibus deprehensos, quinquagies sestertium ab illo, ab hoc sexagies pactus dimisit. Anne dubites si alterum tantum daretur, jugulum quoque suum æquo animo illis fuisse præbiturum? Cæterum avaritia ante omnes Vitii Septimuli præcordia possedit: qui quum C. Gracchi familiaris fuisset, caput ejus abscindere, et per urbem pilo fixum, ferre sustinuit, quia Opimius Consul auro ipsi repensurum edixerat. Sunt qui tradant liquato plumbo eum cavatam partem capitis, quo ponderosius esset, explesse. Fuerit ille seditiosus, bono perierit exemplo, clientis tamen scelesta fames, in has usque jacentis injurias,

esurire non debuit. Odiis merita Septimuli avaritia: Ptolemæi autem regis Cyprorum risu prosequenda. Nam quum anxiis sordibus magnas opes corrupisset, propterque eas periturum se videret, et ideo omni pecunia imposita navibus in altum processisset, ut classe perforata, suo arbitrio perirent, et hostes præda carerent, non sustinuit mergere aurum et argentum, sed futurum necis suæ præmium, domum revexit. Proculdubio hic non possedit divitias, sed a divitiis possessus est: titulo rex insulæ, animo pecuniæ miserabile mancipium. Hæc Valerius. Sed possunt etiam nequiora avaritiæ inveniri exempla. Siquidem Prophetæ oculos cupiditas excæcavit, et pecunia corruptus Apostolus, Dominum innocentem crucifigendum tradidit manibus impiorum. Potest quidem deturpari verbis, sed non satis, quia deformior est et turpior, quam ut ore humano possit exponi. Ideoque autem est avaritia studiosius declinanda, quia tenacius inhæret ab imagine utilitatis, et perniciosius nocet ab exterminio caritatis. Inde est quod ridiculam et miserandam cum senibus contraxit familiaritatem, ut quo minus egent, avidius concupiscant, et quo rebus sunt citius cârituri, eas parcius ministrent utilitati. Nam et manus in juventute porrecta ad dandum, in senectute contrahitur, et quæ in juventute contracta est, aut nunquam, aut raro in senibus dilatatur. Quum vero eis beneficio naturæ libertas vicina immineat, seipsos vano timore miserrimæ subjiciunt servituti. Siquidem Diogenes ait, Indigentia naturæ fortunam non timet. Beatus quoque Hieronymus, Grandis, inquit, exultatio est animæ, quum parvo contentus fueris, mundum habere sub pedibus, et omnem ejus potentiam, epulas libidinosas, et ea propter quæ divitiæ comparantur, vilibus mutare cibis, et grossiori tunica compensare. Hæc quidem laudabilia sunt, si

non fiant ad famam, sed ad conscientiam, quæ omnia æquanimiter portat. Ut enim ait Xenophon, conscientia justi, scit maledicta contemnere. Usus ergo rerum laudabilis aut culpabilis est, rerum duntaxat differentia est. Unde Diaspenis, pecunia profuso decus, avaro supplicium est. Fugienda sunt, inquit Macrobius, omnibus modis, et abscindenda igne et ferro, totoque artificio separanda languor a corpore, imperitia ab animo, luxuria a ventre, a civitate seditio, a domo discordia, et in commune a cunctis rebus intemperantia.

Cap. 16. *De quatuor fluminibus, quæ de fonte libidinis oriuntur Epicureis, faciuntque diluvium, quo fere mundus mergatur: et de aquis contrariis, et vestibus Esau.*

Eo quidem hæc universa concurrunt, ut ostendatur quietum statum in rebuspublicis aut privatis, nisi a fonte sapientiæ, quicquid sentiat Epicurus, provenire non posse. Hanc enim esse hortum deliciarum uberrimum, superius dictum est, de quo quatuor virtutum flumina oriuntur. E diverso et Epicureorum hortus fontem suum habet libidinem, qui et ipse parturit flumina, quæ irrigant universam hanc vallem lachrymarum et miseriæ, in quam ejectus est exul, qui quod libuit, et quod licuit, facere præelegit. Et quidem quasi unus rivus est amor habendi, quo ad sufficientiam rerum copia quæritur, in quo avaritia laborat præter licitum possidere, vel scire. Alter vero luxuriæ lenocinia diffundit, et defluit in varias voluptates, dum ad tranquillitatis, et lætitiæ gaudia tendens aspirat. Tertius vires colligit, quibus tueatur naturæ libertatem, et cujusvis molestiæ propulsare possit injurias: et quum viribus abundaverit, prosilit in odibilem tyrannidis

venam. Quartus ab appetitu celebritatis, et reverentiæ, dum eminentiam quærit, fallaciter intumescit. Hæc sunt quatuor flumina, quæ infundunt et circumeunt orbem, et de fonte perversæ voluntatis scaturiunt, qui sedem habent in imo, et originem contrahunt a luto vanitatis. Quum autem excreverint, diversos ex se pariunt rivos, et quasi intumescentibus aquis diluvii, mundum obruunt, animantia perimunt, et sic omnia delent, ut terra videri possit in solitudinem redigenda, nisi quia paucas, id est, octo animas, resurrectionis scilicet filios, domus Domini arca conservat. Hi sunt utique, quos ex omni carne Dominus præelegit. Verumtamen qui sunt in diluvio aquarum multarum, ad eum non approximabunt. Et quidem amor commodi, de quo prædictum est, has quasi in mare altum fundit aquas, et invalescente malitia, velut cataractis cœli apertis, varias pluit Dominus, in augmentum diluvii, delinquendi occasiones; permittens ut subtracta gratia, qui in sordibus est, sordescat amplius, et quem proprio committit arbitrio, quasi ulciscens ferit. Non quod appetitum commodi, si temperatus sit, dicam esse culpabilem, aut copiam rerum sufficientem, aut lætitiam mentis, aut naturalem libertatis amorem, aut eminendi meritum ducam in crimine: sed nihil istorum quod pollicetur affert; eo quidem modo quo quæritur, contrarium potius operatur effectum. Hæc autem omnia bona sunt, si eis, docente gratia, recte filius adversus carnem luctans et sanguinem, et a patre gaudii et exultationis benedicendus, utatur, et eisdem quasi florido, frugifero, et jucundo induitur vestimento. Si vero sanguineus, fraterque carnalis, contemnens matris gratiæ familiaritatem, hæc omnia morum indumenta usurpet, nec fragrant, nec decent, nec pascendo reficiunt. Et hoc est forte quod vestes Esau placuisse scribuntur in

Jacob, et eis aut non usus, aut odorem suavitatis dedisse patri non scribitur Esau. Nam dum bonis abutitur sensibus, integris gratus esse non potest. Ergo vana bonorum species nec satiat, nec lætificat, nec liberat, nec exaltat. Porro adversus luxuriam, avaritiam, cenodoxiam, quædam superius dicta sunt: virium affectatio quodammodo hactenus mansit intacta, quæ etsi libertatis et celsitudinis videatur afferre suffragium, a veritate utriusque perniciosius abducit errantem. Hæc est enim quæ perniciosissimam inducit pestem, et tyrannidis procurans ortum, compagem quietis et pacis, qua nihil salubrius est, molitur extinguere. Siquidem hæc flumina caritatem extinguunt his, quibus vita negatur. In his Tantalus laborat in fabulis citra satietatem, et sermo propheticus degentium in his aquis increpat sitim. Sitientes ergo ad aquas invitat appositas, quæ a spiritu profluunt absque commutatione, gratis accepturos a gratia vinum et lac. Quare, inquit, appenditis argentum non in panibus; et laborem vestrum non in saturitate? Audite audientes me, et comedite bonum, et delectabitur in crassitudine anima vestra. Non utique in illa, in qua delectationem non habet anima, sed caro; in illa in qua recalcitravit dilectus, incrassatus, impinguatus, dilatatus, sed in qua benedicitur filius, ut in rore supervenientes gratiæ, et pinguedine liberi arbitrii voluntatem Dei prudenter intelligat, potenter impleat, toleret patienter. Hæ itaque impinguantes et dulces aquæ sunt, et quæ alias omnes temperant, quia his salsuginem earum absorbuit lignum crucis, et dulcoravit eas, et sapientiæ cœlestis infusio, easdem in salutem animarum et satietatem fecit esse potabiles. Hæ quoque liberant, totius tyrannidis incursum impediunt, aut premunt, aut puniunt. Non ergo vanæ vires, sed veritas liberat in æquitate consistens, et licet

vanitas promittat liberationem, vere liberi nequaquam sunt, nisi quos filius liberaverit. Tu naturæ, gratiæ, et gloriæ distingue libertatem, et invenies nullam earum de vanitate contingere, nec tibi conditio magis servilis occurret, quam tyranni. Si enim ubi spiritus Domini, ibi libertas, miserrima profecto servitute deprimitur, quem spiritus nequam exagitat.

Cap. 17. *In quo tyrannus a principe differat, et de tyrannide sacerdotum: et in quo pastor, fur, et mercenarius ab invicem differunt.*

In quo princeps differat a tyranno, dum revolveretur auctore Plutarcho institutio Trajani, superius dictum est, et quæ principis sint officia, aut reipublicæ membra, diligenter expositum. Unde facilius et paucioribus poterunt innotescere, quæ e regione dicenda sunt de tyranno. Est ergo Tyrannus, ut eum philosophi depinxerunt, qui violenta dominatione populum premit, sicut qui legibus regit princeps est. Porro lex donum Dei est, æquitatis forma, norma justitiæ, divinæ voluntatis imago, salutis custodia, unio et consolidatio populorum, regula officiorum, exclusio et exterminatio vitiorum, violentiæ et totius injuriæ pœna. Hæc autem aut violentia, aut dolo impugnatur, et quasi aut leonis immanitate vastatur, aut draconis supplantatur insidiis. Quocunque autem modo id fiat, planum est gratiam oppugnari, et Deum quodammodo provocari ad prælium. Princeps pugnat pro legibus et populi libertate: tyrannus nihil actum putat, nisi leges evacuet, et populum devocet in servitutem. Imago quædam divinitatis est princeps, et tyrannus est adversariæ fortitudinis, et Luciferianæ

pravitatis imago. Siquidem illum imitatur, qui affectavit sedem ponere ad aquilonem, et similis esse Altissimo, bonitate tamen deducta. Si enim bonitati studeret esse conformis, nequaquam potentiæ aut sapientiæ gloriam præripere moliretur. Remunerandi tamen auctoritate aspiravit fortasse coæquari. Imago deitatis princeps, amandus, venerandus est et colendus: tyrannus pravitatis imago, plerumque etiam occidendus. Origo tyranni iniquitas est, et de radice toxicata mala et pestifera germinat, et pullulat arbor, securi qualibet succidenda. Nisi enim iniquitas, et injustitia caritatis exterminatrix tyrannidem procurasset, pax secura, et quies perpetua, in ævum populos possedisset, nemoque cogitaret de finibus producendis. Essent etiam, sicut magnus pater testis est Augustinus, ita regna quieta, et amica pace gaudentia, sicut in composita civitate diversæ familiæ, aut in eadem familia diversæ personæ. Aut forte, quod credibilius est, omnino regna non essent, quæ, sicut ab antiquis liquet historiis, iniquitas per se aut præsumpsit, aut extorsit a Domino. Et quidem non soli reges tyrannidem exercent, privatorum plurimi tyranni sunt, dum id virium quod habent, in vetitum efferunt. Nec moveat quod reges tyrannis visus sum sociasse, quia licet rex dicatur a recto, quod principem decet, tamen appellatio ejus abusu cadit in tyrannum. Inde est illud,

Quod potuit populus quemquam perducere liber,
Ascendi, supraque nihil nisi regna reliqui.

Et illud,

Spes mihi pacis erit, dextram tetigisse tyranni.

Et si officium contra officium, et recte vivendi regulam dici licet, sententia unius omnium aperit officia, imo vitia tyrannorum. Photinus is est (a quo et ipsi possunt non immerito appellari Photiniani) primus in monstris pelleæ domus, id est, inter alia portenta

Ægypti, immunditia et crudelitate insignis, qui Pompeium letho damnare ausus, aut potius mores tyrannorum sueta præsumptione exprimens, ait,

Jus et fas multos faciunt, Ptolemæe, nocentes.
Dat pœnas laudata fides, quum sustinet, inquit,
Quos fortuna premit: fatis accede, deisque,
Et cole felices, miseros fuge: sidera terra
Ut distant, ut flamma mari, sic utile recto.
Sceptrorum vis tota perit, si pendere justa
Incipit: evertitque acies respectus honesti.
Libertas scelerum est, quæ regna invisa tuetur,
Sublatusque modus gladii; facere omnia sæve
Non impune licet, nisi quum facis, exeat aula
Qui volet esse pius: virtus et summa potestas
Non coeunt, semper metuet, quem sæva pudebunt.

Ergo respectus honesti et justi, minimus, aut nullus est, in facie tyrannorum, et sive ecclesiastici, sive mundani sint, omnia posse volunt, contemnentes quid potentiam antecedat hanc aut sequatur. Utrisque tamen hoc persuaderi vellem, divinum nondum expirasse judicium, quod primigenis, et semini eorum inflictum est: quod, quia noluerunt quum possent, inflictum est, ne possint etiam justitiæ obtemperare quum volunt. Nam et proverbio dici solet: Quia qui non vult quum potest, non utique poterit quum volet. Hujus verbi etiam magnus Basilius auctor est. Rogatus enim a muliercula, ut pro ea principi intercederet, chartam ejus accipiens sic scripsit principi: Paupercula hæc accessit ad me, dicens, posse me apud te. Si ergo possum, ostende. Et dedit mulieri chartam. Quæ abiens dedit epistolam principi; legensque eam princeps, rescripsit hæc: Propter vos, o pater sancte, volui misereri mulierculæ, sed non potui, pro eo quod tributis subjacet. Sanctus vero rescripsit ei: Siquidem volens non potuisti, bene utcunque se res habet: si autem potens noluisti, ducet te Christus ad indigen-

tium chorum, ut quando voles, non possis. Sed organo suo quæ semper electis adest veritas, nequaquam defuit. Nam in brevi princeps idem, imperiali indignatione tentatus, ductus est vinctus inter captivos, vel pœna sua satisfaciens injuste oppressis. Oratione tamen Basilii, post sextum diem de abductione liberatus est, descendente signo imperiali, sicut vir sanctus optaverat. Itaque et tyranni nomine rex, et e converso interdum principis nomine tyrannus appellatur; juxta illud: Principes tui infideles, socii furum. Et alibi: Principes sacerdotum, et seniores populi concilium fecerunt in unum, ut Jesum dolo tenerent, et occiderent, qui utique justo legis judicio debuerat liberari. Nam et in sacerdotio inveniuntur complures, id tota agentes ambitione, et in omnibus artibus ejus, ut sub prætextu officii, suam possint tyrannidem exercere. Habet enim et respublica impiorum caput et membra sua, et quasi civilibus institutis, legitimæ reipublicæ nititur esse conformis. Caput ergo ejus tyrannus est, imago diaboli: anima hæretici, schismatici, sacrilegi sacerdotes, et ut verbo Plutarchi utar, præfecti regionum impugnantes legem Domini. Cor consiliarii impii, quasi senatus iniquitatis. Oculi, aures, lingua, manus inermis, judices et leges, officiales injusti. Manus armata, milites violenti, quos Cicero latrones appellat. Pedes, qui in ipsis humilioribus negotiis præceptis Domini, et legitimis institutis adversantur. Hæc quidem omnia possunt a superioribus facillime comprehendi. Mihi vero indignari non debent sacerdotes, si et in eis fatear inveniri posse tyrannos. Alioquin quorsum est illud propheticum: Fili hominis, prophetiza de pastoribus Israel, prophetiza, et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Væ pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos. Nonne greges pascuntur a pastoribus? Lac comedebatis,

lanis operiebamini, et quod crassum erat occidebatis, gregem autem meum non pascebatis. Quod infirmum fuit non consolidastis, et quod ægrotum, non sanastis, quod fractum est, non alligastis, quod abjectum, non reduxistis, quod perierat, non requisistis, sed cum austeritate imperabatis eis, et cum potentia; et dispersæ sunt oves meæ, eo quod non esset pastor, et factæ sunt in devorationem omnium bestiarum agri, et dispersæ sunt. Quid sibi aliud adesse docet, Ezechielis hæc et imprecatio, et increpatio, nisi pastoribus abesse quæ adesse debuerant, et adesse quæ abesse oportuit? Propterea hæc dicit Dominus: Ecce ego ipse super pastores, et requiram gregem meum de manu eorum, et cessare eos faciam, ut ultra non pascant gregem meum, nec pascant amplius pastores semetipsos et liberabo gregem meum de ore eorum, et non erit ultra in escam eis. Nonne tyrannidem sacerdotii videtur exprimere manifestam, et vitam illorum depingere, qui in omnibus quæ sua sunt, quærunt, et quæ Jesu Christi sunt, post tergum faciunt? Siquidem non meum, sed alienum est, et profecto intemeratæ veritatis oraculum, quo apud familiarem Altissimi inter mercenarium pastorem, et furem, differentia manifesta præscribitur. Bonus enim pastor animam suam ponit pro ovibus suis. Cujus si quæris officium, apud jam dictum prophetam invenies: Ecce ego ipse requiram oves meas, et visitabo eas, sicut visitat pastor gregem suum, in die quando fuerit in medio ovium suarum dissipatarum. Educam eas de nube, et congregabo de caligine, inducam eas in terram suam, et pascam eas in montibus Israel, in rivis, et in cunctis sedibus terræ, in pascuis uberrimis, in montibus excelsis erunt pascua earum, requiescent in herbis virentibus, et in pascuis pinguibus pascentur super montes Israel. Pascam

eas, et accubare faciam, quod perierat requiram, quod abjectum erat reducam, quod confractum fuerat, alligabo, et quod infirmum erat, consolidabo, et quod pingue et forte, custodiam. Hæc est enim diligentia, qua gregibus debent invigilare pastores. Quod autem subjungit, Et pascam illas in judicio et justitia, ei utique respondet quod præmisit, sed cum austeritate imperabatis eis et cum potentia. Scriptum est enim, quia pondus et pondus, mensura et mensura, utrumque abominabile est apud Deum. Apud homines tamen qui negotiationem exercent, grandis videtur esse prudentiæ, sed tamen illicitæ, quæ calliditas et dolus est, si alio pondere vel mensura sua distrahant, et aliis comparent aliena. At in prælato ratio exigit æquitatis, ut quod aliis imponit onus, ipse præferat, et quod docere voluerit, opere studeat adimplere. Hoc est enim in judicio et justitia pascere, et non in austeritate et potentia imperare. Quod utique faciunt, qui humeris hominum alligant onera gravia et importabilia, et digito suo ea contingere recusant. Unde sequitur: Et quum purissimam aquam biberetis, reliquam pedibus vestris turbabatis, et oves meæ his, quæ conculcata pedibus vestris fuerant, pascebantur, et quæ pedes vestri turbaverant, hæc bibebant. Propterea ecce ego ipse judico inter pecus pingue, et macilentum, pro eo quod lateribus et humeris impingebatis, et cornibus vestris ventilabatis omnia infirma pecora, donec dispergerentur foras. Mercenarius autem oves quidem vel specie pascit, sed quia omnia facit ad pretium, si lupum videat irruentem, dimittit oves et fugit, quia non pastor, sed mercenarius est, nec quidem ovium, sed lucri curam habet. Canis utique mutus latrare non valens, ut vel clamore et tumultu lupum absterreat venientem. Siquidem eum timet, qui temporalium diripit facultatem, et cum

non attendit, qui animam cruciaturus est in gehenna. Cæcus siquidem est ad grandia, et quæ nullius sunt perhorrescit. De his inquit: Væ prophetis insipientibus qui sequuntur spiritum suum, et nihil vident. Quasi vulpes in desertis, prophetæ tui Israel erunt. Non ascendistis ex adverso, neque opposuistis murum pro domo Israel, ut staretis in prælio in die Domini. Nihil enim in eis libertatis est, ut mundi potestatibus obloquantur, nihil virtutis, ut veritatem in periculo tueantur: in omnibus lucrum, in nullis, aut paucis quærunt salutem animarum. Dum in suis obtineant, dum ad ambitionis aut avaritiæ succedat votum, eorum quæ Christi sunt, jactura contemnitur, Fiat pax in diebus eorum, sint fœtosæ oves, boves crassæ, promptuaria plena, cibis et vasis onusta mensa in admirationem intuentium splendeat, variæ et pretiosæ supellectilis operosus cultus abundet, honorentur et colantur a turbis, ditentur, visitentur a subditis in muneribus, sit denique liberum, impune, et sine nota facere quicquid libido dictaverit: ad singula dicant, euge, euge, ut, juxta increpationem propheticam, luto absque paleis livisse peccati indurati parietem videantur, qui, præcipiente Domini, fuerat fodiendus ut rueret, et abominationes pessimæ a domo Domini disperirent. Hi sunt qui consuunt pulvillos sub capite universæ ætatis, cervicalia supponentes ut capiant animas, et lac comedant, lanis operiantur ovium, quas quasi in somnum negligentiæ vel audaciæ induxerunt. Fur autem convincitur ab operibus suis, quia non venit nisi ut furetur, et occidat, et mactet, et perdat. Inimicus utique perniciosus et apertus, qui nec rem pastoris habet, nec speciem, et nec ad lucrum pascit, sed suum lucrum reputat, etiam quum occidit. Pastori itaque debetur amor, quia diligit. Mercenario patientia, quia videtur amantem imitari.

Furi vero non debet ecclesia, nisi pœnam. Si sciret paterfamilias, qua hora fur veniret, vigilaret utique, et non sineret perfodi domum suam. Vocem pastoris audiunt oves, et sequuntur. Vocem mercenarii interdum audiunt: sed eum, quia non vadit ad vitam, sequi contemnunt. Vocem furis aspernantur, horrent, et fugiunt, quia in manu ejus vident, et in ore audiunt opera mortis. Siquidem non modo fur est et latro, sed lupus rapax, sequipeda leonis, qui rugiens circumit, quærens quem devoret. Quis ergo illum non repellat, aut saltem fugiat, qui ad hoc ovile ingreditur, ut mactet, et occidat? Si quis, Apostolus inquit, episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Sed nescio quo pacto res in contrarium versa est, ut quum omnes fere desiderent episcopari, quum quod appetunt adepti fuerint, ocio marcent: aut, quod turpius est, in vanitatis operibus occupantur. Quanta curratur ambitione, volui quidem superius, sed ut se res habet, plene non potui explanare: et profecto quam inutiliter multi versentur in gradu optato, referre difficilius potero. Unum tamen scio, quia non ea aviditate currunt, ut pro aliis animas ponant, qui fortunæ munuscula, vel, quod rectius dixerim, gratiæ Dei temporalia dona, in hunc tamen concessa usum, ut promereantur æterna, recusant in necessitate fratribus erogare. Hanc tamen esse pastoralis officii formam, præmonstravit tam exemplo, quam verbo pastorum princeps. Ergo tanto currentes ambitu, mercenarii properant, aut fures fieri. Bene tamen agitur cum ovibus, quæ illius custodiæ demandantur, qui eas vel ad pretium pascat. Nam et in ipsis mercenariis, gradus et differentiæ sunt. Laxant quidem omnes ret a in capturam: sed hi in capturam animarum et rerum, illi res piscantur duntaxat, contempto periculo animarum. Et sæpe turbant omnia, quo piscandi ad

votum uberior succedat occasio. Miraberis variam supellectilem, et Crœsi, ut dicitur, facultates apud eos, qui prædicant pauperem Christum, et quia suis non coguntur stipendiis militare, evangelizant, ut comedant, et evangelistarum stipendiis abutantur. Calicem quidem in quo Joseph augurari consueverat, in sacci sui ore revolvunt, sed non descendit in manus. Lingua siquidem sacerdotis, calix est ejus, qui in veritate est, et præfiguratione nominis interpretatur salvator mundi, institutus ut vaticinetur abscondita, et fidelium mentes potest eo spiritu, quo repleti discipuli, verbum fidei et salutis eructantes, in Judæa ebrii reputati sunt, dispensantes granum frumenti, quod in terram cordis eorum ceciderat, et jam in castitate eloquii eorum, fructum plurimum Domino germinabat. Alii quidem sine evangelio de evangelio vivunt, et bene si vivunt tantum, ut non etiam luxurientur. Hos vero mercenarios dixerim, qui non laborant ut manducent, sed sine labore non manducare, quod necessitatis est, sed ociari et luxuriari desiderant. Omnibus quidem qui pastoris exercent officium, gratia debetur et reverentia, et qui Christum quacunque ratione annunciant, et lucrum faciunt, cum sua tamen, et pro sua utilitate, animarum pastoribus, et salutis dispensatoribus aggregentur, sintque amici, sint et venerabiles, et patrum lætentur honore; et si mercenarii sunt, mercede sua me nunquam privabuntur auctore. Utinam sit in istis, qui verbum Dei loquatur, qui ædificet ecclesiam Dei, vel ad lucrum. Non invideo lucro, si opera antecedant. Qui vero sic inhiant lucris, ut quæ Christi sunt, universa contemnant, et sic nec hæresin doceant, nec contentionibus ecclesiam scindant, nec pastoris nec mercenarii digni sunt nec honore, nec nomine. Non loquor de legatis. Ecclesiam Romanam, quæ parens (auctore Deo) et nu-

tricula fidei, et morum est, et non potest ab homine judicari, et argui, cœlesti privilegio munita, relinquo intactam: nec enim credibile est, quod ea committere præsumant, vel dignentur, quæ de jure gentilium in præsidibus provinciarum, et proconsulibus, id est, legatis Cæsaris constat esse illicita. Qua vero impudentia hoc attentare audeat discipulus crucifixi, vicarius Petri, pastor animarum, quod vigente infidelium disciplina, vicarius imperatoris sub officio consulis rector corporum præsumere non audebat? Pœna repetundarum ex superioribus liquet, et tam institutis legum, quam historiarum exemplis sæculo nostro innotuit, et quod nisi in causa esculenti et poculenti judici a provincialibus accipere non licebat, ita tamen ut accepta nequaquam cederent in muneris rationem. Quis ergo credet, quod patres ecclesiæ, judices orbis, et, ut ita dicam, clarissima lumina mundi, diligant munera, sequantur retributiones, provincias concutiant, ut excutiant loculos, exinaniant alienos, ut solident suos, verbis prædicent paupertatem, et criminibus ad divitias properent, bonorum spiritualium damnent commercia, ut cum eis duntaxat in talibus contrahere liceat, id agentes ut omnibus sint terrori, amentur a nullo, quietem doceant, ut faciant rixas, humilitatem indicant, et simulent, ut vendicent fastum, alienam pulsantes, et suam foventes avaritiam, dictantes largitatem, tenacitati insistentes: et, ut paucis loci hujus anfractus et volumina spaciosa complectar, cum sceleratis et flagitiosis omnibus ponentes portionem, aut flagitia vendicantes in solidum, ut videantur concilium vanitatis, iniqua gerentium in synagoga, ecclesia malignantium, in quorum manibus iniquitates sunt, et dextera eorum repleta est muneribus? Absit ut hoc quisquam audeat suspicari: ne cadat in quenquam tantum scelus, ut os suum ponat in cœlum, et patrum quæ non sunt pu-

denda denudet. Omnia eorum alba sunt et decora, nihil in eis est, quod canino morsui pateat, aut sannam, ut Satyricus ait, posticam vereatur. Si tamen quispiam hoc præsumpserit, ei uno validissimo respondebitur argumento, cui resistere, et contradicere non audebunt omnes adversarii nostri. Quo? inquis. Opera, inquam, quæ ipsi faciunt, testimonium perhibent de eis. Si locum quæris, effectum quo de causæ sinceritate constet, attende: cujus enim opus bonum est, ipsum quoque bonum est. Si auctorem? eum qui ait: A fructibus eorum cognoscetis eos. Non enim potest arbor mala fructus bonos facere; aut conversim, arbor bona fructus malos. Possent pro eis, si quis tamen est, qui eis censeat detrahendum, plura proponi: sed in defensione eorum hoc unum sufficiat. Constat enim quia Apostolorum oportet adorare vestigia; et illos esse ut patres honorandos, colendos ut dominos, qui eorum possident sedem, et imitantur vitam. Illos potius hæc pagina respicit, qui plumis vehuntur pensilibus, in saturitate disputant de jejuniis, et quod verbis astruunt, operibus destruunt: in curru eunuchi reginæ Æthiopum clausis oculis Scripturas loquuntur, et lectitant, et eum qui sicut ovis ad occisionem ductus est, et os suum coram se tondente non aperuit, respicere dedignantur, aut nequeunt, nec discipulum veritatis interpretem, donec descendant ad aquas, quibus mundentur ab operibus mortuis, dignantur colligere. Utique licet scripturarum insideant rotis, et pennatorum animalium impetu perferantur, lingua eorum quum de superioribus disputaverit, terram lingit: nec scripturas intelligunt, quia cor eorum non aperit scientiarum dominus, qui aperuit, sicut in actibus Apostolorum scriptum est, cor Lydiæ purpurariæ, ut audiret ea, quæ dicebantur a Paulo, quæ fidelius humili obedientia mandatorum, quam disputatione

verbosa Deum timentibus innotescunt. Fur autem quis sit, duplici ratione colligitur. Nam ille qui de conversatione terrena, per superbiæ scalam, ambitionis et vitiorum gradibus innitentem, in ovile ascendit, Christo contempto, id est, neglecta recta via et plana, sinuosis anfractibus liminaria suffodit, aut parietum juncturas irrumpit, aut per tegulas infusus illabitur, profecto fur est et latro. Qui vero Christo aperiente ostium, id est, ecclesia vocante ingreditur, et postmodum sub umbra pastoris efficitur persecutor, id est, spoliat, mactat, occidit, et perdit, fur indubitatus est. Tu vide in quo gradu ponendi videantur, quibus non sufficit divini juris licentia tondere et devorare pecus, nisi secularium legum implorent auxilia, et officiales principum facti, ea committere non verentur, quæ facile alius quilibet publicanus erubescat. Interim voluptati servient, aut avaritiæ: et qui eos elegerunt, vel admiserunt in custodiam sui, depopulatur et premunt, mortemque eorum desiderant, quos foveri oportebat in carne et spiritu. Tenent profecto memoriter illud propheticum : Ecce constitui te super gentes, et super regna, ut evellas, et destruas, et disperdas, et dissipes, et ædifices, et plantes. Quæ vero plantata invenerunt, nituntur avellere, ut ædificent sibi domum Domini in muneribus manus, aut linguæ, aut obsequii, aut eos substituant explantatis, quos elegit affectio carnis, id est, aut genitos a se, aut sibi ab aliis carnaliter genitos. Immensum hic aperitur opus, et via calamo dilatatur; sed subsisto parcens articulis, qui publicis aspectibus ingeruntur. Si quis autem hic quippiam dici durius calumniatur, si ea quæ patribus dicta sunt, legerit, mihi facile veniam indulgebit. Si enim tyrannus secularis, jure divino et humano perimitur, quis tyrannum in sacerdotio diligendum censeat, aut colendum ? Quod si istud videtur

acerbum, illum qui non nisi vera loquebatur et dulcia, in patrocinium advoco beatum Gregorium, qui acerbius ista persequitur. Et ut cætera taceam, hoc ipsis omnibus notum est: quia scire prælati debent, quod quum ipsi delinquunt, tot mortibus digni sunt, quot ad subditos, perditionis exempla transmittunt.

Cap. 18. *Ministros Dei esse tyrannos: et quid tyrannus: et de moribus C. Caligulæ, et Neronis nepotis ejus, et exitu utriusque.*

MINISTROS Dei tamen tyrannos esse non abnego, qui in utroque primatu, scilicet animarum et corporum, justo suo indicio esse voluit, per quos punirentur mali, et corrigerentur, et exercerentur boni. Nam et peccata populi faciunt regnare hypocritam, et sicut Regum testatur historia, defectus sacerdotum, in populo Dei, tyrannos induxit. Siquidem primi patres et patriarchæ, vivendi ducem optimam naturam secuti sunt. Successerunt duces a Moyse sequentes legem, et judices qui legis auctoritate regebant populum, et eosdem fuisse legimus sacerdotes. Tandem in furore Domini dati sunt reges, alii quidem boni, alii vero mali. Senuerat enim Samuel, et quum filii ejus non ambularent in viis suis, sed avaritiam et immunditias sectarentur, populus, qui fortasse et ipse meruerat ut ei tales præessent sacerdotes, a Deo quem contempserat, sibi regem extorsit. Electus est ergo Saul, regis tamen jure prædicto, id est, qui filios eorum tolleret, ut faceret aurigas, et filias ut panificæ fierent, et focariæ, agros et prædia, ut ea pro libito distribueret servis suis, populumque totum servitutis premeret jugo. Idem tamen Christus Domini dictus est, et tyrannidem exercens, regium non amisit honorem. Incussit enim Deus timorem omnibus, ut eum quasi ministrum Domini, cujus quodammodo gestabat imaginem, vene-

rarentur. Amplius quidem adjiciam, etiam tyranni gentium reprobati ab æterno ad mortem, ministri Dei sunt, et Christi Domini appellantur. Unde propheta; Ingredientur portas Babylonis duces, videlicet, Cyrus et Darius. Ego enim mandavi sanctificatis meis, et vocavi fortes meos in ira mea, et exultantes in gloria mea. Ecce quia sanctificatos vocat Medos et Persas, non quod sancti essent, sed Domini adversus Babylonem implebant voluntatem. Alias quoque: Ecce ego adducam, inquit, Nabuchodonosor, servum meum, et quia bene mihi servivit apud Tyrum, dabo ei Ægyptum. Omnis autem potestas bona, quoniam ab eo est, a quo solo, omnia, et sola sunt bona. Utenti tamen interdum bona non est, aut patienti, sed mala, licet quoad universitatem sit bona, illo faciente qui bene utitur malis nostris. Sicut enim in pictura fuscus aut niger color, aut aliquis alius per se consideratus, indecens est, et tamen in tota pictura decet: sic per se quædam inspecta, indecora, et mala; relata ad universitatem, bona apparent et pulchra, eo omnia sibi adaptante, cujus omnia opera valde sunt bona. Ergo et tyranni potestas bona quidem est, tyrannide, tamen nihil est pejus. Est enim tyrannis, a Deo concessæ homini potestatis abusus. In hoc tamen malo, multus, et magnus est bonorum usus. Patet ergo non in solis principibus esse tyrannidem, sed omnes esse tyrannos, qui concessa desuper potestate in subditis abutuntur. Porro si potestas accedat sapienti, qui rerum omnium novit et habet usum, omnibus bonis grata est, et omnibus utilis. Si vero cadat in insipientem, etsi bonis, quibus omnia cooperantur in bonum, mala esse non possit, molesta tamen ad modicum temporis est. Nam eam utrisque contingere manifestum est, licet exigente malitia temporis nostri, qui in nos flagellum Domini jugiter provocamus, malis,

id est insipientibus, sæpius concedatur. Quid enim in rebus humanis, Romano imperio potentius, potest ulla memoria recordari? Si temporum series ab urbe condita revolvatur, illud inveniuntur mali gessisse frequentius. Quis enim C. Caligula, Augusti tertio successore, tetrior, aut immanior, præter Neronem, qui antecessores et successores omnes turpitudine vitæ et inauditis flagitiis superavit? Hic autem Caligula, omnium flagitiosissimus, tamen rexit, aut potius torsit imperium, ea quidem crudelitate, ut propriæ invidens felicitati, de conditione suorum temporum quereretur, eo quod nullis insignirentur calamitatibus publicis. Ille siquidem ortu suo pacaverat secula, qui delere venerat contradictionis et mortis imperium. Licet enim hæc immensitas pacis asscriberetur Augusto, Christo tamen potius asscribenda est, qui civis Romanus indictione census asscriptus est, regnante Augusto. Siquidem evangeliorum et historiarum veridica relatione constat, quia sub eo natus est auctor unicus pacis, Deus homo, virginis filius Christus, cujus æterna dispositio ad veram pacem, et felicissimi regni beatitudinem conscripsit electos, cujus adventus multis prænunciatus est, et patefactus indiciis. Nam ut Orosius refert, quum Cæsar, Julio interfecto, ex Apollonia rediens urbem ingrederetur, hora circiter tertia repente, liquido ac puro sereno, circulus ad speciem cœlestis arcus orbem solis ambiit: et hoc octavo Idus Januarii die, qui dicitur Epiphaniorum, creditur accidisse, quo Cæsar primum Jani portas, sopitis finitisque bellis civilibus, clausit, et Augusti adeptus est nomen, apicem declarans imperii, ut penes unum doceretur summa rerum et potestatum esse, quam monarchiam nominant Græci. Refert idem historicus, quod, quum a Sicilia rediens, receptis legionibus a Pompeio et Lepido, triginta millia servorum dominis

restituisset, et omnia superiora populi debita donanda, litterarum etiam monumentis abolitis, censuisset, in diebus ipsis fons olei largissimus, de taberna meritoria per totum diem defluxit, illum utique manifeste adesse imperio nuncians, qui servos, diaboli peccatores, justo Dei dominio subdere venerat, et pauperum misereri. Quum ergo a facie Christi silerent omnia, et tantas miserationes Altissimi obstupesceret mundus, summa rerum et potestatum in tertium ad Augusto Caligulam cecidit. Cujus ferocia, ut brevibus liqueat, exclamasse fertur: Utinam populus Romanus unam tantum cervicem haberet! Et quia hostis deerat, magno et incredibili apparatu profectus est hostem quærere. Ociosisque viribus Germaniam, Galliamque percurrens, in ora Oceani circa prospectum Britanniæ substitit, Romamque reversus est belli deficiente materia, et nullo expleto negotio, nisi quod Belinum Britannorum regis filium, quem pater expulerat, cum paucis in deditionem accepit. Infestissimus quidem Judæis extitit, et sacra Hierosolymorum loca profanari, et statuis repleri jussit, et se coli ut Deum. Pilatum Judææ præsidem tantis coarctavit angoribus, ut sua se transverberans manu, malorum compendium, mortis celeritate quæsierit. Sorores, quas Caligula primum stupro polluerat, damnavit exilio, et post, omnes simul exules jussit occidi. Ipse autem a suis protectoribus occisus est. In secreto ejus inventi sunt duo libelli, continentes lectissimorum nomina civium, quos morti destinaverat: eratque alterius inscriptio, gladius, alterius, pugio. Arca quoque ingens multiplicium venenorum inventa est, quibus, Claudio Cæsare jubente, demersis, maria ipsa, magno piscium exitio protestante, traduntur infecta. Successit avunculo Caligulæ, Claudio tamen interposito, Nero Cæsar, rerum vitiorumque successor, imo transgressor, petu-

lantiam, libidinem, luxuriam, avaritiam, crudelitatemque scelere quovis exercuit. Teste namque Orosio, percitus petulantia, omnia pæne Italiæ et Græciæ theatra perlustrans, assumpto etiam varii vestitus dedecore, Cerycas, id est, cornicines, citharistas, tragœdos, et aurigas, sæpe visus est superasse. Libidinibus quoque tantis exagitatus est, ut ne a matre quidem, vel sorore, ullave consanguinitatis reverentia abstinuisse referatur; virum in uxorem duxerit, ipse a viro ut uxor acceptus sit. Luxuriæ tam effrenatæ fuit, ut retibus aureis piscaretur, quæ purpureis funibus extrahebantur; frigidis et calidis lavaret unguentis: nullam vestem bis induit, nec unquam minus mille carrucis confecisse traditur iter. Denique urbis Romæ incendium voluptatis suæ spectaculum fecit, per sex dies septemque noctes ardens civitas regios pavit aspectus. Horrea quadro structa lapide, magnæque illæ veterum insulæ, quas discurrens flamma adire non poterat, magnis machinis quondam ad externa bella præparatis, labefactæ atque inflammatæ sunt, ad adytorum mansiones, bustorumque diversoria, infelici plebe compulsa. Quod ipse ex altissima Mæcenatiana turre prospectans, lætusque flammæ, ut aiebat, pulchritudine, tragico habitu heliofeles odam sonat sacerdotales hymnos civitatis, in qua Solis splendor colitur, decantabat. Avaritiæ autem tam præruptæ extitit, ut post hoc incendium urbis, quam se Augustus ex lateritia marmoream reddidisse jactaverat, neminem ad reliquias rerum suarum adire permiserit. Cuncta quæ flammæ quoque modo superfuerant, ipse abstulit: centies centena millia sestertium annua a senatu conferri sibi imperavit: plurimos Senatorum, nulla extante causa, bonis privavit: negotiatorum omnium sub una die, tormentis quoque adhibitis, omnem penitus censum abstorsit. Crude-

litatis autem rabie ita effrenatus est, ut plurimam Senatus partem interficeret, equestrem ordinem pene destitueret. Sed ne parricidiis quidem abstinuit, matrem, fratrem, sororem, uxorem, cæterosque omnes cognatos, et propinquos, sine hæsitatione prostravit. Auxit hanc molem facinoris ejus, temeritas impietatis in Deum. Nam primus Romæ Christianos suppliciis et mortibus affecit: ac per omnes provincias pari persecutione excruciari imperavit. Ipsumque nomen extirpare conatus, beatissimos Christi Apostolos Petrum cruce, Paulum gladio interfecit. Mox acerbissime miseram civitatem obortæ undique oppressere clades. Nam subsequente autumno tanta urbi pestilentia incubuit, ut triginta millia funerum in rationem Libitinæ venirent. Britannica deinde clades e vestigio accidit, qua duo præcipua oppida, magna civium sociorumque clade et cæde, direpta sunt. Præterea in oriente magnis Armeniæ provinciis amissis, Romanæ legiones sub jugum Parthicum missæ, ægreque Syria retenta est. In Asia tres urbes, hoc est Laodicea, Hierapolis, Colossæ, terræ motu conciderunt. Hæc Orosius fere; cujus verbis et sensu eo libentius utor, quod scio Christianum, et magni discipulum Augustini, propter religionem fidei nostræ, veritati diligentius institisse. Hæc quidem possunt et apud alios historicos inveniri diffusius, qui tyrannorum atrocitates, et exitus miseros plenius scribunt. Quæ si quis diligentius recenseri voluerit, legat ea quæ Trogus Pompeius, Josephus, Hegesippus, Suetonius, Q. Curtius, Corn. Tacitus, T. Livius, Serenus, et Tranquillus, et alii historici, quos enumerare longum est, suis comprehenderunt historiis. Ex quibus facile liquebit, quia semper tyranno licuit adulari, licuit eum decipere, et honestum fuit occidere, si tamen aliter coerceri non poterat. Non enim de privatis tyrannis

agitur, sed de his qui rempublicam premunt. Nam privati legibus publicis, quæ constringunt hominum vitas, facile coercentur. In sacerdotem tamen, etsi tyrannum induat, propter reverentiam sacramenti, gladium materialem exercere non licet, nisi forte quum exauctoratus fuerit, in ecclesiam Dei cruentam manum extendat, eo quidem perpetuo obtinente, ut ob eandem causam non consurgat in eum duplex tribulatio. Præter rem tamen non videtur, si hæc, quæ dicta sunt, aliquibus astruamus exemplis.

Cap. 19. *De morte Julii Cæsaris, et aliorum gentilium tyrannorum.*

Occurrit ergo imprimis domus Cæsarea, qua nihil potentius aut gloriosius, ulla ætate recolit mundus. Siquidem Julius Cæsar primus orbem, prudentiæ et rei militaris viribus, acquisivit. Homo perpaucorum, et cui nullum expresse similem adhuc edidit natura mortalium. Licet enim Cicero eum alicubi criminetur, quod citra omnem utilitatis aut honestatis speciem, delectabatur injuriis, adeo ut eum ipsum peccare juvaret: idem tamen tantis laudibus eundem effert, ut deorum censeat munus ex virtutibus temperatum, Romano indultum imperio, utpote qui nec prosperis extolli, nec adversis frangi noverit, magnificus sine crudelitate, sine temeritate magnanimus. Quamvis enim si alius esset, posset temerarius videri; Cæsar tamen audax videri non debet, cujus voluntas Deorum aspirante favore, semper infra potestatem fuit. Nemo ferum expertus est Cæsarem, nisi superbia rebellaret. Provocatus injuriis, pronus fuit ad veniam. Quos vicit viribus, prudentia antecessit. Excessus vero ejus videbantur sperare, et ad justitiam aspirare. Quod ex eo conjici potest, quod nullum tempus sibi voluit

esse philosophiæ expers. His videtur Orosius pro parte consentire. Quum enim in Ægypto magna pars militum ejus cecidisset, et ipse, sicut Lucanus meminit, cogeretur respicere Scevam, qui singulari virtute eminens inter Cæsarianos, obsedit,

Muris calcantem mœnia Magnum,

insistentium Ægyptiorum vi pressus Cæsar, scapham ascendit, qua mox pondere sequentium gravata et mersa, per ducentos passus ad navem una manu elata, qua chartas tenebat, natando pervenit. Hic tamen quia rempublicam armis occupaverat, tyrannus reputatus est, et magna parte Senatus consentiente, strictis pugionibus occisus in Capitolio. Sed et ibi honestatis memor extitit. Ut enim animadvertit se strictis pugionibus peti, toga caput obvolvit, simul sinistra manu sinum ad ima deduxit, quo honestius caderet. Successor ejus Augustus felicissimus omnium, se sub interminatione pœnæ dominum prohibitus est appellare, et civem gerens, tyrannidis rem declinavit, et notam. Tiberius autem a Julio tertius, veneno obiit, cujus morte ita lætatus est populus, ut terram matrem, et deos manes orarent, ne mortuo sedem ullam darent nisi inter impios. Et licet veneficium detestabile semper fuerit, venenum, quo ille extinctus est, orbis censuit esse vitale. Signum veneni certum habitum est; quod cor inter ossa cremati inventum est incorruptum. Ea enim rerum æstimatur natura, ut tinctum veneno, igne confici nequeat. Tertius tyrannus C. Caligula, occisus est a domesticis suis. Tiberius Claudius, quintus a Julio, etsi tyrannidem vitaverit, manifestis, ut alter Tiberius, veneni signis extinctus est. At Nero sextus, a Julio, omnium immanissimus et vilissimus, hunc exitum habuit. Postquam enim deformitate veterum officiorum, et angustiis flexurisque viarum offensus, ut prædictum est, urbem in-

cecidit, ab omni populo, sicut Suetonius refert, desertus est: et quum ingressus in cubiculum quæreret percussorem, et non inveniret, omnes quippe discesserant: Ergo ego, inquit, nec amicum, nec inimicum habeo? Idem paulo antequam se confoderet, scrobem coram se fieri præcepit ad corporis sui modulum, componique in ea si qua invenirentur marmoris frustra, et aquam simul et ligna conferri ad curandum cadaver, flens ad singula, atque identidem dictitans: Qualis artifex pereo? Quum autem audiret se a Senatu adjudicatum supplicio, quale id esset interrogavit. Et quum comperisset debere nudi hominis cervici furcam inseri, corpus vero virgis ad necem cædi, conterritus duos pugiones, quos secum extulerat, arripuit, tentataque utriusque acie, rursus condidit, causatus nondum esse fatalem horam. Ac modo Sporum hortabatur ut lamentari inciperet, modo orabat, ut se aliquis ad mortem cum exemplo animaret. Interdum segnitiem suam his versibus increpabat:

Vivo deformiter, turpius pereo.

Jamque equites appropinquabant, quibus præceptum erat, ut vivum extraherent. Quod ut sensit, ferrum adegit jugulo, in eoque consumpta est omnis familia Cæsarum. Et ne in sola illa familia adversus tyrannidem tantum licere legibus quispiam suspicetur, Vitellius, nonus a Julio, Galba et Othone inter Neronem et Vitellium intersertis, turpissime protractus est a cellula, in quam se contruserat, nudusque deductus per viam sacram, passim fimum in os ejus conjectantibus aliis, et a populo Romano apud Gemonias scalas minutissimis ictibus excarnificatus, unco tractus est in Tiberim. Duodecimus Domitianus, Vespasiano et Tito interpositis, post multam et cruentam tyrannidem a suis crudeliter interfectus est. Ex qua causa tamen in Christianos mitius egerit, auctore

Eusebio Cæsariensi, paucis aperiam, cujus verba sunt hæc libro tertio, capite decimo octavo. Apud ipsum vero Domitianum quum jussisset omnes perimi, qui de genere David, et regia stirpe descenderant, sicut vetus habet traditio, delati sunt quidam quasi essent de posteritate Judæ, quem fratrem fuisse Salvatoris secundum carnem tradunt. Duplicique urgebantur invidia, veluti qui ex genere David, et ex ipsius Christi propinquitate descenderant. Quæ Hegesippus per ordinem his verbis referet. Adhuc autem vivebant quidam de carnali domini nostri genere, nepotes ejus Judæ, qui secundum carnem frater Domini dicitur, quos quidem detulerunt, tanquam ex David stirpe venientes. Hos quidam, Revocatus nomine, qui in hoc missus fuerat, perducit ad Domitianum Cæsarem. Nam et ipse formidabat de adventu Christi, sicut et in initio Herodes. Interrogati ergo a Domitiano si essent ex familia David, confessi sunt. Tunc quæsivit quantis possessionibus, vel quantis facultatibus essent præditi. At illi responderunt, quod utrisque non amplius esset in bonis novem millibus denariorum, ex quibus, singulis media pars pro portione deberetur. Neque hæc sibi in pecunia subsistere, sed in æstimatione terræ quæ eis esset, in quadraginta minus uno jugere constituta, per quam suis eam manibus excolentes, vel ipsi alerentur, vel tributa expenderent. Simul et testes ruralis et diurni operis, manus labore rigidas, et calle obduratas, proferebant. Interrogati vero de Christo quale sit regnum ejus, vel quis ipse, aut unde, aut quando venturus: responderunt, quod non hujus mundi regnum, neque hujus terræ ei designetur imperium, sed cœleste ei, per angelorum ministeria, præparetur. Quando scilicet adventurus in gloria, de vivis ac mortuis judicabit, et restituet unicuique pro factis et meritis suis. Ad hæc Domitianus, quum in eis nihil criminis

inveniret, et vilitatem eorum quam maxime contemneret, abire eos liberos jussit. Hæc illi. Ex quibus patet, quod non ex mansuetudine, quæ decet principem, sed fastu impio a nonnullis fidelium crudelitatis suæ cohibuit rabiem. Si ergo ad tantam paucitatem, et paupertatem genus regale deductum est, ut regnante Domitiano de stirpe David vix duo potuerint inveniri, quis sibi in carne et sanguine propagatis perpetuitatem esse confidit? Et quia Ecclesiam Dei, imo et totum imperium laceravit Domitianus, eodem in se Dei usus judicio, et ipse laceratus est. Cujus cadaver populari sandapila per vespilliones exportatum, atque ignominiosissime sepultum est. Successor ejus Nerva, omnia acta ejus revocavit in irritum, et asscriptus principibus, non tyrannis, morbo confectus diem obiit, Trajano adoptato in regnum. Qui tanta moderatione successit, ut sicut Augustus felicissimus, ita et iste imperator optimus diutissime habitus sit, et, ut ferunt, apud Seleuciam urbem Isauriæ profluvio ventris extinctus est. Ei successit Ælius Adrianus pater patriæ, qui rempublicam justissimis legibus ordinavit, et Judæos scelerum suorum perturbatione exagitatos, ut in Palæstinam irruerent, ultima cæde perdomuit, ultusque est Christianos, quos illi excruciabant, præcepitque ne cui Judæo introeundi Hierosolymam esset licentia, Christianis tantum civitate permissa, quam in optimum statum murorum instructione reparavit, præcepitque vocari Æliam de prænomine suo. Antoninus cognomento Pius, tranquille et sancte gubernavit imperium, succedens Adriano cum liberis suis, et merito pius, et pater patriæ nominatus est, et intercedente Justino philosopho, se Christianis benignum exhibuit. M. Antoninus Verus successor Pii cum Aurelio Commodo fratre suscepit imperium. Aurelius autem casu morbi, quem Græci

apoplexiam vocant, suffocatus interiit. Eoque defuncto, frater solus reipublicæ præfuit, vir quem admirari quam laudare, si Eutropio creditur, facilius est. A principio vitæ tranquillus et constans, adeo ut ab infantia vultum nec gaudio, nec mœrore mutaverit, philosophiam edoctus Stoicem, eique deditus, vita pariter et eruditione philosophus. Institutus est ad philosophiam per Apollonium Chalcedonium, ad scientiam literarum Græcarum per Chæronensem Plutarchi nepotem. Latinas autem eum Fronto nobilissimus orator docuit, et pro quorundam opinione, Plutarchi nepos. Inter cætera bellum gessit, quod præ magnitudine Punicis conferri potest. Et licet orationibus militum Christianorum, sicut idem Imperator literis suis dicitur attestatus, magna bella confecerit, gravis eorum exarsit persecutio, multique Sanctorum martyrum coronati sunt. Postremo Lucio Commodo filio suo in regnum assumpto, in Pannonia constitutus, repentino morbo interiit. Lucius Antoninus Commodus quintus decimus ab Augusto, per omnia crudelitatis, luxuriæ, et obscœnitatis dedecora depravatus, gladiatoriis quoque armis sæpissime depugnavit, et in amphitheatro feris sese frequenter objecit. Interfecit etiam plurimos Senatores, maxime quos advertit nobilitate industriaque excellere. Flagitia regis pœna urbis insequitur: nam fulmine Capitolium ictum, ex quo facta flammatio, bibliothecam illam majorum cura studioque compositam, ædesque alias juxta sitas, rapaci turbine concremavit. Fertur tamen beatus Gregorius bibliothecam combussisse gentilem, quo divinæ paginæ gratior esset locus, et major auctoritas, et diligentia studiosior. Sed hæc sibi nequaquam obviant, quum diversis temporibus potuerint accidisse. Commodus autem, cunctis incommodus, in domo Vestiliani strangulatus est, vivus autem hostis humani

generis judicatus. Et hæc quidem est descriptio tyranni, qua explicatur res quæ latet in nomine. Sicut ergo damnatum hostem licet occidere, sic tyrannum. Hæc tamen non impediat supputatio veritatem historiæ, quoniam hic Galbæ, Othonis, et similium ratio neglecta est. Nec quis quotus sit imperatorum attenditur, sed quomodo omnium domuerit tyrannidem, aut represserit clementia Dei, qui pro decreto justitiæ quando vult, flagellum inducit in delinquentium pœnam, et quando vult, quos fecit pœnitentes, admittit ad veniam. Decreveram hic subsistere, et ad alias a Romanis transire historias: sed quia in catalogum imperatorum ille, a quo genti meæ nomen est, Severus occurrit, qui adversus Christi nomen tyrannidem gravem exercuit, illum adhuc solum adjiciam, ne Severiæ vel Saresberiæ nostræ parcere videar. Sed profecto hanc profanam in Christianos et ecclesiam persecutionem, cœlestis ultio e vestigio prosequuta est. Emerserunt enim continuo bella civilia, quibus Romani sanguinis plurimum effusum est. Hic quidem, Afer genere, Tripolitanus ab oppido Lepti, natura sævus, multis sæpe bellis lacessitus, fortissime quidem rempublicam, sed laboriosissime rexit. Congressus est cum multis gentibus, ut de multis triumpharet. Pescenninum Nigrum, ad tyrannidem aspirantem, vicit et interfecit: Judæos et Samaritas rebellantes ferro coercuit. Parthos, Arabas, Adiabenosque superavit. Hic est Severus gentium victor, qui in Britannias, defectu pene omnium sociorum tractus, magnis ibi gravibusque præliis sæpe gestis, receptam partem insulæ a cæteris indomitis gentibus vallo distinguendam putavit. Itaque maximam fossam, firmissimumque vallum, crebris insuper turribus communitum, per centum viginti duo millia passuum a mari ad mare duxit. Ibique, sicut Orosius

et alii historici referunt, apud oppidum Eboracum morbo obiit. Siquidem Britannia venena semper exhorruit, et in principes non novit, sed pro suis principibus invictos gladios exercere. Præfatum vero oppidum, in id virium et temeritatis, temporis processu excrevit, ut urbibus antiquis audeat se conferre. Hoc ei forte tanti Imperatoris contulit sepultura. Ipsum tamen gentilium ritu, et infidelium pravitate, tyrannidem in Christianos exercuisse, et pœnas sceleris luisse, certum est. Nemo enim a sæculo, se apostatæ angeli egit imaginem, qui damnationis ejus et confusionis non fuerit particeps.

Cap. 20. *Quod auctoritate divinæ paginæ licitum et gloriosum est, publicos tyrannos occidere, si tamen fidelitate non sit tyranno obnoxius interfector, aut alias justitiam, aut honestatem non amittat.*

LONGUM est si gentilium tyrannorum ad tempora nostra seriem voluero trahere: sed unius hoc ætatis non memorabitur homo. Hoc enim mentem effugit, et linguam vincit. Libellus tamen, qui De Exitu Tyrannorum inscriptus est, quid de tyrannis sentiam plenius poterit aperire, diligenti tamen compendio, ut nec de prolixitate tædium, nec de brevitate obscuritas generetur. Sed ne Romanæ historiæ vilescat auctoritas, quæ plerumque ab infidelibus, et de infidelibus scripta est, hoc divinæ et fidelis historiæ comprobetur exemplis. Undique enim apparet, quia, ut ait Valerius, ea demum tuta est potentia, quæ viribus suis modum imponit. Et sane nihil tam præclarum est, aut tam magnificum, quod non moderatione desideret temperari. Primum ergo tyrannum nobis objicit divina pagina Nemroth robustum contra Dominum venatorem, quem et Ninum dici nonnullæ testantur his-

toriæ, etsi ratio temporis non acquiescat, eumque fuisse reprobum superius dictum est. Regnare siquidem voluit, et non a Domino, et sub eo turrim in cœlum erigere conata est cæca, dispergenda, et confundenda mortalitas. Progrediamur ad eum, quem populo divina præfecit electio, datumque in reprobam dominandi, non regnandi voluntatem deseruit, adeoque afflixit, ut, urgente doloris angustia, mortem sibi cogeretur inferre. Nihil enim aut minimum prodest sana assumptio, si consequens vita dissentit, nec initia rerum apud judicem obtinent, cujus sententia pendet ex fine. Regum, et libri dierum celebris historia est, in qua, auctore Hieronymo, Israel edocetur sub tyrannis ab initio laborasse. Et Juda, præter David, Josiam, et Ezechiam, reges omnes reprobos habuisse monstratur. Salomonem tamen, et forte aliquos aliorum in Juda convaluisse facile crediderim, Domino revocante. Mihique facile persuadebitur populum duræ cervicis, et corde indomabili, et qui semper restitit spiritui sancto, et non modo Moysen famulum legis, sed Deum dominum legis abominationibus gentium ad iracundiam provocavit, pro principibus meruisse tyrannos. Nam tyrannos, quos peccata impetrant, inducunt, et erigunt, pœnitentia delet, excludit, et perimit. Et quidem ante reges suos, sicut Judicum narrat historia, servierunt sæpenumero filii Israel sub tyrannis, multis et variis, pro dispensatione divina, afflicti temporibus, sæpeque sunt clamantes ad Dominum liberati. Licebatque finito tempore dispensationis, nece tyrannorum excutere jugum de cervicibus suis, nec quisquam eorum, quorum virtute pœnitens et humiliatus populus liberabatur, arguitur, sed jucunda posterorum memoria, quasi minister Domini memoratur. Quod suppositis liquet exemplis. Servierunt ergo filii Israel Eglon regi Moab decem et

octo annis: et postea clamaverunt ad Dominum, qui suscitavit eis salvatorem vocabulo Aioth, inclytum filium Gera, filii Gemini, qui utraque manu utebatur pro dextra. Miseruntque filii Israel per illum munera Eglon regi Moab: qui fecit sibi gladium ancipitem, habentem in medio capulum longitudinis palmæ manus, et accinctus est eo subter sagum in dextro femore, obtulitque munera Eglon regi Moab. Erat autem Eglon crassus nimis. Quumque obtulisset ei munera, prosequutus est socios qui cum eo venerant. Et reversus est de Galgalis ubi erant idola, dixitque ad regem: Verbum secretum habeo ad te, O rex. Et ille imperavit silentium. Egressisque omnibus qui circa eum erant, ingressus est Aioth ad eum. Sedebat autem in æstivo cœnaculo solus. Dixitque ei: Verbum Dei habeo ad te. Qui statim surrexit de throno. Extendit Aioth manum sinistram, et tulit sicam de dextero femore suo, infixitque eam in ventrem ejus tam valide, ut capulus ferrum sequeretur in vulnere, ac pinguissimo adipe stringeretur. Nec eduxit gladium, sed ita ut percusserat, reliquit in corpore. Statimque per secreta naturæ alvi stercora proruperunt. Aioth autem clausis diligentissime ostiis cœnaculi, et affirmatis sera, per posticum egressus est. Et alibi. Sisara fugiens pervenit ad tentorium Jahel uxoris Aber Cynei. Erat enim pax inter Jabin regem Asor, et domum Abner Cynei. Egressa igitur Jahel in occursum Sisaræ, dixit ad eum: Intra ad me, domine mi, intra, ne timeas. Qui ingressus tabernaculum ejus, et opertus est ab ea pallio, dixitque ad eam: Da mihi obsecro paululum aquæ, quia valde sitio. Quæ aperuit utrem lactis, et dedit ei bibere, et operuit illum. Dixitque Sisara ad eam: Sta ante ostium tabernaculi, et quum venerit aliquis interrogans te, et dicens: nunquid hic est aliquis? Respondebis,

nullus est. Tulit itaque Jahel uxor Abner clavum tabernaculi, assumens pariter et malleum. Et ingressa est abscondite et cum silentio, posuitque supra tempus capitis ejus clavum, percussumque malleo defixit in cerebrum usque ad terram. Qui soporem morti socians, defecit et mortuus est. Laudem ne ergo, aut vituperium consequuta est posterorum? Benedicta, inquit, scriptura, inter mulieres Jahel, uxor Abner Cinei, et benedicatur in tabernaculo suo. Aquam petenti lac dedit, et in phiala principum obtulit butyrum. Sinistram manum misit ad clavum, et dexteram ad fabrorum malleos. Percussitque Sisaram, quærens in capite vulneri locum, et tempus valide perforans. Ut autem et ab alia constet historia, justum esse publicos occidi tyrannos, et populum ad Dei obsequium liberari, ipsi quoque sacerdotes Domini, necem eorum reputant pietatem, et si quid doli videatur habere imaginem, religione mysterii dicunt Domino consecratum. Sic Holofernes non virtute hostili, sed suis vitiis gladio mulieris occubuit, et qui viris formidabilis fuerat, luxuria et ebrietate victus, a femina interfectus est. Nec feminæ ad tyrannum patuisset accessus, nisi hostilem animum pia simulatione texisset. Non est enim dolus qui servit fidei, et militat caritati. Siquidem fidei est, quod increpat sacerdotes, qui divinæ miserationi præscripserant tempus, ex pacto hostibus se dedituri, et urbem, nisi infra quinque dies eis Dominus subveniret. Caritatis autem quod nulla formidabat pericula, dum fratres et populum Domini ab hostibus liberaret. Nam et hoc egredientis in salutem indicant verba: Fac, inquit, Domine, ut gladio proprio ejus superbia amputetur, et capiatur laqueo oculorum suorum in me, et percuties eum ex labiis caritatis meæ. Da mihi in animo constantiam, ut contemnam illum, et virtutem, ut evertam eum. Erit enim memoriale nominis tui,

quum manus feminæ dejecerit eum. Vocavit ergo Abram suam, et descendens in domum suam, abstulit a se cilicium, et exuit se vestibus viduitatis, et lavit corpus suum, et unxit se myrrha optima, et discriminavit crinem capitis sui, et imposuit mitram super caput suum, et induit se vestibus jucunditatis suæ, cingens sandalibus pedes suos, assumsitque dextralia, et lilia, et inaures, et annulos, et omnibus ornamentis suis ornavit se. Contulitque ei splendorem Dominus, quoniam omnis ista compositio non ex libidine, sed ex virtute pendebat. Et ideo Dominus hanc in illa pulchritudinem ampliavit, ut incomparabili decore oculis omnium appareret. Illuc ergo perveniens, et publicum captans hostem, dixit Judith Holoferni: Sume verba ancillæ tuæ, quoniam si ea sequutus fueris, perfectam rem faciet Deus tecum. Vivit enim Nabuchodonosor rex terræ, et vivit virtus tua, quæ est in te ad correptionem omnium animarum errantium, quoniam non solum homines, sed et bestiæ agri serviunt illi per te, et obtemperant ei. Nunciatur enim virtus et industria animi tui universis gentibus, et indicatum est omni seculo, quia solus potens es et bonus in omni regno ejus, et disciplina tua omnibus gentibus prædicatur. Et adjiciens ait: Veniens nunciabo tibi omnia, ita ut adducam te per mediam Hierusalem, et habebis omnem populum Israel sicut oves, quibus non est pastor, et non latrabit vel unus canis contra te, quoniam hæc mihi dicta sunt per providentiam Dei. Quid quæso insidiosius excogitari, quid captiosius dici potest, hac mystici dispensatione consilii? Dixit itaque Holofernes: Non est talis mulier super terram in aspectu, et pulchritudine, et sensu verborum. Cor enim ejus concussum ardebat in concupiscentia ejus. Dixitque Bibe nunc, et accumbe in jucunditate, quoniam invenisti gratiam

orum me. Ipsa vero quæ luxuriari non venerat, fidei et fortitudinis suæ instrumento, usa est luxuria aliena. Et crudelitatem, quam semel sopivit blanditiis, in populi liberatione caritatis armis occidit. Percussit ergo Holofernem in cervicem, et abscidit caput ejus, et tradidit illud ancillæ suæ, ut poneretur in peram reportandum in urbem, quæ salutem fuerat consequuta in manu feminæ. Hoc tamen cavendum docent historiæ, ne quis illius moliatur interitum, cui fidei aut sacramenti religione tenetur astrictus. Nam et Sedechias, ob neglectam fidei religionem, legitur captivatus, et quod in alio regum Judæ non memini, eruti sunt oculi ejus, quia Deum, cui juratur, etiam quum ex justa causa cavetur tyranno, lapsus in perfidiam, non proposuit ante conspectum suum. Sed nec veneni, licet videam ab infidelibus aliquando usurpatam, ullo unquam jure indultam lego licentiam. Non quod tyrannos de medio tollendos non esse credam, sed sine religionis honestatisque dispendio. Nam et David, regum quos legerim optimus, et qui excepto sermone Uriæ Ethei, in omnibus inculpatus incessit, licet tyrannum gravissimum sustineret, et eum perdendi sæpe nactus fuerit occasionem, ei tamen maluit parcere, confisus de misericordia Dei, qui eum sine peccato poterat liberare. Decrevit ergo expectare patienter, ut ille visitaretur a Domino reddita caritate, aut in prælio caderet, aut alias justo Dei judicio moreretur. Siquidem vel ex eo potest insigniri patientia ejus, quod quum oram chlamydis Saul præscidisset in spelunca, et alibi de noctu castra ingressus, custodum negligentiam increpasset, ipsum regem coegit profiteri, quia David causam agebat justiorem. Et hic quidem modus delendi tyrannos, utilissimus est, et tutissimus: si qui premuntur, ad patrocinium clementiæ Dei humiliati confugiant, et puras manus levantes ad

Dominum, devotis precibus flagellum, quo affliguntur, avertant. Peccata etenim delinquentium, vires sunt tyrannorum. Unde Achior dux omnium filiorum Amon, saluberrimum hoc consilium dedit Holoferni. Perquire, inquit, nunc domine mi, si est aliqua iniquitas populi in conspectu Dei eorum, et ascendamus ad illos, quoniam tradens tradet illos Deus eorum tibi, et subjugati erunt sub jugo potentiæ tuæ. Si autem non est offensio populi hujus coram Deo suo, non poterimus resistere, quoniam Deus eorum defendet illos, et erimus in opprobrium universæ terræ.

Cap. 21. *Omnium tyrannorum finem ssse miseriam: et quod in eos Deus vindictam exercet, si manus cesset humana, ac hoc in Juliano apostata, et multis sacræ Scripturæ patet exemplis.*

FINIS enim tyrannorum confusio est, ad interitum quidem, si in malitia perseverant; si revocantur, ad veniam. Nam et ipsi flagello paratur incendium, quum in correctionem filiorum eo fuerit usus pater. Et, inquit, Achab reveritus est faciem meam, non inducam malum hoc in diebus ejus. At Jezabel in sævitia perseverans, condigno crudelitatis exitu sanguinem suum canibus lingendum præbuit, in loco ubi sanguinem innocentis Naboth linxerant canes. Quod si ita Nabuthæ innocentis sanguis exquiritur, nunquid tot innocentium sanguis irrequisitus erit? Vineam justi concupivit impietas, et in permutationem ejus totius regni jura amisit. Punitur autem malitia semper a Domino, sed interdum suo, interdum quasi hominis utitur telo, in pœnam impiorum. Afflixit Pharao populum Dei, et ab eodem gravissimis, sicut in Exodo legitur, flagellatus est plagis. Quas breviter,

ut fidelius teneantur, metro comprehensas curavi inserere.

Prima rubens unda, ranæ, tabesque secunda,
Inde culex tristis, post musca nocivior istis.
Quinta pecus stravit, vesicam sexta creavit.
Pone subit grando, post bruchus dente nefando.
Nona tegit solem, primam necat ultima prolem.

Nec curo quis versus fecerit, hoc solum attendens, quia plagas Ægypti sub Pharaone, satis compendiose comprehendit. In his tamen omnibus non est aversus furor ejus a populo Dei, sed egredientem persequens cum curribus et equitibus suis, in mari submersus est. Aquis ergo pro muro, ad populi defensionem, et pro telo ad subversionem tyranni usus est Dominus. Salmanasar quoque, regnante Ezechia, premebat populum Domini, conversusque rex in preces adversus minas tyranni, clypeum divinæ protectionis opposuit. Unde et eum per prophetam confortavit Dominus, dicens: Non ingredietur urbem hanc, nec mittet in eam sagittam, nec occupabit eam clypeus, nec circumdabit eam munitio. Per viam qua venit revertetur, et civitatem hanc non ingredietur, dicit Dominus. Protegamque urbem hanc, et salvabo eam propter me, et propter David servum meum. Factum est ergo in nocte illa, venit angelus Domini, et percussit castra Assyriorum centum octoginta quinque millia. Quumque diluculo surrexisset, vidit omnia corpora mortuorum, et recedens abiit. Et reversus est Sennacherib rex Assyriorum, et mansit in Ninive. Quumque adoraret in templo Nesrach Deum suum, Adramalech et Sarasar filii ejus percusserunt eum gladio, fugeruntque in terram Armeniorum, et regnavit Asaraddon filius ejus pro eo. Nec moveat si alio et alio nomine censeatur in diversis historiis, quia pro traditione Hebræorum, sicut Hieronymus auctor est,

idem pentonymus extitit. Dictus est enim Salmanasar, et Sennacherib, et Phul, et Teglad Phalasar, et Sargon. Nisi enim polyonymus habeatur, historicorum quadam contrarietate dissidentium quandoque vacillabit auctoritas. Hic ergo angelico gladio primum adversus exercitum usus est Dominus, deinde adversus impium manibus filiorum. Ipsa quoque natura vindictas stupet interdum altissimi, et hominum provocante malitia, creatoris sui legibus mirabiliter acquiescit. Hinc est quod adversus Dominum Nabuchodonosor intumescens, exacto septennio bestiam egit, et pœnitens est denuo reversus in hominem, rebus restitutus et regno, licet eo postmodum meruerit misero exitu spoliari. Ad tempora transeo Christiana, quoniam in omni gente et populo manifesta est nequitia tyrannorum, et evidens pœna. Julianus vilis apostata, et sordidus imperator, dolo potius quam viribus persecutus est Christum, nec tamen viribus temperavit. Nam sub eo gravissima Christianorum exorta est persecutio, dum Galilæi, quem dicebat, conatu impio nomen moliebatur extinguere. Verum dum adversus Parthos infaustam expeditionem ageret, et idolis, in reditu suo, pro sacrificio, cædem devoveret Christianorum, Magni Basilii, aliorumque sanctorum precibus misertus est Deus, Mercuriumque martyrem destinavit, qui tyrannum in castris, mandato beatæ virginis, lancea perforavit, morientemque coegit impium confiteri Galilæum, Christum scilicet, quem prosequebatur, esse victorem, et de se triumphasse. Quum enim præfatus Episcopus, fideles Cæsareæ in ecclesia perpetuæ virginis genitricis Dei, pernoctantes in orationibus collegisset, ipsa nocte beatam virginem in visione sanctus agnovit, et hujusmodi consolationem accepit: Vocate, inquit, illa, mihi Mercurium, et abibit interficere Julianum, in filium meum, et Deum

tumide blasphemantem. Sanctus autem cum armatura sua adveniens, velociter abiit, et advocans, quæ apparuerat, Magnum Basilium, dedit ei librum habentem in historia omnem mundi facturam, dextrorsum vero hominem a Deo plasmatum. In principio autem libri superscriptio erat, Dic. In fine, homine jam plasmato, Parce. Suscipiens itaque librum legit ab initio usque ad Parce. Similem quoque visionem vidit eadem nocte quæstor Juliani in expeditione Libanius. Rediens Basilius ad martyrium sancti Mercurii nocte ipsa, Mercurii arma non reperit, sed die sequenti invenit eadem, et lanceam recenti sanguine cruentatam. Orosius tamen de Mercurio martyre non facit mentionem, sed in expeditione Parthica, tyrannum refert obvii militis telo esse peremptum. Eutropius quoque, qui Romanam eleganti compendio describit historiam, peremptum fatetur in castris, sed nullum exprimit cædis auctorem: persecutionem tamen quam, eodem auctore, in Christianos supra modum exercuit, ei constat plurimum nocuisse. At historia tripartita diligentius persequitur flagitia Juliani, et quanta immanitate persecutus sit Christum, quem Galilæum nominabat, toto sexto volumine comprehendit. Ex quibus ad laudem Galilæi nonnulla inserui, compendiose decerpta ab his, quæ de eo Socrates, Theodoretus, et Sozomenus, teste Cassiodoro, tradiderunt. Julianus ergo et regio sanguine oriundus, et ex Constantio nepos Constantini Magni, qui Byzantium a suo nomine Constantinopolim appellavit, ab initio extitit Christianus, crescensque in auditoriis Constantinopolitanæ urbis, exercebatur in basilica, ubi doctores erant, habitu privato procedens. Pædagogum habebat nomine Marconium, Grammaticum Nidoclem Laconiensem. Rhetoricam vero legebat apud Eubolium Sophistam, jam opera et diligentia

Magni Basilii Christianum. Providebat enim Imperator ne apud Paganum Sophistam legens, ad impietatis dogmata declinaret. Profecit ergo, ut ei fama deferret vires imperii gubernandi. Unde in suspicionem ductus imperatori, ab urbe regia jussus est abstinere, missusque Nicomediam, prohibitus est convenire apud Libanium Sophistam Syrum paganumque, qui ibi a pædagogis Constantinopolitanis expulsus morabatur. Utebatur tamen lectione librorum ejus, et in rhetorica proficiens, Maximo philosopho Ephesio, quem postea, quasi artes magicas exercentem. Valentinianus Imperator fecit occidi, familiaris effectus est. Quumque ab eo verba philosophica prægustasset, cœpit ejus imitari religionem, magis et magis cupidine succensus imperii. Imperatorem vero timens, suspicionemque cavens, tonsus monachicam simulabat vitam, agens proditorem in habitu Christiano, et in ecclesia Nicomediæ lector ordinatus, sic furorem declinavit Imperatoris. In manifesto autem sacros Christianorum legebat libros, et latenter exercebatur in philosophia, invalescente semper ambitione imperii. Unde et amicis dicebat felicia fore tempora, quibus ipse rerum potiretur imperio. Et quidem manus non evasisset imperatoris, nisi Imperatrix Eusebia inveniens latitantem, et pro eo intercedens obtinuisset, ut ad philosophandum mitteretur Athenas. Refert Theodoretus quod exinde discurrens omnem Helladam, vates quærebat, consulens, an ad imperium perveniret. Inventoque viro qui se potentissimum in magica fateretur, introductus est ab eo in locum idolorum, ut in abdito evocatos a mago dæmones præsens consuleret. Quibus solemniter apparentibus, compulsus est Julianus frontem suam crucis munire signaculo. Quo facto, repente dæmones disparuerunt. Magus itaque cœpit culpare Julianum. At ille prætendens metum, crucis se dixit

obstupuisse virtutem, eo quod signum hoc dæmones fugerint. Non suspiceris hoc, bone vir, inquit magus, quia timuerint sicut ais, sed abominati hoc signum potius abscesserunt. Et ita capiens miserum, odio Christiani signaculi replevit Julianum. Post hæc, sicut Socrates auctor est, imperator evocans Julianum, eum constituit Cæsarem, et data sorore Constantia in uxorem, ipsum contra Barbaros destinavit ad Gallias. Successit ergo ei, fecitque sibi initium vincendi barbaros, quod amorem suum apud milites collocavit. Fertur etiam quod dum in aliquam civitatem fuisset ingressus, corona laurea, quibus solent ornari civitates, inter columnas pendens, rupto fune super caput ejus decidit, eumque aptissime coronavit. Quo facto, cuncti clamaverunt, quia ei signum foret imperii. Congrediens deinde cum hostibus, tanta felicitate provectus est, ut a militibus appellaretur Augustus. Quumque corona deesset imperialis, unus signa portantium, torquem quem habebat, capiti ejus circomposuit, et hoc modo factus est imperator Julianus. Quæ vero postea gesserit ille philosophus, judicent audientes. Nam et in ipso principio omnia pro libito disponebat, figmentumque Christianæ religionis abjecit, et singularum urbium templa aperiens, idolis offerebat, dicens seipsum esse Pontificem paganorum. Intestino quoque bello lacerasset imperium, nisi ei degenti in Thracia, fuisset mors Imperatoris Constantii nunciata. Ut vero favorem multitudinis sibi conciliaret, jus sibi præferendæ religionis omnibus indulgebat. Studebat ob hoc omnibus omnia fieri. Hinc vanæ gloriæ causa largus, hinc affectata simulatione philosophi parcus, hinc a civilitate fictitia, comis, hinc gravis a mole imperii, et quod maxime erat, ne crudelis haberetur, mansuetudinem mentiebatur. Cæterum qualis esset, religione monstrabat.

Episcopos ergo in exilium deportatos, jussit evocari, et confiscatas eorum sibi reddi substantias. Templa quoque paganorum velociter suis necessariis præcepit aperire, et quæ iis ablata fuerant, incunctanter restituere sancivit. Palatio expulit eunuchos, tonsores, et coquos. Eunuchos quidem, eo quod uxor ejus obierat, post quam non duxit aliam. Coquos autem, quia more philosophi cibis simplicibus utebatur. Tonsores, quoniam, ut ipse ait, unus sufficit multis. Scriptores plurimum venerabatur, cultoresque disciplinarum, sed maxime philosophantes. Unde et fama viros hujusmodi undique congregabat circa palatia, qui circumamicti palliis, magis habitu, quam magisterio pandebatur. Erantque graves universis Christianis seductores viri, et Imperatoris semper religioni faventes. Noctibus vigilans conscribebat libros, quos in Senatu publice recitabat. Solus enim imperatorum a Julio Cæsare in curia recitavit orationes. Publicum cursum mularum, et caballorum inhibuit, jubens eos utilitatibus publicis ministrari. Hæc ejus opera laudant pauci, plurimique vituperant, quia remoto fastu palatii, contemptibile videatur imperium. Apud Sozomenum fertur, quia mox in ipso principio sic aperte et impudenter negavit Christianam fidem, ut quibusdam sacrificiis et invocationibus, quas expeditiones pagani vocant, et sanguine immolatitio nostrum baptisma studeret ablui, et abrenunciare ecclesiasticæ confessioni. Ex illo enim tempore, tam secretim quam publice, et in templis pagani licenter sacrificia celebrabant. Fertur autem quia dum aliquando sacrificaret, ostensum sit ei in visceribus hostiæ signum crucis corona circumdatum. Quo viso, alii quidem perterriti, veræ religionis virtutem, et Christiani dogmatis æternitatem intellexerunt, eo quod corona victoriæ indicium est, et ambitus circularis, in se rediens

est finis ignarus. Princeps autem confortans eos, sibi prospera monstrari asseruit, et quia signum dogmatis Christiani coerceretur, ne ei dilatari liceret, circuli termino esse conseptum. Quum autem adhuc pueri Gallus et Julianus ad sepulturam Mammææ matris, opere inter se diviso certatim basilicam fabricarent, res dictu mirabilis, et forsitan incredibilis accidisse narratur. Galli namque pars augebatur, utiliterque crescebat: Juliani vero labores alii quidem fodiebantur, alii, terra ipsa evomente, ruderibus implebantur: aliquotiens terræ deposita fundamenta copulari non poterant, ac si quædam violenta virtus, ab inferiore loco ea repercutiendo, depelleret. Res prodigiosa visa est omnibus, existimantibus, quia non esset vir ille in Christiana religione salubris. Nec falso: quod patuit ex post facto. Nam ecclesias et ministros, possessionibus et privilegiis spoliavit, et quod nimis grave, et plane injuriosum est, clericos jussit militibus aggregari, duci provinciæ serrituros, plurimosque eorum curiæ tradidit. Populum vero Christianum cum uxoribus et filiis inscribi præcepit, et tanquam vicaneos tributa persolvere, et Galilæos omnes censuit infelici diminutioni capitis subjacere. In initio autem Christianis parcens, mitior visus est, sciens priores persequutores nihil profecisse pœna Christianorum, qui magis inde creverunt, et facti sunt gloriosi, pro vero dogmate morientes. Invidens ergo eorum gloriæ, abstinuit a tormentis, judicans esse necessarium, ut sermone potius et admonitione, ad paganitatem colendam, populum suaderet, sperans etiam hinc se monstrare clementem. Dicitur enim, quia dum Constantinopoli apud Fortunam sacrificaret urbis, accessit ad eum Maris, episcopus Chalcedoniæ, et publice impium et sine Deo apostatam vocitavit. At ille solam ei improperans cæcitatem, eo quod senex

cæcus manu alterius agebatur, adjecit: Neque Galilæus Deus tuus curare te potest. Respondit Maris: Gratias ago Deo qui hoc egit, ne te viderem pietate nudatum. Imperator autem silens abscessit philosophum simulans, ut ostentatione patientiæ paganitatem roboraret. Lege autem inhibuit, ne Galilæorum filii, Poetarum, Rhetorum, et Philosophorum legerent disciplinas. Propriis, inquit, telis, secundum proverbium, vulneramur. Ex nostris enim armati, ex nostris conscriptoribus contra nos bella suscipiunt. Posuit et aliam legem, præcipiens Galilæos expelli militiis. Adjecit et aliam, ut Galilæis bona auferrentur, quoniam Christus eorum eos pauperes esse præceperat. Scripsit Apollinaris, vir doctus et ingeniosus, heroicis versibus pro Homeri poemate Hebraicam antiquitatem, et in alio opere imitatus est comœdias Menandri, fabulositate deducta. Euripidis quoque tragœdias, et lyram Pindari secutus est, et absolute dicendum, quia ex divinis scripturis argumenta sumens, omnes endeticas lectiones tempore parvo composuit, numero, virtute, moribus, conscriptione, charactere, et dispositione Græcorum valde pares. Fecit et librum nobilem, ad ipsum Imperatorem, sive contra philosophos, in quo tacitis sacræ Scripturæ testimoniis, illos irrefragabili ratione desipere probavit, et se vera sentire de Deo. Quæ legens Imperator, claris tunc scripsit episcopis: Legi, et reprehendi. Cui episcopi rescripserunt: Etsi legisti, non agnovisti. Si enim agnovisses, nequaquam reprchendisses. Basilii autem Cappadoceni creditur hæc fuisse epistola. Veniens Imperator Antiochiam, eo quod ei esset barba valde prolixa, derisus est, dicentibus Antiochenis: Tondeatur, ut ad funes barba ejus proficiat. Et quia taurum consueverat immolare, taurum et aram suo formari præcepit in solio. Lace-

rantes ergo dicebant, Iste taurus evertit mundum: et nisi eum Libanius revocasset, graviter afflixisset Antiochenos, adversus quos tum librum satis urbanum scripsit. Ut autem etiam Judæos denuo animaret et armaret in Christum, templum Hierosolymis eos instaurare præcepit. Concurrentibusque quos de toto orbe convocaverat, plurima ministravit, misitque præsidem, impiorum executorem dignissimum præceptorum. Aiunt enim quoniam ad repurgium faciendum, argenteos hamos, et cophinos, et scaphas habuerint. Quumque fodere jam cœpissent, statuta quidem die hæc multitudo plurima faciebat. Nocte vero spontanea terra de valle crescebat. Solutis itaque prioris fundamenti reliquiis, nova omnia præparabant. Quumque gypsi et calcis multa modiorum millia congregassent, vis magna ventorum repente respirans, tempestates atque procellæ subito factæ, quicquid congregatum fuerat, disperserunt. Adhuc autem vesanientibus eis, et nequaquam divina longanimitate correptis, maximus primo terræ motus factus est, et quisquis non fuerat divinis mysteriis imbutus, vehementer attritus est. Quum vero neque hoc terrerentur indicio, ignis ex fundamentis, quæ suffodiebantur, egrediens, plurimos fodientium concremavit, aliorum membra dissolvit. Nocte plurimis in vicina porticu dormientibus, cadens subito cum tecto ipsa porticus, dormientes oppressit. Alia vero die, in cœlo signum splendens crucis salutaris apparuit: sed etiam Judæorum vestes crucis signaculo sunt impletæ, non signatæ tamen splendenti colore, sed nigro. Hæc itaque Dei rebelles considerantes, et divina contremiscentes flagella, ad propria sunt reversi, confitentes esse Deum, qui ab eorum progenitoribus ligno probatur appensus. In his tamen omnibus non est aversus furor impii, sed indurato corde præcepit, ut quicunque sacrificare nollent, palatium

non intrarent, et neque collegio, neque foro, neque arbitrio, neque dignitate, neque qualibet administratione participarentur. Quum vero torquebantur Christiani, aut spoliabantur, eis patientiam indicebat, quoniam hanc Galileus eorum, expresso verbo legis, et testimonio operis, suos docuerat sectatores. Unde et multi Christianorum retrorsum abierunt, aut strati metu, aut capti dolo: et invalescebat sævitia paganorum. Ut autem ad idololatriam milites facilius assuescerent, studuit ad priscum schema reformare illud signum sublimius Romanorum, quod Constantinus in formam crucis mutaverat. Verum in publicis imaginibus Jovem, quasi de cœlo sibi coronam deferentem, et purpuram: Mercurium quoque et Martem in se respicientes, velut pro testimonio sapientis et fortis, depingebat, hoc agens in imaginibus, ut sub occasione imperii latenter adorarentur Dii, et hoc modo subjecti clanculo fallerentur, exinde sic capti facilius impleturi quod vellet. Si vero detrectarent, torquerentur tanquam imperii contemptores. Approbabat autem studia Christianorum, licet persequeretur fidem et exercitia virtutum: quo paganorum roboraret errorem, apud Galilæos non vera mentiebatur esse, sed ficta. Decrevit ergo eis virtutes præripi, et paganos Christianis absque fide, moribus, institutis, philosophiæ voluit esse cultores, sicut Arsatio pontifici Galatiæ, scripta ab eo in hunc modum docet Epistola. Paganorum ritus nondum agitur secundum intentionem nostram, propter cultores ejus in negligentia positos. Nam deorum claritas, magnitudo, atque sublimitas, omni oratione omnique spe major est. Sed propitii sint nobis dii propter negligentiam quam habemus, quum illorum providentia in parvo tempore, tanta mutatio facta sit, quantam neque orare primitus aliquis præsumpserat. Quum ergo credimus hoc posse sufficere, nequaquam respicimus

quemadmodum superstitionem Christianorum auxit cura peregrinorum, et circa sepulturas et mortuos, multa solatia honestæque conversationis studia non vera, sed ficta. Quas res arbitror apud nos debere sub veritate geri. Non itaque sat est te talem esse, sed omnes absolute circa Galatiam sacerdotes. Quos aut deprecare, aut ratione flecte, aut certe festinanter a sacerdotali ministerio remove, nisi diis cum conjugibus, et filiis, atque servis, colla submiserint, non ferentes ulterius eorum servos, aut filios hoc facere contemnentes, aut Galilæos impie contra Deos agentes, et impietates pietatibus præponentes. Deinde cunctos admone, ut sacerdos neque ad spectacula procedat, neque in tabernis bibat, aut cuilibet arti, operibusque turpibus, aut impudentibus præsit. Qui obediunt, honorentur, inobedientes expelle. Xenodochia constitue per singulas civitates, ut nostra peregrini clementia fruantur. Non tantum nostri, sed etiam extranei pecunia indigentes. Ut habeas unde fiat, interim decrevi singulis annis triginta millia tritici modios per universam dari Galatiam, et sexaginta millia vini sextarios. Horum quinta pars pauperibus, templa observantibus, debet expendi, reliqua peregrinis, indigentibusque distribui. Turpe namque est, ut Judæos non abjiciant, sed potius nutriant impii Galilæi, et suos pariter, nec non etiam nostros, nostri vero, nostrorum solatio deserantur. Quapropter doce etiam collationes facere paganos ad talia ministeria, paganorumque vicos offerre primitias frugum. Eosque hujusmodi benefactis institue, docens eos hoc opus olim fuisse nostrorum. Homerus enim hoc probat, introducens Emenium talia facientem. Nos ergo neque bona nostrorum imitamur, sed aliis remittimus, negligentia non confusi, magis autem deorum reverentiam respuentes. Si igitur hæc te facientem ego cognovero,

lætitia plenus ero. Præsides provinciarum rarius domi suscipe, frequenter eis scripta transmitte. Ingredientibus eis civitatem, sacerdotum nullus occurrat. Quumque ad templa venerint deorum, intra januas eos nemo præcedat militum forte, aut præcedentium officiorum, sed qui voluerit, subsequatur. Quum ad ipsum limen templi pervenerit, privatus existat. Tu enim, sicut nosti, intus es judex. Hoc enim etiam sacra sanctio videtur exigere. Obedientes igitur pro veritate pii sunt, reluctantes vanæ gloriæ comprobantur. Quid enim patiantur, aut quod mereantur auxilium, qui matrem deorum propitiam habere noluerint? Qui ergo eam neglexerint, non solum sine querela non erunt, sed etiam nostræ indignationis impetum sustinebunt. Neque enim fas est ut illi parcatur, qui Deos habuerit inimicos. Suade siquidem eis, ut si mea volunt frui tuitione, omnes matri deorum studeant offerre culturam. Hæc quidem scripsit, et ad similitudinem ecclesiæ, dæmonum templa constituit, et instituit ministros in diversis gradibus ad instar clericorum, ut essent qui cæteros docerent cultum perfidiæ, et pœnitentes post culpam, secundum traditionem Christianorum, correctione mediocri reformarent. Nihil autem quod a paganis committeretur in Christum, enorme videbatur. Adeo quidem, ut nec sævire in mortuos inhumanum aut crudele paganis videretur. Unde in civitate Sebasta Johannis Baptistæ sepulchrum aperuerunt, ignique tradiderunt, ossa vero ac pulverem disperserunt. Si vel capita flagitiorum ejus, vel summatim quæ per ipsum in orbe adversus ecclesiam gesta sunt, voluero enarrare, multis magnisque voluminibus tanta egebit materia. Sed progrediamur ad finem, quem pius Galilæus, intemeratæ virginis filius, impio persequutori suo, ad consolationem ecclesiæ suæ, et ad gloriam majestatis, qua patri coæqualis et consubstan-

tialis est, potenter inflixit. Procingens ergo se ad Persicam expeditionem, pro more misit Delphos, et Delum, atque Dodonem, consulens an expediret ad bella procedere. Vates itaque universi victoriam promittebant, uno inter cætera animati responso, quod pro exemplo mendacii ac seductionis inserere non pigebit. Est autem autem hujusmodi. *Nunc omnes aggredimur Dei victoriæ tropæa referentes circa fluvium Thirem. Horum ego dux ero, belligerator Mars.* Quisquis ergo Pythium Musarum principem, et dominum rationis credit, vim et mentem carminis hujus interpretetur. Quo miser animatus, omnimodam sibi victoriam somnians, etiam Galilæos delere præparabat. A plurimis tamen, ut oportuit, vilis apostata contemptus est. In Antiochia namque vir quidam optimus, pædagogus adolescentium, habitabat, eratque illic famosissimus sophista Libanius, expectans victoriam Juliani, habensque præ oculis minas ejus. Ait ergo, veram deridendo religionem: Nunc fabri filius quid putas agit? At pædagogus completus gratia dixit: O sophista, creator omnium, quem tu fabri filium nominasti, locellum sepulturæ Juliano componit. Post paucos dies mors nunciatur Juliani. Et in locello advectus est, minarumque timor evacuatus. Eodem quoque tempore, vir religiosissimus Julianus, cognomento Saba, subitæ hilaritatis causam a ministris interrogatus, respondit: Ferus sacræ vineæ devastator, pœnas exactus est vastationis suæ: jacetque mortuus, terroribus minisque frustratus. Sed exprimendus est ordo, quo decessit impius persecutor. Quum ergo tam cives, quam hostes, bello Persico laboribus et fame multipliciter afflixisset, veniens Ctesiphontem civitatem, in tantum obsedit regem, ut crebris legationibus ei offerret partem regni, dum solutus bello discederet: quod imperator con-

tempsit elatus, nec attendens quia vincere quidem bonum est, supervincere nimis invidiosum. Confidebat enim magicis artibus, et arbitratus secundum Pythagoream opinionem, animas diversa corpora peragrare, se credebat possidere animam Alexandri, aut quod potius in altero corpore esset alius Alexander. Querebantur ergo Romani de principe, qui bellum finire nolebat, resistebant tamen insistentibus Persis, ita ut frequenter nunc hi, nunc illi verterentur in fugam. Porro Julianus in equo residens, exercitum confortabat, inermis quidem spe felicitatis suæ præsumens, contra quem jaculum repente delatum, discurrens per brachium ejus, in latus immersum est. Ex hoc vulnere suscepit terminum vitæ. Qui vero justissimum intulit vulnus, hactenus ignoratur. Sed alii quendam invisibilium hoc intulisse ferunt, alii unum pastorum Ismaelitarum, alii militem, fame et itinere fatigatum. Sed sive homo, sive angelus fuerit, patet quia divinis jussionibus ministravit. Aiunt enim quia quum fuisset vulneratus, mox manum complevit sanguine suo, et in aerem projecit dicens: Vicisti, Galilæe, vicisti, et in eo ipso confessus victoriam est, etsi blasphemus. Defunctus est autem tertio anno imperii sui, vitæ tricesimo primo, nimium tamen vixisse visus est bonis, qui non modo in ecclesiis, sed etiam in theatris prædicabant victoriam Galilæi. Omnes enim clamabant: Maxime fatue, ubi sunt vaticinia tua? Vicit Deus et Christus ejus. Defuncto impio, inventa sunt in templis simulachra stupenda principis, et mira insignia sapientiæ conclamatæ, et famosissimæ pietatis. Nam in Carris aperto templo, quod usque ad reditum suum clausum esse præceperat, inventa est mulier a capillis appensa, manus extensas habens, aperto utero, in cujus jecore eventum belli Persici fuerat speculatus. In Antiochia quoque

arcas in palatio plurimas, humanis capitibus plenas, invenerunt, et demersa puteis innumera corpora mortuorum. Prodigiosa et scelesta illius, quæ nec Imperatorem, nec philosophum decuerunt, sed impium, et magum, Dei hostem et hominum, tripartita latius pandit historia. In gente quoque Britannorum, sicut quædam nostratum testatur historia, ad compescendam et puniendam tyrannidis rabiem, gloriosissimi martyris et regis Edmundi manum exercuit. Quum enim Suanus Britanniæ insulam, quam ex magna parte occupaverat, vastaret, spoliaret, et membra Christi persecutionibus multis affligeret, indictione census, quem lingua Anglorum Danageldum nominant, provinciam oneravit, præcepitque possessiones memorati martyris conferre in censum. Supplicatumque est ei: contempsit preces. Missus a martyre religiosus frater, sub interminatione inhibuit, ne ecclesiam Christi, domum martyris, et liberam familiam ejus, tyrannus indebita premeret servitute. Sed impietas ad preces obsurduit, intumuit ad prohibitionem, ad minas induruit, et convitiis et injuriis afficiens humilem nuncium, Dei ultricem acceleravit manum, flagellum provocavit, et patientia Dei contempta, temeritate cæcus incurrit in mortem. Nec mora. Nam tyrannus e vestigio expiravit. Inter milites enim agens in castris, solus, sicut ipse confessus est, cum telo vidit adesse beatum Edmundum, increpantem eum durissime, et cædentem ad mortem. Et ab ea quidem die, licet insula graves tyrannos habuerit, ecclesia beati Edmundi a præfata indictione fisci mansit immunis. Nemo enim eorum martyrem ausus est provocare, aut in opprimenda ecclesia ejus, periculum facere sui. Nostris tamen temporibus Eustachius filius Stephani, qui in ecclesiam Dei sævire decreverat, quum omnia pro viribus depopulatus esset,

et terram beati Edmundi, cui omnes prædones detulerant, videret opulentam, sibique non esset, consumptis opibus regni, unde semel et secundo militibus æra procederent, jam enim defecerant donativa, prædia jam dictæ ecclesiæ depopulatus est. Nondum tamen digesserat cibum, quem de facultatibus loci acceperat, ipsaque die, antequam se domi suæ reciperet, quæ nimis vicina erat, tactus est martyris manu, et lethali percussus morbo, die circiter octava rebus cessit et vita. Quid moror in paucis? Ubi sunt, ut, de domesticis loquar, Gaufridus, Milo, Ranulphus, Alanus, Simon, Gillebertus, non tam comites regni, quam hostes publici? Ubi Willelmus Saresberiensis? Ubi Marimo, qui impellente beata virgine, incidit in foveam quam parabat? Ubi alii, quorum vel nomina conficerent librum? Horum utique malitia insignis est, infamia celebris, infelix exitus, et quem præsens ætas ignorare non potest. Si ergo quis antiquas nescit historias, si ignorat quomodo Cyrus, cui reges terga præbebant, a regina Scytharum Tamiri prostratus est, si casus, et præcipitia præcedentium non recolit tyrannorum, vel ea quæ oculis ingeruntur invitis attendat, et luce clarius intuebitur, omnes tyrannos miseros esse.

Cap. 22. *De Gedeone, qui forma præsidentium est, et Antiocho.*

Quid itaque sibi velint, qui rempublicam, id est populum Dei, indebito servitutis jugo nituntur opprimere, non video, nisi forte ea de causa potentiam appetant, ut tormenta miseriæ potenter ferant. Si enim regere tantum appeterent, non dominari, onus officii metientes, nequaquam tanta currerent aviditate. Voluntas enim regentis de lege Dei pendet, et non

præjudicat libertati. At tyranni voluntas concupiscentiæ servit, et legi reluctans, quæ libertatem fovet, conservis jugum servitutis conatur imponere. Docet hæc scriptura, cui contraire non licet. Dixerunt omnes viri Israelis ad Gedeon: Dominare nostri tu, et filius tuus, et filius filii tui, quia liberasti nos de manu Madian. Quibus ille ait: Non dominabor vestri, nec dominabitur in vos filius meus, sed dominabitur Dominus. Dixitque ad eos: Unam petitionem postulo a vobis, date mihi inaures de præda vestra. Videor mihi in hujus literæ facie, quod dixeram, intueri. Nam Gedeon qui interpretatur circumiens inutile, vel tentatio iniquitatis eorum, nomine et verbis videtur principis officium indicare. Ejus enim est circumire inutilia, et ea vel delere, vel revocare ad frugem, et quod iniquum deprehendit, excludere a finibus suis, ut sibi adversus hostes procedat victoria. Defertur honor dominii, et recusat: legi tamen subjicit, quos a jugo servitutis absolvit. Patri filiorum successurus defertur honor: at ille Deum maluit honorari. Quis eorum recte huic assimilabitur, qui fas nefasque confundunt, et versantur in laboribus, et ærumnis, ut filios possint non tam honoris, quam rapinæ et iniquitatis habere heredes? Quis est enim qui legem Dei, et justitiam ejus, quæ in sola caritate consistit, filiis anteponat? Qui amat, inquit, patrem aut matrem, aut filios plus quam me, non est me dignus. Et profecto qui transitoria Christo præponunt, ipsis transitoriis citius transeunt: nec eorum perpetuatur gloria, apud quos, postpositis aliis, Christus manet inglorius. Ergo casum timeat princeps, qui liberorum aut carnis motus affectu, honorem divinum minuit immemor caritatis. Sed nemo est qui in Deum se fateatur insurgere, insurgunt tamen plurimi, et jam ista palam fiunt. Intravit Antiochus in sanctifica-

tionem cum superbia, et hoc quidem faciunt multi. Ozias, quem literæ irrefragabiles justum in multis fuisse commemorant, mortuo Zacharia sacerdote, cui cognomen fuit intelligens, ordinem sacerdotalem non tam pie, quam audacter invasit, et reclamantibus Levitis, nonne tu es Ozias rex, et non sacerdos? audire contempsit. Statimque lepra partem illam corporis ejus invasit, quam sacerdos, ex lege, auri tegebat lamina, ut, juxta imprecationem propheticam, facies ejus ignominia repleretur. Rex quidem notus est, et ex coævis regibus, et ex eo maxime, quod anno mortis ejus natus est Romulus, a quo genus est Romanorum. Imitantur plurimi Oziam, sacerdotalia præsumentes, sed lepram ejus paucissimi erubescunt. Plures tamen sequuntur Antiochum, qui non cum devotione, ut offerat vice sacerdotis, sancta ingreditur, sed ut deleat si quid est in templo Domini sanctum. Quum enim Antiochus desolationis et abominationis idolum fabricasset, libros legis Dei combussit igni, et scidit eos, et apud quemcumque inveniebantur libri testamenti Domini, et quicunque observabant legem Dei, secundum edictum regis Antiochi trucidabant eum. Vidi temporibus meis nonnullos sacerdotali se immiscentes officio, et humeros temerarie supponentes, ut arcam præriperent ab humeris Levitarum, loci immemores, qui in præsentem diem dicitur oræ percussio. Alios vidi, qui libros legis deputant igni, nec scindere verentur, si in manus eorum jura pervenirent, aut canones. Tempore regis Stephani a regno jussæ sunt leges Romanæ, quas in Britanniam domus venerabilis patris Theobaldi, Britanniarum primatis, asciverat. Ne quis etiam libros retineret, edicto regio prohibitum est, et Vacario nostro indictum silentium: sed, Deo faciente, eo magis virtus legis invaluit, quo eam amplius nitebatur impietas infirmare. Quis autem

litigatum, et non sine sanguine fraterna sancta sanctorum ingressus sit pontifex. Concitata sunt iterum bella, plusquam civilia, inter Cæsarem et Pompeium, et quicquid Philippis, Leucade, Mutinæ, in Ægypto, Hispaniave præsumptum est, quicquid impie gestum, pugna sacerdotalis absolvit. Nunquid Christiani sanguinis procurant effusionem, ut eis præ cæteris liceat pro grege, quod pastoris est, animas ponere? Nunquid ecclesiam diruunt, profanant sancta, ut sit quod ædificari et sanctificari oporteat? Concutiunt populos, regna sollicitant, ecclesiarum diripiunt facultates, forte ut sibi faciant materiam promerendi, ut componant omnia, ut pauperibus miserendi, et providendi, aliis concurrentibus necessitatem præripiant. Si enim ut plura sibi impune liceant, si ut pecuniam congregent, si ut carnem et sanguinem foveant, dilatent, et corrumpant, si ut familiam nobilitent, si denique ut gloriam suam quærant in clero dominantes non forma facti gregis ex animo, licet labiis et simulatione officii pastorem induant, tyrannis quam principibus facilius accedunt. Dicunt philosophi, et verum arbitror, nihil in rebus humanis utilius homine, et in ipsis hominibus, principe ecclesiastico, vel mundano, nemo utilior. E diverso nihil homini perniciosius homine, et in eis tyrannus secularis, aut ecclesiasticus, perniciosior est. Sed profecto in utroque genere, secularem ecclesiasticus antecedit. Sal enim infatuatum ad nihil omnino valet, nisi ut projiciatur foras, et conculcetur ab hominibus. Porro

Usque adeo solus ferrum mortemque timere
Auri nescit amor, pereunt discrimine nullo,
Amissæ leges. Sed pars vilissima rerum
Certamen movistis opes.

Ergo dividatur unitas, integritas scindatur, sinceritas corrumpatur, maculetur et sanctitas, mundi novum

judicium celebretur, et princeps ejus, qui passione Christi ejectus est, rediens scandala spargat, ut beatus sit, qui non capitur tendiculis ejus:

——— Tantone novorum
Proventu scelerum quærunt uter imperet orbi?
Vix tanti fuerat civilia bella movere,
Ut neuter.

Rectissimam eminendi viam docuit Christus, qui discipulos suos regibus gentium noluit conformari, ut dominentur in subditis, et qui potestatem exercent, benefici dicantur, sed qui major est, sponte minoretur, et solum præ cæteris, jure, quiete, viribus, et contentione remota, sibi vindicet officium ministrandi. At isti aliam prætulerunt, ascendentes ex adverso fratrum, et ministrandi humilitate rejecta, appetunt præ regibus gentium dominari. Nec dubium quin refrigescente, imo extincta caritate, sedem suam et ipsi ponant ad aquilonem. Siquidem "productos odere pares." Utinam sequuti essent, qui ea viderunt tempora, consilium Bruti, a quo eum, imminente bello civili, Catonis avertit auctoritas. Decreverat enim manus suas ab armis continere civilibus, quibus quanto quisque libentius et fortius immiscetur, tanto iniquior et immanior est. Ait ergo:

Nunc neque Pompeii Brutum, nec Cæsaris hostem,
Sed bellum victoris habes.

Si ergo sapiant hi, pro quorum dominio schismatici litigant, eos solos concurrere patiantur, alterutri metuant opem ferre, incerti quis victor futurus sit, certique quanta, quam gravis ruina victis immineat.

Nulla manus, belli mutuato judice, pura est.

Nam et

Victrix causa Deo placuit, sed victa Catoni.

Gaudeat plane mundus, quum alter solus vicerit, sed propensiori lætetur gaudio, si vicerit uterque, vel

neuter. Conveniant ergo, si placet, in insula Lycaonia, aut alio, si quis tamen locus bellis, sive duellis est aptior: nam antiqui, teste Quintiliano, bellos dicebant, quos modo duellos appellamus, et sine orbis et urbis periculo vincat alteruter duellorum, quem Deus scilicet approbaverit, aut victorem esse permiserit. Victus quoque, si id victori placeat, demergatur in Tyberim, aut si cum eo mitius agendum videtur, retrudatur in caveam. Cui quum abbas loci claustrum, imo carcerem aperuerit, protestetur se non illud ei, qui damnatur, præparasse, sed victo. Siquidem

Nulla fides unquam miseros elegit amicos.

Qui vero vicerit, id est, qui violentior fuerit, in Liparem, aliam-ve insulam exul perpetuus deportetur ad marmora secanda, aut ad metalla damnetur. Facinus enim schismatis quos inquinat, æquat; nisi quia plerumque qui fortior, imo ferocior, idem et iniquior est. Quid perniciosius, aut odibilius bello civili? Nihil plane præter rabiem schismaticorum, aut hæreticam pestem. Quorum utrum perniciosius sit, non facile dixerim, si tamen in his numerus est, ut unum segregetur ab altero. Cessabunt plane bella civilia, si præsumptioni desit temeritatis adjutor. Nec est qui concives possit urgere ad furorem, nisi eos aliquatenus ipsa delectet insania. Utique necessitas confurendi, aut nulla omnino, aut, ut multum, imaginaria est. Hæc quoque permultis maximisque periculis patet, quorum nemo satis declinat eventum, nisi præcaveat facultatem. Innuit hoc Poeta gravissimus, aut si, juxta Quintilianum, rectius dicere malueris oratorem, non repugno, dum constet præcavenda esse etiam quæ possunt evenire pericula, et universitatem ab uno quolibet cogi non posse, ut sceleri obsequatur invita. Ait enim,

Et quamvis nullo maculatus sanguine miles,
Quæ potuit fecisse, timet. Quid pectora pulsas?

Quid vesane gemis? quid fletus fundis inanes?
Nec te sponte tua sceleri parere fateris?
Usque adeone times, quem tu facis ipse timendum?
Classica det bello; diros tu neglige cantus:
Signa ferat; cessa: jam jam civilis Erynnis
Concidet, et Cæsar generum privatus amabit.

Sic sic, si ecclesia Dei erigatur in spiritus libertatem. Si ministerium sceleris subire detrectet, aut omnino schismata sopientur, aut manente compage unitatis, soli inter se schismatici dimicabunt. Interim contineat ecclesia manus suas, quoniam gladius Petri, qui sanguinem carnali sitiebat affectu, mandato Domini ad præsens tegitur in vagina, et discipuli eradicare zizania properantes, præcipiuntur messores angelos expectare. Oret unitatis integritas, ut in se colligat dissidentes lapis incisus, in quo fundatur ecclesia, quem schismatici reprobant, qui fecit utraque unum, et vestem suam in sortem fidelium integram cedere maluit, quam secari. Oret, inquam, ne deficiat fides, et expetens in cribro Sathanas non disperdat, conculcet et triticum. Oret pacem, quærat pacem, et persequatur etiam fugientem. Meminerit ejus, qui quum posset producere plus quam duodecim legiones angelorum, exaltatus in crucem omnia acquisivit. Ipsa enim exinanitio adeo meruit exaltari, ut ad gloriam ejus flectatur omne genu. Schismaticos nocentes accipiunt, sed consentientes justos, nocentes faciunt bella sacerdotalia. Quiescant ergo stantes a longe cum Petro, ut videant sinem. Recolant illud ethnicum:

——Si cœlicolis furor arma dedisset,
Aut si terrigenæ tentarent astra Gigantes,
Non tamen auderet pietas humana, vel armis,
Vel votis prodesse Jovi.

Hoc quidem videtur esse servandum in his: ubi quis justius induit arma, scire nefas. Nam si hæreticus, schismaticusve catholicum impugnat, assistere veritati pium est, et Romano Pontifici devotissime famulari.

Hoc quidem quum innotuerit: nam schismaticus se catholicum esse sæpe mentitur, Quis enim præsumet summum judicare pontificem, cujus causa Dei solius reservatur examini? Utique quisquis hoc attentaverit, laborare quidem, sed proficere nequaquam potest. Nec ad unguem nomen Pontificis arto; habeatur hic pontifex, cujuscunque canonica præcessit electio. Jonas ut naufragium tolleret, naufragium fecit, maluitque perire solus, quam alios involvere periculis suis: nec tamen regendæ navis curam susceperat. Salomon ab eo maternum convincit affectum, quod integrum meretricis calumniæ filium cedere maluit, quam partiri. At isti periclitari malunt ecclesiam, et scindi, quam honorem non usurpare, et innocenti matri ecclesiæ non inferre calumniam. Hæc est, inquit, mater ejus, quoniam ex dilectione refugit sectionem. E contra hic privignus est, qui

Ferro rimatur viscera matris.

Quot, et quantos tumultus, et strages dedit illa collisio, quando filius Petri Leonis adversus Innocentium bonæ memoriæ Quintum, domini Adriani præcessorem, cujus vitam et felicitatem in se in ævum protendat Dominus, conatus est ab aquilone ascendere? Nonne et stellarum partem secum traxit ruina ejus? Quis nescit Ægidium Tusculanum? Quis Petrum Pisanum, cui nullus, aut vix similis alter erat in curia? Quis recenseat Episcopos, qui in tota fere Italia corruerunt? Profecto dum ruinæ illius extabat ætate nostra memoria, incredibile est quempiam adeo misere ambitiosum esse, ut ecclesiam scindere non formidet. Neminem ita stupidum esse credo, qui non malit se deleri, quam ut pro eo tanta fiat turbatio. Si delictis nostris exigentibus, carnificum istorum quisquam ascenderit sedem Petri, et ad gubernaculum navis ejus, Domino indignante, accesserit, plane naufragium non

immerito faciet, quum et Petrus vocatus a Domino, ad validiorem territus auram cœperit mergi, et navis, quæ Dominum habebat vectorem, de salute desperet, donec Christus dormiens precibus excitetur. Utique qui misere ascendit, rotatur miserius, et miserrime dejicietur: nec lætos habent exitus, quæ malo sunt inchoata principio. Discordia certissimum iniquitatis et defectus indicium est. Siquidem

——— Minimas rerum discordia turbat,
Pacem summa tenent.

Phaeton in fabulis, dum paternos currus affectat, incendit orbem, et tandem miseratione Dei, et ipse succensus corruit præceps, curru disjecto. Tunc

——— Isse diem sine sole ferunt:

et dum flagrat ecclesia succensa schismate, Christus videtur abesse. Icarus quoque, dum elatus juvenili levitate fertur in cœlum, marinis fluctibus mergitur. Dejectus enim est dum allevaretur. Subvectio siquidem impiorum, gravioris ruinæ præparatio est. Quis autem eo iniquior, qui ministerium pacis, sacrificandi officium in rixas mittit, et carnificium? Quorsum quæso tanta immanitas? Nunquid ad vitam? Sed eorum finis interitus. An ad gloriam? Sed gloria eorum in confusione est. An ad voluptatem? Ergo et eorum Deus venter est. An ut nobilitentur in carne et sanguine? Sed caro et sanguis regnum Dei non possidebunt. Nam adversus carnales non ego, sed hæc, et graviora his, apostolica intonat tuba: Quorum, inquit, finis interitus, quorum Deus venter, et gloria in confusione, quia terrena sapiunt. Si ut suam expleant voluntatem, aliis dominantes quod tyrannicum est, eis nihil minus proveniet. Tyranno siquidem nihil tutum est, aut quietum. Interroga Damoclem, et se hoc a tyranno Siciliæ didicisse fate-

bitur, quum ei undique in ardentes prunas ruina immineret, ad primum nutum et quasi texentis licio dependens gladius, inter regales delitias cervici illius, similis ferienti, irrueret. Hoc quidem apud Claudianum astruit Theodosius. Ait enim,

> Qui terret plus ipse timet, sors ista tyrannis
> Convenit, invideant claris, fortesque trucident.
> Muniti gladiis vivant, septique venenis,
> Ancipites habeant artes, trepidique minentur.
> Tu civem, patremque geras, tu consule cunctis.
> Nec tua te moveant, sed publica vota. ———

Erubesce Sydon ait mare, quia jam carnalis loquitur, quæ vir spiritualis audire non potest. Si enim audirent sacerdotes vocem hanc, nequaquam per tela, per hostes currerent, ut primas cathedras occuparent. Sed licet omnes summi pontificatus apicem deferant, quantum salva religione licet, fugiendum, quam suscipiendum arbitror sapienti. Ut enim ex conscientia verum loquar, illius laboriosissima, et quantum ad statum præsentis seculi pertinet, miserrima videtur esse conditio. Si enim avaritiæ servit, mors ei est. Sin autem, non effugiet manus et linguas Romanorum. Nisi enim habeat unde obstruat ora eorum, manusque cohibeat, ad convitia, ad flagitia, et sacrilegia perferenda, aures, oculos, duret et animum. Tria quidem sunt, quæ præ cæteris, etiam prudentum omne judicium subvertunt, amor munerum, acceptio personarum, facilitas credendi. Nam ad ista moveri, et justitiam dispensare, nullus omnino potest. Ergo et ab his immunem Romanum necesse est esse Pontificem, qui omnium coercere debet excessus. Si odit munera, quis beneficia conferet in invitum? Quid largiturus est, qui non accipit? Aut quomodo, si non largitur, placabit Romanos? Si personas eorum non accipit, quomodo subsistet ante faciem eorum? Vix enim in

conclavi causam poterit pensare sacerdotalem, quin eos in consiliis omnibus admittere compellatur. Quid quod cogitur damnare Simoniam, munera, et retributiones? Si ea sequitur, nonne seipsum propria voce condemnat? Si in summa potentia minima licentia est, profecto qui legibus præest, nulli subjicitur, sed ab illicitis arctius coarctatur. Ergo et Romano Pontifici minimum, eo ipso quo plurimum licet. Quid ponderosius est sollicitudine omnium ecclesiarum? Apostolicum privilegium transit ad successores, et plane pars privilegii est, quam Apostolus ad Corinthios loquitur. Quis, inquit, infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror? Si totum non vultis revolvere, vel istud vendicet, qui de primatu contendit, et, ut puto, cito faciet locum. Præterea qui Romanus pontifex est, eundem pro conditione ecclesiæ quæ nunc est, esse servum servorum necesse est. Non equidem nuncupative ad gloriam, ut quidam opinantur, sed substantive, utpote qui servis Dei serviet vel invitus. Omnis enim persona Dei servit, et dispensatrix est clementiæ vel justitiæ suæ. Servit angelus, servit homo, serviunt boni, serviunt mali, et ipse princeps mundi diabolus servit. Ergo et Romani serviunt Deo, et tyranni, quibus Romanum necesse est servire pontificem. Adeo quidem, ut nisi servierit, aut expontificem, aut exromanum esse necesse sit. Quis ergo eum servum servorum esse ambigit? Dominum Adrianum, cujus tempora felicia faciat Deus, hujus rei testem invoco, quia Romano Pontifice nemo miserabilior est, conditione ejus nulla miserior. Et licet nihil aliud lædat, necesse est ut citissime vel solo labore deficiat. Fatetur enim in ea sede se tantas miserias invenisse, ut facta collatione præsentium, tota præcedens amaritudo, jucunditas, et vita feli-

cissima fuerit. Spinosam dicit cathedram Romani pontificis, in tantum acutissimis usquequaque consertam aculeis, tantæque molis, ut robustissimos premat, terat, et comminuat humeros. Coronam et phrygium clara merito videri, quoniam ignea sunt. Sed nunquam a natali solo Angliæ malle exisse, aut in claustro beati Rufi, perpetuo latuisse dicit, quam tantas, nisi quia divinæ dispensationi reluctari non audet, intrasse angustias. Dum superest, ipsum interroga, et crede experto. Hoc etiam mihi sæpissime adjecit, quod quum de gradu in gradum a claustrali clerico per omnia officia in pontificem summum ascenderit, nihil unquam felicitatis, aut tranquillæ quietis, vitæ priori adjectum est ab ascensu. Et ut verbis ejus utar, nihil enim, quum præsens sum, sui gratia vult apud se absconditum esse ab oculis meis, in incude, inquit, et malleo semper dilatavit me Dominus, sed nunc oneri, quod infirmitati meæ imposuit, si placet, supponat dexteram, quoniam mihi importabile est. Nonne ergo miseria dignissimus est, qui pro tanta pugnat miseria? Sit sane ditissimus qui eligitur, sequenti die pauper erit, et infinitis fere creditoribus tenebitur obligatus. Quid ergo erit ei, quem nulla vocat electio, sed repugnante in membris Christo, ambitio cæca et cruenta non sine sanguine fraterno intrudit? Hoc quidem est Romulo succedere in parricidiis, non Petro in commissi dispensatione ovilis.

Cap. 24. *Epicureos nunquam assequi finem suum.*

Nisi dissimulet contentiosus, quæ tamen dissimulari ratio non permittit, ex superioribus luce clarius liquet, Epicureos nunquam assequi finem suum. Quum enim ad tranquillam aspirent vitam, et ad libidinem explendam se retrahant et philosophentur, imo desipiant

(nemo enim quod male libet, potest sapienter implere) hoc per ista Babylonis fluenta nullus assequitur. Illos quoque Epicureorum nomine censendos arbitror, qui suam volunt in omnibus implere voluntatem. Nam quum res libidini serviunt, in voluptatem transit affectus. Si affectus affectui non pareat, quo magis vis, torqueris magis, si tamen sit libido in voluntate. Alioquin interdum velle quod non potes, jucundum est et fructuosum, si forte esurias et sitias justitiam, laboriosum tamen. Mundus itaque Epicureis plenus est, eo quod in tanta multitudine hominum, pauci sunt, qui non famulentur libidini, id est corruptæ voluptati, sed laboriosæ voluntatis nexibus non impliciti, aut nulli, aut pauciores sunt. De loco voluptatis exclusus est homo, ex quo libido prævaluit, eo quod vita jucunda et tranquilla frui non potest, cui cœperit libido dominari. Maluit facere quod libuit, quam quod jussus est, et projectus in locum miseriæ, in terram laboris missus est, ut ei, et semini suo, terra spinas et tribulos germinet, et in sudore vultus sui comedat panem suum, qui in rectitudine voluntatis obediens, sine difficultate et labore plenam poterat habere voluptatem. Siquidem ad necessitatem et voluptatem, parata invenerat omnia. Vultus autem, sicut his placet, qui curiosius scrutantur verborum originem, dicitur a volendo; et sudor ejus, laborem, et augustias indicat corruptæ voluptatis. Si ergo sudatur in eo, quod confirmat cor hominis, et etiam in sumendo quod lætificat, quid est, quod sine labore sibi natura mortalis credat indultum? Anima sibi dictum recolit, quod matri omnium nostrum peccatrici sententia creatoris intorsit. Parit ergo in dolore filios virtutum, quæ sine labore parit sobolem vitiorum. Natura namque peccatrix ad malum prona est, et corrupta ab adolescentia sua, quæ ætas origini vicinatur, ut sine labore et diffi-

cultate possit labi, et non possit erigi ad bona sine labore, et erecta, sine difficultate et gratia stare non possit. Parit itaque vitia, filias utique non filios sine dolore, sed proculdubio ad dolorem, sed in dolore filios, sed plane ad gaudium, non dolorem. Ergo Epicurus versatur in dolore, cujus vita filios parit, aut filias, et semper præsentes, aut futuras ingemiscit angustias. Nam ut cætera taceam, præsentibus non lætatur, aut si cæcus non est, dum rerum metitur exitus, ea tanquam abeuntia et fugientia deplorat. Lætis etenim stare negatum est, nisi quis lætetur in his, quæ beatum faciunt, aut ad perpetuam proficiunt vitam. Præterit namque mundus hic, et omnia desiderabilia ejus. Quantumlibet blandiatur incautis, et dulces fallaciæ suæ propinet illecebras, novissima ejus quovis absinthio amariora sunt. Et quia ratio præsentem statum ejus imperfectum esse, usquequaque convincit, nescio quid solidum semper pollicetur in posterum, ut in omnibus amatoribus et sequacibus suis, nec unum ab initio duxerit ad perfectum, aut voti compotem fecerit. Hinc est quod avarus in mediis opibus esurit, potens et præsidens, in summo fastigio servit in profundo luxu: voluptuosum gaudii defectus angit, et famæ procus et gratiæ, in toto tumore inanis gloriæ vilescit. Cui ista non patent, nimium cæcus est, quum unusquisque eorum qui versantur in his, sibi quod appetit, deesse fateatur. Sunt tamen quorum oculos ita perstrinxit malitia, ut quæ per se lucent, nequeant intueri. Sic oculis capti talpæ, lucis beneficium non agnoscunt, et innatis gaudentes tenebris, oderunt aerem puriorem, nec vivere queunt, si diutius arceantur ab humo et latebris suis. Nonne talparum gerunt imaginem, qui semper in humo versantur, quorum tota conversatio in terra deprimitur, ut nihil altum sapiant vel divinum? Sed

nec humanum quidem, cujus est, quum cætera animalia prona ferantur in terram, cœlum, et quæ cœlestia sunt erecta dignitate corporis et animi contemplari. Hi tamen suo, sed talpæ quodam naturæ vitio, deprimuntur. Profecto deterior est, quem culpa maculat, eo qui naturæ laborat imperio. Nec credas altum sapere, qui naturæ consortes, non tam virtute, quam vitiis vult præire. Sed quid in grege isto talparum arguo cæcitatem, nisi quod aliorum fons esse videtur? Ab eo namque scaturiunt rivuli vitiorum, ut quasi in corpore uno videas confluxisse rapacitatem leonis, sævitiam tigridis, gulam lupi, varietatem pardi, fraudem vulpis, tenacitatem harpyiæ, immunditiam suis, petulantiam hirci, superbiam equi, stoliditatem asini, obstinationem muli, toxicum hydræ, nigredinem corvi, et quicquid aliud perversitatis infundere potuit homini teterrima creatura. Nam ab eo universa hæc incommoda profluxerunt, dum boni et mali scientiam, et similitudinem Dei promittit per rapinam. Exinde inclinata est ad malum natura hominis, cujus quasi quædam infantia præcessit innocens, dum a colloquiis pervertentibus et perversis abstinuit. Siluit homo et mansit innocens, immisso sopore obdormivit innocens, expergefactus et agnoscens auxilium simile, quod ei fabricaverat Deus, innocenter loquutus est magnalia Dei. Sed ex quo factus verbosior per ostium curiositatis eductus, exercuit cum tentatore verbi commercium, quasi ab infantia adolescens, concepto calore intumuit, et prævaricatus mandatum, cujus custodia ad gloriam fuerat profutura, corruptus est, ut ex tunc mirabili et invincibili lege conditionis inflictæ, sibi unio reluctetur carnis et spiritus, ut nulla ratione componi possint, nisi illius gratia intercedat, qui fecit utraque unum, et carnem, in electorum fine, faciet a spiritu absorberi. Si verbis gentilium uti licet Christiano, qui solis electis

divinum, et Deo placens, per inhabitantem gratiam, esse credit ingenium, etsi nec verba, nec sensus credam gentilium fugiendos, dummodo vitentur errores, hoc ipsum divina prudentia in Æneide sua, sub involucro fictitii commenti, innuisse visus est Maro, dum sex ætatum gradus, sex librorum distinctionibus prudenter expressit. Quibus conditionis humanæ, dum Odysseam imitatur, ortum exprimere visus est et processum, ipsumque quem educit et provehit, producit et deducit ad manes. Nam Æneas, qui ibi fingitur animus, sic dictus, eo quod est corporis habitator: ἔνναιος enim, ut Græcis placet, habitator est, δέμας corpus, et ab his componitur Æneas, ut significet animam quasi carnis tugurio habitantem. Sic etiam Neptunum ennosigæum, eo quod Sigæum inhabitet. Primus itaque liber Æneidos, sub imagine naufragii manifestas infantiæ, quæ suis procellis agitatur, exponit tunsiones, et in fine suo, abundantia cibi et potus adulta, prosilit ad lætitiam convivalem. In confinio ergo adolescentiæ prodeunt colloquiorum commercia, et eorum intemperies aut fabulas narrat, aut veris falsa permiscet, eo quod multiloquio peccata deesse non possunt. Porro tertius varios juventutis, quasi suos canit errores: eo quod illa ætas solos fere novit errores. Siquidem, ut ait Ethicus,

Imberbis juvenis tandem, custode remoto,
Gaudet equis, canibusque, et aprici gramine campi.
Cereus in vitium flecti, monitoribus asper,
Utilium tardus provisor, prodigus æris.

Prima ergo ætas nutricem, secunda custodem habet, tertia quo liberior, eo facilius errat, nondum tamen procedit ad crimina. Quartus illicitos amores conciliat, et ignem imprudenter conceptum in pectore, ad amantis infelicem producit rogum. Neque enim inconcessis fatalem beatitudinem esse, sub typo Mercurii

ratio persuadet, docetque illum, qui dum fuerat parvulus, sapiebat ut parvulus, loquebatur ut parvulus, agebat ut parvulus, fuga irrefragabiliter apprehensa, evacuare quæ erant parvuli. Unde, ut ad memoratum Ethicum redeamus,

Conversis studiis, ætas, animusque virilis
Quærit opes, et amicitias, inservit honori,
Commisisse cavet, quod mox mutare laboret.

Ergo et virilis ætas puerilia, et juvenilia erubescit, et si a perversa voluptate, et immundo amore, navigii sui solvere non potest anchoram, præscindit et funem. Sic et Patriarchæ pudicus filius pallium reliquit adulteræ, ne adulterii crimine involveretur. Quintus maturitatem civilem promit, et ætatem depingit vicinam senectuti, imo quæ ipsam jam ingreditur senectutem. Nam et patrum honores recolit, majorum memoriam veneratur, et quasi ad tumulum Anchisæ solennes celebret ludos, in his ipsis exilii sui miseriam recognoscit. Dum vero hinc egreditur, transit ad sextum, et amissis Palinuro et Miseno, duce scilicet navigii dormitante, et temerarii prælii incentore, quum jam frigescat affectus, viresque deficiant, non tam senectutem sentit quam senium, et velut quendam descensum ad inferos, ubi quasi rebus inutiliter gestis, totius anteactæ vitæ recognoscat errores, et discat alia via incedendum esse his, qui volunt ad dulces Laviniæ complexus, et fatale regnum Italiæ, quasi ad quandam arcem beatitudinis, pervenire. Constat enim apud eos qui mentem diligentius perscrutantur auctorum, Maronem geminæ doctrinæ vires declarasse, dum vanitate figmenti poetici, philosophicæ veritatis involvit arcana. Licet autem de prima corruptione specialiter dictum sit, potest et de singulis manifesta ratione monstrari, quia natura hominis ab adolescentia sua prona est ad malum; ut ex quo libero, licet

depresso, cœperit uti arbitrio, per se cadat sponte in culpam, et inde merito suo præceps prolabatur in pœnam: erigi tamen nequaquam potest ad bonum, nisi gratia Dei supponat manum suam. Lata est ergo Epicureorum via, et haud dubiam ducit ad mortem, per pericula tamen, per errores, per amaritudines, et per omnimodas vanitates, ut lætum et quietum tranquillæ vitæ statum in ea nullus inveniat, vel ad illum tandem, ea ducente, perveniat. Nam ut vera beatitudo possideatur, non vanis, sed veris insistendum est bonis. Vana enim cultorem suum proturbant in tenebras exteriores, ad fletum oculorum, stridorem dentium, tinnitum aurium, et varias pressuras, et pœnas inferorum, apud quos nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat.

Cap. 25. *Quæ via fidelissima sit, ad assequendum quod Epicurei appetunt, vel pollicentur.*

Sententiæ tamen non struo calumniam, quæ beatitudinem esse definit, lætum semper, et quietum tranquillæ vitæ statum. Sed interpretatione sinistra, et vitiosa executione, arbitror infamatam. Adeo quidem, ut quum Epicurei sint plurimi, id est, vani sectatores voluptatis, nomen hoc pauci profiteantur. Erubescunt enim dici quod sunt, et propriam turpitudinem occultare nituntur nomine alieno, dum non tam boni esse cupiunt, quam videri. Si vero diffinitioni fidelis detur interpres, et sententiæ commodus executor, qui manum apponat ori, id est, qui facit quod loquitur, nihil verius et rectius apud Stoicum, et Peripateticum esse convinces, quos ad te, jucundo grandis viæ compendio, quum præceperis, introducam. Ne tamen ullam eo, quo Epicurei diffinitio tendit, viam putes, eam tibi in

calce libri, quasi in fine viæ, conabor aperire. Est autem ardua et arcta, plana tamen et recta diligentibus Deum, quo ducente, docente, et subvehente, non offendit quis ad lapidem pedem suum. Ipse namque lapis offensionis, et petra scandali, gradientes in se quos accipit, erigit, et corroborat, ut humiliati in se, in eo gloriantes, audacter et libere præconentur, quia omnia in eo possumus, qui nos confortat. Via siquidem hæc virtus est, duobus interjecta et arctata limitibus, cognitione scilicet, et exercitio boni. Nosse namque bonum, et non facere, meritum damnationis est, non via beatitudinis. Unde, inquis, hanc viam ingrediar, qui in invio sum, et non in via? In tanta varietate viarum ignotarum, advena et peregrinus, cujus oculi languerunt præ inopia, et fere jam deficiunt, quibus eam discernam indiciis, ut ad id tranquillitatis et gaudii perveniam, quod promittis?

Est, inquam, via sublimis cœlo manifesta sereno.
Lactea nomen habet.

Serena tibi cœlum, ne turbetur præ indignatione oculus animæ tuæ, et facile lacteam hanc agnosces viam. Redi ad te, patrum suspice monumenta, et ibi intuere diligenter, ubi a via deflexeris gressum, et ubi cecideris in errorem. Recolo autem nos aberrasse ibi primum, ubi impulsus et eversus est homo, ut caderet prævaricatione mandati, quando ad vetitum scientiæ lignum, suadente diabolo, temerariam et incautam manum extendit. Abinde enim peccatum, accepta occasione per mandatum, seduxit me, et per illud occidit. Ipsum namque mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam, quia semper

Nitimur in vetitum,
—Quod non licet, acrius urit.

Ad arborem scientiæ manum extendit, gulam implevit, et contra promissum fallacis inimici, et secundum

interdictum veracis Dei, obtenebratus est homo, et in esuriem prostratus, fœdus feriens cum morte, et pactum faciens cum inferno. Boni tamen, et mali sciens factus est per experientiam, et multiplici miseriæ locum fecit in se. Ergo a ligno scientiæ dum prohibitus illud ascenderet, a veritate, virtute, vita cecidit, et deviavit homo, nec revertetur ad vitam, nisi ad arborem scientiæ redeat, et inde veritatem in cognitione, virtutem in opere, vitam in jucunditate mutuetur. Rationis itaque acumen exerceat, ut discernat inter bonum et malum, et in ipsis bonis aut malis, quid cui præponderet, agnoscat: jugi deinde curet sollicitudine, ne partem suam faciat deteriorem, sed toto conatu mentis et corporis, præeligendis inserviat. Ipse quoque labor dulcescat sibi, et totam amaritudinem rerum præsentium (ut ait beatus Gregorius) spe temperet futurorum. Nam et propheta diu noctuque sub expectatione Dei sui cibatur lachrymis: et sic lugentibus veritas ipsa, quæ nec fallit, nec fallitur, veram beatitudinem repromisit. Nec vereatur quis ad arborem scientiæ boni et mali manum extendere, primæ prohibitionis exemplo, quia exulem et erroneum ad illam invitavit ille, qui docet hominem scientiam, et juxta promissionem propheticam, ignaro indicat quid sit bonum. In arbore ergo scientiæ quasi quidam virtutis ramus nascitur, ex quo tota vita proficientis hominis consecratur. Neque enim ad genitorem vitæ, Deum scilicet, aliter redit, nisi qui virtutis ramum excisum de ligno scientiæ prætendit. Sed quis cito avellet ramum, quum vel ipsam arborem, id est, quid fieri oporteat perpauci noverint? Nunquid ramus facile innotescet, ubi præ multitudine desipientium, et male agentium, ipsa arbor occulitur? Hoc ipsum forte sensit et Maro, qui licet veritatis esset ignarus, et in tenebris gentium ambularet, ad Elysios campos felicium, et cari geni-

toris conspectum, Æneam admittendum esse non credidit, nisi docente Sibylla, quæ quasi σιοῦ βουλή, consilium Jovis, vel sapientia Dei interpretatur, ramum hunc Proserpinæ, quæ proserpentem et erigentem se a vitiis vitam innuit, consecraret. Ait ergo:

Accipe quæ peragenda prius: latet arbore opaca
Aureus et foliis, et lento vimine ramus,
Junoni infernæ dictus sacer, hunc tegit omnis
Lucus, et obscuris claudunt convallibus umbra.
Sed non ante datur telluris operta subire,
Auricomos quam quis decerpit ab arbore fœtus,
Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
Instituit; primo avulso, non deficit alter
Aureus, et simili frondescit virga metallo.

Plane quid pœnarum lateat in terrenis, vel quid in his possit mereri, solus agnoscit, qui de arbore scientiæ ramum bonæ operationis avellit. Eoque avulso, alter non deficit, quia quo amplius exercentur, eo magis succrescunt et proficiunt scientiæ et virtutes. Non tamen eatenus Maronis, aut gentium insisto vestigiis, ut credam quempiam ad scientiam aut virtutem propriis arbitrii sui viribus pervenire. Fateor gratiam in electis operari, et velle et perficere, ipsam veneror tanquam viam, imo revera viam, quæ sola ducit ad vitam, et quemque boni voti compotem facit. Lactea hæc est, innocentiæ manifesta candore, et alimentorum sedulitate nutricis explet officium, et sola præparat ad profectum. Nam sine ea proficit nullus. Clamat hæc in voce tubæ prævaricatoribus, ut redeant ad cor, eisque ad ardorem scientiæ, amoto gladio versatili et flammeo, ducatum in patriam promittit et ingressum. Plus dicam: ipsam arborem scientiæ, et lignum vitæ, in quo sunt omnes sapientiæ et scientiæ thesauri absconditi, et in quo habitat plenitudo divinitatis corporaliter, extraxit, inscissa tamen substantia, et pro-

duxit in terram peregrinationis nostræ, et plantavit in medio ecclesiæ, ut ab eo illustretur per scientiam, roboretur per virtutem, et exultet in misericordia uberi, et gaudium ejus plenum sit, gaudium a Deo, et in Deo, gaudium quod nemo tollet ab ipsa. Accedat ergo ad arborem, ducente gratia, qui abducente concupiscentia deliquit in arborem, quoniam salus nostra ab eadem procurata est in ligno, quia mors ante processit a ligno. Accedat, sed contrariis passibus; quoniam contrariis expedit curari contraria. Et quia non fuerat hominem dejecturus tentator, nisi in mentem ejus elatio præcessisset, a timore concipiat unde humilietur sub potenti manu Dei, qui exaltari desiderat in die visitationis. Abstineat a licitis, qui præsumpsit illicita, et incendium concupiscentiæ ordinata mitiget caritate. Delectetur in his, videat et nunc quia lignum pulchrum est visu, et ad vescendum suave, et fructum veræ beatitudinis, et semper lætum tranquillæ vitæ statum dabit in tempore suo, Porro jucundus timor qui in dilectionis reverentiam cadit, non novit ociari, aut præscriptam sibi prævaricari legem, sed timoris foras mittit aculeos, et ex amore facit bona, sponte sua adhærens justitiæ, et quasi viribus obedientiæ cum gratia quodammodo violenter nititur acquirere vitam, qui per inobedientiam ex levitate arbitrii cucurrit in mortem. Timor innocentiam parit, justitiam benefaciendi mandatorum obedientia promovet, rectoque calle ad veram beatitudinem justus perducitur. Nam et is est quem deduxit Dominus per vias rectas, dans ei scientiam sanctorum, honestans eum in laboribus, et in omnibus complens ei beatitudinem, pro qua fideliter et utiliter laboratur. Possem dicere, quia ad hunc tendunt tota lex et prophetæ, omnesque scripturæ canonicæ, quia tendunt ad filium. Neque enim istud ambiguum

est, quum et infidelium dogmata nihil utilitatis habeant, nisi aliquid conferant beatitudini. Sed his omissis, aut potius præmissis, dico quia hæc sola sunt,

Quæ sola possunt facere et servare beatum,

quum ab altero justitiæ ramo proveniat, ne cui noceatur, ab altero, ut sibi quisque et aliis prosit. Vis tibi constare quæ dico? Vis ne beatus esse? Porro beatus vir qui timet Dominum. Potentiamne desideras? Non modo ipse, sed potens in terra semen erit ejus. An favorem sectaris, et laudes hominum? Generatio rectorum benedicetur. An ad celebritatem dilataris, et ad opulentiam sinum expandis? Gloria et divitiæ in domo ejus. An perpetuitatem quæris operibus? In memoria æterna erit justus. Vis-ne securus esse? Ab auditione mala non timebit, sed omnes despiciet inimicos. Gratiam-ne linguæ affectas? Labia justorum distillant gratiam. Item: Memoria justi cum laudibus, nomen impiorum putrescet. Vis tibi futura innotescere? Expectatio justorum lætitia. Vis jucunditatem tibi prorogari in sempiternum? Et justi in perpetuum vivent, et in pace sunt; licet mori insipientibus videantur. Ecce habes viam verissimam et fidelissimam, ad sequendum statum quem desiderat Epicurus. Et si eam tenueris, beatus es, et bene tibi erit. Hæc ad bene beateque vivendum potest sola sufficere; adeo quidem, ut extra posita universa, aut nihil, aut minimum perfectionis adjiciant. Nec inhibeo quin vestibus niteas deauratis circundatus varietate, quin epuleris quotidie splendide, quin primos honores habeas: et, ut paucis multa complectar, quin tempori, sed et perversis moribus, rectus tamen, ut es ipse, in omnibus morem geras, et suis lenociniis irridentem irrideas mundum. Major enim es, quam ut debeas, aut possis (licet jam hic ceperit multos) capi tendiculis ejus. Rex illustris Anglorum Henricus

secundus, maximus regum Britanniæ, si initiis gestorum fuerit exitus concolor, circa Garumnam, et (ut dicitur) te auctore, te duce, fulminat, et Tholosam felici cingens obsidione, non modo provinciales, usque ad Rhodanum et Alpes territat, sed munitionibus diruptis, populisque subactis, quasi universis præsens immineat, timore principes Hispanos concussit, et Gallos. In tantis rerum tumultibus quæso custodi innocentiam, et vide, et dicta, et prædica æquitatem, nec amore, nec odio, timore vel spe declines a via recta. Just enim hereditabunt terram, et ut auctoritate constat Altissimi, semen impiorum peribit Si hæc quæ tibi sincera devotione curavi scribere, in tanto tumultu legere non vacat, aut quia insipida sunt sensibus, verbis inculta non placent: vel ipsa devotio non displiceat, quæ honori tuo studuit inservire. Si probaveris intentionem, patrocinaberis operi. Sin autem, ut volueris condemnetur. Quid enim ad alios, ut servum judicent alienum? Liber enim hic, ut quilibet suo, tibi domino stat, aut cadit. Multitudinis imperitæ non formido judicia, meis tamen rogo parcant opusculis; et si curiales sunt quidam: quia libris eorum nunquam derogavi in aliquo. Si preces meas audire noluerint, improbitatis judicio tenebuntur obnoxii: quia, ut ait Martialis, improbe facit, qui in alieno libro ingeniosus est. Quæ autem de curialibus nugis dicta sunt, in nullo eorum, sed forte in me, aut mei similibus deprehendi; et plane nimis arcta lege constringor, si meipsum, et amicos castigare et emendare, non licet. Profecto qui ad hæc rugabit nares, frontem contrahet, aut faciem rubore vestiet, aut pallore confundet, cujus labia contrahentur, aut salient, toxicabitur lingua, genua trement, manus proterviet seipsum nugis nostris convincet obnoxium. In quibus fuit propositi semper a nugis ad bona transire seria,

et ad id, quod decet, aut prodest, instituere vitam. Qui autem justum reprehensioni locum viderit, ea ex caritate licenter utatur, et emendatione mea acquirat sibi, et possideat præmium vitæ. Scio enim quia in multiloquio peccatum non deest, sed invito, et in caritate Dei exhortor lectorem, quod mei memor in orationibus suis impetret, ut filius Dei vivi, et virginis intemeratæ, Deus homo, manifestet seipsum, et palam faciat viam, qua nobis incedendum est in beneplacito suo, et dirigat in eo nostros gressus.

VARIÆ LECTIONES, &c.

P. 27, l. 16. vero—om.
19. esse—om.
31. turpiter—om.
33, 24. Romanorum—Regnorum
39, 21. ulla—om.
45, 11. quidem—om.
25. quidem—om.
46, 1. ejus—iis
6. quandoque . . . nunquam—om.
48, 24. inermes—om.
49, 10. armorum—armatorum
50, 17. et diligentissime—om.
59, 26. super—om.
61, 33. mea—in ea
67, 12. et—om.
76, 28. raptus est—retentus
30. audiit—adiit
79, 25. denudarem—denunciarem
82, 21. investigandi animo—om.
83, 13. vel bruta animalia—om.
88, 29. meritorumque—meorumque
94, 35. certatorem—actorem
97, 28. dedignatus—dignatus
33. et—aut
98, 22. contemplationum—contemplatio non
101, 11. Chrysippus—Eusippus
109, 31. enim—om.
115, 31. potuisse—om.
121, 5. *omnem*—om. edd. sed fortasse legendum est *omnium*
122, 21. duntaxat—om.
26. *libri*—om.
123, 24. aut artem—et artem
126, 8. importunitaticis—importunitatibus
135, 14. fieri—futurum
138, 9. deflexit—defluxit

P. 139, l. 10. Qui—quæ
140, 29. fecit—facit
142, 4. vel—et
143, 19. enim—om.
144, 33. enim—om.
150, 9. existentes—existentis
152, 5. extrudit—excludit
157, 18. armatam—om.
161, 30. tui—cui
163, 28. electionis—elationis
164, 34. nulli—illi
175, 25. utcunque sustinuit—utrumque subsistunt
177, 27. vel—et
189, 6. Aviano—Avieno
198, 16. alius—alias
200, 28. dicentis—qui dicendi
203, 19. consilium cor bonum in semetipso—confusum cor bonum lætitiæ in semetipso
215, 9. enim—quidem
27. nundinatione—negotiatione
238, 31. fructuosius—virtuosius
239, 4. tellaria—bellaria
246, 27. imitanda—miranda
249, 34. allectus—et lecto
257, 20. commonitionis—commotionis
259, 4. contentionibus—concionibus
260, 3. alios—alioqui
266, 28. accusat—causatur
268, 35. in moribus—minoribus
285, 3. plurimis—pluribus
310, 19. hanc—om.
311, 28. quidem—om.
318, 8. de causæ—deesse
328, 31. vero—om.
330, 35. casu—causa
337, 28. mihi—omnia
342, 24. Nidoclem—Melodem
359, 14. concurrentibus—cohærentibus

EXCUDEBAT W. BAXTER, OXONII.

